

PETER MIČKO

**NEMECKÝ FINANČNÝ KAPITÁL
A STREDNÉ SLOVENSKO V ROKOCH 1939 - 1945**

**ERUDITIO
MORIS
FUTURUM**

**Ústav vedy a výskumu
UNIVERZITY MATEJA BELA
V BANSKEJ BYSTRICI**

PETER MIČKO

**NEMECKÝ FINANČNÝ KAPITÁL A STREDNÉ
SLOVENSKO V ROKOCH 1939 – 1945**

**(Na príkladoch najvýznamnejších stredoslovenských
drevospracujúcich závodov)**

**Banská Bystrica
2006**

**NEMECKÝ FINANČNÝ KAPITÁL A STREDNÉ SLOVENSKO
V ROKOCH 1939 – 1945**

(Na príkladoch najvýznamnejších stredoslovenských drevospracujúcich závodov)

Autor:

© PhDr. Peter Mičko, PhD.

Recenzenti:

PhDr. Ivan Kamenec, CSc.

PhDr. Ľudovít Hallon, CSc.

Jazyková korektúra:

Mgr. Iveta Mičková

Grafická úprava:

PhDr. Michal Šmigel, PhD.

Mgr. Zuzana Chladná

Vydal: Ústav vedy a výskumu Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici (2006)

ISBN 80-8083-282-X

EAN 9788080832827

OBSAH

Predslov.....	4
Rozvoj hospodárstva 1. Slovenskej republiky a vplyv nacistického Nemecka na jeho chod a prosperitu.....	8
Hospodárska situácia povstaleckého územia Slovenska počas bojov s nemeckými jednotkami.....	26
Vývoj drevárskeho závodu v Turanoch po jeho prevzatí nemeckým kapitálom v rokoch 1940-1945.....	32
Zjednotený hôrny priemysel, úč. spol., Banská Bystrica a jeho činnosť v rokoch 1939-1945.....	46
Harmanecká továreň na papier, úč. spol., v Harmanci v rokoch 1939-1945.....	55
Továreň na papier, úč. spol., Slavošovce v rokoch 1939-1945.....	67
Ružomerská továreň na celulózu a papier, úč. spol., v Ružomberku ako súčasť spolku pre chemickú a hutnú výrobu, Praha v rokoch 1939-1945.....	71
Žilinská továreň na celulózu, úč. spol., Žilina v rokoch 1939-1945.....	88
Továreň na celulózu, úč. spol., Turčiansky Svätý Martin v rokoch 1939-1945.....	98
Doslov.....	109
Summary.....	111
Zusammenfassung.....	112
Pramene a použitá literatúra.....	113
Prílohy.....	117

PREDSLOV

Vzťah slovenského hospodárstva k nacistickému Nemecku bol v rokoch 1939 – 1945 veľmi dôležitým faktorom pri jeho chode a napredovaní. Situácia bola o to špecifickejšia, že 1. Slovenská republika (SR) vznikla po zmene geopolitickej situácie v strednej Európe hlavne z vôle nacistického Nemecka. Úsilie Nemecka o vyhlásenie samostatnosti Slovenska, okrem snahy o rozbitie Československej republiky (ČSR), v sebe latentne obsahovalo aj záujem o využitie slovenských surovínových zdrojov a slovenského hospodárstva v záujme nemeckých vojenských plánov.

K nemeckým strategickým záujmom a zámerom neodmysliteľne patril aj slovenský drevársky a drevospracujúci priemysel, ktorý bol dôležitou súčasťou slovenského hospodárstva. Svojou kapacitou poskytoval významnú surovinu pre nemeckú vojenskú agresiu. Dôležitosť drevárskeho priemyslu bola zakotvená aj v druhom bode tajného dodatku slovensko-nemeckej „Ochranej zmluvy“ z 23. marca 1939, v ktorom sa hovorí o rozvoji slovenského drevárstva s ohľadom na záujmy nacistického Nemecka. Snahou nemeckých hospodárskych kruhov sa teda stalo získanie a upevnenie čo najväčšieho vplyvu v slovenskom drevárskom a drevospracujúcom priemysle.

Postoj slovenskej strany bol do istej miery ambivalentný. Na jednej strane pomohla nemeckému kapitálu vybudovať najväčší drevársky podnik na Slovensku, drevársky závod v Turanoch, a na strane druhej zamietla niekoľko žiadostí nemeckých spoločností o výstavbu ich drevárskych závodov na Slovensku. Týmto spôsobom sa síce do istej miery podarilo zabrániť vzniku nových nemeckých závodov na Slovensku, no tieto ťažkosti Nemci obišli získaním vplyvu v slovenskom drevárskom priemysle prostredníctvom rôznych medzičlánkov a dcérskych spoločností nemeckých inštitúcií a sčasti aj arizáciou.

Silnú pozíciu na ovplyvňovanie slovenského hospodárstva mali aj nemeckí beráteri, ktorí často rozhodovali o založení, či nezaložení nového podniku na Slovensku, samozrejme vždy s ohľadom na záujmy Nemecka. V prípade drevárskeho priemyslu to boli hlavne Erich Gebert a Franz Wechselberger. Vplyv nemeckých beráterov a celkový nemecký hospodársky tlak sa snažili zmierniť slovenskí národohospodári, z ktorých viacerí zastávali svoje pozície z čisto odborného hľadiska bez straníckej príslušnosti k HSLS (I. Karvaš, P. Zaťko). Napriek zložitostiam prinášali ich snahy aspoň čiastočné úspechy, akými boli napr. dvojité evidencie tovarov, zabránenie zavedeniu marky ako druhého platidla, či zatajenie viacerých druhov tovarov potrebných pre nacistické Nemecko. Hospodárska taktika plnenia nemeckých požiadaviek a popri tom získavanie aspoň čiastočnej hospodárskej nezávislosti, prebiehala až do 9. októbra 1944, kedy bola uzatvorená Dohoda o zásobovaní nemeckej brannej moci na území Slovenska, ktorou sa slovenské hospodárstvo, vrátane drevárskeho priemyslu, dostalo pod priamu nemeckú kontrolu.

Problematike hospodárstva 1. SR sa v slovenskej historiografii venovalo a venuje menej pozornosti ako politickej, či vojenskej situácii v krajine. Čo sa

týka otázky drevárskych podnikov stredného Slovenska pod nemeckým vedením, historické bádanie im nevenovalo takmer nijakú pozornosť, takže väčšina otázok spojená s ich riadením a činnosťou nie je objasnená. Priamo vplyv Nemecka na slovenské hospodárstvo v rokoch 1939 – 1945 v päťdesiatych a šesťdesiatych rokoch dvadsiateho storočia analyzujú monografie L. Kováčika: *Slovensko v sieti nemeckého finančného kapitálu* (1955) a L. Liptáka: *Ovládnutie slovenského priemyslu nemeckým kapitálom* (1960). Uvedené monografie prinášajú prehľad o jednotlivých oblastiach slovenského priemyslu, sú však silno ovplyvnené marxistickou ideológiou a jednostranným vnímaním existencie 1. SR. Z tohto aspektu tu absentuje zhodnotenie snáh Slovenska aspoň o čiastočnú samostatnosť v hospodárskych otázkach. Do roku 1989 boli vydané viaceré hospodárske syntézy a štúdie, súčasťou ktorých bolo aj krátke zhodnotenie jednotlivých sfér slovenského hospodárstva v rámci 1. SR. Ani jedna z prác však nevybočuje z jednotného rámca slovenskej „prednovembrovej“ historiografie. Môžeme tu spomenúť práce: J. Faltus – V. Průcha: *Prehľad hospodárskeho vývoja na Slovensku v rokoch 1918 – 1945* (1969); Š. Horváth – J. Valach: *Peňažníctvo na Slovensku v rokoch 1918 – 1945* (1978); L. Suško: *Počiatky hospodárskej exploatacie Slovenska nacizmom* (1977).

V spomínanom období sa však nestretáme s jedinou samostatnou monografiou venujúcou sa konkrétne drevárskemu priemyslu. Špeciálne drevárskemu odboru slovenského hospodárstva počas druhej svetovej vojny sa venuje iba štúdia Š. Lánogoša *Ťažba dreva, drevársky priemysel a obchod s drevom za slovenského štátu*, ktorá vyšla v zborníku Lesníckeho a drevárskeho múzea v Antole v roku 1966. Uvedená práca podáva stručný prehľad o slovenských drevárskych a celulózových podnikoch v rokoch 1939 – 1945. Konkrétnou históriou drevospracujúcich závodov sa zaoberajú ešte pamätnice vydávané k rôznym výročiam drevárskych a celulózových podnikov. V. Decker: *75 rokov papierenského priemyslu v Ružomberku* (1965); R. Lacko: *100 rokov drevárskej výroby v Turanoch 1887-1987* (1987); *Pamätnica k 150 výročiu založenia papierne v Harmanci* (1979). V týchto prácach sa však obdobiu 1. Slovenskej republiky venuje iba minimálna pozornosť.

Po roku 1989 vyšlo viacero štúdií a monografií o hospodárstve 1. SR, ktoré sa venujú či už všeobecnému zhodnoteniu hospodárstva ako celku, alebo parciálnym oblastiam hospodárstva ako napr. zahraničný obchod, bankovníctvo či osobnosti hospodárskeho života. Ako príklad uvádzame: V. Průcha a kol.: *Hospodárske a sociálne dejiny Československa 1918-1992* (2004); S. Cambel: *Hospodárske pomery v Slovenskom národnom povstaní* (2003); J. Ryník: *Vplyv Ministerstva financií na koncentráciu bánk na Slovensku v rokoch 1939 – 1945* (2003); L. Hallon: *Expanzia slovenského finančného kapitálu v účastinných podnikoch v rokoch 1939 - 1944* (2000); A. Štefániková: *O niektorých aspektoch zahraničného obchodu Slovenskej republiky v období rokov 1939 – 1945* (2000); M. Fabricius: *Slovenské hospodárstvo v „európskom veľkopriestore“* (1999) a P. Heumos: *Slovensko vo vojnovom hospodárstve tretej ríše* (1991).

Svoje spomienky o chode a vývoji hospodárstva Slovenska v rokoch 1939 – 1945 vydali aj vtedajší čelní hospodárski pracovníci ako I. Karvaš: *Moje*

pamäti. *V pazúroch Gestapa* (1994); *Národohospodár Peter Zaťko spomína*, (1994); a G. Medrický: *Minister spomína* (1993).

Ani po roku 1989 však nevyšla samostatná práca zaoberajúca sa témou drevárskeho priemyslu na Slovensku a konkrétnym drevárskym a drevospracujúcim závodom ovplyvneným nemeckým kapitálom. Historická téma venujúca sa hospodárskej situácii Slovenska v rokoch 1939 – 1945 teda nebola pred a ani po roku 1989 príliš populárnou na spracovanie, či už z politického alebo odborného hľadiska.

Práve otázku vplyvu nemeckého kapitálu na slovenské priemyselné závody sa snaží objasniť a zdokumentovať naša monografia. Samozrejme rozsah knihy neumožňuje všeobecné zhodnotenie danej problematiky a z tohto dôvodu sa zameriava na konkrétne modely prieniku nemeckých spoločností do sektoru slovenského drevárstva. Vzhľadom k výraznej koncentrácii drevárskeho priemyslu v oblasti stredného Slovenska autor kladie dôraz práve na dôležité podniky v tejto oblasti, ktoré svojou činnosťou výrazne zasahovali do celkovej hospodárskej situácie Slovenska. Monografia sa v prvom rade zameriava na kapitálové zmeny v spoločnostiach po vzniku 1. SR a objasňuje možnosti prenikania nemeckého vplyvu do riadiacich orgánov konkrétnych podnikov a následne ilustruje ich vývoj v čase druhej svetovej vojny. Pri riešení problematiky sa tak pozornosť obzvlášť sústredila na obdobie rokov 1939-1945, ktoré je síce časovo krátke, ale vzhľadom k vzniku nového štátu a priebehu druhej svetovej vojny mimoriadne dynamické.

Z hľadiska charakteru skúmaných otázok tvorí úvod do práce kapitola o všeobecnej hospodárskej situácii Slovenska a vplyve Nemecka na jeho chod. Po otvorení problematiky slovensko-nemeckého hospodárskeho vzťahu sa v nasledujúcich siedmich kapitolách objasňujú rôzne modely prieniku nemeckého kapitálu do slovenských drevárskych závodov na príklade konkrétnych závodov.

Najvýraznejší zisk a podiel v slovenských podnikoch získali hlavne štyri nemecké spoločnosti, a to Herman Göring – Werke, I.G. Farbenindustrie, Deutsche Bank a Dresdner Bank. Prienik nemeckých záujmov do slovenského hospodárstva sa uskutočňoval viacerými spôsobmi.

V drevárskom priemysle sa to realizovalo priamym získaním spoločnosti ako v prípade turianskeho závodu, kde vyšli nemeckým záujmom v ústrety aj najvyššie slovenské inštitúcie, čo sa však pri viacerých ďalších nemeckých snahách už neopakovalo. Príchod nemeckého kapitálu sa uskutočnil kúpou Spojenej drevárskej a priemyselnej spoločnosti, Bratislava, nemeckou firmou Süd-Ost-Holz, Berlin. Celú transakciu finančne zabezpečila nemecká Deutsche Bank.

Vzhľadom k skutočnosti, že veľké množstvo píl a drevospracujúcich závodov na Slovensku vlastnili občania židovskej národnosti, dochádzalo k ich prevodu k nemeckým vlastníkom aj formou arizácie. Arizácia židovských podnikov prenikla na Slovensko z nacistického Nemecka vo viacerých etapách a postupne sa prijímali aj s tým súvisiace protižidovské zákony. Formy arizácie boli rozdielne. Išlo hlavne o tri spôsoby: 1./ nútená arizácia, resp. *veľká arizácia* na 100%, 2./ dobrovoľná arizácia, do ktorej sa zahŕňala aj tzv. *malá arizácia* – získanie 51% spoločnosti novým vlastníkom – zväčša tu išlo o dohodu medzi

židovským majiteľom a novým vlastníkom, 3./ likvidácia židovského podniku. Ovládnutie podniku pomocou arizácie, dokumentuje kapitola o Zjednotenom hŕnom priemysle v Banskej Bystrici, ktorú prevodom akcií židovského majiteľa získal nemecký podnikateľ Wilhelm Ludvig. Po jeho príchode do spoločnosti nastali rozsiahle zmeny v správnej rade podniku, z ktorej boli odvolaní členovia židovskej národnosti a následne sa zmenili aj stanovky spoločnosti.

Nasledujúce kapitoly sa zaoberajú prevodom akcií závodov patriacich pred vznikom 1. Slovenskej republiky českému kapitálu. Tento posledný model prezentuje kapitola o Harmaneckej továrni na papier v Harmanci, ktorú vlastnila Moravská banka patriaca do záujmovej sféry Deutsche Bank. Podobná situácia bola aj v Ružomerskej továrni na celulózu a papier v Ružomberku, martinskej a žilinskej celulózke, ktorých majoritným vlastníkom sa stal pražský Spolok pre chemickú a hutnú výrobu. Na Spolok pre chemickú a hutnú výrobu ale po vyhlásení Protektorátu už výrazne vplýval nemecký koncern I.G. Farbenindustrie.

Autor monografie sa prostredníctvom jej obsahu snaží priblížiť problematiku koexistencie slovenského a nemeckého hospodárstva v rokoch 1939 – 1945, pričom sa konkrétne zameriava na systém získania vplyvu nemeckých spoločností v slovenskom drevárskom priemysle s dôrazom na oblasť stredného Slovenska. Vzhľadom k rozsiahlosti témy išlo autorovi predovšetkým o čiastočné vyplnenie medzery v skúmaní danej problematiky a nastolenie podnetu k spracovaniu ďalších oblastí slovenského hospodárstva v rokoch 1939 – 1945.

ROZVOJ HOSPODÁRSTVA 1. SLOVENSKEJ REPUBLIKY A VPLYV NACISTICKÉHO NEMECKA NA JEHO CHOD A PROSPERITU

Po páde totalitného režimu v roku 1989 sa na Slovensku začali postupne odkrývať viaceré, dovtedy tabuizované historické udalosti. Medzi najfrekvencovanejšie témy patrí aj existencia 1. Slovenskej republiky v rokoch 1939 – 1945. Diskutuje sa hlavne o udalostiach súvisiacich s jej vznikom, vývojom a osobnosťami stojacimi na čele štátu. Menej pozornosti sa však venuje hospodárskej situácii Slovenska v rokoch 1939 – 1945. Práve hospodárstvo je ale dôležitým faktorom bezprostredne sa podieľajúcim na stabilite štátu. Tento podiel sa ešte zvyšuje ak na krajinu počas väčšej časti jej existencie vplýva špecifická vojnová situácia.

Zmena politickej situácie na prelome rokov 1938/1939, ktorá súvisela s mocenskými ambíciami nacistického Nemecka sa nevyhla ani Československej republike. Po krátkom období tzv. 2. ČSR vznikol 14. marca 1939 Slovenský štát. Vznik 1. SR bol iniciovaný hlavne zo strany Adolfa Hitlera, ktorý chcel vnútorným rozkladom dosiahnuť rozbitie Československa. Následné deklarovanie samostatnosti slovenským snemom, teda znamenalo novú etapu v existencii Slovenska.

Vyhlásenie 1. SR 14. marca 1939 na pôde slovenského snemu podmienila hlavne zmena geopolitickej situácie v strednej Európe a silný tlak nacistického Nemecka. Oficiálne uznanie 1. SR viacerými krajinami de iure, prípadne de facto umožnilo aj jej vytvorenie ešte pred začiatkom druhej svetovej vojny. Situácia Slovenska po vyhlásení samostatnosti nebola jednoduchá hlavne z hospodárskej stránky, čo sa snažili využiť aj nacisti pri zvýrazňovaní svojho vplyvu na slovenskú hospodársku, ale hlavne politickú orientáciu. Relatívne zdanie samostatnosti Slovenska trvalo krátko a v júli 1940 na rokovaníach v Salzburgu, Nemci jasne naznačili svoje priority, ktoré sa následne prejavili na novom zložení slovenskej vlády. Posilnením radikálnej frakcie Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (HSLS) vo vládných postoch sa Nemcom otvorila možnosť výraznejšieho presadzovania svojich požiadaviek. Vzhľadom k nereálnosti adaptovania modelu národného socializmu na Slovensku sa však snažili zachovať do istej miery rovnovážnu podporu umiernenému Tisovmu krídlu a radikálnym požiadavkám Vojtecha Tuku a Alexandra Macha, čo malo slúžiť hlavne na nevyhrocovanie situácie na Slovensku. Rozdielnym názorom na smerovanie Slovenska sa však nepodarilo úplne zabrániť a skryté napätie na slovenskej politickej scéne, odrážajúce sa aj v oblasti hospodárstva, pretrvávalo až do konca existencie 1. SR v roku 1945.

Zmena politickej situácie, pritom zákonite nemohla obísť ani hospodársku oblasť Slovenska. Po vzniku 1. SR prežíval postupne slovenský priemysel vojnovú konjunktúru, ktorá bola výraznejšia ako v Protektoráte a prejavila sa – so značnými rozdielmi – vo všetkých hlavných odvetviach. Vo vrcholnom roku 1943 bol celkový objem priemyselnej výroby na území SR oproti roku 1937 vyšší o 63%. Vzhľadom

k tomu, že časť prírastkov pripadala na rok 1938, dosiahol rast v dobe 1. SR približne 50 – 55%. V roku 1945 sa naopak objem výroby znížil na menej ako dve tretiny úrovne z roku 1937.¹ Najvyšší nárast výroby zaznamenal priemysel chemický, kožiarsky a kovspracujúci, najmenšie prírastky priemysel potravinársky a papierenský. V surovinových odvetviach sa rozšírila ťažba dreva, ropy, železnej, mangárovej, antimónovej a ortuťovej rudy, zatiaľ čo produkcia iných nerastov (hnedé uhlie, soľ, železný pyrit, drahé kovy) a zemného plynu stagnovala alebo upadla. Popri raste priemyselného sektora sa výrazne zvýšila aj zamestnanosť v tomto odvetví hospodárstva. Počet priemyselne činných osôb sa zvýšil od konca roku 1937 do júna 1944 na celom Slovensku, vrátane odtrhnutého južného pohraničia zo 105 na 174 tisíc, teda o dve tretiny, z toho v kovopriemysle na dvojnásobok.²

Slovenskej ekonomike sa teda až do roku 1943 darilo zvyšovať priemyselnú produkciu krajiny. Po tomto roku nastalo obdobie stagnácie. Na úspešnom rozvoji slovenského hospodárstva sa počas existencie 1. SR podieľalo viacero faktorov. Pôsobila tu vojnová konjunktúra, silné nemecké investície, zákony o podpore priemyslu a niektorých daňových úľavách i dobrá hospodárska politika slovenských národohospodárov. Na priemyselný rast Slovenska vplývalo pozitívne aj hnutie regionalizmu, ktoré dopomohlo v druhej polovici tridsiatych rokov k investičnej vlne smerujúcej na Slovensko. Zvyšovanie priemyselnej produkcie a následnú konjunktúru slovenského hospodárstva by sme mohli zhrnúť do nasledujúcich bodov:

1./ V priebehu krátko času sa využitím výrobných kapacít a zásob, ktoré boli situované na Slovensku v čase ohrozenia ČSR, podarilo rozšíriť priemyselnú produkciu.

2./ Tesne pred Mníchovom alebo krátko po vzniku 1. SR začali vyrábať závody, ktoré boli vybudované v tridsiatych rokoch 20. storočia. Išlo hlavne o závody zbrojárskeho, chemického a kožiarskeho priemyslu.

3./ Z hľadiska vojnových potrieb pomerne výhodná štruktúra slovenského priemyslu. Silne boli zastúpené zbrojovky, chemické, drevárske závody, ťažba rúd a výroba celulózy.

4./ Vznikom 1. SR sa na slovenskom trhu podstatne zmenšila konkurencia českých tovarov, čo zabezpečilo dočasnú prosperitu aj niektorým technicky zaostalým podnikom.

5./ Počas 2. svetovej vojny Slovensko bez problémov realizovalo zahraničný obchod, ba dokonca muselo čeliť až prílišnému výpredaju produktov.

6./ Vzhľadom k tomu, že Nemecko využívalo aj menej kvalitné suroviny a finálne výrobky, prosperovali na Slovensku oblasti hospodárstva, ktoré boli v štandardnej hospodárskej situácii nerentabilné (banský a hutnícky priemysel).

7./ Slovensko bolo až do leta 1944 ušetrené vojenských operácií a leteckého bombardovania.

¹ PRŮCHA, Václav et al.: *Hospodárské a sociální dějiny Československa 1918-1992*. 1. Díl (období 1918-1945). Brno : Nakladatelství Doplněk, 2004, s. 530.

² PRŮCHA, V. et al.: Cit. 1, s. 530.

8./ Významným, aj keď dočasným impulzom priemyselného rozvoja, bola inflácia. Vzostup cien finálnej produkcie predstihoval vo väčšine odborov rast výrobných nákladov, čím sa zvyšovala rentabilita priemyselných podnikov a vznikali rozsiahlejšie finančné zdroje pre investičnú činnosť.³

Na rozvoj hospodárstva priaznivo vplýval aj zákon o podpore priemyslu prijatý v novembri 1940. Nový zákon poskytoval majiteľom novozaložených podnikov mnoho výhod. Podnikatelia mohli využiť bezcolný dovoz strojného zariadenia, tarifné zvýhodnenie v doprave a štátne záruky. Pri založení podniku sa poskytovali aj rôzne úľavy na daniach. Osobitné výhody sa dávali závodom postaveným v oblastiach s veľkou nezamestnanosťou. Tieto podniky si mohli pri svojich investičných aktivitách nezdanene odpísať až 40% ziskov.⁴ Na vyriešenie dlhodobého problému Slovenska, ktorým bola vysoká miera nezamestnanosti, kladne vplývali aj investície smerujúce do výstavby cestnej i železničnej siete. Začalo sa s budovaním veľkých vodných elektrární, bolo elektrifikovaných okolo 800 obcí a rozšírila sa aj telefónna sieť.⁵ Uvedené faktory sa spoločne podieľali na úspešnom štarte slovenského hospodárstva a prispeli tým k stabilite novovzniknutého štátu.

Eminentný záujem o úspešný rozvoj slovenského hospodárstva však malo aj nacistické Nemecko, pod tlakom ktorého sa koncom tridsiatych rokov dvadsiateho storočia radikálne zmenilo politické usporiadanie Európy i samotnej ČSR. Výrazné politické zmeny nemohli samozrejme obísť ani hospodársky profil Slovenska. Kým do roku 1939 väčšinu slovenského priemyslu ovládal český kapitál, po vzniku 1. SR sa enormným spôsobom zvyšoval podiel nemeckého kapitálu v slovenských podnikoch. Využitie slovenského hospodárstva pre nemecké účely sa však prvýkrát spomína už v októbri 1938 v pláne⁶, ktorý predložil poradca nemeckej menšiny na Slovensku Kurt Rabl.⁷ Nacistické Nemecko hodnotilo v tomto ekonomickom prieskume Slovensko ako vhodný doplňujúci článok štvorročného plánu. Hovorí o tom aj jedna z prvých analýz, možností ovládnutia

³ PRŮCHA, V. et al.: Cit. 1, s. 531.

⁴ FABRICIUS, Miroslav: *Slovenské hospodárstvo v „európskom veľkoprietore“*. In: Podiel slovenských národohospodárov na príprave SNP. Materiál z odborného historického seminára. Banská Bystrica, 18. júna 1999. Banská Bystrica: Múzeum SNP, 1999, s. 22.

⁵ KAMENEC, Ivan: *Slovenský štát*. Praha: Anomal, 1992, s. 90.

⁶ Išlo o memorandum dr. Kurta Rabla, poverenca Ústredne nemeckých menšín pri Deutsche Partei (DP) a šéfa siete SD na Slovensku z 30. októbra 1938.

⁷ HEUMOS, Peter: *Slovensko vo vojnovom hospodárstve tretej ríše*. In: Slovensko v rokoch druhej svetovej vojny. Bratislava: Historický ústav SAV, 1991, s. 70.

RABL, Kurt – od januára 1934 člen organizácie NSDAP vo Viedni. V roku 1937 pôsobil vo vedení Henleinovej strany, zúčastnil sa rokovania sudetonemeckej delegácie s Runcimanovou misiou. V októbri 1938 ho posielala Volksdeutsche Mittelstelle do Bratislavy so zvláštnym poslaním. V Bratislave vypracoval a do Berlína poslal tri memorandá o zapojení Slovenska do nacistického štvorročného plánu, o vytvorení oddielov z inteligencie a polície podľa vzoru SS, o rýchlej arizácii slovenského hospodárstva a o uplatnení rasových norimberských zákonov na Slovensku. Koncom roka 1939 predniesol v Bratislave sériu prednášok na tému „Idea a ústava Tretej ríše“. V roku 1940 pôsobil v Krakove ako vedúci referátu poľského práva. Po obsadení Holandska ho menoval miestodržiteľ Seyss Inguart vedúcim právneho oddelenia svojho úradu. V júni 1942 dobrovoľne vstúpil do SS a stal sa príslušníkom štandardy Westland.

slovenského hospodárstva. Išlo o memorandum, ktoré otvorene priznávalo, že „cieľom našej politiky voči Slovensku je čo možno najrýchlejšie a úplné začlenenie krajiny do štvorročného plánu“. Zároveň proklamovalo postulát na nahradenie českého hospodárskeho vplyvu na Slovensku nemeckým.

O zapojení Slovenska do štvorročného plánu nemeckej ríše, píše 13. apríla 1939 aj noviny *Volksdeutsche Zeitung*: „Ako obchodný partner mohlo by sa Slovensko stať pre Ríšu nie bezvýznamným hospodárskym faktorom, pri čom len vzájomné a postupné odbúranie colných hradieb mohlo by viesť k úzkej spolupráci na hospodárskom poli medzi oboma štátmi. [...] Vláda a verejnosť sa presvedčili, že Slovensko sa nachádza vo vnútri hraníc nemeckého životného priestoru, pričom je celkom ľahostajné, v akej štátoprávnej forme sa tento stav nachádza. Ťažko skúšaný slovenský národ a karpatonemecká národná skupina dúfajú, že zapojenie slovenského hospodárstva do veľkonemeckého priestoru na jednej strane a úloha tejto krajiny slúžiť ako most spájajúci juhovýchod na strane druhej, zaistí a zvýši ich životný štandard a blahobyť.“⁸

Projekt predpokladal začlenenie Slovenska do štvorročného plánu a súčasne aj jeho prispôbenie politickému a organizačnému systému Nemecka. V roku 1939 ale došlo k zmene nemeckého plánovania a pristúpilo sa k prezentovaniu Slovenska ako „vizitky“ Tretej ríše. Uskutočňovaná politika mala presvedčiť okolité štáty o výhodnosti spolupráce s Nemeckom.⁹ Zdanie slovenskej samostatnosti však v sebe latentne¹⁰ obsahovalo snahu nacistov o ovládnutie slovenského hospodárstva.

Svoje záujmy si nacisti presadili už krátko po vzniku samostatného Slovenska. Ochranná zmluva z 23. marca 1939, totiž obsahovala tajný protokol, ktorý evidentne naznačoval nemecké požiadavky. Tajný protokol k Ochrannej zmluve pozostával z nasledujúcich bodov:

1./ Rast a kontrola slovenskej poľnohospodárskej produkcie so zreteľom na trhové odbytísta v Nemecku,

2./ rozvoj slovenského drevárskeho a lesného priemyslu vytvorením dlhodobých priemyselných plánov s ohľadom na trhové odbytísta v Nemecku,

3./ hľadanie, rozvíjanie a využitie slovenských prírodných zdrojov. V tomto smere je hlavnou zásadou, že pokiaľ nebude potrebné uspokojiť vlastné potreby Slovenska, budú dané predovšetkým k dispozícii Nemecku. Celý prieskum pôdy bude daný pod Reichsstelle für Bodenforschung...,

4./ rozvoj a kontrola priemyselnej výroby s ohľadom na životné záujmy Nemecka a Slovenska, trhové vzťahy a spolupráca na poli vývozu priemyslových a iných výrobkov,

⁸ *Národné noviny*, roč. 70, 15. 4. 1939, č. 87, s. 6.

⁹ HEUMOS, P.: Cit. 7, s. 71.

¹⁰ Zaujímavý jej aj obežník bratislavskej organizácie Deutsche Partei z augusta 1939, podľa ktorého bolo zakázané osobám organizovaným v DP nakupovať u iných ako nemeckých firiem. Majitelia týchto mohli zamestnávať len osoby nemeckej národnosti a v prípade, že by ich bolo v Bratislave málo, majiteľ firmy to musel nahlásiť sekretariátu nemeckej strany, ktorá sa mala postarať o dostatočný počet zamestnancov. Slovenský národný archív Bratislava (ďalej SNA BA), fond (f.) Ministerstvo hospodárstva (MH) SR 1938-1945, inventárne číslo (inv. č.) 27, škatuľa číslo (šk. č.) 12.

5./ rozvoj dopravného a prevozného systému na Slovensku...

Dokument síce hovoril o podpore rastu poľnohospodárskej produkcie, ťažby surovín, drevárskeho priemyslu, priemyselovej výroby a dopravy, ale vždy s ohľadom na zabezpečenie potrieb Nemecka. Nacisti teda prijatím zmluvy získali pod kontrolu dôležité odvetvia slovenského hospodárstva. V prvom rade mali záujem hlavne o využitie slovenských surovinových zdrojov, ovládnutie ťažkého a chemického priemyslu.¹¹ Nafta, železná ruda, rudy vzácnych kovov dôležitých pre vojnovno-hospodársky priemysel boli v skutočnosti hlavnými artiklami, o ktoré malo Nemecko záujem. Vo svojich plánoch na podrobenie európskych a iných krajín bolo totiž nacistické Nemecko obmedzované nedostatočnými zásobami a zdrojmi surovín, potrebnými na vedenie vojny. Keďže nedisponovalo kolóniami ako tradičné európske veľmoci, snažilo sa zmocniť surovín, nachádzajúcich sa v krajinách strednej, východnej a juhovýchodnej Európy. Slovensko síce nemalo zdroje surovín porovnateľné s Rumunskom, Južosláviou a Maďarskom, ale predsa sa tu nachádzali viaceré dôležité nerasty ako mangánová, železná, antimónová ruda, magnezit i rozvinutá ťažba a výroba ortuť a azbestu. V roku 1942 preto prináležal Nemecku 100% podiel v ťažbe ropy a 99,6% podiel v baničtv.¹² Pre Nemcov bolo rentabilné ťažiť aj v takých slovenských baniach, v ktorých rudy neobsahovali vysoké percento kovu. Záujem Nemecka o Slovensko vyplýval aj z toho, že nerastné bohatstvá tu neboli dostatočne preskúmané a nemecké monopoly očakávali odhalenie rôznych cenných nálezísk.¹³ Získanie kontroly nad týmito oblasťami hospodárstva malo Nemecku pomôcť pri jeho vojenskej agresii.¹⁴

V tajnom protokole k Ochranej zmluve sa okrem iného konkretizujú aj záležitosti ohľadom založenia Slovenskej národnej banky, ktorá takisto patrila do záujmovej sféry Nemecka. Z uzatvorenej zmluvy vyplývalo, že Nemecká ríšska banka sa zúčastní vhodným spôsobom pri založení Slovenskej národnej banky (SNB) a vyšle poradcu do riaditeľskej rady tejto banky, ktorý bude spolupracovať pri každom dôležitom rozhodnutí. Slovenská vláda zároveň využije tohto poradcu pri zostavovaní a realizovaní štátneho rozpočtu a nebude uzatvárať pôžičky bez jeho schválenia.¹⁵ V priebehu troch dní od podpísania Ochranej zmluvy, 26. marca 1939, boli na Slovensko ríšskou bankou vyslaní dvaja menoví experti, riaditeľ Waldhecker a Dr. Einsiedel. Sprevádzali ich odborníci pre devízové právo (Dr. Trier) a pre bankové účtovníctvo (Trenkler). Už predtým bol v ríšskej banke vypracovaný plán pre slovenský zákon o emisnej banke. V prvej rozsiahlejšej správe z 18. apríla 1939 zhodnotili Waldhecker a Einsiedel, že nemecký plán bol

¹¹ ŠTEFÁNIKOVÁ, Antónia: *O niektorých aspektoch zahraničného obchodu Slovenskej republiky v období rokov 1939 – 1945*. In: Historický časopis, roč. 48, 2000, č. 3, s. 463.

¹² TÖNSMEYER, Tatjana: *Das Dritte Reich und die Slowakei 1939-1945. Politischer Alltag zwischen Kooperation und Eigensinn*. Paderborn : Ferdinand Schöningh, 2003, s. 195.

¹³ LIPTÁK, Ľubomír: *Ovládnutie slovenského priemyslu nemeckým kapitálom (1939-1945)*. Bratislava : SAV, 1960, s. 47.

¹⁴ Pre Nemecko bola dôležitá hlavne ropa. Z tohoto dôvodu prevzala ropnú ťažbu s geologickým prieskumom spoločnosť Deutsche Erdöl A.G. s prísľubom ponechať pre domáce potreby iba 4-6,5% produkcie, takže Slovensko muselo ropu dovážať z Rumunska. Rudných nálezísk a ťažby magnezitu sa nemecké spoločnosti zmocnili počas 2 až 3 rokov. PRŮCHA, V. et al.: Cit. 1, s. 523.

¹⁵ PRŮCHA, V. et al.: Cit. 1, s. 521.

prijatý s dvoma malými zmenami, tak aby mohli byť zachované nemecké záujmy.¹⁶ Svoje pozície v slovenskom hospodárstve nemecká strana ešte posilnila na prelome rokov 1939/1940 aj vyslaním hospodárskych poradcov. Na nemecké veľvyslanectvo sa dostal ako hospodársky poradca Dr. Erich Gebert¹⁷ a úrad štvorročného plánovania si vyžiadala aj nominovanie lesného ataše Dr. Franza Wechselbergera. Koncom roka 1940 ešte zvýraznil nemecké postavenie poradca pre poľnohospodárstvo Dr. Hans Hamscha. Menovaní traja nemeckí beráteri spolu s Richardom Buzzim, ako poradcami SNB, zodpovedali za rôzne oblasti slovenského hospodárstva.¹⁸

Inštrukcie k činnosti nemeckých poradcov na Ministerstve hospodárstva vydal 20. novembra 1940 aj minister hospodárstva Gejza Medrický:

1./ Všetky listy poradcov budú protokolované v prezídiu, oddelení „P“ a dostanú značku Prez – P/B,

2./ záležitosti týkajúce sa konkrétne ministra hospodárstva vybavuje oddelenie Prez – P, ktorému musia vyjsť všetky orgány Ministerstva hospodárstva vždy čo najrýchlejšie v ústrety,

3./ ak by sa poradcovia priamo obrátili na niektorého z prednostov alebo referentov o vysvetlenie, treba im ho ochotne poskytnúť. Závaznú odpoveď v zásadných veciach môžu dať zamestnanci Ministerstva hospodárstva len po schválení samotného ministra,

4./ „Očakávam, že nikto zo zamestnancov Ministerstva hospodárstva nebude zbytočnými malichernosťami obťažovať poradcov, ktorých činnosť je veľmi dôležitá. O rozhovoroch zásadného významu nech som vždy informovaný ja alebo môj zástupca, pán prezidiálny šéf. O výsledkoch rozhovorov vyhotovte záznam dvojmo, z ktorých jeden exemplár nech sa založí do spisu a druhý treba predložiť oddeleniu Prez – P do dvoch dní po rozhovore, aby som mal stály prehľad o všetkých otázkach, o ktorých sa rokuje.“¹⁹

Z posledného bodu nariadení ministra G. Medrického jasne vyplýva, že o pôsobení nemeckých beráterov a ich činnosti v oblasti hospodárstva chcel mať podrobný prehľad. Túto snahu by sme mohli charakterizovať aj ako jednu z možností získania prehľadu o nemeckých požiadavkách a takýmto spôsobom

¹⁶ TÖNSMEYER, T.: Cit. 12, s. 237.

¹⁷ Erich Gebert ako nemecký hospodársky poradca vyvíjal svoju činnosť veľmi aktívne. Svedčí o tom aj jeho týždenná správa č. 6 zo 4. novembra 1940, v ktorej načrtol obsah a stav jeho aktuálnych rozhovorov so slovenským ministrom hospodárstva a jeho úradníkmi. Preferujú sa tu témy o stavebníctve, elektrifikácii a o stave benzinových zásob. Taktiež nezabudol predostrieť návrh na zosťrené daňové opatrenia proti Židom. Jeho aktivita sa stupňovala a v druhej polovici novembra 1940 adresoval Ministerstvu hospodárstva niekoľko návrhov: 13. novembra tlačil na zvýšenie cien mlieka, na zjednotenie organizácií v stavebníctve a elektrifikácii, 14. novembra protestoval proti návrhu zákona, ktorý znevýhodňoval ríšske firmy pri zadávaní verejných prác, 21. novembra si želal byť informovaný o veľkosti investícií pri meliorizačných prácach, no a viackrát zakročil aj proti založeniu slovenských fabriek, ktoré by konkurovali nemeckým dodávateľom. Diapazón jeho činnosti v hospodárskej oblasti bol teda značne rozsiahly. TÖNSMEYER, T.: Cit 12, s. 199.

¹⁸ TÖNSMEYER, T.: Cit 12, s. 240.

¹⁹ SNA BA, f. MH SR 1938-1945, inv. č. 27, šk. č. 224.

sčasti eliminovať eminentný nemecký vplyv, o čo sa už od vzniku 1. SR snažili slovenskí národohospodári.

S istým odstupom od uzatvorenia Ochranej zmluvy sa uskutočnilo aj prvé zasadnutie spoločných nemecko-slovenských vládnych výborov. Konalo sa 9. – 22. júna 1939. Oneskorené rokovanie výborov malo však pre nacistov svoj význam. Predchádzalo mu totiž dôkladné skúmanie slovenského hospodárstva zástupcami rezortov a rôznymi expertmi. S osobitným uspokojením sa konštatovali kroky pri uskutočňovaní tajného protokolu, hlavne v prieskume nerastného bohatstva a začatí stavby ciest.²⁰ Súčasne bolo pod firmou „hospodárskej spolupráce“ do okruhu záujmov nacistického hospodárstva zatahnuté v prvom rade zintenzívnenie lesníctva a drevárstva, ktoré sa malo podporovať zriadením Výboru pre lesné hospodárstvo a drevárstvo a na ktoré sa upriamovali viaceré návrhy Ríšskeho lesného úradu.²¹ Podľa nich mal Výbor uľahčovať činnosť vládnych výborov, rozširovať tovarový styk v drevárstve, odbyt a usporiadanie trhu, stanovenie cien a pod. Na nemeckej strane sa veľavravne zdôrazňovalo, že colné úľavy budú „závisieť od podmienok, ktoré sa musia dojednať“ ohľadne cien. Nacisti pochopiteľne tiež prejavili ochotu „k ďalekosiahlej spolupráci pri zvyšovaní výnosu lesov, najmä urbaniálnych a súkromných lesov“, pričom sa mala rozvinúť najmä lesná doprava. K jej rozvoju mali prispieť dodaním dopravných prostriedkov a ťažiackej techniky. Osobitná pozornosť sa venovala rozšíreniu a výstavbe drevárskeho priemyslu „na mechanickom a chemickom základe“ (pily a drevoobrábacie závody, výroba preglejok, dýh na sudy, buničiny a buničitého vlákna a chemické spracovanie dreva). V záujme propagácie výhodnosti stykov sa plánovalo aj zriadenie „jedného alebo viacerých“ vzorných lesných hospodárstiev s nadväzujúcou drevárskou výrobou.²² Evidentná snaha o rozvoj slovenského drevárstva jasne vyplývala z potreby drevnej suroviny, ktorú Nemecko plánovalo využívať vo vlastnom záujme. Bolo to zakotvené aj v bode 2. tajného protokolu k Ochranej zmluve.

Aj napriek zrejmej stratégii tajného protokolu uzatvoreného medzi Slovenskom a Nemeckom, nemožno však brať jeho účinnosť v každom úseku absolútne. Uplatňovanie dohody totiž záviselo od viacerých faktorov: miesta

²⁰ Obchodná zmluva s Nemeckom, protokol o 1. spoločnom zasadnutí Nemeckého a Slovenského vládneho výboru 9. – 22. 6. 1939 s prílohami; Archív Múzea SNP Banská Bystrica, f. XII – Ladislav Suško: *Ochranný vzťah – satelitizmus, jeho kríza a bábkový štát (1940-1945)* (ďalej AM SNP BB, f. Suško, L.), číslo (č.) S-62/78, s. 102.

²¹ K otázke drevárstva a lesného hospodárstva sa nemecký poradca a lesný atašé nemeckého vyslanectva v Bratislave Franz Wechselberger vyjadril: „drevárstvo a lesné hospodárstvo tvoria chrbticu slovenského hospodárstva“. V októbri 1940 F. Wechselberger predložil V. Tukovi aj návrh reorganizácie drevárstva a lesného hospodárstva. Išlo v podstate o kopírovanie nemeckého vzoru. Mali sa zaviesť funkcie krajinského lesmajstra a Krajinského lesného úradu. Úrad mal riadiť všetky štátne, súkromné, verejné i korporáčne lesy v záujme Nemecka. S týmto však nesúhlasili slovenské vládne a podnikateľské kruhy. Na jar 1941 prišli Nemci s novým návrhom na zjednotenie všetkých zložiek lesného hospodárstva, drevárstva a obchodu s drevom do jednej organizácie. Ministerstvo hospodárstva síce tento návrh prijalo, ale nová Ústredňa lesného hospodárstva a drevárstva predsa len nespĺňala všetky nemecké nároky. Takáto pozornosť slovenskému drevárstvu sa venovala pre nevyhnutné potreby nemeckého zbrojárstva a to predovšetkým leteckej výroby. AM SNP BB, f. Suško, L.: Cit. 20, s. 481.

²² AM SNP BB, f. Suško, L.: Cit. 20, s. 102.

Slovenska v nacistických exploatačných plánoch, ich hospodárskych a politických možnostiach, celkových úspechov či neúspechov Nemecka a čiastočne aj od úspešnosti Karvašovej politiky lavírovania teda plnenia hlavných požiadaviek Nemecka a čiastočného sabotovania, zdržiavania a odsúvania menej dôležitých nárokov a požiadaviek. Pri celkovom katastrofálnom účinku uskutočňovania politiky tajného protokolu na národné hospodárstvo možno konštatovať isté črty, ako napr. možnosť vlastného zahraničného obchodu, colná a menová samostatnosť, vlastná, aj keď obmedzená hospodárska politika, ktoré Slovensko priaznivejšie odlišovali napríklad od postavenia Protektorátu a obsadených krajín. Tieto možnosti nadobúdali na význame hlavne do Salzburgu a potom po Stalingrade,²³ keď sa relatívne zväčšila autonómia hospodárskej politiky, aj keď sa faktické zapojenie do nacistickej ekonomiky, najmä vo vojnovej výrobe, ešte zintenzívnilo.²⁴

* * *

Expanzii nemeckého vplyvu na slovenské hospodárstvo napomáhala aj neukončená industrializácia Slovenska, značná orientácia na ťažbu surovín a výrobu polofabrikátov, ako aj prevažne agrárny charakter krajiny. Úzka previazanosť slovenského hospodárstva s ekonomikou českých krajín, bola ďalším dôvodom zvýšenej závislosti Slovenska na Nemecku, od ktorého záviselo na jednej strane zabezpečenie potrebných surovín pre spracovateľský priemysel a na strane druhej aj umiestnenie slovenských výrobkov.²⁵

K rýchlemu ovládnutiu slovenského priemyslu Nemcami prispelo aj promptné preberanie pozície českého kapitálu. Za obdobie rokov 1939 – 1945 sa výrazne zmenil podiel českého a nemeckého kapitálu v slovenských účastinných spoločnostiach. Zatiaľ čo český podiel klesol z 84% na 8%, nemecký podiel stúpol z 0,2% na 62%. V tom istom čase si slovenský kapitál zvýšil svoju účasť z 15% na 18%.²⁶ Pri ovládaní slovenských podnikov dominovali hlavne Deutsche Bank, Dresdner Bank a koncerny Hermann Göring – Werke i I.G. Farbenindustrie. Finančné centrály sa presadzovali aj pomocou svojich afilovaných bánk: Bratislavskej obchodnej a úverovej banky a Union banky. Pri získavaní pozícií v slovenských podnikoch pomáhali aj banka Creditanstalt Viedeň,²⁷ Moravská

²³ Po nemeckom neúspechu pri Stalingrade začala slovenská vláda a hlavne slovenskí národohospodári podnikáť výraznejšie kroky k čiastočnému odpútaniu sa a tlmeniu nemeckých požiadaviek. Tieto opatrenia sa samozrejme mohli uskutočňovať len v rámci vtedajších obmedzených slovenských možností a reálne sa praktizovali do potlačenia SNP.

²⁴ AM SNP BB, f. Suško, L.: Cit. 20, s. 88.

²⁵ AM SNP BB, f. Suško, L.: Cit. 20, s. 83.

²⁶ FABRICIUS, M.: Cit. 4, s. 20. L. Hallon uvádza zastúpenie slovenského kapitálu v priemyselných podnikoch na Slovensku pomerom: 11,4% – 18,2%. Pozri HALLON, Ľudovít: *Hospodárske aspekty československého vzťahu v rokoch 1918 – 1945*. In: Česko-slovenská historická ročenka. Brno : Masarykova univerzita, 1999, s. 125.

²⁷ V máji 1942 sa Deutsche Bank stala majoritným účastinárom v Creditanstalt Viedeň. Creditanstalt sa však už od roku 1938 snažil o svoje pozície na bývalých územiach Rakúsko-uhorskej monarchie. Na Slovensku si vybojoval rozhodujúcu pozíciu koncom roku 1939, keď prevzal majoritu v banke Union, ktorá sa osamostatnila od Českej banky Union a stala sa dôležitou súčasťou pri expanzii nemecké finančného kapitálu na Slovensko. Úloha Creditanstaltu na Slovensku vyplývala aj z toho, že v mnohých, aj keď nie všetkých akciách sa mohol opierať o pomoc Deutsche Bank. KRÁL, Václav: *Otázky*

banka,²⁸ Landerbank Viedeň, Maďarská VÚB Budapešť a iné. Uvedené spoločnosti dokumentujú prepojenie mnohých medzičlánkov pri získavaní účastí slovenských podnikov.²⁹

Nemecké kruhy teda volili viaceré formy získania slovenských priemyselných podnikov alebo aspoň dostatočného vplyvu na usmerňovanie ich výroby. Boli to: 1./ priame získanie podniku nemeckým vlastníkom, 2./ získanie podniku pomocou rôznych medzičlánkov a sesterských firiem, 3./ arizáciu židovského majetku a 4./ kartelizáciou podnikov.

Ako významný nástroj zapojenia slovenského hospodárstva do „veľkopriestorového“ hospodárstva nacistického Nemecka sa uplatnila aj nútená kartelizácia³⁰ väčšiny odvetví slovenského priemyslu, ako napr. kovovýrobného, sklárskeho, drevárskeho, chemického, železiarskeho a iných. Pomocou kartelov ovládli nemecké monopoly aj také odvetvia priemyslu, v ktorých inak nemali dostatočné kapitálové postavenie a rozhodovali o takých dôležitých otázkach výroby a obchodu, ako bolo pridelovanie surovín, rozdelenie odbytu a trhov, pripustenie k exportu, ba aj výrobný program.³¹ Spriemyselňovanie krajiny a zakladanie nových podnikov teda podliehalo silnej nemeckej kontrole. Záležitosti týkajúce sa ekonomickej oblasti prechádzali cez hospodárskeho poradcu Ericha Geberta.³² E. Gebert mal samozrejme vždy na zreteli záujmy ríšskych a protektorátnych firiem a v prípade konkurenčného ohrozenia zabránil vzniku slovenského podniku.³³

Okrem otázky surovín a získania vplyvu v priemyselných podnikoch bola pre Nemecko dôležitá aj otázka slovenských zbrojoviek. V tejto oblasti zaujala nemecká strana jednoznačný postoj. V smernici OKW z 13. apríla 1939 sa stroho

hospodárskeho a sociálneho vývoje v českých zemiach 1938-1945 II. Praha : Č-SAV HÚ, 1958, s. 379. Tiež AM SNP BB, f. Suško, L.: Cit. 20, s. 440.

²⁸ České banky sa po marcovej okupácii postavili za stanovisko, že ich majetok na Slovensku je vlastne ríšsko-nemeckým majetkom a ako taký musí byť chránený proti slovenským nacionalistickým aspiráciám. Český kapitál bol rozhodnutý hájiť svoje pozície na Slovensku v súčinnosti s nemeckými kapitálovými skupinami i s nemeckým štátnym aparátom. V praxi z toho vyplývalo, že české banky hľadali pomoc u nemeckých veľkobánk alebo koncernov, čím sa snažili o zachovanie svojich výnosov zo Slovenska (KRÁL, V.: Cit. 27, s. 419; AM SNP BB, f. Suško, L.: Cit. 20, s. 441). Postupne sa však väčšina českých bánk a podnikov na Slovensku dostalo pod priamy alebo sprostredkovaný vplyv Nemecka.

²⁹ SUŠKO, Ladislav: *Počiatky hospodárskej exploatácie Slovenska nacizmom (marec 1939 – júl 1940)*. In: *Československý časopis historický*, roč. 25, 1977, č. 5, s. 693.

³⁰ LIPTÁK, L.: Cit. 13, s. 91.

Kartel – spojenie právne samostatných firiem, ktoré na základe kartelových zmlúv o výrobe, odbyte a cenách sa snažia ovládnuť trh a tak zvyšovať zisky.

Syndikát – spojenie firiem, ktoré zakladajú spoločnú ústrednú predajňu a strácajú voľnosť v obchodovaní.

Koncern – kapitálové spojenie alebo prepletenie niekoľkých podnikov, s formálne právnou samostatnosťou, avšak fakticky s obmedzenou hospodárskou voľnosťou.

Trust – spojenie niekoľkých podnikov, ktoré strácajú i právnu samostatnosť a vytvárajú spoločné vedúce orgány. Vo vertikálnom truste sa spájajú závody síce s rozličnou, ale dopĺňajúcou sa výrobou.

³¹ AM SNP BB, f. Suško, L.: Cit. 20, s. 97.

³² **GEBERT, Erich** – Sturmbannführer SS, predseda Hospodárskej komory v Salzburgu, legačný obchodný atašé nemeckého vyslanectva, nemecký poradca slovenskej vlády pre hospodársku politiku pri Ministerstve hospodárstva a Ministerstve financií.

³³ TÖNSMEYER, T.: Cit. 12, s. 241.

konštatovalo, že „zbrojovky podliehajú ako bývalý český majetok tým istým podmienkam ako štátne zbrojovky v Protektoráte a ich využitie je vecou ríše“. Zbrojovky boli okamžite zaistené jednotkami Wehrmachtu, zásoby v skladoch zhabané a výroba postavená pod nacistickú kontrolu.³⁴ O vlastníckej otázke zbrojoviek nacisti vôbec nepripúšťali diskusiu.³⁵ Štátny tajomník W. Keppler, J. Tisovi počas berlínskych rokovaní z 19. apríla 1939 stroho prehlásil, že zbrojovky boli v súkromnom vlastníctve českého kapitálu „a týmto prešli do nemeckých rúk“.³⁶

Čo sa týka preberania českej kapitálovej účasti v podnikoch, používali Nemci viacero metód a nemecká kapitálová expanzia prebiehala rôznymi formami. Výkup českých kapitálových účastí sa spravidla prevádzal pod nátlakom, aj keď niekedy bolo zachované zdanie legálnej formy uskutočňovaných operácií. Vzhľadom k vynúteným nízkym cenám išlo o čiastočnú konfiškáciu. Niekedy bol nemecký kapitál posilnený takým spôsobom, že akciová spoločnosť bola prinútená zvýšiť kapitál a dodatočnú emisiu vydať nemeckým záujemcom. V okupačných podmienkach a v kombinácii s personálnymi zásahmi stačila nemeckým subjektom k ovládnutiu českých spoločností minoritná kapitálová účasť, takže s minimom vynaložených prostriedkov dosahovali maximálny efekt.³⁷

K výraznému vplyvu nacistov na slovenské hospodárstvo pomáhalo aj uzatváranie medzištátnych zmlúv s Nemeckom, ktoré boli pre Slovensko zväčša nevýhodné. Už v júni 1939 bola podpísaná medzi oboma krajinami oficiálna obchodná zmluva. Dohoda mala byť založená na princípe najvyšších výhod, ale prvoradými sa stali hlavne záujmy Nemecka. Zatiaľ čo Slovensko súhlasilo so znížením colných sadzieb pre 143 nemeckých položiek, na druhej strane získalo úľavy len pre malé množstvo svojich výrobkov.³⁸

Zmluva z ôsmeho decembra 1939 riešila nedostatok pracovných síl v Nemecku. Na základe dohody o poskytovaní slovenských pracovných síl Tretej ríši odchádzalo za prácou do Nemecka každoročne okolo 40 000 ľudí. Robotníci odchádzali do Ríše na trvalé, alebo sezónne práce. K odchodu na sezónne práce vyzývali pracovníkov aj samotné obecné úrady.³⁹ K odchodu motivovali

³⁴ HUBENÁK, Ladislav: *Politika nemeckej ochrannej zóny na Slovensku roku 1939*. In: Zborník archivních prací, XVII, 1967, č. 2, dok. 25; AM SNP BB, f. Suško, L.: Cit. 20, s. 85.

³⁵ O prepojení vtedajších československých firiem s českou akciovou väčšinou svedčí aj skutočnosť, že slovenské zbrojovky, predovšetkým v údolí Váhu prešli pod priamu nemeckú kontrolu a obyčajne boli začlenené do závodov Hermann-Göring. TÖNSMEYR, T.: Cit. 12, s. 240.

³⁶ DstA Postdam, AA, Polit. Abteilung, Slowakei, 61.154, protokol rokovaní s Tisovou vládou z 19. 4. 1939; HUBENÁK, L.: Cit. 34, dok. 41; AM SNP BB, f. Suško, L.: Cit. 20, s. 85.

KEPPLER, Wilhelm – štátny tajomník, zmocnenec A. Hitlera vyslaný v marci 1939 dohodnúť so slovenskou autonómnou vládou odtrhnutie Slovenska od ČSR. Na Slovensku pôsobil ešte v marci 1940 a v máji 1943 ako osobitný Hitlerov splnomocnenec.

³⁷ PRŮCHA, V. et al.: Cit. 1, s. 469.

³⁸ ŠTEFÁNIKOVÁ, A.: Cit. 11, s. 466.

³⁹ Podobne vyzýval robotníkov na poľnohospodárske práce v Nemecku aj Obecný úrad v Divíne: „V prípade, že vo vašej obci nachodia sa robotníci, ktorí na Slovensku nemôžu obdržať prácu vyzvite ich, aby sa prihlásili na poľnohospodárske práce do Nemecka cestou Úradu práce v Lovinobani, ktorý im na požiadanie zaobstará pracovnú zmluvu do toho kraja Nemecka, do ktorého by najradšej išli pracovať. Dovoľujem si poznamenať, že v terajších vojnových časoch sa nemôže tpieť, aby niekto nepracoval,

slovenských pracovníkov hlavne finančné výhody. Plat sa im totiž účtoval v ríšskych markách, ale bol vyplácaný v korunách. Vzhľadom k umelo nadnesenému kurzu⁴⁰ si týmto spôsobom zarobili oveľa viac ako na Slovensku.⁴¹

Tridsiateho januára 1940 prijali obidve krajiny zmluvu o brannom hospodárstve (Wehrwirtschaftsvertrag). Pre Slovensko z dohody vyplývala väčšia angažovanosť na vojenskej politike Nemecka a 26 najdôležitejších slovenských podnikov sa dostalo pod kontrolu nacistov. Nemci získali rozhodujúce práva na kontrolu a využitie podnikov. Pod nacistickou kontrolou bolo aj pridelenie potrebného počtu pracovných síl, rýchlosť realizácie dodávok a vojensko-spravodajská kontrola podnikov.⁴² Podniky najskôr riadil vojenský hospodársky dôstojník (Wehrwirtschaftsoffizier) a od roku 1943 Nemecká priemyslová komisia (Deutsche Industriekommission Slowakei). Financovanie týchto podnikov bolo jednou z príčin inflácie, pretože SNB preplácala jednotlivým firmám bez zodpovedajúceho krytia platobné príkazy, ktoré prichádzali z Nemecka. V rokoch 1940 – 1945 bolo na tento účel vydaných 4249 mil. Ks, z toho pre Škodove závody v Dubnici 1916 mil. Ks.⁴³

Postupné vojenské neúspechy a prechod Nemecka k totálnej vojne sa začali prejavovať pevnejším pripútaním Slovenska k Ríši. Na jeseň 1943 došlo k rozšíreniu právomocí Nemeckej priemyselnej komisie na slovenské hospodárstvo. Hitler sa však ešte stále nechcel dotýkať suverenity slovenského štátu.

Zaujímavá situácia nastala aj v oblasti bankového sektoru, v tomto odvetví hospodárstva nezaznamenali nemecké spoločnosti taký výrazný prienik ako v priemysle. V rokoch 1939 – 1945 sa snažili posilniť svoje pozície vo finančnej oblasti hlavne domáce peňažné inštitúcie. Vznik 1. SR, vojnová konjunktúra a koncentrácia bankového sektoru riadená štátom prispeli k obchodnému rozvoju bánk. Banky mohli krátko po vzniku štátu získať financie

a preto sa musí zapojiť do riadneho pracovného pomeru každý práceschopný občan. Štátny archív Banská Bystrica – pobočka Lučenec, f. Obvodný notársky úrad (ONÚ) Divín 1924-1944, inv. č. 95, šk. č. 5.

V roku 1939 pracovalo v Nemecku na poľnohospodárskych prácach okolo 36 000 slovenských robotníkov. Okrem toho bolo zamestnaných 10 000 Slovákov na odborných a pomocných prácach. Na poľnohospodárske práce odchádzali robotníci pracovať aj do Protektorátu, kde ich v roku 1939 bolo asi 4000. Priemerné denné zárobky sa pohybovali okolo 3,12 RM. V prepočítaní na celú sezónu t.j. 150 pracovných dní vychádzala zároboková čiastka na 468 RM. Vojenský historický archív Trnava (ďalej VHA TT), f. Ministerstvo národnej obrany (MNO) SR 1939-1945, číslo jednotky (č. j.) 10517/1939/prez., šk. č. 7.

⁴⁰ Kurz ríšskej marky a slovenskej koruny bol oficiálne stanovený na 1 : 11,62. Reálne však predstavoval asi polovičnú hodnotu a neskôr sa reálny kurz pohyboval v pomere 1 : 4.

⁴¹ HEUMOS, P.: Cit. 7, s. 70.

⁴² SUŠKO, L.: Cit. 29, s. 703.

S úplnou podriadenosťou slovenských podnikov nemeckým vojensko-hospodárskym orgánom nesúhlasilo MNO, ktoré vyslovilo k dohode svoje pripomienky: „Rozbor textu vykazuje určité nedostatky, hlavne v takých prípadoch, kde celková výroba toho ktorého podniku bude postavená do záujmovej sféry nemeckej. MNO nehodlá teraz už na pôvodnom znení tohto bodu nič meniť, vyhradzuje si však právo dať pokyn svojim orgánom v tom smere, aby znenie tohto bodu bolo striktné zadržané, t.j. aby kontrola nemeckých vojnovohospodárskych orgánov vzťahovala sa výlučne len na spôsob výroby, aby ovplyvňovanie prevozu, poľažme spôsobu výroby dialo sa výlučne cestou kontrolných orgánov MNO.“ VHA TT, f. MNO SR 1939-1945, č. j. 15072/1939/prez., šk. č. 1.

⁴³ PRŮCHA, V. et al.: Cit. 1, s. 524.

z oživenia hospodárstva, rozvoja zahraničného obchodu a aj z programov zameraných na rozvoj infraštruktúry krajiny.

Do čela finančného sektoru na Slovensku sa postavila SNB, ktorá prevzala funkciu ceduľovej banky. Guvernérom SNB bol menovaný vynikajúci slovenský národohospodár Imrich Karvaš. Karvašova guvernérska pozícia sa čo do dôležitosti vyrovnala ministerskému postu.⁴⁴ SNB sa však nezamerala len na konkrétne otázky súvisiace s vedením a usmerňovaním finančného sektoru, ale do jej kompetencie spadala aj výskum hospodárstva na Slovensku. Minister financií Mikuláš Pružinský⁴⁵ odôvodnil toto rozhodnutie dôležitosťou správneho spravovania meny, ku ktorému SNB potrebuje dáta o stave a rozvoji slovenského hospodárstva, získané priamo od hospodárskych subjektov. Výskumná úloha SNB bola potvrdená § 44 zákona č. 185/1939 Sl. z., podľa ktorého:

1./ Výskumom hospodárstva na Slovensku a sledovaním jeho konjunktúrneho vlnenia sa poveruje Slovenská národná banka.

2./ SNB má právo za týmto účelom požadovať od kohokoľvek správy, doklady a dáta, vzťahujúce sa na ktorýkoľvek odbor hospodárskej činnosti.

3./ Všetky hospodársky činné subjekty sú povinné presne a spoľahlivo podávať správy, doklady a dáta, ktoré od nich SNB vyžiada.

4./ Nedodržanie predpisu 3. trestá okresný úrad (štátny policajný úrad) uzavretím do troch mesiacov, alebo peňažnou pokutou do 10 000 Ks. Pre prípad nedobytnosti peňažitého trestu má byť uložený náhradný trest uzavretím do troch mesiacov podľa miery zavinenia.⁴⁶

Slovenská národná banka sa teda výraznou mierou podieľala na rozvoji slovenského hospodárstva priamou hospodárskou politikou ale aj výskumnou metódou.

Okrem centrálnej SNB sa na území Slovenska nachádzali aj viaceré komerčné banky. Vzhľadom k veľkej rozdrobenosti bankového sektoru bola nevyhnutná jeho koncentrácia. S koncentráciou bankového sektoru sa začalo už v dvadsiatych rokoch 20. storočia. Výsledkom malo byť zlúčenie rozdrobenej finančnej sféry Slovenska do silnejších kapitálových celkov. S nastoleným

⁴⁴ **KARVAŠ, Imrich (JUDr., univ. prof.)** – národohospodár. V roku 1938 minister vo vláde gen. Syrového. Spolupracoval s Dr. M. Hodžom a s Dr. Ing. P. Zaťkom. Od roku 1939 do septembra 1944 guvernérom SNB. Od roku 1942 prednosta Najvyššieho úradu pre zásobovanie. Od jesene 1939 do 31. augusta 1944 stály člen Komitétu hospodárskych ministrov. Spolupracoval s ilegálnou SNR. Pre potreby SNP oddisponoval do Banskej Bystrice zásoby oboživa. V Bratislave ho 3. septembra 1944 zaistilo Gestapo a do konca vojny bol v rôznych koncentračných táborech. Po februári 1948 ho opäť dvakrát zaistili a väznili. V druhom prípade v roku 1958 ho na základe vykonštruovaných obvinení ŠtB odsúdili na 17 rokov väzenia, z ktorého sa dostal na slobodu na základe amnestie po 5 rokoch.

Menovanie I. Karvaša, ktorý nebol naklonený ľudáckemu režimu a ani vyhláseniu samostatnej Slovenskej republiky, do takejto významnej hospodárskej funkcie naznačuje, že prezidentovi Jozefovi Tisovi išlo v prvom rade o to, aby sa vedenia dôležitých oblastí hospodárstva ujali predovšetkým odborníci. Pozri **KARVAŠ, Imrich: *Moje pamäti (V pazúroch Gestapa)***. Bratislava 1994.

⁴⁵ **PRUŽINSKÝ, Mikuláš** – v roku 1921 miestopredseda okresnej organizácie HSLS v Ružomberku, v roku 1923 člen župného zastupiteľstva župy Podtatranskej. Od roku 1929 poslanec za HSLS v Národnom zhromaždení ČSR. Dňa 21. januára 1939 sa stal ministrom hospodárstva Slovenskej krajiny, 14. marca 1939 menovaný za ministra financií. Člen širšieho predsedníctva HSLS.

⁴⁶ SNA BA, f. Úrad predsedníctva vlády (ÚPV) 1939-1945, inv. č. 66, šk. č. 86.

trendom sa pokračovalo aj počas 1. SR v priebehu rokov 1940 – 1941.⁴⁷ V tomto období bolo zlikvidovaných niekoľko inonárodných, židovských a menších slovenských finančných zariadení. Napokon zostalo šesť slovenských bánk: Tatra banka, Slovenská banka, Sedliacka banka, Ľudová banka, Stredoslovenská banka (predtým Národná banka v Banskej Bystrici) a Myjavská banka.⁴⁸ Uvedené banky sa snažili počas existencie Slovenského štátu získať pozície aj v slovenských priemyselných podnikoch.

Tatra banka, ktorá predstavovala inštitúciu s najväčším úhrnom aktív a pasív vlastnila na konci roka 1944 akcie 15 účastinných podnikov v hodnote 50,8 mil. Ks.⁴⁹ Vďaka výraznej podpore vládnych kruhov získala najväčší podiel z koncentrácie bankového sektoru Sedliacka banka. Na konci roka 1944 vlastnila banka účastiny 30 podnikov a družstiev v hodnote 76,220 mil. Ks.⁵⁰ Tretia najväčšia, Slovenská banka, dosiahla tiež pomerne úspešné výsledky. Jej úspechy však neboli spojené s priazňou vládnych kruhov, ale skôr so štandardnými bankovými operáciami. Zostávajúce tri banky, Ľudová banka, Myjavská banka a Stredoslovenská banka boli skôr inštitúciami regionálneho charakteru. V rozpätí rokov 1939 – 1942, keď prebehla podstatná časť kapitálových presunov v podnikovej sfére Slovenska sa podiel slovenského finančného kapitálu zvýšil zo 113,9 mil. Kč na 277 mil. Ks. V tom istom období sa však zvýšil podiel nemeckého kapitálu v slovenskom priemysle zo 40,2 mil. Kč na 784,1 mil. Ks.⁵¹ Pre slovenské peňažné ústavy bolo teda veľmi zložité odolať ráznemu nástupu nemeckých bánk a koncernov.

Aj napriek menej výraznému prieniku nemeckého kapitálu do slovenského finančného sektoru sa podarilo Nemcom prevziať na Slovensku dve banky. Otázka nemeckých bánk na Slovensku sa prerokovávala 30. – 31. mája 1940 na slovensko-nemeckých medzištátnych rokovaniach v Berlíne. Na stretnutí sa riešil predovšetkým problém spoločnosti Credit Anstalt Viedeň, ktorá bez ohľadu na koncentračné snahy slovenskej vlády bez predbežného informovania slovenských miest, prevzala od Česko-Moravskej banky v Prahe (predtým Legiobanky) opciu na Slovenskú všeobecnú úverovú banku v Bratislave. Stretnutie v Berlíne neprineslo konkrétne výsledky, no napokon zostali na Slovensku dve nemecké banky, a to Union banka a Nemecká obchodná a úverová banka. Obidve finančné inštitúcie mali okrem svojich centrál v Bratislave aj filiálky po území Slovenska. Nemecká obchodná a úverová banka v: Kežmarku, Gelnici, Poprade, Spišskej Novej Vsi, Spišskej Belej, Nemeckom Pravne, Levoči a Žiline. Union banka v: Žiline, Banskej Bystrici, Prešove a Handlovej.⁵²

⁴⁷ RYŇÍK, Jozef: *Vplyv Ministerstva financií na koncentráciu bánk na Slovensku v rokoch 1939 – 1945*. In: Ľudia, peniaze, banky. Zborník z konferencie. Bratislava : Národná banka Slovenska, 2003, s. 365.

⁴⁸ HORVÁTH, Štefan – VALACH, Ján: *Peňažníctvo na Slovensku v rokoch 1918 – 1945*. Bratislava : ALFA – vydavateľstvo technickej a ekonomickej literatúry, 1978, s. 172.

⁴⁹ HALLON, Ľudovít: *Expanzia slovenského finančného kapitálu v účastinných podnikoch v rokoch 1939 – 1944*. In: Historický časopis, roč. 48, 2000, č. 1, s. 87.

⁵⁰ HALLON, Ľ.: Cit. 49, s. 83.

⁵¹ HALLON, Ľ.: Cit. 49, s. 79.

⁵² SNA BA, f. ÚPV 1939-1945, inv. č. 66, šk. č. 120.

Dôležitú úlohu v slovenskom hospodárstve zastával aj zahraničný obchod. Paradoxne na rozdiel od súčasnosti, keď máme problémy s pasívnou obchodnou bilanciou, muselo Slovensko čeliť nebezpečenstvu neobmedzeného výpredaja tovarov do zahraničia. Väčšina slovenských výrobkov si našla bez problémov miesto na vyprázdnených európskych trhoch. Keďže zahraničný obchod predstavoval pre Slovensko mimoriadne dôležitý faktor, bol hneď pri vzniku štátu prijatý zákon, ktorý udržiaval právnu kontinuitu s obchodnými zákonmi a dohodami bývalej ČSR. Dokumentuje to aj skutočnosť, že súčasne so zákonom č. 1 Sl. z., z roku 1939, ktorým bol vyhlásený slovenský štát, vláda vydala aj nariadenie o úprave obchodného styku slovenského štátu s colnou cudzinou. V ten istý deň zároveň uverejnila nariadenie o devízových predpisoch, podľa ktorého „všetky doteraz vydané predpisy zostávajú v platnosti a vzťahujú sa aj na styk s krajinami českou a moravskosliezskou“. Ustanovením č. 2/1939 Sl. z., zároveň 1. SR uznala všetky obchodné zmluvy, ktoré uzavrela Československá republika s inými štátmi. Takto nový štát už pri svojom vzniku jasne deklaroval zásady medzinárodnej obchodnej politiky.⁵³ Slovenskí národohospodári sa hneď po vzniku štátu snažili udržať i určitú samostatnosť pri nadväzovaní zahraničnoobchodných vzťahov.⁵⁴ Bez konzultácie s nemeckou stranou prebiehali rokovania s Poľskom, ktoré sa skončili podpísaním obchodnej dohody 2. mája 1939 v Bratislave. Reakcia Berlína nenechala na seba dlho čakať a dva dni po uzatvorení dohody dali Nemci najavo svoj nesúhlas. Táto skutočnosť jasne naznačila budúcnosť zahraničnoobchodnej orientácie Slovenska a uzatváranie obchodných vzťahov s inými krajinami pripadalo do úvahy až po podpísaní obchodnej dohody s Nemeckom.

Dňa 10. mája 1939 bola podpísaná Dohoda o cestovnom ruchu a krátko na to 22. júna 1939 aj prvá riadna obchodná zmluva medzi Nemeckom a Slovenskom. Dokument bol platný od 1. júla 1939 a dal právny základ vzájomným hospodárskym vzťahom. Jeho platnosť bola dvojročná a mala sa automaticky predlžovať, pokiaľ nebude vypovedaná niektorou stranou šesť mesiacov pred stanovenou lehotou.⁵⁵ Územie Ríše (Nemecko, Protektorát a Generálny Gouvernement) teda predstavovalo hlavného obchodného partnera 1. SR. V roku 1939 sa podieľal zahraničný obchod s Ríšou 80% na celkovom vývoze a dovoze Slovenska. V nasledujúcich rokoch tento pomer len mierne klesal a po potlačení povstania sa už nedá hovoriť o samostatnom zahraničnom obchode. Veľkým problémom zahraničného obchodu s Nemeckom bol aj tzv. clearingový styk. Znamená to, že vzájomné zúčtovanie pohľadávok spočívalo na bezhotovostnom, bezdevízovom a bezúrokovom realizovaní vzájomných pohľadávok prostredníctvom viacerých účtov a podúčtov.⁵⁶ Kľúčové miesto

⁵³ *Národohospodár Peter Zaťko spomína*. Liptovský Mikuláš : Tranoscius, 1994, s. 108.

⁵⁴ *Národohospodár Peter Zaťko spomína*. Cit. 53, s. 93.

⁵⁵ ŠTEFÁNIKOVÁ, A.: Cit. 11, s. 466.

⁵⁶ Tu možno dodať, že systém clearing-u svojim spôsobom menej priemyselne rozvinutým krajinám juhovýchodnej Európy vyhovoval, lebo riešil problém odbytu poľnohospodárskych výrobkov a surovín, pre ktorý nebolo v období po hospodárskej kríze, okrem Nemecka, zodpovedajúcich záujemcov. Zo

prítom zaberá tovarový účet (Warenkonto), vedený v ríšskych markách. Platby za dodávky pre nemeckú brannú moc prechádzali cez dočasný účet (Interimskonto). Existoval aj špeciálny účet slovenských robotníkov v Nemecku (Sonderkonto Arbeiterlohnernsparmise) a na kapitálovom účte (Kapitalkonto) sa sústreďovali úhrady nemeckých koncernov.⁵⁷ O nevýhodnosti clearingového obchodu pre slovenské hospodárstvo svedčí aj skutočnosť, že dlh Nemecka voči Slovensku vzrástol na 7 – 8 miliárd Ks. Tento dlh Nemecko nikdy neuhradilo. Po vyriešení obchodných vzťahov s Ríšou realizovala 1. SR obchody a uzatvorila obchodné zmluvy aj s inými štátmi. Boli to Maďarsko, Rumunsko, Bulharsko, Juhoslávia, neskôr Chorvátsko a ZSSR. Významné miesto však zaberali hlavne obchodné styky s Talianskom, Tureckom a Švajčiarskom. Význam Švajčiarska vzrástol hlavne po zrútení talianskeho trhu. Slovensko získavalo cenné devízy a okrem toho s blížiacim sa koncom vojny sa stupňovala snaha slovenských vývozcov previesť na kontá vo Švajčiarsku časť výnosov z obchodných transakcií. Slovensko taktiež zasielalo múku, tuky, slaninu, údeniny, textil a ďalšie výrobky do Vatikánu a slovenské papierne kryli celkovú spotrebu papiera pápežského štátu. V týchto prípadoch nešlo o normálny export, pretože dodávky boli financované zo „svätopeterského haliera“ plynuceho z cirkevných pokladničiek na zvláštne konto v Bratislave.⁵⁸

Slovensko udržiavalo v menšej miere aj obchodné kontakty so Švédskom, Fínskom a Dánskom (do obsadenia Nemcami).

Slovenskí národohospodári teda museli čeliť obrovskému vývozu tovarov do Nemecka, a preto prijali opatrenia zamerané na podporu importu. Z tohto dôvodu sa v roku 1940 zaviedol v nemecko-slovenskom obchode systém opatrení v podobe tzv. skladačiek. Znamenalo to, že vývoz do Nemecka sa zaťažil 19% v prípade neuhradenia tovaru devízami alebo zodpovedajúcim tovarovým ekvivalentom. So skladačkami bolo možné aj obchodovať. V prípade, že ju

začiatku malo Nemecko vzhľadom na svoje chronické manko v týchto produktoch a tendencii k autarkii záujem na ich zabezpečení formou clearingu a spájalo s ním výhodné obchodné podmienky, takže nebezpečenstvo vyplývajúce z clearingu (možnosť využívať pasíva clearingu na vynucovanie ďalších a na príliš jednostrannú obchodnú orientáciu partnerských krajín clearingového styku) sa nezdalo aktuálne. Uznávanie zásady vyrovnanosti kont Nemeckom tieto ilúzie posilňovalo. Na druhej strane slovenské hospodárstvo, veľmi exportne orientované, so štruktúrou vývozu hodiacou sa práve voči Nemecku a s možnosťou veľkých ziskov z exportu do Nemecka (vzhľadom na nízky kurz Ks k RM) smerovalo samo k zintenzívnieniu hospodárskych stykov formou clearingu, aj keď celkový záujem Slovenska bol tým poškodzovaný. Keďže financovanie clearingových stykov hradila SNB, resp. vláda, nemal tento nebezpečný vzrast exportu do Nemecka potrebné finančné zábrany (AM SNP BB, f. Suško, L.: Cit. 20, s. 95). Postupne sa však začalo pristupovať k zavádzaniu opatrení obmedzujúcim export formou clearing.

⁵⁷ FABRICIUS, M.: Cit. 4, s. 19.

⁵⁸ PRŮCHA, V. et al.: Cit. 1, s. 534. Slovenská republika síce nemala upravené obchodno-politické vzťahy s Vatikánom zmluvne, ale aj napriek tomu mu dodávala tovar, ktorý si Vatikán nemohol zariadiť u iných partnerov. Vatikán, pravdaže nemohol platiť vývozom, ale platil devízami, ako aj tzv. „svätopeterskými haliermi“ zozbieranými na Slovensku. O týchto dodávkach však pravidelne rokovali diplomatickou cestou. Vtedajším partnerom vo Vatikáne býval i neskorší pápež Pavol VI., pôsobiaci vtedy ako radca v oddelení štátneho sekretára Maglioneho. Na Slovensku zariadoval mnohé takéto záležitosti zasa charge d'affaires Vatikánu Msgr. Giuseppe Burzio. *Národohospodár Peter Zat'ko spomína*. Cit. 53, s. 94.

exportér nezískal vlastným vývozom, musel si ju zakúpiť od dovozcov. Neúmernému vývozu sa snažila zabrániť aj SNB, keď na podporu dovozu poskytla pri 1%-nej úrokovej sadzbe úver 260 miliónov korún. Veľmi efektívna bola aj výplatná lehota, pri ktorej musel vývozca čakať na úhradu svojho tovaru až šesťnásť týždňov. Opatrením na podporu importu boli aj tzv. odštiepky, keď sa v Poštovej sporiteľni viazalo 5% z došlých úhrad z Nemecka v podobe zvláštnych vkladov.⁵⁹ Uvedené opatrenia do istej miery pomohli Slovensku v jeho proimportnej politike. Slovensko sa ubránilo aj zavedeniu marky ako druhého platidla na svojom území. Táto skutočnosť mala pozitívny vplyv na slovenské hospodárstvo, lebo obmedzovala možnosť vykupovať zásoby na vnútrozemskom trhu. Pre Slovenskú republiku bol výhodný aj bezcolný obchod s českými krajinami, keďže do Protektorátu smerovalo veľké množstvo slovenského tovaru. V rámci zachovania čo najväčšej samostatnosti hospodárskej politiky boli zavedené clearingové účty s rôznymi kurzami marky a robila sa aj dvojité evidencie tovarov. Slovenskí ekonómovia sa v rámci obmedzenia nemeckého vplyvu bránili prílišnej centralizácii hospodárstva a falšovaním bilancií a štatistik sa zdôvodňovalo negatívne vybavovanie nemeckých požiadaviek. Takouto stratégiou boli odmietnuté požiadavky nemeckého námorníctva na kožu pre ponorky a ošatenie posádky.⁶⁰ Podobným spôsobom sa ušetrili veľké zásoby pohonných hmôt, vojenských topánok a kože aj pre pripravované povstanie. Aj napriek obrovskému nemeckému vplyvu sa uvedenými opatreniami podarilo slovenským národohospodárom až do obsadenia Banskej Bystrice udržať aspoň čiastočnú nezávislosť slovenského hospodárstva.

K celkovému podriadeniu Slovenska vojnovu-hospodárskym potrebám nacistov došlo až 9. októbra 1944. Počas bojov so slovenskou povstaleckou armádou bola uzatvorená Dohoda o zásobovaní nemeckej armády na Slovensku (Militärvertrag), ktorou sa pre Nemcov otvorila cesta k úplnému ovládnutiu slovenského hospodárstva.

Všeobecná hospodárska politika nacistov sa od septembra/októbra 1944 do rokovania posledných vládnych výborov, riadila zásadou maximálneho využitia slovenských priemyselných a ostatných hospodárskych zdrojov pre nemecké potreby.⁶¹

Nemecké požiadavky dokumentuje aj zápisnica zo zasadania Komitétu hospodárskych ministrov (KHM)⁶² z 27. septembra 1944. Okrem iných sa na

⁵⁹ FABRICIUS, Miroslav: *Hospodárstvo vojnovej Slovenskej republiky a Slovenské národné povstanie*. In: SNP 1944 – vstup Slovenska do demokratickej Európy. Zborník vystúpení z medzinárodnej konferencie k 55. výročiu SNP. Banská Bystrica, 8. – 10. júna 1999. Banská Bystrica: Múzeum SNP, 1999, s. 93.

⁶⁰ Nie je žiadnych pochýb o tom, že vedúci slovenskí hospodárski predstavitelia boli jednotní v tom, že je potrebné držať Nemcov čo „najďalej vonku“. V týchto snahách spoločne postupovali G. Medrický, I. Karvaš aj P. Zaťko. TÖNSMEYER, T.: Cit. 12, s. 209.

⁶¹ PREČAN, Vilém: *Slovenské národné povstanie. Dokumenty. II. diel. Nemci a Slovensko 1944*. Bratislava 1971, dok. 174, s. 343.

⁶² **Komitét hospodárskych ministrov (KHM)** – zriadený vládou 22. novembra 1939 na podporovanie štátnej správy pri riešení hospodárskych problémov. Jeho úlohou bolo zaoberať sa otázkami hospodárskeho života slovenského štátu a znášať sa na hospodárskych opatreniach. Minister zúčastnený v KHM bol viazaný jeho uznesením. KHM bol tiež poradný orgán vlády. Zasadal denne.

tomto rokovaní riešili aj nové nemecké požiadavky súvisiace s financovaním nemeckej armády. Nemci požadovali, aby sa už nerobil žiadny finančný plán a manko vyplývajúce z tovarového styku mal niesť štát, no a druhou požiadavkou bolo skrátenie výplatnej lehoty. K týmto návrhom zaujal KHM zásadne negatívne stanovisko z dôvodov absolútnej technickej nemožnosti prevedenia. Ďalej argumentoval, že prijatie nemeckých požiadaviek by znamenalo novú emisiu bankoviek a vyviedlo by z rovnováhy clearing. Clearing sa už aj tak prejavoval v mesačnom manku 200 mil. Ks na tovarovom účte, vyše 300 mil. Ks na Interimskonte a 40 mil. Ks na Arbeiterlohnersparnisse.⁶³

Na rozdiel od povstaleckého územia však musela bratislavská vláda rešpektovať požiadavky nemeckých vojsk nachádzajúcich sa na Slovensku a plniť ich finančné a iné hospodárske požiadavky. Stalo sa tak hlavne po 9. októbri 1944, keď sa tieto nemecké nároky zmluvne potvrdili „Slovensko-nemeckou medzištátnou dohodou o zásobovaní jednotiek nemeckej brannej moci na Slovensku“. Dohoda vstúpila do platnosti späť od 1. septembra 1944. Podľa bodu I. uzatvorenej zmluvy, mala dať slovenská vláda nemeckej brannej moci, nasadenej na Slovensku, k dispozícii potrebné krajiniské platidlá a postarať sa o vecné výkony súvisiace s jej pobytom. Išlo hlavne o zásobovanie potravinami, stavebným materiálom, poskytnutie dopravných zariadení, vojenských objektov, poštových, telefonických a telegrafických spojení. Zároveň bolo potrebné všetky úľavy a zľavy poskytované podľa slovenských zákonov, výnosov a dohovorov slovenskej brannej moci, uplatňovať v prospech nemeckej brannej moci. V prípade, že by slovenské orgány neposkytovali vecné výkony dohovorené v uzatvorenej dohode, mohla si ich nemecká branná moc uspokojovať sama. S vynaložením finančných prostriedkov súviselo aj vystavenie poukážok, ktoré bola povinná preplatiť slovenská vláda. Dohoda hovorila aj o vyúčtovaní finančných prostriedkov, ktoré dala k dispozícii slovenská vláda. K úprave malo dôjsť po skončení vojny, táto náhrada sa samozrejme nikdy neuskutočnila.⁶⁴

Slovenské hospodárstvo týmto spôsobom už úplne stratilo akúkoľvek možnosť samostatného rozhodovania o svojich ekonomických otázkach. Neobmedzený nemecký vplyv už jasne cítiť aj z nariadenia Ministerstva národnej obrany z 10. novembra 1944. Ministerstvo v ňom dáva na vedomie, že nemecké vojenské úrady a veliteľstvá zadávajú stavby v prípade potreby z voľnej ruky, nákup potrebných stavebných materiálov prevádzajú tiež sami alebo prostredníctvom staviteľa. Pred všetkými inými dodávkami mal byť nemeckým úradom a veliteľstvám uvoľňovaný aj spotrebný materiál.⁶⁵ Nemci si svoje požiadavky v niektorých prípadoch presadzovali aj bez formálneho povolenia slovenských úradov. Na Poštovej správe na Orave napríklad zhabali všetky

Zloženie KHM: *predseda* – minister hospodárstva, *podpredseda* – minister financií, *členovia* – minister dopravy, guvernér SNB, zástupca Ministerstva zahraničných vecí, zástupca Ministerstva národnej obrany, dvaja členovia menovaní vládou.

⁶³ SNA BA, f. ÚPV 1939-1945, inv. č. 66, šk. č. 87.

⁶⁴ PREČAN, V.: Cit. 61, s. 337.

⁶⁵ Štátny archív Levoča – pobočka Poprad (ďalej ŠA LE – p. PP), f. Okresný úrad (OÚ) Poprad 1923-1945, č. j. D1-914/1944, šk. č. 91.

telefónne a telegrafické prístroje, ba dokonca začali tu zavádzať RM ako platidlo. Ich pozornosti neušli ani slovenské podniky a do liehovaru v Leopoldove dosadila nemecká branná moc svojho vládneho komisára.⁶⁶ Slovenská strana sa ostro postavila voči nemeckým snahám a kategoricky žiadala prešetrenie nemeckých akcií. Slovenské protesty však boli väčšinou neúčinné.

Z tohto dôvodu musela vláda, aj napriek snahám ministra hospodárstva G. Medrického,⁶⁷ vydávať do obehu mesačne 1 miliardu Ks. Do konca marca 1945 sa tak obeh bankoviek zvýšil na 7 miliárd 117 miliónov Ks. Vzhľadom k obrovským nemeckým požiadavkám musela poskytnúť úver aj bratislavská SNB. V dôsledku toho vzrástol za sedem mesiacov dlh štátu o 5 miliárd 473 miliónov Ks.⁶⁸ Nemci sa okrem získania finančných prostriedkov a využívania slovenských hospodárskych zásob snažili aj o evakuáciu strojného zariadenia z priemyselných podnikov, hlavne z takých, ktoré boli pod silným nemeckým vplyvom. Nemeckým zámerom bola neobmedzená rozhodovanie o zariadeniach, ktoré mali opustiť Slovensko. KHM s tým samozrejme nesúhlasil a 29. januára 1945 vypracoval návrh, podľa ktorého:

1./ len slovenské úradné miesta (Generálny sekretariát obrany štátu) majú právo rozhodovať o tom, ktoré hodnoty sa môžu evakuovať do ríše a v akom množstve,

2./ vývoz sa uskutočňuje len vo forme záznamového styku,

3./ záruka slovenského vlastníctva evakuovaného tovaru. V ríši mohli spotrebovať len statky podliehajúce skaze a potom ich vrátiť in natura.

Komitét trval aj na forme medzištátnej zmluvy a neuspokojoval sa s verbálnou nótou, lebo medzištátna dohoda prísnejšie viazala nemecké vnútroštátne orgány ako verbálna nóta.⁶⁹ Slovenskí národohospodári sa aj napriek zložitej situácii snažili takto zachrániť aspoň časť strojného zariadenia. Nemci samozrejme neakceptovali celkový návrh, ale čiastočne navrhnuté body dodržiavali.

Manévrovacía schopnosť Slovenskej republiky v hospodárskych záležitostiach bola síce už od čias jej vzniku značne obmedzená, aspoň sčasti sa jej pritom darilo až do príchodu nemeckých vojsk realizovať nezávislú hospodársku politiku. Po príchode Nemcov až do skončenia 2. svetovej vojny sa však možnosti Slovenska na isté hospodárske lavírovanie úplne minimalizovali a slovenské hospodárstvo už muselo bezvýhradne plniť nemecké požiadavky.

⁶⁶ SNA BA, f. ÚPV 1939-1945, inv. č. 66, šk. č. 87.

⁶⁷ **MEDRICKÝ, Gejza** – od roku 1927 redaktor hospodárskej rubriky Slováka a zodpovedný redaktor časopisu Roľník. Od roku 1935 člen krajinského výboru a krajinského zastupiteľstva za HSĽS. Od 14. marca 1939 minister hospodárstva I. SR. Svoju funkciu zastával od vzniku I. SR až do jej konca. Od 5. októbra 1939 podpredseda HSĽS. Od 1. januára 1941 do 17. marca 1942 generálny tajomník HSĽS. V Komitete hospodárskych ministrov spolupracoval s I. Karvašom a P. Zaťkom na hospodárskej prosperite I. SR. Po vypuknutí SNP a uzatvorení Dohody s Nemcami 9. októbra 1944 sa snažil zabrániť úplnému vydrancovaniu hospodárskych prostriedkov Slovenska. Pozri MEDRICKÝ, Gejza: *Minister spomína*. Bratislava : Litera, 1993, s. 316.

⁶⁸ CAMEL, Samuel: *Národná banka na povstaleckom území a podiel Karola Markoviča na jej činnosti*. In: Podiel slovenských národohospodárov na príprave SNP. Materiál z odborného historického seminára, Banská Bystrica 18. júna 1999. Banská Bystrica : Múzeum SNP, 1999, s. 54.

⁶⁹ MEDRICKÝ, G.: Cit. 67, s. 317.

HOSPODÁRSKA SITUÁCIA POVSTALECKÉHO ÚZEMIA SLOVENSKA POČAS BOJOV S NEMECKÝMI JEDNOTKAMI

Zaujímavá situácia v hospodárskom živote krajiny sa odohrávala na území povstaleckého Slovenska. Ako je všeobecne známe Slovenské národné povstanie (SNP) začalo vyhlásením Jána Goliana 29. augusta 1944 v druhom nevýhodnejšom variante, ako obrana územia pred nemeckou okupáciou. V tomto čase však ešte neboli ukončené všetky hospodárske a hlavne vojenské prípravy. Povstalecké územie s rozlohou 20 000 km² a s približne 1 700 000 obyvateľmi sa mohlo spoľahnúť aspoň na dostatočnú zásobu finančných prostriedkov. Hlavnú zásluhu na dostatočnej zásobe peňazí mal guvernér SNB I. Karvaš, ktorému sa podarilo na stredné Slovensko presunúť 2/3 celoslovenských zásob peňazí. Najväčšia hotovosť bola presunutá do filiálky SNB v Banskej Bystrici, ktorej zásoby potom predstavovali 3 541 398 319 korún.⁷⁰ Predpokladalo, že Povstanie podporia aj filiálky SNB v Ružomberku, Prešove a Žiline, no vzhľadom k rýchlemu obsadeniu týchto miest Nemcami, zostala k dispozícii iba bansko-bystrická finančná inštitúcia. Čiastkou 1 450 000 korún v desaťkorunových minciach prispela 2. septembra 1944 aj Štátna mincovňa v Kremnici.⁷¹

Na prípravách Povstania sa podieľali viacerí národohospodári. Predovšetkým to bol guvernér SNB I. Karvaš, ktorý zabezpečoval hlavne finančné záležitosti a generálny tajomník Ústredného združenia slovenského priemyslu Peter Zaťko.⁷² Už na prvom zasadnutí Slovenskej národnej rady (SNR) bol P. Zaťko⁷³ poverený zabezpečením hospodárskych predpokladov Povstania. Na zasadnutí predložil aj návrh organizácie hospodárskeho zabezpečenia. Išlo o dva hlavné body: 1. „Zásobovanie armády bude treba zabezpečiť tak, aby v boji nemala materiálne nedostatky. Armáda bude musieť predložiť svoje požiadavky na materiál, ktorý si nevie zabezpečiť sama a ktorý by sme mali zabezpečiť z civilného sektoru. 2. Rovnako treba zabezpečiť aj zásobovanie civilného obyvateľstva potravinovými článkami a celé povstalecké hospodárstvo dostatočným množstvom obeživa.“⁷⁴ V priebehu prvých ôsmich mesiacov roku 1944 sa začali postupne realizovať aj spomenuté rámcové predstavy

⁷⁰ CAMBEL, Samuel: *Hospodárske pomery v Slovenskom národnom povstaní*. Banská Bystrica : Múzeum SNP, 2003, s. 32.

⁷¹ AM SNP, f. VI., príj. č. A-75/77, A-3297, A-3298, šk. č. 7.

⁷² FABRICIUS, M.: Cit. 59, s. 92.

⁷³ **ZAŤKO, Peter (Dr., Ing.)** – prvý doktor obchodných a ekonomických vied na Slovensku. Pracovník Obchodnej a priemyselnej komory v Budapešti a Bratislave. Spoluzakladateľ časopisu *Politika* a predseda prípravného výboru Zjazdu mladej slovenskej generácie v Trenčianskych Tepliciach v roku 1932. Počas I. SR poslanec slovenského snemu, člen Komitétu hospodárskych ministrov a generálny tajomník Ústredného združenia slovenského priemyslu. Vysokou mierou sa pričinil na hospodárskych prípravách SNP a jeho materiálnom zabezpečení. Bol kooptovaný do Slovenskej národnej rady. Po roku 1948 v tzv. akcii – „B“ násilne vystáňovaný s rodinou do Tisovca, kde pracoval v kameňolome.

⁷⁴ *Národohospodár Peter Zaťko spomína*. Cit. 53, s. 148-149.

o hospodárskom zabezpečení SNP. Asi prvými krokmi, ktoré zabezpečovali zásoby pre ozbrojený boj bolo vytvorenie tajnej zásoby 20 000 párov vojenských bagančí. Zásoby sa vytvorili v spolupráci s riaditeľom Baťových závodov v Baťovanoch (dnešné Partizánske) Jánom Luptákom.⁷⁵ Tajné zásoby vydržali neprezeradené až do jarných mesiacov roku 1944, kedy boli odtransportované pre partizánov na východnom Slovensku a v Turci. Väčšina z nich, asi 15 000 párov však bola ešte pred Povstaním presunutá do provízorných skladov v Brezne, Slovenskej Lupči a Tisovci.⁷⁶

Veľmi dôležitou súčasťou väčšej vojenskej akcie bolo aj zabezpečenie dostatočného množstva pohonných hmôt. Keďže Slovensko nemalo veľké domáce ložiská ropy, zvolili sa dve cesty zaobstarania benzínu. Na jednej strane sa vymáhali vyššie kontingenty od nemeckého dodávateľa a na strane druhej sa obmedzovala spotreba benzínu v civilnom sektore. Uvedenými opatreniami sa podarilo zaistiť dostatočné množstvo pohonných hmôt. V auguste 1944 bolo najväčšie množstvo benzínu uložené v skladoch Vojenského a chemického ústavu v Zemianskych Kostofanoch – 1 400 000 litrov benzínu a v skladoch rafinérie v Dubovej – okolo 300 000 litrov. Menšie zásoby boli aj v Trstenej na Orave. Nenahradiť stratou pre povstanie bola skutočnosť, že nahromadené zásoby paliva sa využili len v malom množstve. Rafinériu v Dubovej aj napriek upozorneniam SNR londýnskej exilovej vláde, zbombardovalo 20. augusta 1944 spojenecké anglo-americké letectvo. Zemianske Kostofany už 11. septembra 1944 obsadili Nemci a vzhľadom k tomu, že partizáni zatarasili železničný tunel, nebolo možné previesť väčšie množstvo benzínu na povstalecké územie. Vyradením oboch skladov prišlo Povstanie o viac ako 1 000 000 litrov pohonných hmôt.⁷⁷

Na návrh P. Zaťka a I. Karvaša rozhodol KHM aj o predzásobení obyvateľstva potravinami na tri mesiace dopredu, s tým, že zásoby sa obyvateľstvu vydajú v auguste 1944. Predzásobenie obyvateľstva bolo ale len prvým krokom k dostatočnému pokrytiu potrieb obyvateľstva. Prvoradým kritériom bolo praktické zásobovanie povstaleckého územia počas priebehu SNP. V dôsledku toho, že na strednom Slovensku sa nachádzalo dostatočné množstvo dobytku a ošípaných, zásadným problémom sa stal výkup obilia a postupne aj iných poľnohospodárskych produktov. Táto úloha pripadla hlavne Zväzu hospodárskych družstiev (ZHD) v Banskej Bystrici. Už na prvej porade hospodárskych činiteľov SNP 1. septembra 1944 vydal intendant povstaleckej armády mjr. Snopko správcovi banskobystrickej expozitúry ZHD poverenie zorganizovať výkup obilia na povstaleckom Slovensku. Pod dohľadom zástupcov SNR sa na porade doriešili všetky základné podmienky výkupu, ktorý sa následne 4. septembra 1944 začal.⁷⁸ Pri vykupovaní nastal problém s jeho financovaním. Z iniciatívy ZHD nakoniec vzišiel písomný príkaz podpísaný Jánom Ursínom k prevzatíu prvých finančných prostriedkov zo SNB v Banskej Bystrici vo výške 3 400 000 Ks. Ďalšie peniaze pre výkup obilia a iných

⁷⁵ CAMEL, S.: Cit. 70, s. 54.

⁷⁶ *Národohospodár Peter Zaťko spomína*. Cit. 53, s. 101.

⁷⁷ CAMEL, S.: Cit. 70, s. 57.

⁷⁸ SNP a Zväz hospodárskych družstiev. *Hospodársky obzor*, 1. septembra 1945, s. 176.

poľnohospodárskych produktov si ZHD zaobstaral hlavne prostredníctvom Roľníckej vzájomnej pokladnice v Banskej Bystrici. Následne banskobystriická centrála spolu so svojimi expozitúrami v Rimavskej Bani, Krupine, Zlatých Moravciach, ako aj Roľníckeho skladištného družstva v Martine a Lovinobani zásobovala vykupenými produktmi samotné Povstanie.⁷⁹

Zložitejšia situácia nastala pri presune technického materiálu do stredoslovenskej oblasti. Pre vojenské jednotky boli nevyhnutné materiály ako ostnatý drôt, kince a cement. Pri ich zabezpečovaní pomohol riaditeľ Účastinnej spoločnosti Coburg v Trnave Branislav Chrapo. Po súhlase Najvyššieho úradu pre zásobovanie a súhlase Ministra národnej obrany rozhodol z bezpečnostných dôvodov presunúť zásoby z Trnavy do závodu Oceľový dom v Pohorelej. O presune cementu zo Slovenských cementární, Lietavská Lúčka sa zas rozhodlo na základe vytvorenia väčších zásob u obchodníkov.⁸⁰ Pri zabezpečovaní takéhoto množstva materiálu bola neoceniteľná pomoc Jozefa Staneka – prednostu VI. odboru Najvyššieho úradu pre zásobovanie, ktorý riadil hospodárenie so surovinami a priemyselnými výrobkami, Jána Klinovského – predsedu Obilnej spoločnosti pre Slovensko a vedúceho Ústredne pre hospodárstvo rastlinné a mnohých iných spolupracovníkov podieľajúcich sa na presunoch a zabezpečovaní zásob.⁸¹

Čo sa týka priemyselných podnikov, najdôležitejšími z hľadiska Povstania boli závody zabezpečujúce vojakom vlastný vojenský materiál. Hlavným strojárskym podnikom boli Podbrezovské železiarne, zabezpečujúce materiál počas celých dvoch mesiacov. Vyrábali sa tu mínometry, zásobníky do guľometov, ručné granáty, oceľové protitankové prekážky, koľajnice, plech na pancierové vlaky a mnohé iné potrebné materiály. Pri postupe Nemcov sa prevádzka presunula bližšie k horám a výroba pokračovala na Troch Vodách a Červenej Jame. Druhým významným zbrojárskym strediskom bola továreň Sandrik v Dolných Hámroch a zlieváreň vo Vyhniach. Najdôležitejším artiklom ich výrobných činností boli protitankové míny, ktoré sa stali pri nedostatku ťažkých zbraní priam nenahraditeľné. Tretím zbrojárskym mestom sa profiloval Zvolen, kde sa zvolenským a vrútockým železničiarom podarilo za päť týždňov zhotoviť tri pancierové vlaky: Hurban, Štefánik a Masaryk.⁸²

* * *

Zákonodarnú, vládnu a výkonnú moc na území povstaleckého Slovenska prevzala 1. septembra 1944 SNR a jej povereníctva. Hospodárska oblasť spadala hlavne do kompetencií Povereníctva SNR pre financie a Povereníctva SNR pre veci hospodárske a zásobovacie.⁸³ Takýmto spôsobom sa SNR hneď od začiatku

⁷⁹ MARTULIAK, Pavol: *Roľnícke družstvá v Slovenskej republike a ich podiel na SNP*. In: Zborník k 50. výročiu SNP. Banská Bystrica : UMB, 1994, s. 80.

⁸⁰ *Národohospodár Peter Zatko spomína*. Cit. 53, s. 150.

⁸¹ TÓTH, Dezider: *Hospodárske zabezpečenie protifašistického odboja na Slovensku v rokoch 1940 – 1945*. In: Podiel slovenských národohospodárov na príprave SNP. Materiál z odborného historického seminára. Banská Bystrica, 18. júna 1999. Banská Bystrica : Múzeum SNP, 1999, s. 59.

⁸² CAMBEL, S.: Cit. 70, s. 58.

⁸³ Štátny archív Banská Bystrica – pobočka Banská Bystrica (ďalej ŠA BB – p. BB), f. Mestský úrad Banská Bystrica 1923-1945, č. j. 1704/1944, šk. č. 219.

SNP snažila aby sa hospodársky život dostal pod patronát skúsených odborníkov a nezostal bez odborného riadenia.

Počas septembra a októbra 1944 vydala SNR celkovo 26 nariadení hospodárskeho a sociálneho charakteru. Keďže hospodárstvo 1. SR bolo pevne prepojené s nemeckou ekonomikou museli sa uskutočniť opatrenia zamedzujúce tejto prepojenosti. Nevyhnutným predpokladom fungovania priemyslu bolo zavedenie nútej správy v nemeckých a arizovaných podnikoch.⁸⁴ Nariadenie SNR č. 11 z 8. septembra 1944 obsahovalo inštrukcie na vyhotovenie súpisu určených podnikov do konca septembra.

Vydané opatrenia mali zabezpečiť bezproblémový chod podnikov dôležitých ako dodávateľov potrebných výrobkov, či už pre armádu, alebo civilný sektor. Pre krátkosť času sa však nerealizovali všetky plánované nariadenia.

Finančné záležitosti týkajúce sa zásobovania povstaleckého územia mala po vypuknutí SNP pod patronátom SNB. Toto jej postavenie potvrdilo nariadenie SNR č. 17 zo 14. septembra 1944, ktoré poverilo banskobystrickú filiálku SNB vykonávaním práv a povinností patriacich Slovenskej národnej banke.⁸⁵ SNB bola teda jedna z mála inštitúcií, ktoré začali so svojou aktivitou bez väčších problémov hneď od začiatku Povstania. Počet siedmich pracovníkov sa časom rozrástol na 38 úradníkov a dvoch pomocných pracovníkov sektora.⁸⁶ Prvoradým cieľom SNB bolo zabezpečenie potrieb 1. československej armády na Slovensku. Financie pre armádu boli vyplácané postupne. Prvých 20 miliónov Ks už 31. augusta 1944, ďalšie obnosy boli poskytované priebežne a 9. októbra 1944 získala armáda 150 miliónov Ks na zabezpečenie ozbrojeného boja v horách. Celkové náklady oddisponované SNB v Banskej Bystrici Vojenskému veliteľstvu v Banskej Bystrici predstavovali sumu 393 300 000 Ks. Filiálka SNB v Ružomberku stihla ešte vyplatiť 18 miliónov pri obrane Liptovského Mikuláša a Ružomberka.⁸⁷ Pri zabezpečovaní vojenských pohľadávok sa nezabúdalo ani na civilný sektor. Celková suma vynaložená na zabezpečenie civilného života predstavovala celkovo 57 275 795 Ks.⁸⁸

Neodmysliteľnou súčasťou finančného sektora, zabezpečujúcim nekomplikovaný hotovostný a bezhotovostný platobný styk, bolo aj zriadenie Poštovej sporiteľne v Banskej Bystrici. Jej zriadenie oznámil 4. septembra 1944 bansko-bystrický vysielač. Hneď od svojho zriadenia musela Poštová sporiteľňa zabezpečiť financovanie štátnych úradov a štátnych podnikov. Okrem vyplácania plátov bolo veľmi dôležitou úlohou pokrytie dôchodkov na povstaleckom území.

Finančné prostriedky na vykonávanie svojich služieb nadobudla podľa nariadenia Povereníctva SNR pre financie zo 7. septembra 1944 Poštová sporiteľňa v Banskej Bystrici od SNB. Poštová sporiteľňa mala vybavovať aj požiadavky jednotlivých povereníctiev, čím sa sčasti odbremenilo Povereníctvo pre financie. SNB uvoľňovala financie potrebné pre Poštovú sporiteľňu postupne, podľa potreby.

⁸⁴ TÓTH, D.: Cit. 81, s. 65.

⁸⁵ CAMEL, S.: Cit. 68, s. 50.

⁸⁶ CAMEL, S.: Cit. 68, s. 52.

⁸⁷ FABRICIUS, M.: Cit. 59, s. 95.

⁸⁸ FABRICIUS, M.: Cit. 59, s. 95.

Prvá čiastka vo výške 51 miliónov bola uvoľnená 6. septembra 1944, 29. septembra 1944 to bolo 30 miliónov, 16. októbra 1944 – 50 miliónov a 25. októbra 1944 dokonca 200 miliónov. Táto posledná čiastka mala zabezpečiť hospodársky život po ústupe povstalcov do hôr. Po konečnom spočítaní financií uvoľňovaných na krytie štátnych výdavkov a zabezpečení civilného sektora sa na účtoch Poštovej sporiteľne v Banskej Bystrici zhromaždilo 530 miliónov Ks. Z týchto prostriedkov sa však vyčerpalo len 57,2 milióna.⁸⁹ Zriadením Poštovej sporiteľne na povstaleckom území sa podarilo zabezpečiť plynulý chod poštových úradov, zhromažďovanie daňových a poplatkových platieb, čo umožnilo zaistenie potrieb civilného sektora.

Spomenuté zabezpečovanie potrieb štátnych podnikov, štátnej správy, armády, vyplácanie dôchodkov a výkup potravín sa hradil finančnými prostriedkami v národnej mene – slovenských korunách. SNB však disponovala aj s pomerne hodnotnými zásobami devíz a drahých kovov. Nazhromaždenie týchto prostriedkov bolo zásluhou dobrej hospodárskej politiky slovenských ekonómov. Ich kvalitná práca je o to výraznejšia hlavne z toho dôvodu, že po vzniku 1. SR 14. marca 1939 nedisponovalo Slovensko skoro žiadnymi devízami a malo k dispozícii len minimálne zásoby drahých kovov.

Krátko po vypuknutí Povstania nariadil guvernér SNB I. Karvaš presun a zablokovanie časti slovenských drahých kovov vo švajčiarskych bankách. Túto akciu uskutočnil tesne pred svojim zatknutím Gestapom 3. septembra 1944. Informácia o množstve drahých kovov bola prísne tajná a o skutočnej výške nevedeli najvyšší nemeckí, ale ani slovenskí predstavitelia. Reálne čísla boli známe až z výkazov SNB o zásobách zlata k 31. decembru 1945. Podľa týchto údajov bolo v Bank für Internationalen Zahlungsausgleich Basel umiestnených 200 kg 568198 gr zlata a v Schweiz National Bank popri už známych 1398 kg 775760 gr aj ďalších 5708 kg 665960 gr zlata.⁹⁰ Pomerne vysoké zásoby drahých kovov boli blokové a až po skončení druhej svetovej vojny ich previedli na účet Československej národnej banky.

Na povstaleckom území sa po vypuknutí SNP priebežne premiestňovali drahé kovy do trezorov SNB v Banskej Bystrici. Išlo hlavne o zlato a striebro z Kremnice. Prevoz sa urýchlil hlavne po páde Turčianskeho Sv. Martina 21. septembra 1944. V noci z 5. na 6. októbra 1944 sa tak previezlo do Banskej Bystrice ďalších 9250 kg zlata, 67 070 kg striebra a 106 200 kg rôznych drahých kovov.⁹¹ To sa však už situácia na frontoch zhoršovala a hrozilo obsadenie Banskej Bystrice. Aby sa zabránilo predisponovaniu zlatého slovenského pokladu na účty Ríšskej banky v Berlíne, rozhodla SNR o prevoze zlata do Moskvy. Z letiska Tri Duby 14. októbra 1944 napokon odleteli dve lietadlá s 21 debnami drahých kovov. Vzácný náklad sprevádzali dvaja revidenti SNB, Ľudovít Kováčik a Jozef Ševčík. Do depozitu Gosbanky v Moskve bolo napokon od 17. do 22. októbra 1944 uložených 279,69659 kg zlata, 569,914 kg striebra a 113,82876 kg miešaných drahých kovov.⁹²

⁸⁹ CAMEL, S.: Cit. 70, s. 49.

⁹⁰ FABRICIUS, M.: Cit. 59, s. 95.

⁹¹ CAMEL, S.: Cit. 68, s. 56.

⁹² CAMEL, S.: Cit. 70, s. 108.

Povstalecké územie od polovice októbra 1944 zo dňa na deň strácalo zo svojej rozlohy. Generálna ofenzíva generála SS Herman Höfleho zatlačala povstalecké jednotky čoraz bližšie k Banskej Bystrici, ktorú nemecké jednotky obsadili 27. októbra 1944. Pred obsadením Banskej Bystrice vyvstala otázka ako zachrániť miliardy nachádzajúce sa v trezoroch SNB v Banskej Bystrici. Vzhľadom k tomu, že financie mali slúžiť aj na zabezpečenie dvoch východoslovenských divízií, ktoré boli odzbrojené hneď na začiatku Povstania, zostala v trezore vysoká hotovosť. Je zaujímavé, že vedenie Národnej banky nedostalo od nadriadených miest žiadne pokyny na riešenie vzniknutej situácie.⁹³ Ešte 25. októbra 1944 vyplatila SNB pre potreby armády a partizánov 200 miliónov korún, ktoré sa mali využiť pri ústupe do hôr. Nasledujúci deň 26. októbra 1944 sa pokúsilo o záchranu ďalších miliónov povstalecké četníctvo. Námetníkovi riaditeľa Viliamovi Trnovcovi ústne tlmočili rozkaz SNR a z trezoru prevzali sumu 313 400 000 Ks. Tesne pred obsadením Banskej Bystrice sa teda ozbrojeným zložkám dostalo do rúk 513 400 000 Ks, ktoré mali byť využité na financovanie boja v horách. Pre krátkosť času však distribúcia peňazí zlyhala a väčšina z uvedených miliónov padla do rúk Nemcov.⁹⁴

V trezoroch SNB v Banskej Bystrici však ešte stále zostali 2 miliardy 831 miliónov korún. Nemci budovu NB uzavreli a kľúče od bankových trezorov prevzali SS Hauptsturmführer Kunz a SS Obersturmführer Ramrad. Kľúče od povstaleckých miliárd potom odovzdal generál H. Höfle 30. októbra 1944 na banksobystrickom námestí pri prehliadke nemeckého vojska prezidentovi J. Tisovi.⁹⁵

Uvedené čísla dokazujú, že hospodárenie povstaleckých orgánov bolo primerané a finančné prostriedky sa nevynakladali zbytočne. Pre porovnanie zopakujeme, že na financovanie povstaleckej armády sa za dva mesiace vyplatilo 393 300 000 korún a na civilné ciele 57 275 795 Ks. Naproti tomu musela bratislavská vláda mesačne vyplácať na účet nemeckej armády jednu miliardu korún.

Stručná ilustrácia fungovania hospodárstva na povstaleckom území počas septembra a októbra 1944 jasne dokazuje, že táto stránka SNP bola na dobrej úrovni a slovenskí národohospodári pri jej zabezpečovaní postupovali naozaj svedomito. Počas bojov povstaleckej armády obyvateľstvo nepociťovalo nedostatok finančných prostriedkov, či potravín. V čele hospodárskych povereníctiev a SNB v Banskej Bystrici boli odborníci, ktorí sa snažili riadiť hospodársky život v rámci možností vtedajšej ťažkej situácie. Na záver hádam len vyhlásenie mjr. Snopka z apríla 1945: „Keby v povstaní bolo všetko tak fungovalo ako zásobovanie, ešte dosiaľ by toto nebolo potlačené“.⁹⁶

⁹³ CAMEL, S.: Cit. 70, s. 113.

⁹⁴ CAMEL, S.: Cit. 70, s. 116.

⁹⁵ CAMEL, S.: Cit. 70, s. 134.

⁹⁶ MARTULIAK, Pavol: *150 rokov slovenského družstevníctva*. Nitra : Agroinštitút Nitra, 1995, s. 120.

VÝVOJ DREVÁRSKEHO ZÁVODU V TURANOCH PO JEHO PREVZATÍ NEMECKÝM KAPITÁLOM V ROKOCH 1940 – 1945

Mníchovským diktátom, prijatým 29. septembra 1938, sa dostala ČSR a spolu s ňou aj celá Európa do hlbkej krízy. Nacistický tlak znamenal aj rozpad ČSR a vznik Slovenského štátu 14. marca 1939. Výrazné politické zmeny samozrejme nemohli obísť ani hospodárstvo Slovenska, v ktorom mal nezastupiteľné miesto drevospracujúci priemysel.

Začiatkom roka 1939 sa v plnej miere začína prejavovať politická a hospodárska orientácia Slovenska na Nemecko. Drevársky priemysel zaznamenal konjunktúru, ktorá bola spôsobená na jednej strane druhou svetovou vojnou a na druhej strane príchodom nemeckého kapitálu. O nemeckých investíciách na Slovensku a problémoch s tým súvisiacimi píše už noviny Slovákov vo svojom novoročnom čísle z roku 1939: „Nemecký kapitál, ktorý by uvítal aj spoluúčasť slovenského kapitálu, pomýšľa na postavenie a zriadenie dvoch nových drevárskych podnikov na Slovensku, a to v Turanoch a v Poprade, kde by prevzal aj miestne, už postavené píly na spracovanie dreva a vyrábala by vo veľkom pre domácu spotrebu a pre vývoz do štátov s hodnotnými valutami stavebný materiál (drevo, okná atď.). Išlo by tu teda o nový podnik, ktorý by suroviny – drevo – spracoval doma na hotové výrobky, pričom by našlo zamestnanie mnoho slovenských ľudí. Podnikatelia majú dnes však pomerne veľké ťažkosti so zaistením potrebného množstva suroviny, ktorú sa pokúsili bezvýsledne zaistiť u štátnych lesov vo výške 70 000 kubických metrov. Podnikatelia sa teraz usilujú zaistiť si dostatočné množstvo vhodnej suroviny na voľnom trhu a potom aj dohodou s majiteľmi lesov, ktorým by ministerstvo hospodárstva pre tento výnimočný prípad povolilo mimoriadnu ťažbu, pravda len tam, kde by sa to mohlo uskutočniť bez poškodenia riadneho lesného hospodárenia...“⁹⁷

Slovenské lesné hospodárstvo malo pre zásobovanie nemeckého trhu významnú úlohu. Z tohto dôvodu tajný protokol z 23. marca 1939 stanovil smerovanie slovenského drevárstva a lesného hospodárstva zostavovaním dlhodobých hospodárskych plánov s ohľadom na odbytové možnosti v Nemecku.

Keďže Slovensko patrilo medzi najlesnatejšie krajiny Európy, stalo sa pre Nemecko veľmi zaujímavým v oblasti zásob drevnej suroviny. Výrazný percentuálny podiel lesnatosti Slovenska ešte stúpil po Viedenskej arbitráži 2. novembra 1938, keď boli Maďarsku odstúpené väčšinou málo lesnaté južné oblasti. Po tejto úprave hraníc sa zvýšil podiel lesnatosti Slovenska z pôvodných 34,05% na 38,33% a vyššou lesnatosťou ho prevyšovali už len Fínsko (73%) a Švédsko (58%).⁹⁸

⁹⁷ Nové drevárske podniky! *Slovák*, roč. 20, Nový rok, 1939, s. 8.

⁹⁸ LÁNGOŠ, Štefan: *Ťažba dreva, drevársky priemysel a obchod s drevom za slovenského štátu*. In: Zborník prác lesníckeho a drevárskeho múzea 4. Lesnícke a drevárske múzeum v Antole, 1966, s. 5.

Drevo sa tak stalo dôležitým vývozným artiklom a už 5. mája 1939 bol vytvorený Výbor pre vývoz dreva a následne 2. júna 1939 vznikla Drevárska rada. Hneď v prvom roku existencie 1. SR sa vývozu dreva a drevárskych výrobkov venovala zvýšená pozornosť, čo sa odrazilo aj na celkovom podiele vývozu, na ktorom sa podieľali približne 1/3.⁹⁹ Celkové zastúpenie dreva a drevárskych výrobkov na exporte Slovenska sa však z roka na rok zvyšovalo. V roku 1940 to bolo 35%¹⁰⁰ v roku 1941 – 40% a v roku 1942 až 44%.¹⁰¹ V roku 1943 bolo aj naďalej na prvom mieste v dovoze slovenského dreva Nemecko a Protektorát. Taliansko v dôsledku zmenenej vojnovej situácie z kruhu odberateľov odpadlo. Zároveň poklesol aj vývoz dreva do Maďarska, ktoré v rokoch 1928 – 1929 odoberalo 75 000 vagónov, kým v roku 1939 už iba 3000 vagónov.¹⁰² V najväčšej miere sa zo Slovenska exportovalo ihličnaté rezivo, ktoré predstavovalo 50% z celkovej hodnoty vyvezeného dreva. Z ostatných druhov dreva sa na zahraničnom obchode ešte väčšou mierou podieľalo banské drevo, ihličnatá guľatina, listnatá guľatina, železničné podvaly, palivové drevo a drevné uhlie.¹⁰³

Drevársky priemysel dosiahol po počiatkových ťažkostiach, aj vďaka exportu drevnej suroviny, výraznú konjunktúru. Na celkovej priemyselnej výrobe sa podieľal 11,5% a v tomto smere ho podporoval ešte aj priemysel celulózy a papiere s podielom 6,3%. Nemalé problémy však spôsobila skutočnosť, že sa značná časť vyťaženého dreva vyvážala – a to navyše v nespracovanom stave alebo ako polotovary do cudziny i napriek tomu, že doma, nedostatok tejto suroviny brzdil výrobné možnosti celulózk a papierní, chemického priemyslu i drevospracujúcich závodov. Takýto vývoz veľkého množstva nespracovaného dreva a guľatiny bol samozrejme pre ekonomiku Slovenska nevýhodný. Danú skutočnosť potvrdzuje aj memorandum slovenských celulózk z 5. septembra 1939, v ktorom vyslovili obavu, že pre predimenzovaný export dreva, nebudú mať dostatok suroviny na pokračovanie výroby. S nastolenou otázkou sa zaoberalo aj Ministerstvo hospodárstva a Slovenská lesnícka a drevárska rada. Na následnom spoločnom rokovaní s celulózkami sa dospelo k dvom riešeniam vzniknutej situácie. Slovenské celulózky súhlasili s tým, že budú pre svoju výrobu odoberať aj tenšie drevo od 4 cm. Dovtedy spracovávali drevo od 10 cm. Takýmto riešením sa umožnilo vyrobiť na Slovensku asi 500 000 m³ celulózového dreva tenších rozmerov z prebierok lesných porastov, ktorých hmota dovtedy nebola ťažená z dôvodu nedostatočného odbytu. Druhým riešením bol návrh Slovenskej

⁹⁹ *Les a drevo*, č. 9/1940.

¹⁰⁰ Celkový vývoz predstavoval sumu 2 874 233 000 Ks, z čoho pripadlo na sektor drevo 1 007 770 000 Ks. Do Nemeckej ríše sa vyviezlo drevo a drevárske výrobky v hodnote 491 400 000 Ks, ďalej nasledoval vývoz do Maďarska, Holandska, Švajčiarska a Talianska (*Les a drevo*, č. 14-15/1941). V roku 1940 sa do Nemeckej ríše a Protektorátu vyviezlo celkovo 72% slovenského dreva. *Hospodársky obraz Slovenska*. Bratislava : Ministerstvo hospodárstva, 1942.

¹⁰¹ *Budovateľ*, č. 17/1943.

¹⁰² Pokles vývozu do Maďarska nastal nielen v dôsledku územných zmien, ale hlavne preto, že obchod bol založený na výmene poľnohospodárskych produktov za drevo a papier. Ceny poľnohospodárskych produktov v Maďarsku sa v dôsledku vojnového hospodárstva niekoľkonásobne zvýšili, na druhej strane sa ceny dreva zvýšili len málo. LÁNGOŠ, Š.: Cit. 98, s. 20.

¹⁰³ *Hospodársky obraz Slovenska*. Cit. 100.

lesníckej a drevárskej rady na prechodné obdobie zastaviť vývoz celulóзовého dreva do cudziny.¹⁰⁴ Toto riešenie však bolo zo štátneho hľadiska nežiaduce a z tohto dôvodu aj krátkodobé. Problémy s vývozom dreva, hlavne do Nemecka, však pretrvávali aj naďalej a nemecké nároky neustávali. Situácia s vývozom dreva do Nemecka sa prerokovávala aj na zasadnutí Komitétu hospodárskych ministrov 16. mája 1944. Ročný kontingent vývozu dreva do Nemecka predstavoval 80 mil. RM. Nemecká strana si nárokovala na zvýšenie vývozu palivového dreva z pôvodných 100 000 m³ na 150 000 m³, pričom argumentovala, že uvedené množstvo je v možnostiach slovenského lesného hospodárstva. Komitét hospodárskych ministrov okamžite nevyhovел nemeckým požiadavkám, ale poveril Lesnícku a drevársku ústredňu aby požiadala nemecký vládny výbor o konkretizovanie pomocných prostriedkov, ktorými sa má dosiahnuť zvýšenie produkcie palivového dreva.¹⁰⁵ Aj takýmito nepriamymi opatreniami sa slovenskí národohospodári snažili o čiastočné obmedzenie nemeckých požiadaviek.

Čo sa týka priamo financovania exportu medzi Nemeckou ríšou a 1. SR, to prebiehalo cez Deutsche Verrechnungskasse v Berlíne. Táto zúčtovacia pokladnica pre výmenu tovarov, teda aj pre drevársky export zo Slovenska, vytvorila základný účet „Sammelkonto des Slovenská národná banka Bratislava – Warenkonto“, ktorý sa viedol v markách. SNB otvorila protiúčet s názvom „Zberný účet Deutsche Verrechnungskasse Berlin – tovarový účet“, pričom sa finančné prevody pri výkupe podielov slovenských drevárskych a celulóзовých podnikov uskutočňovali cez Kapitalkonto.¹⁰⁶ Pre Slovensko bolo veľkou nevýhodou, že tovarové výmeny prebiehali clearingovou cestou, čím si nemohli zabezpečiť hodnotné devízy. Problém nastával aj pri obchodovaní s inými krajinami. Slovenská vláda prijala pod tlakom Nemecka 12. septembra 1940 nariadenie s mocou zákona č. 229 o zákaze vývozu surovín, polotovarov a hotových výrobkov do štátov vedúcich vojnu s Nemeckou ríšou, čo spôsobilo nemožnosť riadiť sa svetovou paritou cien.¹⁰⁷

Nadmerný vývoz dreva však čoskoro vyvolal straty v slovenskom hospodárskom živote. V roku 1942 spôsobil výpredaj dreva do cudziny také ťažkosti v zásobovaní slovenského priemyslu i domácností, že sa musel vydať príkaz piliarom, aby pre domáci trh rezervovali 30% produkcie, ktorá sa mala využiť pre domáce drevárske podniky. V roku 1943 bolo na Slovensku 467 drevárskych závodov, z ktorých však 228 závodov zamestnávalo menej ako 20 činných osôb. Podniky, v ktorých pracovalo od 250 do 2000 robotníkov a úradníkov boli zastúpené iba 8 závodmi. Najpoprednejším odborom drevárskeho priemyslu boli píly, ktoré zamestnávali okolo 12 000 pracovníkov.¹⁰⁸ Celková kapacita slovenských píl sa odhadovala na necelých 1,8 mil. m³ guľatiny, z toho štvrtina

¹⁰⁴ SNA BA, f. ÚPV 1939-1945, inv. č. 66, šk. č. 89.

¹⁰⁵ Zápisnica zo zasadania Komitétu hospodárskych ministrov zo dňa 16. mája 1944. SNA BA, f. ÚPV 1939-1945, inv. č. 66, šk. č. 87.

¹⁰⁶ LÁNGOŠ, Š.: Cit. 98, s. 23.

¹⁰⁷ LÁNGOŠ, Š.: Cit. 98, s. 21.

¹⁰⁸ Piliarske závody a neskôr aj výroba preglejok mali za 1. SR prvoradý význam. Ďalším dôležitým odvetvím bolo aj chemické spracovanie dreva, o ktorého využitie sa vo väčšej miere postarali celulóзky a papiarne.

pripadala na štátne závody. Z tovární, ktoré ďalej spracúvali drevnú hmotu, zaujímali popredné miesto: štátna preglejka v Žarnovici, nábytkársky závod v Turč. Sv. Martine, keľarský podnik v Bratislave a továreň na drevené baraky v Turanoch vybudovaná pre potreby nemeckého Wehrmachtu nemeckým kapitálom.¹⁰⁹

Píly vlastnili slovenskí aj zahraniční majitelia. Najviac píly vlastnili Židia, preto mohli Nemci arizáciou získať viacero závodov. Už v októbri 1939 získal podnikateľ z Hamburgu, Wilhelm Ludwig, za veľmi výhodných podmienok od židovského majiteľa spoločnosť Zjednotený hôrny priemysel v Banskej Bystrici.¹¹⁰ V roku 1939 zamestnávala spoločnosť 11% zamestnancov židovských píly. Pomocou arizácie si Nemci vytvorili rozsiahly drevársky koncern s podnikmi v Poprade, Dubine, Kežmarku, Starom a Novom Spišskom Podhradí, Margecanoch, Turčeku a v Osade.¹¹¹ Slovenská banka Union, ktorá bola afilovaná nemeckou Deutsche Banka arizovala továreň na parkety v Bratislave.¹¹² Ako podklad pre novú spoločnosť zakúpila banka Union, Spojenú drevársku a priemyselnú účasť spoločnosť Bratislava, ktorá patrila švajčiarskemu drevárskemu koncernu OFA. Záujem o podnikanie na Slovensku prejavovali aj ďalšie nemecké finančné skupiny. Jeden z najväčších vlastníkov lesov na Slovensku Ballestrom, majiteľ baní, hút a priemyselných podnikov v Sliezsku po rozhovoroch s V. Tukom uvažoval o vybudovaní drevospracujúceho závodu, ktorý by zásoboval jeho podniky. Postavenie závodu však podmieňoval vrátením lesov, ktoré mu boli odňaté pozemkovou reformou v roku 1920. Tento, ale aj iné plány nemeckých podnikateľov však narážali na odpor domácich záujemcov, ktorí si výnosný drevársky priemysel chceli nechať pre vlastné využitie. Navyše nemeckí podnikatelia nezískali ani takú energickú podporu nacistických úradov ako to bolo pri výstavbe závodu v Turanoch.¹¹³

O snahách nemeckých podnikateľov¹¹⁴ o založenie drevárskych podnikov a následnom využívaní drevnej suroviny svedčí aj žiadosť Fritza Hamburgera, prezidenta ríšsko-nemeckého drevárskeho syndikátu, na vybudovanie drevopriemyselnej akciovej spoločnosti a na ťažbu v štátnych lesoch. Nemci zároveň ponúkli aj pomerne výhodné podmienky: 1./ po založení podniku malo byť 50% akcií bezplatne odovzdaných Slovenskej republike, 2./ v závode mali

¹⁰⁹ FALTUS, Jozef – PRŮCHA, Václav: *Prehľad hospodárskeho vývoja na Slovensku v rokoch 1918 – 1945*. Bratislava : VPL, 1969, s. 376.

¹¹⁰ Štátny archív Banská Bystrica (ďalej ŠA BB), f. Zoznam firiem (Zf), č. j. 3813/1941, šk. č. 67-68.

¹¹¹ Tento koncern patrila Ružomerským celulózkam a papierňam, ktoré Nemci nepriamo ovládali prostredníctvom pražského Spolku pre chemickú a hutnú výrobu.

¹¹² Rozpadom ČSR a vznikom 1. SR 14. marca 1939 sa menili aj majetkové podiely vo finančnom sektore. Union banka sa stala filiálkou Deutsche Bank a výraznou mierou napomáhala k prenikaniu nemeckého kapitálu do slovenského hospodárstva.

¹¹³ LIPTÁK, E.: Cit. 13, s. 87.

¹¹⁴ K žiadosti nemeckých podnikateľov sa pripojila aj Tatra Banka, ktorá sa snažila schválenie výstavby podniku presadiť na Ministerstve hospodárstva. Základnou myšlienkou projektu bolo založenie akciovej spoločnosti s kapitálom 50 miliónov Ks, na ktorom sa nemecká strana chcela podieľať 20 – 25 miliónmi, ktoré mali byť prevedené v prevažnej miere vo forme strojného a technického zariadenia. Ministerstvo hospodárstva však argumenty Tatra Banky neakceptovalo. SNA BA, f. MH SR 1938-1945, inv. č. 27, šk. č. 49.

byť zamestnávajú len Slováci a len v najkrajnejšom prípade odborníci z Ríše, a to až po získaní súhlasu od Ministerstva vnútra.¹¹⁵ K predloženej žiadosti sa 30. októbra 1940 vyjadrilo Ústredné riaditeľstvo štátnych lesov a majetkov negatívne. Hlavným dôvodom boli nároky Ríšsko-nemeckého drevárskeho syndikátu na odkúpenie dreva od podniku Štátne lesy a majetky. Nemecká požiadavka bola pre slovenskú stranu neakceptovateľná. Išlo o dodávky dreva v priebehu tridsiatich rokov v ročnom množstve 1 300 000 m³, pričom priemerná ročná ťažba podniku Štátne lesy a majetky predstavovala 1 296 574 m³ dreva. V prípade akceptovania dohody by slovenská strana prakticky stratila akýkoľvek vplyv na drevársky trh. Tento by už usmerňoval Ríšsko-nemecký drevársky syndikát, ktorému by patrila 1/3 drevnej produkcie Slovenska. Ústredné riaditeľstvo štátnych lesov a majetkov po predložení svojich zistení požiadalo Ministerstvo hospodárstva o zamietavé stanovisko k predloženému návrhu Fritza Hamburgera.¹¹⁶ Ministerstvo hospodárstva sa k predloženej žiadosti 21. januára 1941 vyjadrilo negatívne a neodporučilo založenie Lesno-drevopriemyselnej úč. spol., so slovensko-nemeckým kapitálom. Ministerstvo hospodárstva argumentovalo s tým, že väčšina výrobných odvetví, ktoré plánuje nová spoločnosť zaviesť sú už na Slovensku dostatočne zastúpené:

1./ pražce – výroba je na Slovensku dostatočná a v prípade potreby môže byť rozšírená,

2./ rezivo pre bloky, banské drevo a preglejky – výroba týchto druhov dreva je na Slovensku dostačujúca,

3./ brúsne celulózoové drevo pre chemický priemysel a guľatina sa produkujú priamo v lese,

4./ preglejky – výroba preglejok na Slovensku je doteraz nedostačujúca. V prípade potreby by však mohli existujúce drevárske spoločnosti (Bratislavská drevopriemyselná úč. spol. a „Tatra“ továreň na nábytok v Turčianskom sv. Martine) rozšíriť výrobu aj na výrobu preglejok,¹¹⁷

5./ chemické spracovanie dreva – tento druh výroby je na Slovensku dostatočne zastúpený.¹¹⁸

Uvedené dôvody naznačujú, že slovenská strana nebola príliš naklonená k zakladaniu nemeckých drevárskych podnikov na území Slovenska, tak ako to bolo v prípade turianskeho závodu.

¹¹⁵ SNA BA, f. MH SR 1938-1945, inv. č. 27, šk. č. 49.

¹¹⁶ Ku svojim zdôvodneniam priložilo názor dr. Wenera Junghansa – vedúceho oddelenia v Ríšskom ústave pre zahraničné a koloniálne lesohospodárstvo v Hamburg-Reinbeku: „1./ Vzhľadom na prirodzené zveľaďovanie a rozlohu svojich lesov je Slovensko krajinou s veľmi priaznivou pozíciou v srdci Európy. 2./ Nadbytok ihličnatého a listnatého dreva je tu vo vyrovnanom pomere. Trvalo možný vývoz bude predstavovať asi 1 mil. m³ ihličnatého dreva a 0,5 mil. m³ listnatého dreva. 3./ Iba starostlivé a svojej zodpovednosti si vedomé vedenie drevo-hospodárstva zachová natrvalo tento prameň dreva pri krajine malej v porovnaní s európskym hladom po dreve. 4./ Zhodnotenie ihličnatého dreva nie je problémom. Naproti tomu buk – ako vo všetkých krajinách – bude sa musieť prenechať chemickej výrobe.“ SNA BA, f. MH SR 1938-1945, inv. č. 27, šk. č. 49.

¹¹⁷ Problém s nedostatočným zastúpením výroby preglejok sa vyriešil založením drevárskeho závodu v Žarnovici.

¹¹⁸ SNA BA, f. MH SR 1938-1945, inv. č. 27, šk. č. 49.

Turiansky závod vlastnila v tomto období pražská společnost SOLO, no keďže začiatkom roka 1939 začala vykazovať veľké straty, súhlasila so zlúčením so Spolkom pre chemickú a hutnú výrobu v Prahe.

Na slovenský trh sa v roku 1941 snažila preniknúť aj (nemecká) firma Holzbau Dr. Stollwerck, ktorá sa snažila o získanie povolenia pre výrobu súčiastok na drevené baraky. Firma chcela so svojou činnosťou začať v obci Jasenie a jej fungovanie odporučili aj Živnostenské spoločenstvo v Brezne nad Hronom a Obchodná a priemyselná komora v Banskej Bystrici. K žiadosti firmy sa Ministerstvo hospodárstva 21. augusta 1941 vyjadrilo negatívne. Hlavným dôvodom bola skutočnosť, že v roku 1941 turiansky drevársky podnik bol už opäť v činnosti a jeho prioritnou činnosťou bola výroba drevených barakov. Odbytové možnosti podniku však ešte neboli plne vykryté a to hlavne z dôvodu ich výlučného exportu do Nemecka. Vzhľadom k tejto skutočnosti bolo založenie druhej drevárskej spoločnosti zaoberajúcou sa výrobou drevených barakov nerentabilné.¹¹⁹

Silný hospodársky tlak Nemecka sa však neustále stupňoval a jeho význam pre slovenský priemysel sa vyzdvihoval aj v dennej tlači: „Podľa pripravovaného plánu na vybudovanie slovenského drevárskeho priemyslu založí sa na Slovensku asi 20 podnikov, ktoré sa budú zaoberať mechanickým alebo chemickým spracovaním dreva. [...] Za účelom vybudovania aj vedenia týchto podnikov bude založená akciová spoločnosť, na ktorej bude zúčastnený kapitál slovenský aj nemecký. Pre vybudovanie drevárskeho priemyslu prichádzajú do úvahy predovšetkým údolie Váhu a Hrona.“¹²⁰

Nemecké záujmy o vybudovanie a následné ovládnutie drevárskeho priemyslu na Slovensku¹²¹ sa napokon realizovali v turianskom závode. Rozhodujúcim podnetom pre nemeckých investorov bola dlhodobá tradícia drevárskeho priemyslu v obci a strategicky výhodná poloha závodu.¹²² O novom drevárskom podniku opäť propagandisticky informujú aj noviny Slováč: „Z rozsiahleho programu stavby nových podnikov drevárskeho priemyslu k realizácii nateraz prestavby pily v Turanoch. Aj tento podnik má podstatu konjunktúry vo vojenských potrebách. Bude treba práce mnohých rokov, kým sa u nás vžijú normalizované typy stavebného dreva, aby výrobky tejto pily našli dostatočný odbyt výrobkov, okien, dvier atď. aj na našich dedinách.“¹²³

* * *

K zmene vlastníka na turianskej pile dochádza 12. apríla 1940, keď Spolok pre chemickú a hutnú výrobu v Prahe predal parnú pilu Spojenej drevárskej

¹¹⁹ SNA BA, f. MH SR 1938-1945, inv. č. 27, šk. č. 12/prez.

¹²⁰ 150 mil. začiatočným kapitálom vybuduje sa drevársky priemysel. *Slovák*, roč. 21, 1940, č. 2, s. 8.

¹²¹ Začiatkom roka 1942 bola uzatvorená dohoda medzi Nemeckou ríšou a 1. Slovenskou republikou na úseku lesného a drevárskeho hospodárstva, ktorá mala sledovať zabezpečenie a vybudovanie prepravy dreva medzi oboma štátmi a vybudovanie slovenského lesného a drevárskeho hospodárstva, najmä postavenie industrializačného programu. V rámci tohoto programu sa postupovalo aj pri budovaní turianskeho drevárskeho závodu. LANGOŠ, Š.: Cit. 98, s. 13.

¹²² Turiansky závod začína pracovať ako moderný drevársky priemyselný podnik v roku 1887, keď firma Schultz a Pollák, ktorá ho vlastnila, zabezpečila plnú prevádzku parného stroja.

¹²³ Nový drevársky priemysel na Slovensku. *Slovák*, roč. 21, 1940, č. 11, s. 8.

a priemyslovej účastinnej spoločnosti v Bratislave. Okrem závodu v Turanoch plánovala spoločnosť aj výstavbu druhého závodu na východnom Slovensku. Aj keď sa v podniku nezačalo pracovať, je zaujímavý postup spoločnosti, dobre charakterizujúci plánovitosť a ohľad na dlhodobú perspektívu prenikania nemeckého kapitálu na Slovensko. Postup nemeckých spoločností v slovenskom drevárstve výstižne charakterizoval aj oficiálny orgán lesníckej a drevárskej ústredne v európskom veľkopriestore, International Holzmarkt: vznik a vývin Turian je zaujímavým a príkladným i pre budúce veľké úlohy na východe a v koloniálnych územiach.

Bratislavská spoločnosť bola založená 23. septembra 1919 v Bratislave na základe stanov prijatých valným zhromaždením v roku 1922. Základná istina spoločnosti v sume 1 000 000 Kč pozostávala z 1000 účastín po 1000 korún. Prvé predstavenstvo spoločnosti bolo zložené zo siedmich členov: Vladimír a Peter Makovický, Leopold Vališ, Andrej Thomesz, Ľudovít Lax, Alfréd Wix a Dr. Mikuláš Geiger. Skoro všetci boli z Ružomberka. Názov spoločnosti bol trojjazyčný: v slovenskom jazyku: Spojená drevárska a priemyslová účastinná spoločnosť; v nemeckom jazyku: Vereinihte Holz – und Industrie Aktiengesellschaft; v maďarskom jazyku: Egyesult Fa és Ipar reszvenytársaság.¹²⁴

Po vzniku slovenského štátu sa nemecký kapitál snaží zaujať rozhodujúce postavenia aj v bratislavskej spoločnosti. V roku 1939 prešli akcie firmy do rúk nemeckého koncernu Süd-Ost-Holz v Berlíne. Názov spoločnosti sa nezmenil, ale podstatne sa zmenili členovia správnej rady. V roku 1940 boli vymazaní občania židovskej národnosti: Kurt Heller, Felix Horn, Dr. Rudolf Pongrácz, Marek Ringvald, Ludwik Gleiner, Robert Steckl a Dr. Viktor Stein. Nová správa bola zložená prevažne z Nemcov: Dr. Ján Albrecht von Monroy, František Stephen, Hans Gerhard Knitter, Dr. Alfonz Banauch a Dr. Jozef Gyurtsy.¹²⁵

Doktor von Monroy prišiel na Slovensko v roku 1939 z Nemecka a zastupoval hamburských finančníkov.¹²⁶ Už v roku 1939 predložil slovenskému Ministerstvu hospodárstva, Centrále slovenského priemyselného zväzu, ako aj Lesníckej a drevárskej rade projekty, ktorými navrhoval slovenskému drevárskemu priemyslu previesť reorganizáciu v tejto oblasti. Plánoval zriadiť drevospracujúci závod, ktorý by vyrábala drevené domy, stavebné látky z dreveného odpadu a diely pre nábytkársky priemysel. Takto mala byť drevená surovina spracovaná na vývoz. Drevársky podnik, ktorý chcela spoločnosť vybudovať mal byť sebestačný od guľatiny až po hotové výrobky.

O spoločnosti sa nám zachovalo dostatok materiálov. Môžeme si preto priblížiť jej organizačné zloženie, aktivity a pôsobenie v Turanoch i na celom Slovensku. Je to potrebné aj z toho dôvodu, že práve táto spoločnosť sa zaslúžila o prebudovanie turianskeho závodu na veľký drevársky podnik.

Spojená drevárska a priemyslová úč. spol., sa skladala zo štyroch spoločenských orgánov: *valné zhromaždenie* – bolo zvolávané raz za rok

¹²⁴ Archív Drevina Turany, f. Pamäť píla Turany (ďalej ADT, f. PpT), inv. č. 401/1919.

¹²⁵ ADT, f. PpT, inv. č. 401/4/1940.

¹²⁶ LIPTÁK, E.: Cit. 13, s. 85.

a uznášaniami schopné bolo v prípade prítomnosti účastinárov vlastníacich 4/5 všetkých akcií; *správna rada* – volených bolo 5-7 členov na tri roky; *dozorná rada* – traja členovia volení valným zhromaždením na tri roky, *výkonný výbor* – volený z počtu správnej rady.

Výkonný výbor v podstate viedol celý závod, uskutočňoval obchody, menoval do výkonných funkcií a určoval odmeny vedúcim funkcionárom.

Obchodný rok bol najprv zhodný s kalendárnym rokom, ale po získaní spoločnosti nemeckými akcionármi, začínal 1. septembra a končil 31. augusta.¹²⁷

Pri založení spoločnosti predstavovala podnikateľskú činnosť kúpa a predaj dreva, kúpa lesov a manipulácia s dopestovanou drevnou hmotou. Firma ešte obchodovala s výrobkami drevárskeho priemyslu. Podľa nových stanov prijatých mimoriadnym valným zhromaždením 12. decembra 1940 predmetom činnosti spoločnosti bolo: prevádzka lesnohospodárskych statkov a s týmto súvisiacich vedľajších poľnohospodárskych a priemyselných závodov; ďalšie priemyselné spracovanie lesnohospodárskych a poľnohospodárskych výrobkov; obchodovanie s lesnohospodárskymi, poľnohospodárskymi a priemyselnými výrobkami.

Dňa 25. novembra 1942 vydal Mestský notársky úrad v Bratislave „Spoločnosti“ živnostenský list¹²⁸ na uskutočňovanie obchodu so všetkými výrobkami stavebníctva a všetkými s týmto súvisiacimi strojmi, nástrojmi a pomocnými látkami, šamotovým materiálom, surovinami ako kvarzitom, kvarzitnými dutinami, pieskom, hlinou, kaolínom a inými pomocnými látkami pre sklenársky, ohňovzdorný, keramický, oceľový, železný a medený priemysel.

Pre drevársky závod v Turanoch bola hlavnou náplňou výroba reziva a iných piliarskych výrobkov, stavebno-stolárske výrobky a najmä výroba montovaných barakov.¹²⁹

Na finančné záležitosti mala Spojená drevárska a priem. úč. spol., prepojenie s Union bankou a čiastočne aj so SNB v Bratislave.¹³⁰ Finančné a obchodné transakcie boli riadené priamo z Nemecka cez Union banku v Prahe. Union banke bolo poskytnuté hypotekárne záložné právo na všetky pozemky

¹²⁷ ADT, f. PpT, inv. č. 401/1,3/1940.

¹²⁸ Turiansky drevársky závod v žiadosti o vystavenie živnostenského listu žiadal o povolenie tejto výrobnéj činnosti: 1./ Drevný polotovár (Holzhalbwaren): rezivo, stružliny, dosky z drevného vlákna, dosky z drevných pilín, preglejky – náplne, a dosky na sudy. 2./ Výrobky z dreva (Holzfertigwaren): budy – baraky, drevené domy, haly vyhotovené podľa inžinierskych plánov, dvere, okná, nábytok, parkety, stavba kočiarových karosérií a impregnované pražce (podvaly). LÁNGOŠ, Š.: Cit. 98, s. 14.

¹²⁹ ADT, f. PpT, inv. č. 402/1942.

¹³⁰ Slovenská národná banka listom z 18. júla 1941 oznamovala Ministerstvu hospodárstva, že otázka transferu kapitálu z cudziny na založenie predmetnej úč. spol. bola vyriešená v rámci rekompensácie pri výkupe akcií cukrovaru v Trebišove. O tom, že sa do turianskeho drevárskeho podniku veľa slovenského kapitálu nedostalo svedčí aj list Obchodnej a priemyselnej komory z 11. marca 1941, v ktorom sa vyslovujú obavy „aby zo širokej činnosti akciovej spoločnosti nevznikli neželateľné javy na poli konkurenčnom.“ Otázka konkurencie sa dostáva ešte viac do popredia v proteste Drevárskej spoločnosti Slovenských celulózk a papierní, spol. s r. o. v Ružomberku, ktorá listom z 1. septembra 1943 žiadala o obmedzenie porezu guľatiny v Turanoch na pôvodnú výšku 40 000 m³ oproti dodatočne požadovaných 100 000 m³ (LÁNGOŠ, Š.: Cit. 98, s. 14). Z predchádzajúcich údajov je zreteľné, že turiansky podnik bol jednoznačne nemeckým majetkom a čoskoro po spustení výroby sa stal jedným z najvýznamnejších drevárskych podnikov na Slovensku.

a strojné zariadenia firmy. Banka za to poskytla finančný úver vo výške 35 000 000 Ks. Spoločnosť mala aj obchodné spojenie s firmou Mercator v Bratislave.¹³¹ Medzi ďalších partnerov patrila akciová spoločnosť LINDE Praha, Treuverker Deutsche Treuhand Aktiengesellschaft Viedeň, pobočky centrálnej Süd-Ost-Holz v Berlíne a veľa tuzemských dodávateľov a odberateľov.¹³²

Po získaní akcií nemeckým koncernom Süd-Ost-Holz, začala Spojená drevárska priemyslová účastinná spoločnosť s dravou obchodnou politikou. V krátkom čase zakúpila veľa nových pozemkov a objektov na území stredného, západného a východného Slovenska. Noví vlastníci teda nemali záujem iba o oblasť stredného Slovenska, ale ich expanzívna hospodárska politika zasiahla územie celej 1. SR.

Turiansky závod sa stal majetkom spoločnosti 12. apríla 1940. Bývalý urbáriálny majetok v priestore „Močidlá, Briežky a Doliny“ v Turanoch vo výmere 56 jutár a 645 štvorcových siah bol predaný za 2 200 000 Ks.¹³³ Pri kúpe sa Spojená drevárska a priemyslová úč. spol., zaviazala vybudovať v Turanoch priemyselný drevársky podnik. Mala povinnosť začať stavbu v roku 1940 a ukončiť v roku 1942. Finančný obnos bol platený ako pri predchádzajúcich obchodoch cez Union banku v Prahe.

Dvadsaťdruhá decembra 1941 uzatvorila Spojená drevárska a priemyslová úč. spol., s bývalými urbárialistami obce nájomnú zmluvu na pozemky zapísané v pozemkovo – knižnom protokole obce Turany č. 550 a Pleso na dobu 25 rokov, t.j. od 1. januára 1941 do 31. decembra 1965 za ročné nájomné 20 000 Ks.¹³⁴ Podľa uzatvorenej zmluvy vidíme, že nemeckí majitelia počítali s úspešným nacistickým ťažením a dlhodobým pobytom v turianskom závode.¹³⁵

V júni 1941 Spojená drevárska a priemyslová úč. spol., Turany podala na Okresný úrad (OÚ) v Martine žiadosť o vyvlastnenie pozemkov ležiacich v susedstve podniku. Priestory mali slúžiť na výstavbu úradníckych a robotníckych rodinných domov, sociálnych zariadení pre zamestnancov závodu a na rozšírenie závodu. Po dlhšom úradnom rokovaní boli vyvlastnené pozemky v prospech spoločnosti. Celková výmera predstavovala 112 039 m² ornej pôdy za 784 273 Ks a 2876 m² poľnej cesty. Vyvlastňovací výmer vydal Župný úrad v Ružomberku 25. marca 1943.¹³⁶ Tento výmer bol potvrdený aj Ministerstvom vnútra v Bratislave 10. novembra 1943.

¹³¹ ADT, f. PpT, inv. č. 409/1943.

¹³² ADT, f. PpT, inv.č. 413/2/1942.

¹³³ LACKO, Richard: *100 rokov drevárskej výroby v Turanoch (1887-1987)*. Martin : Tlačiare SNP, 1987, s. 47.

¹³⁴ ADT, f. PpT, inv. č. 415/1941.

¹³⁵ K výstavbe podniku v Turanoch sa vyjadril aj nemecký beráter pre lesné hospodárstvo na Slovensku dr. Wechselberger: „Drevársky podnik v Turanoch sa nachádza v krajine, ktorá predstavuje malý ostrov pokoja v dnešnom svetovom požiari [...] aby sa výstavba umožnila, boli prinesené z nemeckej strany veľké obete [...] štátne hospodárstvo malo svoj význam v ére Čechov v protíváhe židovskej hospodárskej nadvlády. Dnes v mladom štáte slovenskom však treba v prvom rade podporovať iniciatívu súkromného podnikania“ (*Les a drevo*, č. 26-27/1942). „Veľké obete“ prinesené z nemeckej strany sa však Nemecku veľmi skoro po začatí výrobnjej činnosti podniku vrátili späť.

¹³⁶ ADT, f. PpT, inv. č. 415/1/1942 – 1944.

Pri výstavbe závodu spoločnosti výdatne pomáhali slovenské a nemecké úrady. Najvyššie veliteľstvo nemeckej brannej moci dalo firme právomoc používať jeho autoritu pri prekonávaní ťažkostí, ktoré súviseli s výstavbou závodu. Špeciálne písomné potvrdenie, ktorým sa firma preukazovala, hlásalo, že Najvyššie veliteľstvo nemeckej brannej moci má záujem na rýchlom uvedení závodu do chodu. Tieto privilégia udelili z dôvodu záujmu nemeckého trhu o turianske výrobky. O dôležitosti turianskeho drevárskeho závodu pre slovenské a nemecké hospodárstvo svedčí aj skutočnosť, že dňa 26. júna 1941 bol nariadením vojenskej správy zaradený medzi podniky dôležité pre obranu štátu.¹³⁷

Prvého októbra 1940 začali nemeckí podnikatelia s prestavbou turianskej pily. Za plánovanie a výstavbu boli zodpovední H. Schwiertz z Berlína a Augustín Daniels z Bratislavy. Na dvadsiatichšiestich hektároch bola postavená štvorgátrová píla, tri haly na montovanie drevených barakov, strojovňa a sklady. Okrem výrobných hál postavila spoločnosť aj jednoposchodovú správnu budovu, byty pre riaditeľa, úradníkov a robotníkov. Pre sezónnych pracovníkov postavila firma spoločné drevené ubytovne. Zároveň bola na okraji závodu zriadená budova, v ktorej sa nachádzali šatne, umývárne, jedáleň pre robotníkov a svoje miesto si tu našla aj závodná škola.¹³⁸ Výrobné haly z drevenej konštrukcie boli privezené z Nemecka, takisto všetky stroje boli dodané z Nemecka. Gátre s dopravníkmi od firmy Linke z Oberhochenu, hobľovačky, čapovačky, pily od firmy Bottcher a Gessner z Hamburgu, frézy a vyvítavačky hč od firmy Fritz zo Štutgartu a klinovačky od spoločnosti Bohm a Kruse z Brém.¹³⁹ Ukončenie stavieb a montáž strojov postupovala v roku 1941 veľmi rýchlo a už v lete 1941 sa začalo s výrobou. V roku 1942 bola ukončená aj výstavba výrobných hál. Pri plnej prevádzke rezala píla v priemere 500 m³ guľatiny¹⁴⁰ a okrem iných výrobkov produkovala denne 8 barakov. Tieto sa používali ako ubytovne pre obyvateľov zbombardovaných miest a pre koncentračné tábory. V roku 1943 sa ešte postavili a dokončili: železničná vlečka v závode,¹⁴¹ lokomotívne depo, trafostanice, dokompletizovala sa zámočnícka dielňa, obchody v závode, hala na triedenie reziva a 26 drevených rodinných domov.

Na výstavbu závodu v Turanoch uvoľnila „Spoločnosť“ spolu 45,3 milióna Ks. Na vlastnej stavbe závodu sa preinvestovalo 29 499 400 Ks. Táto čiastka sa získala predajom 42 142 akcií trebišovského cukrovaru. Na obytné budovy

¹³⁷ Vereinigte Holz – und Industrie A.G. Turany bol zapísaný do zoznamu registrovaných podnikov dôležitých pre obranu štátu v zmysle § 27 odst. 3. zákona č. 131/1936 Zb. zák., opätovne 25. júna 1943 na podnet generála Jozefa Turanca. „Ako registrovaný podnik podlieha Váš podnik nielen ustanoveniu hlavy 3. časti 2. zákona o obrane štátu a časti 5. vl. nar. č. 197/1936 Zb. zák. a nar., ale aj ustanoveniam platným pre ostatné (neregistrované) podniky dôležité pre obranu štátu.“ SNA BA, f. MH SR 1938-1945, inv. č. 27, šk. č. 311/prez.

¹³⁸ *Hospodársky obraz Slovenska*. Cit. 100.

¹³⁹ OBERLEIN, August: *Aufzeichnungen vom 1. Januar 1941 bis 5. Mai 1945 und Vorgeschichte Turany (Slowakei)*. Rukopis, s. 3.

¹⁴⁰ Ročná výrobná kapacita prestavovala 100 000 m³ guľatiny a k tomu ešte 40 000 m³ reziva. *Hospodársky obraz Slovenska*. Cit. 100.

¹⁴¹ Doprava dreva sa v závode uskutočňovala pomocou železnice. Dĺžka závodnej železnice predstavovala skoro 10 km. *Hospodársky obraz Slovenska*. Cit. 100.

a zariadenia sa spotrebovalo šesť miliónov Ks. Dopravné zariadenia stáli 7 miliónov Ks. Pôvodné prostriedky určené na výstavbu závodu v Turanoch, výrobu drevených stien na baraky za 2 065 685 Ks a montážnu halu, boli prekročené o 9,6 milióna Ks. Pôvodný odhad sa prekročil z dôvodu vybudovania obytnej kolónie.¹⁴²

Počas vojny mnohonásobne stúpila aj zamestnanosť. V závode pracovalo 1600 – 1800 robotníkov a 120 úradníkov. Boli to prevažne obyvatelia Turian, ale prácu tu našlo aj mnoho ľudí z blízkeho i vzdialenejšieho okolia.¹⁴³

Podnik sa po dobudovaní stal hlavným závodom Spojenej drevárskej a priemyselnej úč. spol., Bratislava. Keďže spoločnosť bola ovládaná nemeckým kapitálom muselo sa to prejavovať aj na vedúcich postoch. Generálnym riaditeľom Spojenej drevárskej a priem. úč. spol., v Bratislave bol menovaný Karol Tschörtner. Za lesnú časť zodpovedal Dr. von Monroy. Priemyselné odvetvy podniku riadil Dr. Metz a Ph. F. Reemtsma. Zmeny samozrejme nemohli obísť ani turiansky závod. V januári 1941 sa riaditeľom v Holz – und Industrie A.G. – Spojenej drevárskej a priemyselnej spoločnosti a. s., Turany stal August Oberlein.

A. Oberlein pôsobil po skončení štúdia ako konštruktér a stavbyvedúci v jednom brémskom inžiniersko-architektonickom úrade pre plánovanie a výstavbu drevárskych podnikov. Po pracovných pobytoch vo viacerých drevárskych firmách sa v novembri 1940 prostredníctvom Dr. Metza dostal k firme Süd-Ost-Holz Berlín.¹⁴⁴

Po jeho príchode do Turian boli základy hál a píly z časti, alebo úplne hotové. Bola dokončená už aj správna budova a rôzne stavby pre zamestnancov. Koľajová vlečka v priestore závodu bola tiež tesne pred dokončením. Výroba sa teda mohla veľmi rýchlo rozbiehať. Výroba barakov v závode v Turanoch sa začala v lete 1941. Už v septembri 1941 vyviezli pre najvyššie veliteľstvo nemeckej brannej moci päť kusov barakov, v októbri 31 a v novembri už 56 barakov. V septembri 1942 bol vyrobený už tisíce barak. Výroba barakov fungovala na tri smeny, íla na jednu smenu. V prvej polovici roka 1944 dosahovala výroba 8 barakov na deň. Pre expedíciu jedného boli potrebné dva vagóny. Každé tri dni opúšťal nákladný vlak priestory závodu. Pristavenie vagónov nebolo žiadnym problémom, nakoľko sa cez železnicu prepravoval

¹⁴² LACKO, R.: Cit. 133, s. 52.

¹⁴³ V podniku prišlo krátko po jeho prevzatí Nemcami aj k riešeniu morálneho deliktu. Zamestnanci firmy podali sťažnosť na správcu parnej píly Artura Bednára. Žiadosť bola adresovaná poslancovi Rudolfovi Čavojskému a poukazovalo sa v nej na využívanie majetku firmy a zneužívanie žien a dievčat. Ako dôvod uviedli nasledujúce príklady: 1./ Denný strážnik mal každý deň vyzdvihnúť súkromnú poštu, nakúpiť správcovej manželke a pracovať na jeho hospodárstve, 2./ upratovačka kancelárie bola zároveň aj jeho kuchárkou, 3./ týchto dvoch zamestnancov vyplácal z firemných peňazí, 4./ robotníci požadovali aj vyšetrovanie, či je možné súkromné pílenie a privátny predaj výrobkov, ktoré vykonával správca píly, 5./ správca píly zároveň zneužíval ženy a sľuboval im peniaze, materiál, alebo sa vyhŕážal prepustením z práce. Zamestnanci požiadali kresťanské odborové združenie o prešetrenie podaných obvinení. Artur Bednár mal problémy so zamestnancami aj ako správca píly v Poprade, ktorú prevzali v roku 1939 Ružomerské celulóžky a papierne. SNA BA, f. MH SR 1938-1945, inv. č. 27, šk. č. 224.

¹⁴⁴ OBERLEIN, A.: *Aufzeichnungen vom 1. Januar 1941 bis 5. Mai 1945 und Vorgeschichte Turany (Slowakei)*. Rukopis, s. 4.

vojnový materiál na východný front. Pristavovanie vagónov začalo byť zložité po septembri 1944, keď sa nacistická mašinéria definitívne rúcala a na hraniciach Slovenska stála Červená armáda. Výrobe počas vojny dopomáhala aj to, že na Slovensku bol relatívny pokoj. V rokoch 1941 – 1942 vzhľadom k nadbytku pilín a hoblín firma nadviazala kontakt s Fredom Fahrnim z Zürichu. Účelom bolo vyrábať platne z pilín, ktoré mali byť využité v nábytkárskom priemysle. K ďalším stretnutiam však z dôvodu narastajúceho vojnového konfliktu nedošlo. F. Fahrni neskôr v roku 1943 postavil prvý závod na drevotriesku.¹⁴⁵

Turiansky drevársky závod bol čiastočne zaangažovaný aj do výstavby píly a debnárne v neďalekých Sučanoch. Išlo o zmodernizovanie starej židovskej píly bratov Fenyvesiovcov, ktorá pracovala až do vydania arizačných opatrení. Píla prešla do majetku spoločnosti Slovles Bratislava, ktorá chcela spracovávať ročne 25 000 m³ dreva. Nová debnárň mala zabezpečiť aj spracovanie menej kvalitného dreva, ktoré sa za normálnych okolností predávalo iba so stratou. Závod plánoval spracovávať nielen vlastné drevo ale aj surovinu z okolitých píl. V tomto smere prebiehali aj rokovania s turianskym drevárskym závozom.¹⁴⁶ Negatívne sa však k zriadeniu nového podniku vyjadrila Továrň na celulózu úč. spol., v Martine, ktorá svoj názor predostrela aj Ústrednému združeniu slovenského priemyslu.

Koncom roka 1943 dosahovala výroba v závode svoje najvyššie výkony. V tomto období však fašistické vojská ustupujú na všetkých frontoch a na Slovensku sa začínajú organizovať partizánske skupiny. Z tohto dôvodu sa v závode koncom roka 1943 zriadila závodná ochrana. Veliteľom závodnej ochrany bol K. Achtberger. V lete 1944 vrcholili prípravy SNP. Ešte pred oficiálnym vypuknutím povstania, 29. augusta 1944, vo večerných hodinách 24. augusta 1944 uskutočnili partizáni prepad na pílu v Turanoch. Prepadovú skupinu viedol Andrej Lach s Konstantínom Popovom, obidvaja príslušníci Veličkovho desantu. Partizáni pri akcii zastrelili Karla Achtbergera, veliteľa závodnej ochrany a zobrali pokladnicu s dvomi miliónmi korún. Zvesť o partizánskom prepade v Turanoch sa ihneď dostala do Bratislavy. Ešte tej noci generál Ferdinand Čatloš telefonicky informoval generála Jozefa Turanca, že partizáni prepadli pílu v Turanoch. J. Turanec na základe dohovoru s F. Čatlošom odvelil dve čaty slovenských vojakov z Trenčína do Turian. Vojaci síce prišli na pílu v Turanoch a obsadili ju, ale partizáni boli mimo ich dosahu. Fakticky len pribudli dve čaty vojakov pre povstanie.¹⁴⁷

Po vyhlásení revolučného národného výboru v Turanoch 26. augusta 1944 sa v podniku vytvoril závodný výbor. Závodný výbor na čele, ktorého *stál* Jozef Martin Vajzer riadil prácu v závode.¹⁴⁸ Na ochranu závodu boli vytvorené čaty, ktoré mali za úlohu chrániť závod pred rozkrádaním. Podnik pokračoval s prevádzkou len v obmedzenej miere, keďže veľa jeho pracovníkov sa zapojilo do SNP.

¹⁴⁵ OBERLEIN, A.: *Aufzeichnungen vom 1. Januar 1941 bis 5. Mai 1945 und Vorgeschichte Turany (Slowakei)*. Rukopis, s. 10.

¹⁴⁶ SNA BA, f. Ústredné združenie slovenského priemyslu (ÚZSP) 1921-1950, inv. č. 72, šk. č. 62.

¹⁴⁷ JABLONICKÝ, Jozef: *Povstanie bez legend*. Bratislava : Obzor, 1990, s. 125.

¹⁴⁸ LOBÍK, Ján: *Spomienky na SNP v Turci*. Martin : Neografia, 1994, s. 44.

Po opätovnom obsadení Turian Nemcami, 14. septembra 1944, sa nemecká firma usilovala čo najskôr obnoviť prevádzku. Už 18. septembra 1944 riaditeľ Spojenej drevárskej a priemyselnej spoločnosti v Bratislave Karol Tschörtner žiadal Ministerstvo financií o poskytnutie sumy na úhradu škody spôsobenú prepadnutím závodu v Turanoch partizánmi. Podľa prípisu sa škoda odhaduje na 3 549 000 Ks. Požadoval sa preddavok vo výške 3 050 000 Ks na úhradu plátov a miezd zamestnancov závodu a na zásobovanie kuchyne.

Vedenie piliarskeho závodu v Turanoch fungovalo už 24. októbra 1944 o čom svedčí správa vyšetrovacej komisie pri Župnom úrade v Ružomberku o predbežných priamych škodách spôsobených počas SNP. Straty predstavovali približne 6 000 000 Ks. Ďalším prípisom vedenie závodu oznamovalo Župnému úradu v Ružomberku, že v septembri 1944 v závode nebola žiadna prevádzka a k jej čiastočnému obnoveniu došlo až v druhej polovici roka 1944. V závode konkrétne pracovalo k 31. októbru 1944, 355 robotníkov, o mesiac to už bolo 544 a na konci roka 1944 – 796 robotníkov.

Stav zamestnanosti pred začiatku SNP sa však už nemeckým majiteľom turianskeho závodu nepodarilo dosiahnuť.

Začiatkom roka 1945 sa front rýchlo približoval. Na žiadosť vedenia závodu v Turanoch sa správna rada Spojenej drevárskej a priemyselnej účastinárskej spoločnosti v Bratislave ešte na jeseň 1944 zaoberala evakuáciou strojného zariadenia a materiálu zo závodu v Turanoch do západných Čiech, alebo Bavorska. Vo februári až apríli 1945 bolo odvezené strojné zariadenie a materiál do Rehau v Bavorsku. Celkom z turianskej stanice vypravili asi 130 vagónov. Pretože značná časť záznamov bola pri prevoze stratená, počet odoslaných železničných vagónov a hodnota odvezených strojov sa udávala len približne. Zo 130 železničných vagónov došlo do Rehau iba 86 vagónov. Z ostatných 44 železničných vagónov bola časť zničená leteckým náletom v stanici Schwandorf v Bavorsku. K náletu došlo pravdepodobne 17. apríla 1945. Niekoľko vagónov so strojným zariadením a materiálom ostalo počas transportu na území Československa. Z 86 vagónov, ktoré došli do Rehau, boli dané na príkaz vojenskej rady USA potraviny vojenským zajatcom a okrem toho niektoré stroje a materiál boli dané k dispozícii bavorskému priemyslu na rekonštrukciu.¹⁴⁹ To čo Nemci nemohli odvieť začali ničiť. Prerezávali koľajnice, výbušnami trhali telefónne vedenie, kladivami rozbíjali dôležité časti strojov. Plánovali zničiť celý závod, ale na zásah riaditeľa A. Oberleina k tomu nedošlo. A. Oberlein vyhlásil, že počas vojny závod slúži Wehrmachtu, ale po vojne bude potrebný k obnove zničenej krajiny.¹⁵⁰

Začiatkom apríla 1945 bol závod úplne rozvrátený. Poslední Nemci odišli zo závodu 8. apríla 1945. Nemeckí ženisti ešte stihli zničiť železničný most

¹⁴⁹ ADT, f. PpT, inv. č.: Investície kapitálu firmy Südostholz v Československu a jeho čiastočná evakuácia, 18. 1. 1946.

¹⁵⁰ Informáciu poskytol pri osobnom rozhovore 15. decembra 2001 Ján Rzepiel, osobný šofér riaditeľa závodu Augusta Oberleina. Záznam – archív autora.

ponad Váh. Dňa 9. apríla 1945 boli Turany oslobodené 1. československým armádnym zborom v ZSSR a Červenou armádou.¹⁵¹

Po skončení vojny bol závod premenovaný na Drevokonštruktívu – Turany a Národný výbor určil 17. apríla 1945 za vnúteného správcu Vladimíra Fraňu a za jeho pomocníka Daniela Morgoša.¹⁵²

Už 27. júna 1945 bol turiansky závod v zmysle dekrétu č. 108/1945 Zb. daný pod národnú správu a to výmerom Povereníctva priemyslu a obchodu č. 510-10042/45. Za národného správcu bol menovaný Ing. Ladislav Končko. Prevzatie správy a majetku Spojenej drevárskej a priemyslovej úč. spol., bolo uskutočnené 26. novembra 1945 so stavom k 11. júnu 1945. V krátkom čase však opäť dochádza k zmene. Podľa paragrafu 17. dekrétu prezidenta republiky č. 100/45 Zb. zákonov a nariadení o znárodnení dolov a niektorých priemyselných podnikov a podľa vyhlášky ministra priemyslu zo dňa 7. marca 1946 uverejnenej v Úradnom vestníku č. 35, 14. mája 1946 pod číslom vyhlášky 1129, sa prenieslo vlastnícke právo Drevokonštruktívy – Turany v prospech Drevoúnie národný podnik v Žiline.¹⁵³

Po krátkom období konjunktúry počas druhej svetovej vojny teda turiansky drevársky závod čakalo zložité obdobie konsolidácie a obnovy v rámci novej ČSR.

¹⁵¹ JERŠOVÁ, Mária : *700 rokov Turian*. Martin : Obzor, 1968, s. 68.

¹⁵² ADT, f. PpT, inv. č. 501/1945.

¹⁵³ LACKO, R.: Cit. 133, s. 69.

ZJEDNOTENÝ HÔRNY PRIEMYSEL, ÚČ. SPOL., BANSKÁ BYSTRICA A JEHO ČINNOSŤ V ROKOCH 1939 – 1945

Silný nemecký vplyv na slovenský drevársky priemysel sa prejavil v samostatnom bode tajného dodatku k ochrannej zmluve z 23. marca 1939. V tomto dokumente sa jasne určili podmienky smerovania slovenského drevárstva s ohľadom na záujmy Nemecka. Medzi prioritné oblasti nemeckého záujmu patrili prírodné suroviny, poľnohospodárstvo, priemysel, doprava a v neposlednom rade slovenské lesné a drevárske hospodárstvo. V tomto odvetví hospodárstva im patril 23,5% podiel, naproti tomu slovenskému kapitálu 22,8% podiel. Vzhľadom k nastolenému trendu došlo v roku 1939 k zmenám vlastníka v mnohých drevárskych závodoch a spoločnostiach. Nastolenému trendu sa nevyhla ani banskobystrická drevárska spoločnosť Zjednotený hôrny priemysel, keď pôvodne židovskú spoločnosť¹⁵⁴ získal nemecký podnikateľ z Hamburgu Wilhelm Ludwig.¹⁵⁵

Spoločnosť Zjednotený hôrny priemysel vznikla ako väčšina slovenských drevárskych podnikov na základe dostatku drevnej hmoty na území Slovenska. Po založení spoločnosti v roku 1918 dokumentovali schválené stanovy, že základný kapitál spoločnosti obnáša 3 000 000 K. Bol rozdelený na 3000 kusov jednotlivo na 1000 K znejúcich účastín. Z týchto účastín boli 2 000 000 K vyplatené pri založení podniku v roku 1918 a 1 000 000 K malo byť vyplatených do konca decembra 1919.¹⁵⁶ Od založenia závodu v roku 1918 boli hlavnými účastinármi osoby židovského pôvodu. V roku 1923 boli členmi správy dozorného výboru: Dr. Adolf Schick z Banskej Bystrice, Moritz Kohn z Banskej Bystrice a Fritz Reifer zo Ženevy.¹⁵⁷ Následné valné zhromaždenie 23. augusta 1925 evidovalo týchto účastinárov: Isidor Steiner, Guido Reifer, Adolf Rothbart, Isidorová Steinerová, Michal Kún, Dr. Adolf Schick, Juraj Kun, Armin Löwy.¹⁵⁸

V nasledujúcich rokoch došlo iba k nepatrným výmenám v dozornej rade. Mimoriadne valné zhromaždenie 24. októbra 1926 muselo riešiť otázku nových členov správy za zosnulého Armina Kuna z Budapešti. Na jeho miesto boli zvolení: Alexander Berzeller a Juraj Kún.¹⁵⁹ V roku 1930 dochádza aj k zmene na mieste predsedu správnej rady, keď Isidora Steinera nahradil Armin Löwy. V zápisnici z 25. marca 1931 sa stretávame aj s cieľom a zameraním spoločnosti: „Cieľom spoločnosti je nákup drevných porastov vhodných na rúbanie ako aj guľatiny a iného drevného materiálu, nadobudnutého do tohto

¹⁵⁴ LIPTÁK E.: Cit. 13, s. 85.

¹⁵⁵ ŠA BB, f. Zf, č. j. 3662/1940, šk. č. 67-68.

K ovládnutiu účastinného kapitálu židovskej firmy došlo ešte pred vydaním hlavných tzv. arizačných zákonov. Ovládnutie podniku teda nebolo súčasťou procesu arizácie na podklade legislatívy I. SR, ale potvrdením skutočnosti, že nemecký kapitál vstúpil do podnikovej sféry Slovenska kontrolovanej židovským kapitálom už aj pred spustením hlavného prúdu štátom usmerňovanej arizácie.

¹⁵⁶ ŠA BB, f. Zf, č. j. 474/1940, šk. č. 67-68.

¹⁵⁷ ŠA BB, f. Zf, č. j. 179/11/1923, šk. č. 67-68.

¹⁵⁸ ŠA BB, f. Zf, č. j. 2007/1925, šk. č. 67-68.

¹⁵⁹ ŠA BB, f. Zf, č. j. 2894-23/1926, šk. č. 67-68.

odboru patriacich podnikov a zúčastnenie sa na nich, taktiež nákup a odpredaj priemyselných produktov patriacich do rámca tohto obchodného odvetvia. Spoločnosť môže do svojho obchodného kruhu však aj také obchodné odvetvia pojať, ktoré nepatria do rámca drevárskeho odboru. Ona môže preto zakladať aj také podniky, ktoré do drevárskeho odboru nepatria, na takýchto sa zúčastniť a akcie takýchto podnikov si zadovážiť.¹⁶⁰ Možnosti pôsobenia Zjednoteného hôrneho priemyslu boli široké a okrem drevárskeho odboru sa mohla spoločnosť venovať aj iným podnikateľským aktivitám. Dobré hospodárske výsledky podniku sa však značne pribrdili počas veľkej hospodárskej krízy začiatkom tridsiatych rokov 20. storočia. Na Slovensku mala kríza v porovnaní s inými krajinami špecifický priebeh. Hospodárske problémy začali neskôr a zároveň trvali dlhšie. Veľmi nepriaznivo dopadla kríza na slovenský drevársky priemysel, keď mnohé závody skončili, alebo sčasti prerušili výrobu. Kulmináčnym bodom sa stal rok 1933. V tomto roku dosiahla najhoršie výsledky aj spoločnosť Zjednotený hôrny priemysel. Obchodný rok pre podnik skončil veľmi nelichotivou stratou 731 204 Kč. Na zlých hospodárskych výsledkoch sa podieľal okrem iného aj slabý vývoz do Holandska, ktorý bol spôsobený silnou konkurenciou severských štátov. Zároveň prebiehala obchodná vojna s Maďarskom, ktorá tiež vplývala na slabý vývoz dreva. K miernemu zlepšeniu situácie dochádza v roku 1934, keď sa zvýšili dodávky do Nemecka a obchodný rok sa skončil so ziskom 23 780 Kč. Celý zisk sa mal presunúť na zmiernenie straty z minulého roka. K rapídnejšiemu rastu výroby však dochádza až v roku 1937, keď ročný zisk predstavoval 676 201 Kč. Peniaze boli opäť využité na umorenie straty z predchádzajúcich rokov a 30 000 Kč putovalo do fondu na obranu štátu.¹⁶¹ Dosiahnutý výraznejší zisk by sme mohli pripísať krátkodobej predvojnovej konjunktúre a pripravám ČSR na vojnu, ktoré výraznou mierou vplývali aj na slovenské hospodárstvo.

To sa už, ale priblížil rok 1939 a s ním spojené politické a hospodárske zmeny. K zmenám dochádza aj v slovenskom drevárskom priemysle, v ktorom sa začínajú presadzovať aj nemeckí vlastníci. Nemeckí podnikatelia sa snažili o prienik do tejto oblasti hospodárstva viacerými spôsobmi. Keďže počas existencie ČSR vlastnili množstvo píl a drevárskych závodov Židia, najľahším spôsobom bola arizácia.¹⁶²

Nastolenú politiku potvrdzuje aj prijímanie arizačných protizidovských zákonov a vládnych nariadení z roku 1939 a z prvej polovice roka 1940. Už tzv. prvý arizačný zákon č. 113 z apríla 1940 umožňoval získanie židovského podniku vstupom „árijského spoluvlastníka“, prípadne vytvorenie spoločného podniku so

¹⁶⁰ ŠA BB, f. Zf, č. j. 1676-46/1930, šk. č. 67-68.

¹⁶¹ ŠA BB, f. Zf, č. j. 2670/1938, šk. č. 67-68.

¹⁶² Podľa prameňov Sicherheitsdienstu bolo z 12 000 židovských podnikov, od roku 1940 do marca 1942, keď začali deportácie židovského obyvateľstva, likvidovaných 9935 podnikov, t.j. takmer 84% a 1888 podnikov bolo arizovaných. Z arizovaných podnikov pripadlo 634 na obchody s potravinami, 448 na obchody s textilom, 197 na obchody so železným tovarom a 196 na obchody s drevom. AM SNP BB, f. Suško, L.: č. S-62/78; ZstA Potsdam, 4972, Judenfrage in der Slowakei.

židovským majiteľom.¹⁶³ Samotný arizačný zákon posilňovali aj k nemu vydané inštrukcie: „Ako je známe arizačným zákonom má byť dosiahnuté toho, aby hospodársky život slovenský bol zbavený podľa možnosti čím viac a to postupne židovského vplyvu a aby sa do hospodárskeho života zapojil v čím väčšom rozsahu živel slovenský a vôbec árijský.“¹⁶⁴ Arizačný zákon myslel aj na možnosti splnenia uvedených požiadaviek. Boli to konkrétne tri ustanovenia: 1./ likvidácia židovských podnikov, 2./ nútená arizácia tzv. *veľká arizácia* na 100%, 3./ dobrovoľná arizácia, do ktorej sa zahŕňala aj tzv. *malá arizácia* – získanie 51% židovského závodu.¹⁶⁵ Protizidovské opatrenia však v sebe zahŕňali aj vládne nariadenia a zákony. Podľa vládneho nariadenia č. 243/1940 musel byť za povolenie každej transakcie týkajúcej sa zmeny vlastníctva židovského majetku vystavený poplatok 10% až 20% z ceny majetku v prospech Fondu pre podporu vystaňovalstva Židov. Fond neskôr slúžil na financovanie deportácií židovského obyvateľstva do vyhladzovacích táborov. Podobný 10%-ný poplatok z pozemkového vlastníctva Židov do Fondu pre pozemkovú reformu nariaďoval § 26 zákona o pozemkovej reforme.¹⁶⁶

Situácia na Slovensku sa postupne radikalizovala a po rokovaníach v Salzburgu si svoje pozície v štáte posilnili radikálni predstavitelia HSĽS, ktorí presadzovali riešenie židovskej otázky podľa nemeckého vzoru. Následne vyšiel v novembri 1940 tzv. druhý arizačný zákon č. 303, ktorý už v praxi nepočítal ani s „dobrovoľnou arizáciou“ na podklade spoluvlastníctva „árijcov“ a Židov. Celý vývoj smeroval k totálnemu vyvlastneniu majetku židovskej komunity štátom a následnému predaju arizátorom. Formovanie sústavy protizidovských legislatívnych opatrení kulminovalo v septembri 1941, keď bolo prijaté vládne nariadenie č. 198 z 9. septembra 1941, známe ako Židovský kódex, ktoré sumarizovalo a rozširovalo prakticky všetky dovtedajšie protizidovské a menovite arizačné opatrenia. Deviateho septembra vláda zároveň prijala nariadenie č. 199 o mimoriadnej dávke zo židovského majetku vo výške 20%. Na úhradu mimoriadnej 20% dávky sa mala zaistiť väčšina židovských hodnôt povinne uložených na viazaných účtoch a v nútených depozitoch peňažných ústavov. Celý zložitý proces vyberania mimoriadnej židovskej dávky bolo treba ukončiť do 31. júla 1942.¹⁶⁷ Na prípravu a organizáciu arizácie židovského majetku dozeral Ústredný hospodársky úrad, zriadený v septembri 1940. Úrad viedol Augustín Morávek¹⁶⁸ a bol dozorujúcou, odvolacou a kontrolnou inštanciou pri arizácii. Jeho činnosť však bola ťažkopádna a často sa prejavovala neznalosťou pomerov v konkrétnych podnikoch.¹⁶⁹

¹⁶³ HALLON, Eudovít: *Zdôvodnenie reštitučných nárokov dedičov majetku Leopolda Lichtensteina, Vojtecha Lichtensteina a Mórica Lichtensteina*. Rukopis, s. 1.

¹⁶⁴ ŠA BB – pobočka Rimavská Sobota (ďalej p. RS), f. ONÚ Klenovec 1872-1945, č. j. 3450/1940, šk. č. 58.

¹⁶⁵ ŠA BB – p. RS, f. ONÚ Klenovec 1872-1945, č. j. 3450/1940, šk. č. 58.

¹⁶⁶ HALLON, E.: Cit. 163, s. 5.

¹⁶⁷ HALLON, E.: Cit. 163, s. 6.

¹⁶⁸ **MORÁVEK, Augustín** – od 19. septembra 1940 predseda Ústredného hospodárskeho úradu. Do tejto doby predseda Hospodárskej úradovne predsedníctva vlády. Táto inštitúcia vytvorená premiérom V. Tukom bola predchodcom Ústredného hospodárskeho úradu, no nemala jeho priam neobmedzené kompetencie pri riešení tzv. židovskej otázky.

¹⁶⁹ SNA BA, f. ÚPV 1939-1945, inv. č. 66, šk. č. 8.

Okrem arizácie židovského majetku využívali nemecké spoločnosti aj ďalšie varianty preberania podnikov. Bolo to priame získanie slovenskej spoločnosti nemeckým kapitálom,¹⁷⁰ no a v neposlednom rade sa využívali na ovládnutie podniku dcérske firmy nemeckých spoločností.¹⁷¹

V roku 1939 dochádza aj k zmene majiteľa v Zjednotenom hôrnom priemysle, kde prišlo k prevodu akcií zo židovského majiteľa Armina Löwyho na Wilhelma Ludwiga. Slovenská národná banka povolila predaj 12. októbra 1939. Po prevode akcií sa majetkové pomery v závode zmenili v prospech nového vlastníka, ktorý získal 1425 akcií z celkového počtu 3000. Spolu so 445 akciami, ktoré takisto patrili Wilhelmovi Ludwigovi, dosiahol v podniku nadpolovičnú väčšinu účastín.

K oficiálnemu oznámeniu majetkových presunov došlo na riadnom valnom zhromaždení 5. decembra 1939. Predseda schôdze privítal v kruhu účastinárov Wilhelma Ludwiga a vyslovil presvedčenie, „že pán Ludwig ako veľkoúčastinár bude dbať na to, aby sa podnik zveľaďoval, a že použije svojich znalostí, vplyvu a spojení k tomu, aby dobré meno slovenského drevárskeho priemyslu a spoločnosti bolo ešte viac zvýšené. K týmto pozdravným slovám sa pripojil Dr. Bukovský, ktorý vyslovil nádej, že pán Ludwig učiní všetko aby práca v budúcnosti priniesla čo najlepšie ovocie slovenskému drevárstvu. W. Ludwig poďakoval za privítanie a uistil prítomných lojálnou spoluprácou ku prospechu slovenského i nemeckého drevárskeho priemyslu.“¹⁷²

Aj napriek obrovskému vplyvu nacistického Nemecka na slovenské hospodárstvo a preberaniu niektorých podnikov nemeckými vlastníkmi a spoločnosťami sa snažila vláda 1. Slovenskej republiky aspoň o čiastočnú kontrolu priemyselných podnikov. Hneď po vyhlásení samostatnosti 14. marca 1939 boli v § 3. a 4. zákona o Slovenskom štáte zadefinované nasledujúce podmienky:

„Do všetkých výrobných a obchodných podnikov môže minister hospodárstva, vtedy keď to uzná za vhodné z dôvodov verejného záujmu dosadiť vládneho dôverníka.

Pokiaľ ide o podniky ležiace mimo správneho obvodu mestského notárskeho úradu v Bratislave, ktoré nemajú viac ako 50 zamestnancov, dosadí vládneho dôverníka miestny príslušný OÚ. OÚ je povinný do 30 dní od vymenovania oznámiť ním vymenovaného dôverníka Ministerstvu hospodárstva na schválenie.

Vládny dôverník môže sa dosadiť iba do továrenského podniku, ktorý v roku 1938 vykázal celkový obrat najmenej 1 000 000 korún a do podniku obchodného, ktorý v roku 1938 vykázal celkový obrat najmenej 500 000 Kč. Úlohou tohto dôverníka je starať sa o zabezpečenie nerušeného chodu podniku z hľadiska ochrany hospodárskych záujmov Slovenského štátu.“¹⁷³

¹⁷⁰ Nemecká firma Süd-Ost-Holz Berlín, takto získala Slovenskú drevársku a priemyselnú spoločnosť, ktorá vybudovala najväčší drevársky závod na Slovensku v Turanoch.

¹⁷¹ Česká firma Spolok pre chemickú a hutnú výrobu, ktorý bol pod výrazným vplyvom I.G. Farbenindustrie, získal viacero slovenských podnikov, okrem iných aj Ružomerské celulózky a papiere s jej pilami v Poprade, Dubine, Hranovnici, Turčeku, Osade, Starom a Novom Spišskom Podhradí atď. Bližšie LIPTÁK, Ľubomír: *Ovládnutie slovenského priemyslu nemeckým kapitálom (1939-1945)*. Bratislava : SAV, 1960.

¹⁷² ŠA BB, f. Zf, č. j. 3860/1939, šk. č. 67-68.

¹⁷³ ŠA LE – p. PP, f. OÚ Poprad 1923-1945, č. j. 227/1939, šk. č. 61.

Stanovené podmienky spĺňal aj Zjednotený hôrny priemysel a na miesto dôverníka bol menovaný Ing. Koloman Kindernay z Banskej Bystrice. Okamžité prijatie spomínaného zákona malo zabezpečiť aj pokojné preberanie hospodárskych dohôd a zákonov ČSR, ktoré 1. SR akceptovala v plnej miere hneď po svojom vzniku. Právna kontinuita zákonov umožnila Slovensku uskutočňovať aj zahraničný obchod, ktorý predstavoval pre hospodárstvo mimoriadne dôležitý faktor.

Zahranický obchod sa veľkou mierou podpísal aj pod pozitívny hospodársky výsledok spoločnosti Zjednotený hôrny priemysel, keď podnik ukončil obchodný rok 1939 so ziskom 599 168 Ks. O pozitívny hospodársky výsledok sa v prvom rade zaslúžil stúpajúci vývoz. Hlavnými obchodnými partnermi boli v tomto čase Nemecko, Maďarsko, Protektorát Čechy a Morava a výrazne vzrástol aj obchod s Holandskom. Čo sa týka strát, ako nedobytné boli odpísané pohľadávky u firmy Stamberger Mór és Fia, Miskolc a Eisenberg Armin, Mukačevo.¹⁷⁴

Rok 1941 bol pre banksobystrickú drevársku spoločnosť taktiež úspešným. Hlavným zdrojom príjmov bol opäť zahraničný obchod a vývoz výrobkov. K starým obchodným partnerom pribudli v tomto roku aj Belgicko, Taliansko a Švajčiarsko.¹⁷⁵ Keďže oproti roku 1940 ročný zisk stúpol na 1 239 400 Ks, rozhodla sa spoločnosť investovať aj do nových pozemkov. Zakúpili sa pozemky pri Lubietovskej píle, v Banskej Bystrici za evanjelickým kostolom a areál pri zástavke Píla na Hrabliach. Na týchto pozemkoch boli postavené obytné budovy pre zamestnancov a úradníkov, ako aj kancelárske budovy. Podnik v tomto čase vyrábala mäkkú guľatinu (smrek, jedľa, sosna), stavebné bankské a celulózové drevo, stavebné a stolárske rezivo, mäkké (smrek, jedľa, sosna) ako aj tvrdé – listnaté (dub, buk) a zamestnával 450 stálych zamestnancov. Hlavným vývozným artiklom bolo najmä rezivo.¹⁷⁶

Po príchode nového majiteľa do spoločnosti Zjednotený hôrny priemysel dochádza k určitým zmenám aj v organizačnej stránke jej riadenia. Podľa nového nariadenia bolo valné zhromaždenie uznášaniaschopné ak sa na ňom zúčastnila aspoň jednoduchá väčšina akcionárov. Vzhľadom k tejto úprave stačili aj na prijatie závažného rozhodnutia hlasy jednoduchej väčšiny oprávnených hlasov.¹⁷⁷ Zároveň sa posilnili aj kompetencie valného zhromaždenia. Do pôsobnosti valného zhromaždenia boli zaradené: voľba a odstránenie členov správnej rady a dozorného výboru, rozhodnutie o správe správnej rady a dozorného povereníctva, preskúmanie ročných uzávierok, ustálenie súvahy ako aj udelenie absolutória správnej rade a dozornému povereníctvu na dobu ich úradovania, určenie čestnej odmeny členom

¹⁷⁴ ŠA BB, f. Zf, č. j. 3662/1940, šk. č. 331.

¹⁷⁵ Na rozdiel od dneška, keď má Slovensko ťažkosti s pasívnou obchodnou bilanciou, v prvých rokoch po vyhlásení Slovenského štátu malo práve opačný problém. Bola tu výrazná prevaha exportu. Najväčší zahraničný obchod prebiehal s Veľkonemeckou Ríšou a v počiatkoch predstavoval až 80% celkového vývozu a dovozu Slovenska. Neskôr sa toto číslo znížilo na 65%. Pozri ŠTEFÁNIKOVA, A.: Cit. 11, s. 463.

¹⁷⁶ *Slovenské hospodárstvo v obrazoch*. Bratislava : Inzertná a reklamná kancelária, 1943, s. III/6.

¹⁷⁷ Staré stanovy hovorili, že valné zhromaždenie je uznášaniaschopné, keď bolo zložených aspoň 60% vydaných účastín a o rozhodnutiach súvisiacich s uzatváraním kartelových zmlúv smerujúcich k vedeniu všetkých obchodov na spoločný zisk, zrušenie spoločnosti, zvýšenie alebo zníženie základnej istiny a o konečnom odvolaní člena správy alebo dozorného výboru rozhodovalo 75% základnej istiny.

správnej rady a dozornému poverenictvu, rozhodnutie o rozdelení zisku, zlúčenie s inou spoločnosťou, vyjednanie takých kartelových zmlúv, ktorých účelom je viesť všetky úkony spoločnosti na spoločný zisk, zvýšenie alebo zníženie základnej istiny, určenie ohľadom upotrebenia rezerv, zmena stanov, predĺženie trvania spoločnosti, likvidácia spoločnosti a určenie a zbavenie funkcie likvidátorov, predaj a prenájom firemných nehnuteľností a podnikov, kúpa nových nehnuteľností a podnikov, všetky úkony podľa 2. odstavca § 5, udelenie a odňatie prokúry, prijímanie a prepúšťanie hlavných úradníkov.¹⁷⁸ Svoju pozíciu si posilnila aj správna rada. Podľa nových stanov viedla záležitosti účastinárskej spoločnosti, rozhodovala vo všetkých veciach, ktoré neboli vyhradené pôsobnosti valného zhromaždenia a zastupovala spoločnosť voči úradom a súkromníkom. S úmyslom posilniť pozíciu valného zhromaždenia a správnej rady bol zrušený výkonný výbor.¹⁷⁹ Vzhľadom k počtu svojich akcií mohol Wilhelm Ludwig po vykonaných zmenách bez ťažkostí rozhodovať o ďalšom úspešnom pokračovaní činnosti závodu.

Aktuálnou sa stala aj otázka židovských členov správnej rady. Už 6. marca 1940 žiadal podnik Krajský súd v Banskej Bystrici o vymazanie členov správy: Juraja Kelemena, Arpáda Kálmána, Arnolda Reifera, Bartolomeja Schlesingera a Malviny Löwyovej.¹⁸⁰ Závod musel zároveň požiadať o povolenie na zvolenie „neárija“ Ernesta Berczellera za člena správnej rady. Župný úrad v Banskej Bystrici dňa 29. marca 1940 túto žiadosť schválil. V odôvodnení sa uvádza, že keď zákon v podnikoch pripúšťa neárijský kapitál, nie je proti verejnému záujmu aj jeho neárijské zastúpenie. Veľký dôraz bol kladený aj na osobnú spoľahlivosť E. Berczellera.¹⁸¹ Protižidovská politika, ktorá vypukla v Nemecku a postupne sa presúvala aj na Slovensko sa teda prejavovala aj v oblasti hospodárstva. Jasným svedectvom je aj rozhodnutie Krajského súdu v Banskej Bystrici z 24. septembra 1940: „podľa § 9. ods. 1. zák. č. 113/1940 Sl. z., za židovské treba považovať účastinné spoločnosti, keď viac ako ¼ členov správnej rady sú Židia, alebo aspoň polovica základnej istiny patrí židom. Prevedeným vyšetrením a z predložených dokladov, po vypočítaní Obchodnej a priemyselnej komory a živnostenského spoločenstva v Banskej Bystrici bolo zistené, že podnik „Zjednotený hôrny priemysel“, má menej ako štvrtinu členov správnej rady Židov a z celkového počtu účastín základnej istiny viac ako polovica patrí kresťanom, preto bolo rozhodnuté o nežidovskej povahe tohto podniku.“¹⁸² V nasledujúcom roku 1941 sa účasti v správnej rade vzdali ďalší židovskí členovia. Členstva sa na zasadnutí správy 6. februára 1941 vzdali Dr. Rudolf Weichherz a aj napriek predošlému odobrenie Župného úradu Dr. Ernest Berczeller. Niekdajší prokurista závodu Armin (Herman) Löwy ukončil svoje pôsobenie v podniku ešte skôr, a to 31. decembra 1940.¹⁸³

Vzhľadom k odchodu kvalifikovaných židovských zamestnancov muselo v roku 1940 vedenie firmy riešiť situáciu s nedostatkom zapracovaných úradníkov.

¹⁷⁸ K starým stanovám boli pridelené posledné body.

¹⁷⁹ ŠA BB, f. Zf, č. j. 3860/1939, šk. č. 67-68.

¹⁸⁰ ŠA BB, f. Zf, č. j. 791/1940, šk. č. 67-68.

¹⁸¹ ŠA BB, f. Zf, č. j. 1437/1940, šk. č. 67-68.

¹⁸² ŠA BB, f. Zf, č. j. 2679/1940, šk. č. 331.

¹⁸³ ŠA BB, f. Zf, č. j. 664/1941, šk. č. 331.

Táto skutočnosť mala za následok aj žiadosť firmy adresovanú Krajskému úradu v Banskej Bystrici, v ktorej požadovali predĺženie termínu predloženia účtov za rok 1940.¹⁸⁴ Nástup nového vedúceho úradníka sa riešil na schôdzi 14. februára 1941, keď bol navrhnutý na tento post Ján Antol. Mal nastúpiť na jednoročnú skúšobnú dobu s priemerným platom 3000 Ks. Ak by ho spoločnosť v skúšobnej dobe prepustila, prináležal mu plat na zostávajúci čas skúšobnej lehoty.¹⁸⁵

Po obsadení úradníckych postov bola nakoniec záverečná obchodná správa za rok 1940 predložená 15. decembra 1941. V správe sa uvádza, že zahraničné trhy sa oproti minulému roku nezmenili, ale zisk narástol na 916 487 Ks. Správna rada na zasadnutí rozhodla o nasledovnom rozdelení zisku: 1./ na výplatu 5% dividend 150 000 Ks, 2./ na odmenu správe 62 500 Ks, 3./ na odmenu dozornému poverenictvu 11 500 Ks, 4./ na dotáciu zásobnej základine 450 000 Ks, 5./ na dotáciu investičnej rezervy podľa § 1. Zák. č. 307/1940 350 000 Ks a zvyšných 290 917 Ks sa malo preniesť na účet roku 1941.¹⁸⁶

V roku 1942 sa skončilo funkčné obdobie správnej rady a z tohto dôvodu muselo valné zhromaždenie 16. decembra 1942 zvoliť nových členov. Nová správna rada pozostávala z týchto členov: Wilhelm Ludwig, drevoobchodník, Hamburg, Inselstrasse 9; Dr. Peter Bukový, námestník verejného notára Banská Bystrica, ul. A. Hitlera 16; Dr. Augustín Brychta, vládny radca, Bratislava, Šulekova 13; Ing. Koloman Kindernay, lesný radca Banská Bystrica, Hronské predmestie 48; Dr. Štefan G. Ondruska, riaditeľ ústavu Moldavia Generali Securitas poisťovacia akc. spoločnosť Bratislava, Palác Moldavia Generali.¹⁸⁷

Okrem voľby nových členov muselo valné zhromaždenie riešiť aj zmenu stanov. Zmena sa týkala zriadenia osobitného rezervného fondu. Založenie fondu určoval § 15 zák. č. 82/1942 Sl. zb. „podnik zásadne podrobený zvláštnej dani zárobkovej, povinný je zriadiť osobitný rezervný fond na krytie možných strát vo výške 15% základného kapitálu. Keďže spoločnosť nemala osobitný rezervný fond podľa § 4 vl. nar. č. 465/20 musí sa zriadiť osobitný rezervný fond. [...] Podľa ustanovenia bude teda fond činiť (účastinná istina 3 000 000 Ks) z toho 15% je 450 000 Ks.“¹⁸⁸ Tento osobitný rezervný fond sa musel uložiť v štátnych pôžičkách a odovzdať do viazaného depozitu Slovenskej hypotečnej a komunálnej banky v Bratislave.

Poslednýkrát sa riadne valné zhromaždenie firmy Zjednotený hôrny priemysel zišlo v Banskej Bystrici 28. decembra 1943. Na zasadnutí sa hodnotil obchodný rok 1942 a došlo aj k zmene stanov. Činnosť podniku bola zhodnotená pozitívne a výsledky boli približne rovnaké ako v roku 1941. Účastinný kapitál spoločnosti predstavovala suma 3 000 000 Ks, pravé rezervy 1 187 804 Ks a ročný obrat 23 000 000 Ks. Členovia správnej rady zostali oproti minulému roku nezmenení: Wilhelm Ludwig, Dr. Peter Bukový, Dr. Augustín Brychta, Ing.

¹⁸⁴ ŠA BB, f. Zf, č. j. 1983/1941, šk. č. 331.

¹⁸⁵ ŠA BB, f. Zf, č. j. 1362/1941, šk. č. 331.

¹⁸⁶ ŠA BB, f. Zf, č. j. 3813/1941, šk. č. 331.

¹⁸⁷ ŠA BB, f. Zf, č. j. 3637/1942, šk. č. 331.

¹⁸⁸ ŠA BB, f. Zf, č. j. 3637/1942, šk. č. 331.

Koloman Kindernay, Dr. Štefan G. Ondruška. Spoločnosť disponovala pilárskymi závodmi v Banskej Bystrici a Ľubietovej a pilou na Hrabliach pri Švedlári. Vyrábala mäkkú a tvrdú guľatinu, rezivo, banské drevo, celulózové a tesané drevo.¹⁸⁹ Okrem základných odvodov boli schválené aj odmeny vedúcim pracovníkom, pričom Wilhelm Ludwig obdržal 45 000 Ks. Keďže pri vzniku spoločnosti v roku 1918 bolo jej trvanie schválené na 25 rokov muselo dôjsť k zmene stanov. Pôvodný text „Trvanie spoločnosti je 25 rokov, trvanie sa môže ale aj opätovne predĺžiť rozhodnutím valného zhromaždenia“ sa zmenil na „Trvanie spoločnosti sa predlžuje na neurčitú dobu.“¹⁹⁰ Valné zhromaždenie teda odobrilo ďalšiu existenciu spoločnosti.

Postupne sa však začala meniť situácia v 2. svetovej vojne a fašistické vojská ustupovali na všetkých frontoch. V roku 1943 dosiahlo svoj kulminálny vrchol aj slovenské hospodárstvo a nastalo obdobie stagnácie. V auguste 1944 vypuklo SNP a keďže jeho centrum bolo v Banskej Bystrici, muselo sa to prejavíť aj na činnosti spoločnosti Zjednotený hôrny priemysel. V podniku sa od vypuknutia Povstania jeho prevádzka veľmi obmedzila a takmer sa tam nepracovalo. Počas Povstania prebrala hospodársku situáciu a podniky nachádzajúce sa na povstaleckom území pod patronát SNR. Okrem iných nariadení vydalo Povereníctvo SNR pre veci hospodárske a zásobovacie, 8. septembra 1944, aj predpis týkajúci sa špeciálne zaistenia nemeckých a arizovaných podnikov. Do konca septembra sa mal predložiť súpis určených podnikov. Zoznamy mali obsahovať: bežné číslo, meno podniku, druh podnikania, meno držiteľa podniku, výpočet vedľajších závodov, približný ročný zisk podniku a. iné. Zároveň sa mal za vnúteného správcu podniku navrhnúť mravne a politicky zachovalý človek s príslušným odborným vzdelaním.¹⁹¹ Pre krátkosť času a zložitosť situácie sa však tieto predpoklady celkovo nenaplnili.

Činnosť závodu sa nezmenila k lepšiemu ani po potlačení Povstania, o čom svedčí novembrová správa adresovaná Obchodnej a priemyselnej komore v Banskej Bystrici.

Od októbra 1944 sa slovenské hospodárstvo dostalo už definitívne do područia nacistického Nemecka. Dokumentuje to aj uzatvorená Dohoda o zásobovaní nemeckej armády na Slovensku z 9. októbra 1944. Nemecké vojenské úrady a veliteľstvá mohli v prípade potreby uskutočňovať nákup potrebných stavebných materiálov. Pred všetkými inými dodávkami mal byť nemeckým úradom a veliteľstvám uvoľňovaný aj potrebný materiál. Nariadenie sa týkalo aj Zväzu drevárskeho hospodárstva na Slovensku, ktorý mal poskytovať Nemcom potrebný drevomateriál.¹⁹² Aj keď manévrovacía schopnosť Slovenska v hospodárskych otázkach bola už od jeho vzniku značne obmedzená, darilo sa až

¹⁸⁹ *Informátor Slovenskej republiky 1942/1943. Zväzok I. Miestopis Slovenska – prehľad podnikov v peňažníctve, priemysle a obchode.* Bratislava 1942.

¹⁹⁰ ŠA BB, f. Zf, č. j. 3601/1943, šk. č. 331.

¹⁹¹ ŠA BB – p. RS, f. ONÚ Rovné 1788-1945, č. j. 171/1944, šk. č. 2.

¹⁹² ŠA LE – p. PP, f. OÚ Poprad 1923-1945, č. j. D1-914/1944, šk. č. 91.

do uzatvorenia zmluvy o zásobovaní nemeckej armády na Slovensku aspoň sčasti realizovať nezávislú hospodársku politiku.¹⁹³

Situácia sa zmenila aj v samotnom Zjednotenom hôrnom priemysle. Vzhľadom k neprehľadnej politickej situácii nebolo od konca decembra 1943 zvolané valné zhromaždenie, a preto bola 26. apríla 1945 adresovaná Krajskému súdu v Banskej Bystrici žiadosť o zvolanie mimoriadneho valného zhromaždenia.¹⁹⁴ Zhromaždenie malo byť zvolané hlavne z dôvodu majetkových zmien. Krajský súd vyhovel žiadosti a mimoriadne valné zhromaždenie sa uskutočnilo 20. júna 1945. Hlavnými bodmi programu bolo pozbavenie funkcií členov správnej rady i dozorného povereníctva a voľba nových členov. Na zasadaní sa zúčastnil už aj staronový hlavný účastinár A. Löwy. Z funkcií boli odvolaní W. Ludwig, P. Bukový a Š. Ondruška. Na ich miesta zvolili A. Löwyho, Bela Simonidesa, Eugena Gindla, vedúceho sekretára Obchodnej a priemyselnej komory a Michala Fundárka, tajomníka Zväzu drevárskeho hospodárstva.¹⁹⁵ Zároveň bolo spochybnené aj vlastnícke právo W. Ludwiga na Zjednotený hôrny priemysel: „V roku 1939 síce previedol účastinár Herman (Armin) Löwy 1425 kusov účastín na Wiliama Ludwiga v Hamburgu, ale v skutočnosti tento prevod nebol realizovaný. Účastiny odovzdané vôbec neboli a zostali v držbe a úschove podniku v prospech akcionára Hermana Löwyho. Toho dôkazom je prípis komisie zriadenej pri SNB č. 113/1939 zo dňa 3. septembra 1942, ktorá výslovne prehlásila, že prevod týchto účastín nestal sa právne účinný nakoľko neboli splnené podmienky prevodu.“¹⁹⁶

Už 2. augusta 1945 bola zavedená v podniku národná správa¹⁹⁷ a 21. augusta 1945 prešla majetková podstata Zjednoteného hôrneho priemyslu v Banskej Bystrici na národný podnik Drevokombinát v Košiciach. Takto sa aj po právnej stránke uzavrela pre Wilhelma Ludwiga etapa vlastníctva v Zjednotenom hôrnom priemysle. Znárodnením podnikov sa však neukončili len vlastnícke práva arizátorov a nemeckých majiteľov, ale zároveň sa väčšie závody nevrátili ani ich pôvodným židovským majiteľom.

Koniec druhej svetovej vojny teda priniesol majetkové zmeny vo väčších slovenských podnikoch a slovenské hospodárstvo čakalo dlhé obdobie následnej obnovy ohromných škôd spôsobených druhou svetovou vojnou.

¹⁹³ V čele slovenského hospodárstva stál Komitét hospodárskych ministrov, ktorý sa snažil o obmedzenie nemeckých požiadaviek na slovenské hospodárstvo. Na Slovensku napr. nebola zavedená marka ako druhé platidlo, existoval bezcolný styk s Protektorátom, viedla sa dvojitá evidencia výroby a účtov, na zamedzenia nadmerného vývozu sa zaviedol systém skladačiek. Pozri FABRICIUS, M.: Cit. 59, s. 93.

¹⁹⁴ ŠA BB, f. Zf, č. j. 358/1945, šk. č. 331.

¹⁹⁵ ŠA BB, f. Zf, č. j. 673/1945, šk. č. 331.

¹⁹⁶ ŠA BB, f. Zf, č. j. 900/1946, šk. č. 331.

¹⁹⁷ Výmer Povereníctva SNR pre priemysel a obchod v Bratislave č. 510-10052 z 2. augusta 1945.

HARMANECKÁ TOVÁREŇ NA PAPIER, ÚČ. SPOL., V HARMANCI V ROKOCH 1939 – 1945

V stredoslovenskom regióne, hlavne v banskobystrickej oblasti sa okrem závodu Zjednotený hôrny priemysel nachádzalo viacero drevárskych podnikov. Medzi najdôležitejšie určite patrila Harmanecká továreň na papier úč. spol.

Harmanecký závod nebol novodobo zriadeným podnikom, ale mal za sebou už viac ako storočnú činnosť. Jeho vznik datujeme ešte do čias habsburskej monarchie a aj počas 1. ČSR to bol prosperujúci podnik. Harmanec vyrábala materiál potrebný pre nacistické Nemecko a počas druhej svetovej vojny sa čoskoro dostal pod vplyv nemeckých koncernov. Vo sfére ich záujmov bola aj Moravská banka, ktorá vlastnila harmanecké papierne.

Počiatky Harmaneckej továrne na papier, úč. spol., siahajú až do roku 1826. Veľký rozmach Továreň zaznamenala v rokoch 1892 – 1895. Jej rozvoj v roku 1904 pribrzdl požiar, ktorý väčšinu papierne zničil a závod nepracoval až do nasledujúceho roku. V dôsledku požiaru začal upadať aj vplyv vlastníka, rodiny Hüttnerovcov, a v roku 1906 prevzala papierne Budapeštianska vlastenecká banka (Hazai banka).¹⁹⁸

Pri založení bola stanovená základná istina závodu na 3 000 000 rakúsko-uhorských korún. Počiatočný vklad majiteľov predstavoval 1 900 000 korún. Zvyšná suma bola dorovnaná 24. júna 1908. Výrobná činnosť závodu pozostávala z výroby papiera, rôznych polovýrobov, papierových látok, kúpy a predaja rôznych druhov dreva a správy parných píl.¹⁹⁹ Väčšinovým vlastníkom bola maďarská Hazai bank.²⁰⁰

Po vzniku Československa sa veľká časť podnikov na Slovensku dostala do záujmovej sféry českého kapitálu. Výnimkou neboli ani Harmanecké papierne, ktoré získala v roku 1924 Moravská agrárna a priemyselná banka, Brno. Po roku 1937 investovala do závodu vyše 20 mil. Kč. Továreň sa rozšírila o výrobu špeciálnych celulóz. Podnik zamestnával vyše 900 robotníkov a 70 úradníkov.²⁰¹

Správna rada samozrejme pozostávala hlavne z pracovníkov spomínanej finančnej inštitúcie: František Aschenbrenner, hlavný riaditeľ Moravskej agrárnej a priemyselnej banky v Brne; Kornel Stodola, poslanec,²⁰² Ing. Ján Botto, poslanec; Fridolin Vogt, riaditeľ bratislavskej filiálky Moravskej banky; Juraj Neuman, hlavný riaditeľ; Evžen Škarda, továrnik; Adolf Ženožička a Ing. Michal Ursíny.²⁰³

¹⁹⁸ Pamätnica k 150 výročiu založenia papierne v Harmanci. Bratislava : Harmanecké papierne n.p. Harmanec, 1979, s. 25.

¹⁹⁹ ŠA BB, f.: Zf, č. j. 294-51/1920, šk. č. 225-226.

²⁰⁰ ŠA BB, f. Zf, č. j. 3973/1914, šk. č. 225-226.

²⁰¹ KVIETOK, Ladislav: *Zemepis Horehronia – vlastivedná štúdia Banskobystrického a Breznianskeho okresu*. Knihtlačiareň Andreja úč. spol., filiálka vo Zvolene, 1943, s. 114.

²⁰² **STODOLA, Kornel** – poslanec a senátor agrárnej strany. Signatár „Žilinskej dohody“, prezident Obchodnej a priemyselnej komory. Za 1. ČSR generálny konzul rumunského kráľovstva. Člen správnych rád: Danubius, textilné závody, úč. spol., Bratislava, Kablo v Bratislave, Priadelne umelého hodvábu, úč. spol., v Senici, Rajeckej súkennej továrne, úč. spol., v Rajci.

²⁰³ ŠA BB, f. Zf, č. j. 98/1920, šk. č. 225-226.

URSÍNÝ, Michal – významný predstaviteľ agrárneho hnutia, konkrétne Roľníckych vzájomných pokladníc.

Podnik počas existencie 1. ČSR prechádzal ako väčšina drevárskych závodov častými obdobiami kríz z nadvýroby. Prvá výrobná kríza začala v roku 1922 a trvala aj počas celého roka 1923. Na konci roka 1923 sa hľadali nové cesty obnovenia výroby. Toto sa podarilo až v apríli 1924, keď začala svoju prevádzku celulózka, brusiareň dreva a tri stroje na výrobu papiera. Nepriaznivá poloha továrne k odbytovým strediskám a nadprodukcia papiera v ČSR viedla závod k špecializácii na výrobu papierov dovážaných vo väčšej miere z cudziny. Ku koncu roku 1924 sa situácia zlepšila do takej miery, že Harmanec mohol prepustiť slovenské a maďarské pohľadávky svojej sesterskej Továrni na papier úč. spoločnosti v Slavošovciach.²⁰⁴

Továreň zaznamenala hlboký útlm aj počas veľkej hospodárskej krízy v tridsiatych rokoch a oživenie zaznamenala až v obchodnom roku 1936.

Koniec tridsiatych rokov 20. storočia so sebou priniesol Slovensku novú situáciu. So zmenou štátneho zriadenia, 14. marca 1939, zákonite došlo aj k presunom v kapitálovej sfére slovenského hospodárstva. Český finančný vplyv vytlačil vo všetkých oblastiach kapitál nemecký, ktorý sa dostal vďaka nemecko-slovenskej zmluve aj do drevárskeho priemyslu. V odvetví celulózy a papiera ovládal nemecký kapitál 38,8% podiel účastinných spoločností. Slovenskému kapitálu naproti tomu pripadol 35,9% podiel v účastinných spoločnostiach.

Po okupácii Čiech a Moravy nacistickým vojskom, prešla väčšina českých bánk do záujmovej sféry Deutsche Bank a Dresdner Bank alebo ich rakúskych finančných inštitúcií patriacich do skupiny nemeckých bánk. Takýmto spôsobom sa prostredníctvom rôznych medzičlánkov dostali aj slovenské podniky prislúchajúce dovtedy českým bankám pod priamy vplyv nemeckých bánk. Z tohto dôvodu sa aj Moravská banka vlastniaca Harmanecké papierne a Slavošovské papierne, dostala do záujmovej sféry Deutsche Bank. Deutsche Bank však Moravskú banku nezískala hneď, ale postupne, pričom jej konkurenciu robil Creditanstalt Viedeň. Táto konkurencia bola evidentná aj napriek tomu, že obidve finančné inštitúcie mali úzke kapitálové prepojenie.

Spoluprácu medzi obidvoma inštitúciami možno sledovať už pred druhou svetovou vojnou. Následne v januári 1939 získala Deutsche Bank 25% akcií Creditanstaltu.²⁰⁵ Prostredníctvom rakúskeho úverového ústavu sa teda nemecké záujmy začali presadzovať aj v Moravskej banke. Vplyv nemeckých kapitálových skupín sa uplatňoval predovšetkým zastúpením v správnych orgánoch a iba v menšej miere prostredníctvom kapitálových účastí.²⁰⁶ Vzájomné prepojenie s nemeckou kapitálovou skupinou sa potvrdilo ešte v marci 1939, keď Moravská banka uzavrela s Creditanstalt Viedeň dohodu o „priateľskej spolupráci“, čo znamenalo, akceptovanie jej prianí. Pre Moravskú banku predstavovala dohoda o spolupráci so skupinou Deutsche Bank význam predovšetkým s ohľadom na jej podniky na Slovensku, kde mala koncernové závody: Továreň na káble

²⁰⁴ ŠA BB, f. Zf, č. j. 1340/1924, šk. č. 225-226.

²⁰⁵ KRÁL, V.: Cit. 27, s. 377.

²⁰⁶ KRÁL, V.: Cit. 27, s. 380.

v Bratislave, Harmanecké a Slavošovské papierne.²⁰⁷ Určité napätie medzi nemeckými finančnými skupinami spôsobené snahou o ovládnutie Moravskej banky skončilo v júli 1942. Deutsche Bank si aj za pomoci úradu protektora dosadila za jediného úradujúceho člena správnej rady Moravskej banky Dr. Pfeiffera. Zároveň mu bolo podriadené vedenie banky vrátane vrchného riaditeľa. Takýmto spôsobom si Deutsche Bank zaistila neobmedzený vplyv a kontrolu nad Moravskou bankou bez toho, aby bola nútená vynaložiť finančné prostriedky na zakúpenie potrebného množstva akcií.²⁰⁸ Nemecké banky teda využívali viacero spôsobov na ovládnutie českých bánk, cez ktoré následne získali dominantné postavenie v slovenských priemyselných podnikoch.

S novou situáciou v harmaneckých papierňach sa účastinári oboznámili už 28. júna 1939 na riadnom valnom zhromaždení.²⁰⁹ Majoritným akcionárom bola aj naďalej Moravská banka, ktorá vlastnila väčšinu účastín. Vzhľadom k skutočnosti, že patrila do záujmovej sféry Nemecka, dostala sa aj Harmanecká továreň na papier úč. spol., pod vplyv nemeckého kapitálu.

Silný nemecký vplyv sa zreteľne prejavoval aj v celkovej orientácii slovenského hospodárstva. Dôležitým faktorom hospodárskej politiky bol aj vysoký zahraničný export. Nezanedbateľný atribút exportnej politiky tvorila aj drevná surovina. Na jej nedostatok upozornil harmanecký závod 22. novembra 1939 Najvyšší úrad hospodársky. Vo svojom liste poukazuje na nebezpečenstvo zastavenia svojej výroby v dôsledku nedostatku dreva. Ako príčinu uvádza prílišný export dreva, ktorý je potrebné obmedziť v záujme zachovania dostatočného množstva suroviny pre domáci trh.²¹⁰

Krátko po vzniku 1. SR bola Harmanecká továreň na papier zaradená medzi podniky dôležité pre obranu štátu. Ministerstvo hospodárstva 21. septembra 1939 oznámilo všetkým okresným úradom a mestskému notárskemu úradu v Bratislave aby vyzvali podniky nachádzajúce sa v ich obvode na podanie žiadosti o oslobodenie zamestnancov od činnnej vojenskej služby. Toto nariadenie na základe výnosu Ministerstva národnej obrany sa týkalo: 1./ podnikov dôležitých pre obranu štátu, ktoré boli v zoznamoch zapísané (§ 1. vládneho nariadenia č. 197/1936), 2./ podnikov dôležitých pre obranu štátu, registrovaných podľa § 26. až 30. zákona č. 131/1936, 3./ podnikov menovite určených MNO, podľa vládneho nariadenia č. 197/1936.²¹¹

Z dôvodu zaradenia závodu medzi podniky dôležité pre obranu štátu sa vzťahovala výnimka na oslobodenie zamestnancov od činnnej vojenskej služby aj na harmaneckú papierňu.

K bilancovaniu obchodného roka 1939 došlo 10. júla 1940. Osamostatnením Slovenska nastali pre závod nové pomery. Orientácia továrne sa zmenila zo zamerania na tuzemský trh na vývoz materiálov do zahraničia. K tejto

²⁰⁷ KRÁL, V.: Cit. 27, s. 382.

²⁰⁸ KRÁL, V.: Cit. 27, s. 388.

²⁰⁹ ŠA BB, f. Zf, č. j. 2507/1939, šk. č. 225-226.

²¹⁰ SNA BA, f. MH SR 1938-1945, inv. č. 27, šk. č. 184.

²¹¹ ŠA LE – p. PP, f. OÚ Poprad 1923-1945, č. j. 873/1939, šk. č. 59.

situácii výrazne prispel nedostatok tovarov na európskom trhu, ktorý bol spôsobený druhou svetovou vojnou. Domáci obchod pokrýval 1/8 výroby a hlavná časť produkcie nachádzala odbyt prevažne v Protektoráte. Tento vývoz bol však viazaný povolovacím pokračovaním, ktoré bolo spojené s vysokými výdavkami. Určité komplikácie nastávali aj pri vystavovaní povolení za odvedené vývozy. S ich vystavovaním meškalo Ministerstvo hospodárstva, čím vznikali problémy u zákazníkov, hlavne v Protektoráte.²¹²

Vysoká cena slovenskej celulózy bola spôsobená aj ochrannými opatreniami slovenských národohospodárov, ktorí zaviedli pri vývoze systém skladačiek. Na zvýšené náklady pri expote celulózy do Protektorátu poukázala aj Harmanecká továreň. Argumentovala skutočnosťou, že výlohy za skladačky zvyšujú ceny celulózy oproti konkurencii.²¹³ Práve zavedením skladačiek však Ministerstvo hospodárstva sledovalo zníženie nadmerného exportu, čo sa mu aj sčasti podarilo. K zrušeniu povinnosti skladačiek došlo až neskôr.

K podpore vývozu do Protektorátu prispelo aj uzatvorenie kartela združujúceho papierne v Sudetách, Protektoráte a na Slovensku. Kartel zaručoval dodržať dodávkovú kvótu v uvedených krajinách. Vzhľadom k tomu, že Harmanecká továreň na papier sa stala členom spojených papierní v Prahe, k jej povinnostiam pripadlo aj platenie kartelového príspevku. Ročný kartelový príspevok slovenských papierní a celulóžok predstavoval sumu 600 000 Ks. Harmaneckému podniku stanovovali tabuľky poplatok vo výške 2% čo vyjadrovalo sumu 12 000 Ks. Svoj nesúhlas s uvedenou čiastkou adresovali predstavitelia papierne Ministerstvu financií, pričom argumentovali, že podľa kartelovej zmluvy a prepočítaní pomeru čiastok platených jednotlivými firmami pripadá na Harmaneckú továreň na papier poplatok vo výške 0,334% t.j. 2004 Ks. Zároveň predostreli návrh aby im bol finančný nepomer nahradený po vzájomnej internej dohode medzi členmi kartelu.²¹⁴

Závod pokračoval aj vo svojej obchodnej a výrobnjej politike. Zakúpil potrebný výrobný materiál a zároveň zrušil sklady v Prahe, Brne a Ostrave. Okrem nákladov na suroviny investoval podnik 1 000 000 Ks na rekonštrukciu závodu.²¹⁵ Pre zjednodušenie spojenia spoločnosti s novou železnicou a napojenie na stanicu Uřanka, sa rozhodli vybudovať železničnú vlečku. Jej výstavba prebiehala v spolupráci so štátnou správou železníc a 5. septembra 1939 obidve strany podpísali vzájomnú dohodu podľa ktorej:

1./ Celková čiastka na výstavbu vlečky z továrne na stanicu Uřanka bude 3 950 000 Ks. Továreň na výstavbu prispeje sumou 1 800 000 Ks.

2./ Továreň dodá k stavbe zadarmo svoje pozemky v Harmanci, Uřanke a Svätom Jakube.

3./ Firme budú pre rozšírenie závodu recipročne vrátené pozemky v obvode závodu, ktoré sa uvoľnia zrušením miestnej železnice.

²¹² SNA BA, f. Obchodná a priemyselná komora (OPK) v Banskej Bystrici 1890-1949, inv. č. 36, šk. č. 755.

²¹³ SNA BA, f. ÚZSP 1921-1950, inv. č. 72, šk. č. 63.

²¹⁴ SNA BA, f. ÚZSP 1921-1950, inv. č. 72, šk. č. 62.

²¹⁵ ŠA BB, f. Zf, č. j. 2425/1940, šk. č. 225-226.

5./ Pre prevádzku na novej vlečke budú platiť všeobecné predpisy... Zmeny by sa mohli dohodnúť iba na dobu trvania „neuspokojivej konjunktúry“ pre papierenský priemysel...²¹⁶

Aj napriek investičným aktivitám bol obchodný rok 1939 úspešný a papierne vykázali zisk.

S aktívnou obchodnou politikou pokračovala harmanecká papieraň aj v roku 1940. Hneď v januári 1940 zriadila vedľajší závod (veľkopredajňu papiera) v Bratislave.²¹⁷ Zároveň sa zlepšil aj predaj na tuzemskom trhu a v Protektoráte, kde bolo umiestnených 80% výroby. Pomocou súkromných kompenzácií sa rozšíril aj obchod so Švajčiarskom. Pri raste vývozu však stále pretrvávali ťažkosti s clearingom, ktoré znižovali výnos. Od 20. júla 1940 došlo k zvýšeniu cien v papierenskom priemysle o 15%. Táto skutočnosť bola spôsobená celkovým procesom inflácie, zvýšením miezd ako i všeobecným zdražením surovín a prevádzkových nákladov. Vyššie výdavky na mzdy ovplyvnila aj skutočnosť vyplatenia mimoriadnej drahotnej výpomoci v sume 91 890 Ks.²¹⁸ Firma aj v tomto roku investovala do nových strojov a do zakúpenia budov od Národnej banky pre Čechy a Moravu. Celkovo bolo preinvestovaných až 10 000 000 Ks, čo viedlo spoločnosť k predaju časti účastín.²¹⁹

V roku 1940 sa uskutočnili i doplnujúce voľby do dozorného výboru. Do funkcií boli opätovne zvolení: Jaromír Synka, Dr. Oldřich Franzl a Ing. Eudovít Markovits. O zbavenie funkcie požiadal iba pplk. Jozef Turanec a na jeho miesto bol kooptovaný Milan Kulišek – riaditeľ Stredoslovenskej banky v Banskej Bystrici.²²⁰

K zmenám došlo aj v stanovách Harmaneckej továrne na papier úč. spol., v Harmanci.

„1. Riaditeľstvo pozostáva aspoň z 5 a najviac z 11 členov. Členmi riaditeľstva môžu byť tiež neúčastinári a úradníci spoločnosti.

Nahradené: Riaditeľstvo pozostáva aspoň z 3 a najviac zo 7 členov. Členmi riaditeľstva môžu byť tiež neúčastinári a úradníci spoločnosti.

2. Riaditeľstvo samo je oprávnené kooptovať najvyššie 2 členov riaditeľstva.

Nahradené: zo stanov sa úplne vypustilo.

3. Funkčné obdobie členov riaditeľstva trvá 5 rokov. Behom funkčného obdobia uprázdnené miesta v riaditeľstve môžu byť obsadené doplnujúcou voľbou, pot. kooptáciou len na zbytok funkčného obdobia.

Nahradené: vypustené slová: „pot. kooptáciou“.

²¹⁶ SNA BA, f. ÚZSP 1921-1950, inv. č. 72, šk. č. 63.

²¹⁷ ŠA BB, f. Zf, č. j. 688/1940, šk. č. 225-226.

²¹⁸ SNA BA, f. ÚZSP 1921-1950, inv. č. 72, šk. č. 63.

²¹⁹ ŠA BB, f. Zf, č. j. 1948/1941, šk. č. 225-226.

²²⁰ ŠA BB, f. Zf, č. j. 1948/1941, šk. č. 225-226.

TURANEC, Jozef – generál slovenskej armády. V roku 1938 styčný dôstojník pri delimitačnej komisii s Maďarskom, vojenský poradca pri Hlavnom veliteľstve HG, veliteľ 1. slovenskej poľnej divízie v Trenčíne. Od 27. novembra 1941 a od 20. apríla 1942 do 24. septembra 1942 veliteľ Rýchlej divízie nasadenej proti ZSSR. Po 26. auguste 1944 hlavný veliteľ slovenskej armády. Zatknutý 29. augusta 1944.

4. Vystupujúci členovia riaditeľstva môžu byť opäť zvolení, poťažne kooptovaní.

Nahradené: vypustili sa slová „poťažne kooptovaní“.

5. Dozorný výbor pozostáva najmenej z 3 a najviac z 11 členov, ktorých volí valné zhromaždenie na 2 roky. Keby počet členov dozorného výboru klesol pod 3, riaditeľstvo je povinné zvolať behom troch mesiacov mimoriadne valné zhromaždenie s cieľom doplnenia dozorného výboru.

Nahradené: Dozorný výbor pozostáva najmenej z 3 a najviac zo 7 členov, ktorých volí valné zhromaždenie na 2 roky. Keby počet členov dozorného výboru klesol pod 3, riaditeľstvo je povinné zvolať behom troch mesiacov mimoriadne valné zhromaždenie s cieľom doplnenia členov dozorného výboru.²²¹

Výrazné investície z roku 1940 vysokou mierou prispeli k ďalšiemu rozvoju podniku v roku 1941. Rozvinuli sa nové produkcie a začali sa vyrábať výrobky, ktoré boli predtým dovážané z cudziny. Závod produkoval rôzne druhy papiera, zošity, zápisníky, dokumentačný papier, bezdrevné a drevité písacie a koncepčné papiere, tlačové papiere pre ilustračnú ofsetovú tlač a hĺbkotlač, papier na kreslenie, plagátový a obáľkový papier, kartóny, papiere na balenie, sulfitovú celulózu, špeciálne celulózy a výrobky na ďalšie spracovanie.²²²

Harmanecká papierenň ročne produkovala 1400 vagónov papiera, 1000 vagónov celulózy, 500 vagónov obrusov, 300 vagónov špeciálnych celulóz a 300 vagónov rôznej papierovej konfekcie. Hodnota týchto výrobkov prevyšovala 100 000 000 Ks.²²³ Táto skutočnosť priniesla aj zvýšenie domáceho odbytu, ktorý po minulé roky pokrýval minimálny podiel. Vďaka zvýšenej produkcii a plnej zamestnanosti nebol ohrozený ani export do zahraničia, ktorý zaberá významné miesto v odbyte závodu. Podnik exportoval 1/3 svojich výrobkov do rôznych zahraničných odbytísk, najmä na Balkán do Švajčiarska, Talianska, ale i mimo Európy. Závod zamestnával približne 1500 robotníkov a 100 úradníkov.

Firma však začala zabezpečovať odbyt svojich výrobkov aj na rok 1942. Svedčí o tom napr. žiadosť o kontingent pre vývoz špeciálnej celulózy do Protektorátu adresovaná Ústrednému združeniu slovenského priemyslu. Podľa slovensko-nemeckej zmluvy dodala Harmanecká továreň do Protektorátu za tri roky 100 vagónov výrobkov v hodnote 7 000 000 Ks. Na špeciálnu celulózu sa však kontingent nevzťahoval a z tohto dôvodu nastal problém s vydávaním dovozných povolení do Protektorátu. Harmanecká továreň na papier teda požiadala o zvláštny kontingent pre Protektorát a konkrétne firmy: 1./ celulóza pre nitráciu – dodávaná firme Explózia, Semtín, 2./ celulóza pre výrobu umelej kože – dodávaná firme Baťa a Doležal, Praha, 3./ vložky protiplynových filtrov pre firmu Ekhardt, Choteboř a Doležal, Nemecký Brod.²²⁴ Požiadavka bola odôvodnená mimoriadnym zhodnotením dreva a celulózy v záujme národného hospodárstva. Na druhej strane

²²¹ ŠA BB, f. Zf, č. j. 2452/1942, šk. č. 225-226. Zmena stanov spoločnosti Harmanecká továreň na papier, úč. spol., v Harmanci v zmysle zákona č. 249/1941 Sl. z.

²²² *Informátor Slovenskej republiky 1942/1943*. Cit. 189.

²²³ ŠA BB – p. BB, f. Okresný národný výbor (ONV) Banská Bystrica 1945-1949, č. j. 828/1945, šk. č. 37.

²²⁴ SNA BA, f. ÚZSP 1921-1950, inv. č. 72, šk. č. 63.

predstavitelia závodu argumentovali aj dôležitosťou pre vojnový priemysel Protektorátu a tým vlastne naznačili potrebnosť vývozu pre Ríšu.

Na valnom zhromaždení 30. júla 1942 sa hodnotil obchodný rok 1941. Predstavenstvo konštatovalo pozitívne hospodárske výsledky. Produkcia závodu sa zvyšovala, čo pomohlo vykryť požiadavky domáceho trhu. Aj pri zabezpečení domácich spotrebiteľov sa však neznížil export výrobkov a intenzívne napredoval aj naďalej. Produkcia bezproblémovo pokračovala vďaka dostatočnému zásobovaniu surovinami. Jedinou výnimkou bol nedostatok dreva, ktorý však pocítovali všetky drevárske závody na Slovensku, kvôli prílišnému vývozu drevnej suroviny do zahraničia. Vysoká produkcia zabezpečila aj plnú zamestnanosť a koncoročný čistý zisk závodu predstavoval 346 140 Ks.²²⁵

Súčasnou valného zhromaždenia boli aj doplňujúce voľby do správnej rady a dozorného výboru. V správnej rade sa skončilo členstvo: Vojtechovi Kyjovskému, Jozefovi Tomanovi, Jozefovi Dolanskému, Václavovi Dreslerovi, Kolomanovi Brezánymu, Jozefovi Höckovi a Jozefovi Kubalovi. Na obdobie rokov 1942 - 1946 boli do správnej rady zvolení: Koloman Brezány, Jozef Kubala, Rudolf Pfeifer, Vojtech Kyjovský, Adolf Sacher a Vojtech Straka. V dozornom výbore skončilo členstvo: Jánovi Izákovi, Oldřichovi Franclovi a Karlovi Synekovi. Následne boli zvolení na roky 1942 – 1943: Pavel Čarnogurský, Jozef Podhoránsky, Ján Izák a Cyril Votruba.²²⁶

Ďalším bodom valného zhromaždenia bolo zároveň odhlasovanie odmien. Členom výkonného výboru po 10 000 Ks, správnej rade po 6000 Ks a dozornému výboru po 5000 Ks. Zákonným nariadením schválili aj rezervný fond na krytie možných strát vo výške 15% účastinnej istiny. Osobitný rezervný fond sa vykazoval v bilancii spoločnosti samostatne. Mohol sa použiť len na úhradu obchodných strát, a to až po vyčerpaní všetkých ostatných rezervných fondov a pravých rezerv spoločnosti. Keďže v Harmaneckých papierňach v Harmanci nebol zriadený rezervný fond už vládny nariadením č. 456/1920 na jeho dotáciu sa použil zdanený fond pre odpisy v sume 39 004 Ks. Tento osobitný fond sa mal zložiť v štátnych pôžičkách do viazaného depozitu Slovenskej hypotečnej a komunálnej banky v Bratislave, a to s ich kurzovou hodnotou, platnou v deň zloženia do depozitu. Toto opatrenie znamenalo, že neskoršia zmena v kurzovej hodnote nezaväzovala spoločnosť k doplneniu depozitu a zároveň ju neoprávňovala použiť kurzový prebytok v podniku. Depozit mohlo uvoľniť len Ministerstvo financií. Povolenie ministerstva nebolo potrebné na vyberanie ročných úrokov, na výmenu zlosovovaných alebo splatených štátnych pôžičiek za iné štátne pôžičky. Keďže fond dosiahol dotáciou predpísanú výšku mohol bez povolenia ministerstva disponovať 1/3 vkladu na skladanie záruk a kaucii voči štátu. Týmto nariadením chcelo Ministerstvo financií obmedziť

²²⁵ SNA BA, f. OPK v Banskej Bystrici 1890-1949, inv. č. 36, šk. č. 796.

²²⁶ SNA BA, f. OPK v Banskej Bystrici 1890-1949, inv. č. 36, šk. č. 796.

HÖCK, Jozef – generálny riaditeľ Káblovej továrne v Bratislave. Člen správnej rady Moravskej banky – odbočky v Prahe.

komplikácie, ktoré mohli vzniknúť pri neočakávaných stratách slovenských podnikov.²²⁷

Činnosť závodu pokračovala bez výraznejších zmien aj v roku 1943. Výroba a vývoz výrobkov prebiehali bez väčších problémov. Zmenila sa však cena produktov určených na export, ktorá od 16. marca 1943 stúpla o 15%. Nárast zaznamenali aj mzdy v papierenskom priemysle, ktoré od 1. marca 1943 vzrástli o 20%.²²⁸

Situáciu závodov počas 2. svetovej vojny mala pod dohľadom aj Ústredňa štátnej bezpečnosti (ÚŠB),²²⁹ o čom svedčí dotazník z 23. júla 1943 adresovaný notárskym úradom. Povinnosťou notárskych úradov bolo zistenie informácií o podnikoch dôležitých pre obranu štátu. Notárske úrady mali zistiť:

„či predsedovia a ostatní členovia správnych rád konajú riadne svoje povinnosti, podľa inštrukcií, či sa starajú o robotníctvo po stránke zlepšenia jeho mzdových pomerov, osobného postavenia a ostatných potrebných sociálnych zariadení, ďalej o postavenie zamestnávateľa teda o podnik celý;

akým spôsobom sa ich činnosť prejavila;

či chodia medzi robotníkov, či mu držia prednášky a ako inak si svoje postavenie v prospech podniku uplatňujú;

či prejednávajú žiadosti o prijatie a či dodržia inštrukcie ohľadne robotníctva, že prijali len tých, ktorých strana alebo Garda navrhla;

koľko židov je zamestnaných v podniku, a či o ich náhradu je už postarané t.j. či árijská sila sa už zapracováva;

koľko majú odmeny, a či z tejto niečo dali aj robotníctvu, buď na podporu, alebo na iný účel.²³⁰

Zistenie činnosti správnych rád sa týkalo aj harmaneckej papierne. V správe sa konštatuje, že činnosť správnej rady Harmaneckej továrne na papier úč. spol., v Harmanci bola uspokojujúca. Neboli zistené žiadne skutočnosti, ktoré by poškodzovali sociálne záujmy robotníctva. Vedenie podniku naopak rozšírilo výrobu a prijalo 300 nových pracovníkov čím vzrástol ich počet na 1800. Zriadili a rozšírili sa penzióny a byt pre pracovné sily. Zároveň zabezpečilo robotníkom aj spoločné stravovanie. Notársky úrad v Banskej Bystrici vystavil aj všeobecnú správu o kontrole:

„S robotníctvom sa stretáva hlavne vedenie a nie správna rada. Tá iba povoľuje prostriedky pre sociálne zlepšenie robotníctva.

Všeobecne sa usiluje zaviesť rôzne pomocné akcie v prospech robotníctva, čomu správna rada nebráni (opatrenie krmiva, mlieka, bravov, zemiakov, dreva a uhlia)

Prevláda tendencia väčších výplat ako stanoví N.Ú.Z.

²²⁷ SNA BA, f. ÚZSP 1921-1950, inv. č. 72, šk. č. 63.

²²⁸ SNA BA, f. ÚZSP 1921-1950, inv. č. 72, šk. č. 891.

²²⁹ **Ústredňa štátnej bezpečnosti (ÚŠB)** – zriadená 30. decembra 1939 pri Prezídium Ministerstva vnútra. Do jej pôsobnosti patrili veci štátnej bezpečnosti, zákon na obranu štátu, záležitosti policajno-administratívne a veci štátnej polície a žandárstva po stránke organizačnej. Spravodajská služba ÚŠB sledovala politickú opozíciu, židovské veci, záležitosti menšín, tlače, hospodárstva, správy o zahraničných Slovákoch, pohraničné incidenty a iné.

²³⁰ ŠA BB – p. BB, f. OÚ Banská Bystrica 1923-1945, č. j. 7247/1943, šk. č. 134.

Starostlivosť o robotníkov mali prevziať určené pracovné združenia, ktoré mali byť sprostredkovateľmi medzi robotníctvom a zamestnávateľmi.²³¹

Podľa uskutočnenej kontroly mali teda zamestnanci v Harmaneckých papierňach primerané finančné aj sociálne podmienky.

Harmaneckú továreň zaujímalo aj udržanie židovských zamestnancov v závode. Išlo o zamestnancov pracujúcich hlavne vo firmách obchodujúcich s drevom, ktorí pre harmaneckú továreň prevádzali rozsiahle lesné manipulácie. Drevárska firmy, ktorých sa týkala žiadosť adresovaná Ústrednému združeniu slovenského priemyslu v Bratislave, zásobovali závod drevom na 90%. Konkrétne firma Lunter 60 000 m³ a firma Štefan Jakab a spol. 50 000 m³ celulóзовého dreva. Z týchto príčin firma nevyhnutne potrebovala udržať dodávky dreva pre svoju výrobu.²³²

Výročná správa o obchodnom roku 1942 teda potvrdila pozitívne hospodárske výsledky harmaneckej továrne. Nové investície prispeli k racionalizácii podniku. Udialo sa tak po stránke technickej aj sociálnej, čím bola daná možnosť podstatného zvýšenia výkonu a prispôsobenia sa potrebám vojnového hospodárstva. Zvýšili sa aj nároky na produkciu papiera, čo bolo hlavne dôsledkom stúpajúcej spotreby papiera na Slovensku. Čo sa týka cien, tie zostali aj napriek zvýšeným nákladom na nezmenenej úrovni. Mierne vzrástli len ceny tovaru určeného na export. Nedostatku drevnej suroviny sa podarilo zabrániť otvorením vlastných lesných manipulácií dreva. Toto podnikanie však kládlo na podnik nové finančné zaťaženie, ktoré si vynútilo uvoľnenie kapitálu uloženého v cenných papieroch. Pri ich predaji sa utrpeli kurzové straty, ktoré sa kryli z novozaloženého osobitného rezervného fondu.²³³

Harmanecká továreň zaznamenala v roku 1943 finančnú stratu aj pri objednaní strojov z Talianska. Pôvodne sa stroje platili v Bratislave, no vzhľadom k požiadavkám talianskych firiem sa finančná transakcia vykonala zaplatením akreditívu vystaveného priamo na taliansku banku. Po obsadení Talianska spojencami však platnosť akreditívov vypršala a tovar nebol doručený. V takomto prípade pohľadávky vyrovnávala SNB na základe písomného príkazu z Talianska. Vzhľadom k sťaženej komunikácii však nebolo možné naviazať kontakt a tak sa firma spoliehala na poradu slovensko-nemeckých výborov konanú od 15. januára 1944 v Bratislave.²³⁴

Napriek spomínaným nepríjemnostiam úspešná produkcia závodu pokračovala, podnik zaznamenal plnú zamestnanosť a pracoval počas celého roka naplno. Domáci odbyt zostal na nezmenenej úrovni a v exporte sa zvýšil dopyt na špeciálne výrobky.

V roku 1944 sa predstavenstvo podniku zišlo 12. septembra 1944, teda už v čase SNP. Keďže centrum povstania bolo v Banskej Bystrici, závodu sa dotklo výraznou mierou. Predseda správy Dr. Rudolf Pfeiffer otvoril valné zhromaždenie

²³¹ ŠA BB – p. BB, f. OÚ Banská Bystrica 1923-1945, č. j. 972/1943, šk. č. 134.

²³² SNA BA, f. ÚZSP 1921-1950, inv. č. 72, šk. č. 63.

²³³ ŠA BB, f. Zf, č. j. 2405/1943, šk. č. 225-226.

²³⁴ SNA BA, f. ÚSZP 1921-1950, inv. č. 72, šk. č. 63.

a privítal prítomných účastinárov. Menovite spomenul úradníkov a robotníkov podniku, ktorí boli v dôsledku nepokojov na strednom Slovensku nútení opustiť pracovisko. Zároveň vyslovil nádej, že sa im podarí v dohľadnom čase vrátiť sa do továrne a opäť zaujať ich pracovné miesta „aby ďalej pracovali so svojimi vernými spolupracovníkmi, ktorí tam ostali pre blaho nášho podniku.“²³⁵ Z uvedeného postoja vyplýva, že vedenie podniku malo na zreteli predovšetkým ziskovosť podniku, ktorá sa počas SNP samozrejme nemohla vykázať.²³⁶

Po vojenskom potlačení SNP obdržalo vedenie podniku aj žiadosť zamestnancov drevoskladu v Hornej Štubni o vyplatenie pôžitkov v zmysle nariadenia s mocou zákona č. 145 zo dňa 15. septembra 1944 za brannú službu v organizácii Heimatschutz. Išlo o 26 zamestnancov, ktorí vykonávali brannú službu od 25. augusta 1944 do 30. septembra 1944. Zamestnanci požadovali za uvedenú dobu náhradu ušlého zárobku podľa priemeru výplat za jún, júl, august. Výplata predstavovala 7,60 Ks na hodinu vrátane drahotného príplatku, t.j. 1,10 Ks pre slobodného a 1,30 Ks pre ženatého. Po spočítaní vychádzala výplata na 1580 Ks, čo v konečnom dôsledku predstavovalo sumu 125 000 Ks.²³⁷ Na tomto príklade je zreteľné, že slovenské hospodárstvo po potlačení SNP muselo rešpektovať požiadavky nemeckej strany a aj pri nedostatku finančných prostriedkov, uhradiť spomínanú sumu.

Situácia v závode po vojenskom potlačení SNP bola obmedzená a jej reálny stav zisťovala v novembri 1944 Obchodná a priemyselná komora v Banskej Bystrici, ktorá dospela k záverom:

„1./ Náš podnik je v obmedzenej prevádzke.

2./ V dôsledku bojových udalostí na strate materiálu a zariadení vo výške 1 000 000 Ks.

3./ Výrobná kapacita podniku je využitá na 30%.

4./ Suroviny s výnimkou uhlia sú dostatočné.

5./ V zásobe je 90 vagónov hotového tovaru, ktorý je pripravený k expedícii.

6./ Odbyt výrobkov je obmedzený, ale dostatočný počet objednávok smeruje k jeho obnoveniu.

7./ Výrobné zariadenie je v nepoškodenom stave.

8./ Finančné prostriedky sú prisľúbené od nášho bankového spojenia nakoľko v priebehu posledných dvoch mesiacov sme získali vyšší vklad, ktorý postačuje na udržanie prevádzky.

9./ V podniku nie je prítomný žiadny člen správnej rady. Máme však niektorých správnych radcov v Bratislave, ktorí môžu naše záväzky kedykoľvek podpísať. Riaditeľstvo podniku je v továrni, takže v tomto smere nenastali v podniku zmeny.

²³⁵ ŠA BB, f. Zf, č. j. 677/1944, šk. č. 225-226.

²³⁶ Treba však poznamenať, že v priestoroch harmaneckej továrne boli v druhej polovici septembra 1944 prechodne umiestnené zbrojárske dielne evakuované zo Zemianskych Kostolian. Pre potreby povstaleckej armády vyrábali míny a trhaviny.

²³⁷ SNA BA, f. ÚSZP 1921-1950, inv. č. 72, šk. č. 63.

Heimatschutz – ozbrojené jednotky príslušníkov nemeckej menšiny na Slovensku. Organizované boli od júla 1944 na spôsob Domobrany. V čase SNP boli v niekoľkých prípadoch nasadené do boja proti povstalcom.

10./ Počet zamestnancov sa nezmenil, máme však možnosť poskytnúť prácu len 1/3 osadenstva.²³⁸

Podľa uvedeného dotazníka, ktorý predložila Harmanecká továreň na papier Obchodnej a priemyselnej komore v Banskej Bystrici, neutrpel závod počas SNP vysoké straty a bol pripravený k obnoveniu výroby a exportu svojich výrobkov.

To sa však už veľmi rýchlo menila vojenská a hospodárska situácia na Slovensku. Nemecké miesta nariadili harmaneckým papierňam nútený odsun zásob, strojných zariadení a obchodnej korešpondencie. Veci, ktoré sa nestihli odviezť a zostali v Harmanci, boli v prevažnej miere zničené.²³⁹ Išlo aj o materiály, ktoré boli do Harmanca presunuté na základe rozhodnutia Ministerstva národnej obrany z 22. januára 1945: „Prevezmite z Vášho koncernového podniku Továreň na papier úč. spol., Slavošovce demontované továrenské súčiastky ako i prípadné iné súčiastky a materiál, ktorý vo Vašom závode môžete upotrebiť. Prevezmite ďalej zo závodu v Slavošovciach tam sa nachádzajúce zásoby. Ohľadne náhrady za prevzaté súčiastky, ktoré zostávajú i naďalej vlastníctvom Továrne na papier úč. spol., Slavošovce sa dohodnete priamo...“²⁴⁰

Nemci si teda podobne ako v prípade turianskeho drevárskeho závodu dali záležať na odvoze a zničení strojného zariadenia, ešte pred ústupom svojich armád a oslobodením Československa.

Krátko po skončení druhej svetovej vojny nastal v závode problém s obnovením výroby, vzhľadom k poškodeniu železničnej trate medzi Harmancom a Banskou Bystricou. Poškodená trať obmedzovala prísun uhlia, ktoré bolo pre výrobný proces nevyhnutné. Nedostatok uhlia sa prejavil aj na zamestnanosti. Pri bežnej prevádzke podnik zamestnával 790 mužov a 250 žien, no po prerušení dopravného spojenia od apríla 1945 sa počet robotníkov znížil na 410 mužov a 130 žien. Títo pracovníci sa venovali hlavne upratovacím a obnovovacím prácam. Zásoby uhlia závode postačovali do konca mája a po ich vyčerpaní si väčšina zamestnancov dočasne našla prácu na obnove trate Banská Bystrica – Uľanka a železničnej vlečky z Uľanky do továrne.²⁴¹

Po skončení druhej svetovej vojny nastali zmeny aj vo vlastníctve harmaneckej papierne. Povereníctvo SNR pre priemysel a obchod zaviedlo 6. júla 1945 v závode národnú správu a ako národní správcovia boli zapísaní: Bohumil Kynčl, Bartolomej Barto, Vojtech Tomašov, Ladislav Rys a Ľudovít Kupčok. Firma bola zapísaná aj do obchodného registra ako „Harmanecká továreň na papier, úč. spol.“

V povojnovom období sa však situácia veľmi rýchlo menila a v júni 1946 bola do obchodného registra zapísaná firma „Spojené papierne národný podnik Harmanec“ so závodmi v Harmanci, Slavošovciach a Gemerskej Hôrke.

²³⁸ Dáta o prevádzke a výrobnej situácii podniku. SNA BA, f. OPK v Banskej Bystrici 1890-1949, inv. č. 36, šk. č. 879.

²³⁹ ŠA BB, f. Zf, č. j. 2626/1946, šk. č. 225-226.

²⁴⁰ ŠA BB - pobočka Zvolen, f. OÚ Zvolen 1923-1945, č. j. D1-159/1945, šk. č. 89.

²⁴¹ ŠA BB – p. BB, f. ONV Banská Bystrica 1945-1949, č. j. 1249/1945, šk. č. 37.

Podľa vyrozmeneia z 19. júna 1946 mala byť „Harmanecká továreň na papier, úč. spol. v Harmanci“ vymazaná z obchodného registra. Táto žiadosť sa ešte nemohla realizovať, pretože nebol uskutočnený úplný majetkový prevod a náhrada firiem znárodnených a zoštatnených nebola skončená. V tejto súvislosti bol 3. júla 1946 doručený výmer, podľa ktorého sa doterajšia národná správa Harmaneckej továrne na papier, úč. spol., v Harmanci a národná správa v Továrni na papier, úč. spol., v Slavošovciach odvoláva. Na majetkovú podstatu, ktorá vyhláškou ministra priemyslu uverejnenou pod č. 1132/1946 nebola prenesená na národný podnik Spojené papierne sa zároveň menovali noví národní správcovia. Národným správcom Harmaneckej továrne na papier, úč. spol., v Harmanci sa stal Ing. Juraj Dobruský a národným správcom Továrne na papier, úč. spol., v Slavošovciach Bohumil Kynčl.²⁴²

Rok 1945 teda priniesol Harmaneckej továrni v Harmanci aj novú organizáciu podniku a došlo k jeho znárodneniu. Obdobie rokov 1939 - 1945, keď pôsobila v rámci záujmov nacistického Nemecka sa skončilo a pred závodom stála nová etapa existencie v rámci národného podniku Spojené papierne Harmanec.

²⁴² ŠA BB, f. Zf, č. j. 2239/1946, šk. č. 225-226.

TOVÁREŇ NA PAPIER, ÚČ. SPOL., SLAVOŠOVCE V ROKOCH 1939 – 1945

Harmanecká továreň na papier v Harmanci nebola jediným papierenským podnikom patriacim Moravskej banke. Také isté kapitálové prepojenie existovalo aj pri Továrni na papier úč. spol., Slavošovce.

Slavošovská papieraň vznikla v roku 1817 a od roku 1842 v nej pracoval prvý papierenský stroj v bývalom Uhorsku. Väčšie rozmery nadobudla spojením sa s celulózkou v Gemerskej Hôrke a masníkovskou papieraňou v roku 1880. Po rozpade Rakúsko-Uhorska a zmene hospodárskych pomerov sa v roku 1923 dostala, tak ako harmanecká papieraň, do kapitálovej sféry Moravskej banky v Brne.²⁴³

Slavošovská papieraň však mala na prelome rokov 1938/1939 so svojou výrobou oveľa väčšie problémy ako harmanecký závod. Táto nepriaznivá skutočnosť bola priamym dôsledkom rozhodnutia európskych mocností zahrnutom vo Viedenskej arbitráži z 2. novembra 1938. Pripojením južného Slovenska k Maďarsku totiž slavošovská papieraň prišla o svoju celulózku v Gemerskej Hôrke, nachádzajúcu sa na odstúpenom území.

Z tohoto dôvodu bola činnosť papieraň veľmi komplikovaná. Dovoz celulózy musel teraz prebiehať cez medzištátny obchod, čomu musela byť prispôbená aj doprava. Na základe dohody s maďarskými železnicami Č-SR v decembri 1938 zaviedla peážnu dopravu medzi Slavošovcami a Dobšinou a ostatnými železničnými stanicami cez územie Maďarska.²⁴⁴

Ešte zložitejšia situácia však nastala pri odoberaní celulózy ako hlavnej suroviny závodu na výrobu papiera z Gemerskej Hôrky. Pri dovoze celulózy z cudzieho štátu totiž tovar podliehal clu a obratovej dani. Tieto položky zaťažovali cenu suroviny natoľko, že vlastné výrobné náklady prevyšovali predajné ceny papiera. Vzhľadom k tejto skutočnosti papieraň nebola konkurencie schopná a hrozilo zastavenie výroby. V dôsledku toho požiadali 24. decembra 1938 Ministerstvo hospodárstva krajiny Slovenskej o udelenie výnimky na bezcolný dovoz celulózy z Gemerskej Hôrky do Slavošoviec v rozsahu 800 vagónov ročne. Dôležitosť uvedenej žiadosti potvrdzuje aj jej urgencia, ktorá bola 17. februára 1939 adresovaná priamo Predsedníctvu vlády krajiny Slovenskej.²⁴⁵

Promptné vyriešenie ťažkostí bolo nevyhnutné aj pre zamestnanosť v regióne. Vzhľadom k zásobovacím problémom musela papieraň totiž často zastavovať výrobu a o zamestnanie tak prichádzali ľudia, ktorí boli v oblasti s malým počtom veľkých závodov odkázaní na chod továrne.

Problémy slavošovskej továrne sa podarilo postupom času čiastočne, aj keď nie úplne vyriešiť. Chod továrne a stav zamestnanosti začiatkom roka 1943

²⁴³ *Národné noviny*, roč. 73, 8. augusta 1942, č. 58, s. 10.

²⁴⁴ SNA BA, f. ÚPV 1939-1945, inv. č. 66, šk. č. 89.

²⁴⁵ SNA BA, f. ÚPV 1939-1945, inv. č. 66, šk. č. 89.

udržali na relatívne uspokojivej výške. V tomto čase závod zápasil s nedostatkom vody, ale aj napriek tomu sa podarilo vyexpedovať 115 vagónov výrobkov.²⁴⁶

Účastinný kapitál spoločnosti vo výške 6 000 000 Ks bol rozdelený do 15 000 účastín po 400 Ks. V závode vytvorili Rezervný fond v sume 590 000 Ks a podporný fond zamestnancov v hodnote 130 000 Ks. Továreň vyrábala: rotačný papier novinový, strojový a prekladový papier, konceptný a cyklostylový papier, kartóny bezdrevné, fasciklové a dopisnicové, papiere na balenie, buničitú hlavu, školské zošity a jej ročný obrat predstavoval 35 000 000 Ks.²⁴⁷

V podniku pracovalo v osemhodinovom pracovnom čase 865 robotníkov, ktorých denná mzda sa pohybovala od 27 do 40 Ks. Mzdový sadzobník bol rozdelený do viacerých stupňov. Ženy do 18 rokov 1,90 Ks na hodinu nad 18 rokov 2 Ks. Po dvoch rokoch praxe 2,30 Ks, po šiestich rokoch 2,65 Ks a nad desať rokov praxe 2,75 Ks. Muži do 18 rokov 2,50 Ks a nad 18 rokov 3,60 Ks. Do šiestich rokoch praxe 3,90 Ks a nad 6 rokov 4,60 Ks.²⁴⁸ Robotníci, ktorí zarábali za osem odpracovaných hodín do 30 Ks prejavili svoju nespokojnosť a požadovali zvýšenie miezd.

Zatiaľ čo v Harmaneckých papierňach v Harmanci vrcholilo obdobie hospodárskej konjunktúry, v jej sesterskej Továrni na papier úč. spol., Slavošovce sa vyskytol problém s prílišnou účasťou Čechov v riadiacich miestach továrne. Svedectvom toho je prehlásenie Jozefa Šoltéša, predsedu okresnej organizácie HSLS okresu Dobšiná a Daniela Baníka, okresného veliteľa HG okresu Dobšiná.

„Ako kompetentní reprezentanti verejnej politickej mienky a vôle obyvateľstva slovenskej národnosti v okrese Dobšiná máme eminentný národný a štátny záujem na tom aby v továrni, ktorá patrí do českej kapitálovej záujmovej sféry Moravskej banky úč. spol., fil. v Bratislave, bola prevedená konečná náprava. Máme priamu vedomosť o tom, že v tejto továrni 90% riaditeľov, prokuristov a úradníkov s horibilnými platmi a dôchodkami sú Česi, príslušníci Protektorátu Čechy – Morava, zmýšľania čechoslováckeho, a preto Slovenskej republike nepriateľského. Preto žiadame, aby sa na ich miesta dostali spoľahliví a súci Slováci. Ďalej žiadame, aby zloženie správnej rady a dozorného poverenictva zodpovedalo národným a štátnym záujmom obyvateľstva slovenskej národnosti, ktorá reprezentuje 90% celého počtu obyvateľstva v okrese Dobšiná. Vieme o tom, že okresný úrad v Dobšinej podnikol v tejto veci u kompetentných nadriadených úradov patričné kroky, ale dosiaľ bezvýsledne. Všetky vrstvy slovenskej národnej pospolitosti v okrese Dobšiná sú hlboko roztrpčené nad tým, že v piatom roku slovenskej národnej a štátnej samostatnosti možno trpieť také pomery aké panujú ešte dnes v spomenutej továrni.“²⁴⁹

Krátko po citovanom prehlásení určil okresný náčelník za hlavného vinníka poslanca Pavla Čarnogurského, ktorý bol zároveň členom správnej rady

²⁴⁶ SNA BA, f. OPK v Banskej Bystrici 1890-1949, inv. č. 36, šk. č. 891.

²⁴⁷ *Informátor Slovenskej republiky 1942/1943*. Cit. 189.

²⁴⁸ Štátny archív Košice – pobočka Rožňava (ďalej ŠA KE – p. RV), f. OÚ Dobšiná 1938-1944, č. j. 37/1943, šk. č. 31.

²⁴⁹ Prehlásenie predsedu okresnej organizácie HSLS v Dobšinej a okresného veliteľa HG v Dobšinej. ŠA BB, f. Pohronská župa (PŽ) II., 1940-1945, č. j. 809/1943, šk. č. 30.

v slavošovskej továrni. Konštatoval, že má osobný a priamy materiálny záujem na tom, aby terajší neudržateľný stav nebol pozmenený. Zároveň oznámil, že menovaného poslanca bude nútený oznámiť Predsedníctvu Snemu a generálnemu sekretariátu HSLŠ v Bratislave, nielen pre jeho postup v danej záležitosti, ale aj pre iné prehmaty, ktorých sa dopúšťa pri zásobovaní robotníctva papierne v Slavošovciach.²⁵⁰

Dobšinský okresný náčelník skutočne 22. septembra 1943 zaslal Predsedníctvu Slovenského Snemu výhrady k činnosti P. Čarnogurského. Obvinenie sa týkalo spomenutých záležitostí.

„Pán poslanec Pavol Čarnogurský ako člen správnej rady za vysokú odmenu v tejto funkcii podporuje nežiadúci český režim v papierni v Slavošovciach, nakoľko 90% vedúcich úradníkov je čechoslováckeho a nepriateľského zmysľania. Pán poslanec Čarnogurský zneužíval svoje postavenie poslanca a svoj mandát k tomu, aby nabádal a podnecoval robotníctvo k protizákonným činnostiam a tým zároveň znepokojil celé robotníctvo dobšinského okresu.“²⁵¹

Druhý bod obvinenia sa týkal predraženého predaja múky, na ktoré robotníkov podľa domnienky okresného náčelníka naviedol P. Čarnogurský.

Aj päť rokov po vzniku 1. SR teda ešte u niektorých vedúcich funkcionárov prevládal nepriateľský postoj voči českým zamestnancom. Vzhľadom k tomu, že spomínanú továreň vlastnila finančná ustanovizeň spoza rieky Moravy, ktorá patrila do záujmovej sféry nemeckého kapitálu, bolo nepredstaviteľné aby o jej fungovaní rozhodovali Slováci.

Zloženie správnej rady a dozorného výboru ovplyvňovala hlavne skutočnosť, že majiteľkou slavošovskej papierne bola Moravská banka, v ktorej záujme bolo obsadenie vedúcich postov. Zloženie správnych orgánov v slavošovskej papierni malo nasledujúce personálne zastúpenie:

Správna rada: poslanec Pavel Čarnogurský, Bratislava; advokát Vojtěch Kyjovský, predseda Moravskej banky, Brno; Jozef Höck, generálny riaditeľ káblovne, Bratislava.

Dozorné poverenie: Emil Boleslav Lukáč, poslanec, Bratislava; Jozef Podhoránsky, člen predstavenstva Moravskej banky, Bratislava; Jozef Silvay, riaditeľ tlačiarne Unia, Bratislava; Bernard Kremler, vedúci závodu Harmanecká továreň na papier úč. spol., Harmanec.

Riaditelia: Bohumír Janata, Bohumil Kynčl, Ján Izák, Eugen Gindl, tajomník Obchodnej a priemyselnej komory v Banskej Bystrici; Erich Kussman, advokát a notár, Berlín; Adolf Sacher, generálny riaditeľ firmy O. Stein, Praha.

²⁵⁰ ŠA BB, f. PŽ II., 1940-1945, č. j. 2947/1943, šk. č. 30.

ČARNOGURSKÝ, Pavol – učiteľ, od októbra 1938 prednosta I. odboru národného školstva na Ministerstve školstva a národnej osvety. Poslanec slovenského snemu za okresy Púchov a Považská Bystrica od roku 1938. Bol členom iniciatívneho, kultúrneho a rozpočtového výboru snemu. Krátky čas aj náčelník štábu HG, vedúci rozhlasu a Slovenskej tlačovej kancelárie. Generálny tajomník Združenia katolíckej mládeže. Člen správnych rád: Ludotypie, úč. spol., v Bratislave, Moravskej banky, odbočky v Bratislave, Slovenskej grafie, úč. spol., v Bratislave, Slovenskej všeobecnej úverovej banky v Bratislave a Továrne na papier v Slavošovciach.

²⁵¹ ŠA BB, f. PŽ II., 1940-1945, č. j. 3324/1943, šk. č. 30.

Prokuristi: Alois Klimeš, František Bubeník, Moravská banka, Brno.²⁵²

Činnosť slavošovskej továrne sa v roku 1944 značne znížila. Podľa správy z 30. júna 1944 továreň obmedzila 19. júna 1944 prevádzku a výrobu papiera nasledovne: 19. – 20. júna nepracovali stroje na výrobu papiera, 21. – 24. júna pracovali všetky oddelenia až na stroj č. 1 a č. 4. Dňa 29. júna zastavila výrobu celá továreň a začala pracovať až 3. júla 1944. Obmedzená prevádzka v Slavošovciach bola spôsobená preplnenými skladmi papiera. Vzhľadom k nedostatku vývozných povolení nebolo možné sklady vyprázdniť a umiestniť tam nové výrobky.²⁵³

Krátko na to činnosť Továrne na papier úč. spol., Slavošovce výrazne ovplyvnil v lete 1944 začiatok SNP. Z dôvodu prerušenia železničnej dopravy sa ukončili dodávky uhlia a závod musel 29. augusta 1944 zastaviť výrobu. V podniku sa prevádzkali iba najnutnejšie opravárenské a udržiavacie práce, na vykonávanie ktorých sa zamestnávalo asi 50 mužov. Vzhľadom k úplnému zastaveniu železničnej dopravy do Slavošoviec a nulovému odbytu výrobkov sa produkciu závodu nepodarilo obnoviť ešte ani do konca roka 1944.²⁵⁴

Po skončení druhej svetovej vojny došlo v Továrni na papier úč. spol., Slavošovce k znárodneniu a od 1. januára 1946 sa spolu s celulózkou v Gemerskej Hôrke stala súčasťou národného podniku Spojené papierne Harmanec.

²⁵² ŠA KE – p. RV, f. OÚ Dobšiná 1938-1944, č. j. 280/1942, šk. č. 31.

²⁵³ ŠA BB, f. PŽ II., 1940-1945, č. j. 2203/1944/prez., šk. č. 42.

²⁵⁴ SNA BA, f. OPK v Banskej Bystrici 1890-1949, inv. č. 36, šk. č. 879.

**RUŽOMBERSKÁ TOVÁREŇ NA CELULÓZU A PAPIER, ÚČ. SPOL.,
V RUŽOMBERKU AKO SÚČASŤ SPOLKU PRE CHEMICKÚ
A HUTNÚ VÝROBU, PRAHA V ROKOCH 1939 – 1945**

Reorganizácia slovenského drevárskeho priemyslu a jeho odvetví, priemyslu celulózy a papiera, sa prejavila aj v najväčšej slovenskej celulózke, Ružomerskej továrni na celulózu a papier, úč. spol., v Ružomberku. Nemecké hospodárstvo malo na Slovensku záujem získavať predovšetkým suroviny, ktorých nedostatkom trpelo počas celej druhej svetovej vojny. Medzi strategické suroviny, ktoré Nemecko potrebovalo sa zaradila aj celulóza. Keďže priemysel celulózy bol na Slovensku značne rozšírený, nemecké priemyselné kruhy sa snažili o jeho získanie a využitie. Práve v oblasti stredného Slovenska, ktoré disponovalo veľkými zásobami drevnej suroviny sa nachádzali najväčšie slovenské celulózky, a to v Martine, Žiline a Ružomberku. Počas 1. ČSR patrili tieto podniky českému finančnému kapitálu.

Slovenské celulózky zásobovali pred rokom 1939 teda aj papierne v českých krajinách. Po vzniku 1. SR si zachoval priemysel celulózy dôležité postavenie a v roku 1943 bolo v prevádzke 16 väčších celulózok a papierenských podnikov. Najvýznamnejšie boli dve továrne v Ružomberku, ktoré mali dohromady 2776 pracovníkov, potom nasledovala papieraň v Harmanci (1100 zamestnancov) a závody v Slavošovciach, Žiline a v Turč. Sv. Martine (každý okolo 900-1000 zamestnancov). Po vzniku slovenského štátu si celulózky udržali české trhy a ich kapacita bola až do roku 1940 využitá na 70 – 80%. Vytáženie závodov sa však postupne skôr znižovalo a v niekoľkých z nich sa prevádzka dočasne prerušila. Okolo roku 1940 sa celulóza stala cennou strategickou surovinou a dopyt začal prevažovať nad ponukou. Pre ťažkosti v zabezpečovaní surovín sa však táto zmena neprejavila radikálnym zvýšením produkcie celulózy a závody na výrobu papiera využívali kapacitu iba na 50 – 75%. Celé odvetvie dosiahlo vrchol produkcie asi v roku 1942, neskôr síce ďalej rástla zamestnanosť, ale výroba už klesala. Index výroby papierenského priemyslu bol roku 1943 druhý najnižší zo všetkých odvetví slovenského priemyslu.²⁵⁵

Po geopolitických zmenách, ktoré nastali v strednej Európe po nástupe A. Hitlera a neskôr po vyhlásení Slovenského štátu došlo, aj k zmene majiteľov v spomenutých celulózkach. Český kapitál stráca svoje pozície a na jeho miesto nastupujú nemecké záujmy. Získavanie slovenských podnikov patriacich českým spoločnostiam malo rôzne podoby. V prípade slovenských celulózok síce prevzal podniky český Spolok pre chemickú a hutnú výrobu v Prahe, o jeho činnosti však už rozhodoval nemecký koncern I.G. Farbenindustrie. Takýmto spôsobom sa stali súčasťou koncernu spoločnosti Spolok pre chemickú a hutnú výrobu v Prahe aj najväčšie slovenské celulózky v Martine, Žiline a Ružomberku.²⁵⁶

²⁵⁵ FALTUS, J. – PRŮCHA, V.: Cit. 109, s. 376.

²⁵⁶ O prepojenosti českých a slovenských celulózok svedčí aj kartelová dohoda, ktorá bola obnovená v máji 1939. Na jej základe mal byť odbyt papiera v Sudetách, Protektoráte a na Slovensku riadený

Obchodný rok 1938 bol pre ružomerskú spoločnosť stratový. Strata k 31. decembru 1938 predstavovala 238 884 Kč a spolu s rokom 1937 začínala spoločnosť rok 1939 so stratou 517 773 korún.²⁵⁷

Ružomerská továreň na celulózu a papier však v roku 1939 mení svojho majiteľa. Bývalý majiteľ firma SOLO, spojená úč. spol., zápalkárne a lučobné továrne v Prahe totiž zanikla, po fúzii so Spolkom pre chemickú a hutnú výrobu v Prahe. Po fúzii oboch spoločností sa musela riešiť aj otázka koncernových podnikov nachádzajúcich sa na území Slovenska. Touto otázkou sa zaoberala správna rada spoločnosti 13. júna 1939 pri oficiálnom zasadnutí, na ktorom sa rozhodlo o zriadení filiálneho závodu v Ružomberku.²⁵⁸

Spolok pre chemickú a hutnú výrobu v Prahe musel po fúzii podať aj oficiálnu žiadosť Ministerstvu hospodárstva SR na jej schválenie. Stalo sa tak 11. novembra 1939. Slovenské Ministerstvo hospodárstva odpovedalo, že vzhľadom k fúzii firiem so sídlom v Protektoráte Čechy a Morava nie je kompetentné dať požadovaný súhlas. Súčasne oznámilo, že až do konečného vyriešenia právneho pomeru vedľajších závodov podnikov z Protektorátu, uznáva zmeny v právnych pomeroch hlavného závodu. Ministerstvo hospodárstva tiež nemalo námietky aby fúzia a s ňou súvisiace zvýšenie kapitálu bolo zaznamenané v príslušných registroch Slovenskej republiky.²⁵⁹

K zmene v závode došlo 27. augusta 1939, keď ružomerská celulóza zmenila svoju podobu a oficiálne sa stala súčasťou pražského Spolku pre chemickú a hutnú výrobu. Zároveň prevzala aj slovenské závody drevárskej veľkofirmy J. Ph. Glesinger, a to pily: v Turčeku,²⁶⁰ Kežmarku, Poprade,²⁶¹ Spišskom Podhradí, Hranovnici a debnárň²⁶² v Poprade.

centrálne z Prahy. V Liberci a Bratislave mali byť zriadené iba filiálky pre reguláciu predaja v Sudetách a na Slovensku. Podľa kartelových dohôd mali byť odbytistia v Sudetách chránené pre sudetské továrne a na Slovensku pre slovenské továrne (SNA BA, f. Ústredňa slovenských celulózk (ÚSC) v Bratislave 1939-1948, inv. č. 68, šk. č. 50). Pri Ružomberku sa myslí Ružomerská továreň na celulózu a papier. Slovenskú papieren v Ružomberku ovládala Slovenská banka.

²⁵⁷ Štátny archív Bytča (ďalej ŠA BY), f. Krajský súd (KS) v Ružomberku 1876-1949, č. j. 119/44, šk. č. 1134.

²⁵⁸ ŠA BY, f. KS v Ružomberku 1876-1949, č. j. 735/1940, šk. č. 1173.

²⁵⁹ ŠA BY, f. KS v Ružomberku 1876-1949, č. j. 735/1940, šk. č. 1173.

²⁶⁰ Závod v Turčeku bol odštepným závodom hlavného podniku v Českom Tešíne, prevádzkovaného od roku 1906 firmou J. Ph. Glesinger. Firma sa zaoberala prevádzkovaním pilových podnikov a obchodom s drevom. Podľa hlásenia Krajského súdu v Ružomberku bola „firma J. Ph. Glesinger v Turčeku prevzatá firmou Ružomerská továreň na celulózu a papier v Ružomberku 28. 8. 1939 a od tých čias židovská firma Glesinger nejestvuje.“ ŠA BB, f. Zf, č. j. 1730/1941, šk. č. 42.

²⁶¹ Ružomerská továreň na celulózu a papier získala aj popradský podnik o čom svedčí nasledujúci oznam: „Mocou ktorého mesto Poprad týmto úradne a hodnoverne dosvedčuje, že firma J. Ph. Glesinger svoj podnik v Poprade odpredala 25. 8. 1939 firme Ružomerská továreň na celulózu a papier, úč. spol., ktorá podnik od tejto doby ďalej vedie“ (ŠA LE – p. PP, f. ONÚ Poprad 1923-1945, č. j. 10276/1940, šk. č. 34). V prvých troch mesiacoch dosiahla debnárň v Poprade dobré výsledky. Ako najväčší a najmodernejší závod na Slovensku dokázal pokryť potrebu domácich podnikov. ŠA BY, f. KS v Ružomberku 1876-1949, č. j. 382/1941, šk. č. 1134.

²⁶² V prvých štyroch mesiacoch po získaní novou spoločnosťou mala debnárň v Poprade prebytok výroby, ktorý sa vyvážal do cudziny. Zabezpečovala aj zásobovanie koncernových podnikov brúsnym a banksým drevom, smrekom na lúpanie a rezivom. ŠA BY, f. KS v Ružomberku 1876-1949, č. j. 382/1940, šk. č. 1134. Správa správnej rady za r. 1939 zo dňa 27. 12. 1940.

Po odkúpení drevárskych podnikov od židovskej firmy Glesinger sa snažila ružomerská továreň o ich začlenenie do výrobného programu koncernu. Ministerstvo hospodárstva povolilo ich predaj aj pod podmienkou, že sa v nich neobmedzí prevádzka a nebudú prepustení zamestnanci. Krátko po predaji však nastali komplikácie v popradskom závode. Za správcu podniku bol menovaný Artur Bednár.²⁶⁴ Čoskoro po jeho nástupe prichádzali sťažnosti zo strany robotníctva. Zo sťažností vyplývalo, že správca Bednár určoval prácu na jednu smenu a robotníkov z druhej smeny z práce vyradil. Následkom toho pracoval robotník v jednom mesiaci len 14 dní. Bol problém aj s vyplácaním núdzovej podpory vo výške 80 Ks – týždenne. Táto sa mala vyplácať už od augusta 1939, ale s vyplácaním sa začalo až v januári 1940. Aj vzhľadom k tomu požiadal okresný náčelník v Poprade v záujme konsolidácie pomerov o preloženie Artura Bednára na iné služobné miesto.²⁶⁵ Po prijatí sťažnosti sa ústredie podniku v Ružomberku snažilo danú situáciu vyriešiť a do závodu v Poprade vyslalo riaditeľa podniku Ing. Smieška.²⁶⁶ V júni 1940 podal Spolok pre chemickú a hutnú výrobu k danej záležitosti vysvetlenie. Vo všeobecnosti sa konštatovalo, že čiastočná reorganizácia bývalých Glesingerových podnikov bola nevyhnutná z dôvodu zabezpečenia hospodárnosti podnikov²⁶⁷ a v žiadnom prípade nebola namierená proti zamestnancom. Ohľadom zavedenia jednosmennej prevádzky firma argumentovala, že takúto prax zaviedol už predošlý majiteľ. Ale v apríli 1940 bola zavedená aj druhá smena, takže tento problém sa vyriešil. Je zaujímavé, že prevzatie zamestnancov firmy Glesinger považovali ružomerské celulózky skôr za akt dobrej vôle, keďže sa v žiadnom prípade necítili byť právnou nástupkyňou firmy Glesinger.²⁶⁸

Po reorganizácii podniku sa 18. septembra 1939 konalo XV. riadne valné zhromaždenie spoločnosti. Vzhľadom k vzniknutým politickým pomerom došlo k odvolaniu niektorých členov správnej rady. S okamžitou platnosťou boli odvolaní: R. Heller, R. Langen, Dr. F. Dřevo a Ing. J. Lajbl. Okresný úrad následne schválil do správnej rady nových členov: generálny riaditeľ Dr. Karel Martínek, Praha; starosta Anton Mederly, Ružomberok; okresný náčelník Dr. Vojtech Kállay, Ružomberok; ministerský radca Dr. Gejza Riedler, Bratislava; hlavný lesný radca Ing. Tobiáš Finka; prokurátor Dr. F. Dřevo, Praha; hlavný riaditeľ Vladislav Ondrušek, Praha; prokurátor Dr. Miloš Kianička; námestník riaditeľa Dr. Jaroslav Chorvát, Bratislava; riaditeľ Ing. Andrej Smieško, Ružomberok; farár Ignác Grebáč.

²⁶³ ŠA BY, f. KS v Ružomberku 1876-1949, č. j. 382/1940, šk. č. 1134.

²⁶⁴ Vzhľadom k vtedajším protizhidským opatreniam sa poukazovalo aj na židovský pôvod Artura Bednára-Apfelbauma. Okrem iného sa požadovalo „...aby na jeho miesto bol vyslaný agilný a taktný správca pôvodom kresťan.“ ŠA LE – p. PP, f. OÚ Poprad 1923-1945, č. j. 621/1940, šk. č. 62.

²⁶⁵ ŠA LE – p. PP, f. OÚ Poprad 1923-1945, č. j. 621/1940, šk. č. 62.

²⁶⁶ SNA BA, f. MH SR 1938-1945, inv. č. 27, šk. č. 224.

²⁶⁷ Pre porovnanie boli poskytnuté dáta píl v Turanoch a Poprade: píla v Turanoch spracovala v roku 1939 23 185 m³ s priemerným počtom robotníctva 92, píla v Poprade spracovala v roku 1939 22 404 m³ s priemerným počtom robotníctva 140. Na píle v Turanoch pripadlo za 8 hodín na jedného zamestnanca 0,98 m³ spracovanej guľatiny, na píle v Poprade 0,39 m³. Mzda za spracovanie 1 m³ predstavovala v Poprade o 62% viac ako v Turanoch, pričom mzdy robotníctva v Turanoch boli vyššie ako v Poprade, čo bolo umožnené účelnejším organizovaním práce. SNA BA, f. MH SR 1938-1945, inv. č. 27, šk. č. 224.

²⁶⁸ SNA BA, f. MH SR 1938-1945, inv. č. 27, šk. č. 224.

Za členov dozorného výboru boli zároveň menovaní: poslanec Msgr. Dr. Ján Ferienčík, Ružomberok; bankový riaditeľ Ing. Samo Hložka; námestník riaditeľa Kornel Zborník, Bratislava a Eduard Pecha, Praha.²⁶⁹

Aj napriek mimoriadnym hospodárskym pomerom spôsobených stavom brannej pohotovosti štátu, obsadením niektorých území štátu cudzou mocou a ani z dôvodov verejného záujmu, neboli proti tomuto návrhu námietky. Je to zaujímavé aj z toho dôvodu, že za členov správnej rady a dozorného výboru mohli byť navrhovaní a následne schválení len slovenskí štátni občania s trvalým bydliskom na území 1. SR. Mnohí z novomenovaných členov pritom túto podmienku evidentne nespĺňali.

V krátkom čase, už 30. decembra 1939, sa konalo ďalšie valné zhromaždenie na ktorom bol podaný návrh na zvýšenie základnej istiny spoločnosti z 3 mil. na 5 mil. Ks. Toto zvýšenie sa malo uskutočniť vydaním 15 000 účastín, tak aby tieto akcie boli vydané Spolku pre chemickú a hutnú výrobu.²⁷⁰ V zhode s Ministerstvom hospodárstva a Ministerstvom financií udelilo 23. júla 1940 Ministerstvo vnútra Ružomerskej továrni na celulózu a papier v Ružomberku povolenie k zvýšeniu účastinnej istiny. Vydaných bolo 15 000 účastín po 200 Ks nominálnej hodnoty, plne splatených a znejúcich na majiteľa. Bola tu však podmienka, že ešte pred zápisom zvýšenia účastinnej istiny do obchodného registra bude zriadený rezervný fond vo výške 10% zvýšenia účastinnej istiny, t.j. v sume 300 000 Ks. Tento fond mal byť uložený v 4,5% dlhopisoch pôžičky hospodárskej obrody Slovenskej republiky v Slovenskej hypotečnej a úverovej banke v Bratislave.²⁷¹

Okrem zvýšenia základinnej istiny prijalo valné zhromaždenie aj stanovy, podľa ktorých bolo účelom spoločnosti spracovanie všetkých druhov drevín vo vlastných a za tým účelom prenajatých prevádzkárňach, a v súvislosti s tým aj

²⁶⁹ ŠA BY, f. KS v Ružomberku 1876-1949, č. j. 119/1944, šk. č. 1134.

MEDERLY, Anton – pôvodne bankový úradník v Ružomberku. Od roku 1931 starosta Ružomberka, spolupracovník A. Hlinku. Od 1. júla 1939 generálny riaditeľ Slovenskej hypotečnej a komunálnej banky, predtým generálny riaditeľ ružomerskej Ludovej banky. Od roku 1943 člen Štátnej rady až do januára 1945, kedy sa členstva vzdal. Od septembra do 25. októbra 1944 poverený zastupovaním guvernéra SNB. Člen správnych rád Nemeckej obchodnej a úverovej banky v Bratislave, Tatra banky v Bratislave, člen výboru Zväzu slovenských bánk, člen správnej rady Ústrednej predajne uhlia pre Slovensko, akcionár: Ružomerskej továrne na zápalky, úč. spol., Ružomerskej tehelne, úč. spol., Ružomerskej celulózy, úč. spol., Ružomerskej pily, úč. spol., a obchodného domu „Včela“.

RIEDLER, Gejza – odborný radca, prednosta I. (priemyselného) a IV. (živnostenského) oddelenia Ministerstva hospodárstva. Člen správnych rád: Hospodárskej úč. spol., pre priemysel cukorný v Nitre, Slovenskej revíznej a dôverníckej spoločnosti v Bratislave, Ružomerskej továrne na celulózu a papier, úč. spol., v Ružomberku.

GREBÁČ, Ignác – rímsko-katolícky farár vo Veličnej. Spisovateľ píšuci pod menom Grebáč-Orlov, predseda dolnokubínskej okresnej organizácie HSLS. Člen správnych rád: Ludovej banky, Tlačiarenských závodov „Lev“ v Ružomberku a Ružomerskej továrne na celulózu a papier, úč. spol., v Ružomberku.

FERIENČÍK, Ján (Msgr.) – rímsko-katolícky farár, pápežský prelát, nástupca A. Hlinku na ružomerskej fare, predseda miestnej organizácie HSLS a predseda župnej organizácie HSLS župy Podtatranskej, profesor na Vysokej škole bohosloveckej v Spišskej Kapitule, riaditeľ Ústrednej katolíckej kancelárie v Bratislave. Poslanec slovenského snemu od roku 1938 za Ružomerský okres, člen zahraničného, sociálneho a zdravotného a kultúrneho výboru. Člen správnych rád: Ludovej banky v Ružomberku, Ružomerskej továrne na zápalky, úč. spol., Ružomerskej tehelne, úč. spol., Ružomerskej celulózy, úč. spol., Ružomerskej pily, úč. spol., a obchodného domu „Včela“.

²⁷⁰ ŠA BY, f. KS v Ružomberku 1876-1949, č. j. 789/1942, šk. č. 1134.

²⁷¹ ŠA BY, f. KS v Ružomberku 1876-1949, č. j. 888/1940, šk. č. 1134.

zakladanie a následná prevádzka píl i podnikov na spracovanie všetkých druhov drevín mechanickým a chemickým spôsobom.²⁷²

V roku 1939 sa teda v ružomerskej spoločnosti uskutočnili rozsiahle zmeny. Stala sa koncernovým podnikom pražského Spolku pre chemickú a hutnú výrobu, prevzala do majetku slovenské drevárske podniky firmy J. Ph. Glesinger a výroba celulózy už prebiehala so zreteľom na záujmy Nemecka. Pražský podnik, ako majiteľ ružomerského závodu, vlastnil v tomto období 20 000 účastín spoločnosti z celkových 25 000. Oproti stratovému roku 1938 dosiahol závod za rok 1939 čistý zisk 106 774 Ks. Tento zisk sa následne presunul na zníženie straty z predchádzajúceho roka.²⁷³

V roku 1940 sa snažil ružomerský závod o opatrnú exportnú politiku a v tejto oblasti nezaznamenal žiadne straty. Pomerne dobrá bola aj situácia v zamestnanosti ružomerského podniku a jeho píl, v ktorých pracovalo: Turček – 200 mužov, Turany – 120, Poprad – 110, debnáreň Poprad – 40, Hranovnica – 100, Kežmarok – 65, Spišské Podhradie – 35, Liptovská Osada – 40. Okrem toho zamestnávala firma podľa potreby 100 – 400 lesných robotníkov. Spolu teda v ružomerskom podniku pracovalo okolo 1000 robotníkov. K tomu ešte spoločnosť zamestnávala asi 500 sezónnych robotníkov a 94 úradníkov.²⁷⁴ Stav zamestnanosti sa mierne zmenil 1. októbra 1940, keď turianska píla prešla do majetku jej nového majiteľa, Spojenej drevárskej a priemyselnej úč. spol. Firma začala aj s prípravou väčších investícií za účelom zvýšenia výkonnosti a rentabilnosti svojich závodov. Zvýšená výrobná a obchodná aktivita Ružomerskej továrne na celulózu a papier v Ružomberku znamenala, že podnik dosiahol v roku 1940 zisk 821 858 Ks. Po prevode straty z roku 1939, ktorá činila 410 998 Ks, tak čistý zisk predstavoval 410 859 Ks. Finančné prostriedky boli rozdelené nasledovne: 1./ 5% prídel všeobecnému rezervnému fondu – 20 542 Ks, 2./ ďalší prídel všeobecnému rezervnému fondu – 129 457 Ks, 3./ 4,5% dividenda z účastinnej istiny 5 mil. Ks – 225 000 Ks, 4./ prevod na nový účet – 35 859 Ks. Súčasne sa zvýšili o 17 – 20% mzdy a v máji a decembri 1940²⁷⁵ bola poskytnutá drahotná výpomoc.²⁷⁶

Všeobecné pomery drevárskeho hospodárstva charakterizované vojenskou potrebou a riadeným hospodárstvom sa prejavili aj na činnosti ružomerskej celulóžky v roku 1941. Pozornosť vo výrobnej činnosti sa zamerala predovšetkým na nákup guľatiny, jej manipuláciu a spracovanie. Zakúpenou guľatinou sa podarilo podniku vykryť požiadavky piliarskych závodov a zároveň sa časť prepustila

²⁷² ŠA BY, f. KS v Ružomberku 1876-1949, č. j. 789/1942, šk. č. 1134.

²⁷³ ŠA BY, f. KS v Ružomberku 1876-1949, č. j. 382/1940, šk. č. 1134.

²⁷⁴ ŠA BY – pobočka Liptovský Mikuláš (ďalej p. LM), f. OÚ Ružomberok 1923-1945, č. j. 147/1941, šk. bez čísla.

²⁷⁵ Zvýšenia plátov sa týkal aj prípis Ministerstva vnútra, ktorý prijal v decembri 1940 Ústredný hospodársky úrad a obsahoval evidentné protizidovské nálady: „Zo správy o kontrole verejnej sprostredkovateľne práce v Ružomberku zo 14. 10. 1940 zistil som, že sú sťažnosti na vedenie celulóžky „SOLO“, ktorá ešte stále zamestnáva veľký počet vedúcich úradníkov Židov. Mnoho Slovákov muselo závody opustiť pre zlé finančné pomery, kým Židia sú veľmi dobre platení. Oproti árijcom majú až trojnásobné platy [...] úradníctvo slovenské žiada, aby Židom bolo hneď odňaté pracovné povolenie.“ ŠA BY – p. LM, f. OÚ Ružomberok 1923-1945, č. j. 629/1940, šk. bez čísla.

²⁷⁶ ŠA BY, f. KS v Ružomberku 1876-1949, č. j. 2144/1941, šk. č. 1134.

koncernovým závodom. Súhrnné množstvo spracovanej guľatiny predstavovalo 104 779 m³ a koncernovým závodom bolo dodaných 42 173 m³ suroviny. Oproti roku 1940 išlo sice o menšie množstvo spracovanej suroviny, spôsobilo to však odpadnutie pily v Turanoch a oprava strojného zariadenia pily v Turčeku. V roku 1941 sa v podniku prejavovali určité problémy s exportom celulózy, no aj napriek nim dosiahla Ružomerská továreň na celulózu a papier v Ružomberku v roku 1941 čistý zisk 905 614 Ks, čo znamenalo nárast oproti roku 1940. Finančné prostriedky boli rozdelené nasledovne: 1./ 5% prídel všeobecnému rezervnému fondu – 45 229 Ks, 2./ 4,5% dividenda z účastinnej istiny – 225 000 Ks, 3./ investičná rezerva – 347 000 Ks, 4./ dotácia osobitného fondu²⁷⁷ – 225 000 Ks, 5./ ďalší prídel všeobecnému rezervnému fondu – 54 771 Ks, 6./ prevod na nový účet – 8 614 Ks. Spoločnosť zamestnávala v roku 1941 približne 750 priemyselných robotníkov a asi 1000 lesných robotníkov a jej celkový obrat predstavoval 56 275 793 Ks.²⁷⁸

Rok 1942 znamenal pre podnik zvýšenie spracovaného množstva dreveného materiálu, ktoré predstavovalo 129 096 m³, čo prevýšilo rok 1940 o 12 000 m³ a rok 1941 o 24 000 m³. Okrem uvedeného dreveného materiálu ružomerská továreň na celulózu a papier vyexpedovala pre koncernové podniky 92 000 m³ celulózy a guľatiny a celková tržba roka 1942 predstavovala 77 771 776 Ks.²⁷⁹

Koniec roka 1942 sa v ružomerskej spoločnosti niesol v znamení zmeny stanov, ktorá vyplývala z navýšenia účastinnej istiny.²⁸⁰ V decembri 1942 povolilo Ministerstvo vnútra a Ministerstvo financií zvýšenie účastinnej listiny z 5 mil. na 15 mil. Ks. Súčasne bolo vydaných nových 50 000 účastín splatených po 200 Ks nominálnej hodnoty. Ružomerská spoločnosť musela zároveň splniť podmienku zriadenia a vykrytia osobitného rezervného fondu vo výške 15%, čo po zvýšení účastinnej istiny predstavovalo 2 250 000 Ks. Fond bol uložený v Slovenskej hypotečnej a úverovej banke v Bratislave a akcie mali byť začiatkom roka 1943 zavedené na bratislavskej burze.²⁸¹

Ružomerský závod v obchodnom roku 1942 opäť zvýšil aj svoj čistý zisk na 1192 219 Ks. Zisk bol znova prerozdelený podľa štruktúry predchádzajúcich rokov: 1./ 4,5% dividenda z účastinnej istiny – 675 000 Ks, 2./ 5% prídel všeobecnému fondu, 3./ prídel osobitnému a rezervnému fondu – 225 000 Ks, 4./

²⁷⁷ Osobitný rezervný fond bol utvorený v zmysle § 15 zák. č. 82/1942, vo výške 15% účastinnej istiny.

²⁷⁸ ŠA BY, f. KS v Ružomberku 1876-1949, č. j. 1987/1942, šk. č. 1134.

²⁷⁹ ŠA BY, f. KS v Ružomberku 1876-1949, č. j. 1240/1943, šk. č. 1134.

²⁸⁰ V predchádzajúcom roku 1941 vykazoval ružomerský závod nasledujúce finančné a personálne údaje: *Ružomerská továreň na celulózu a papier, úč. spol., Ružomberok*: založená 1890, účastinný kapitál 5 000 000 Ks – v 25 000 účastinách po 200 Ks, členovia správnej rady: Ignác Grebáč – Orlov-Veličná, Dr. Jaroslav Chorvát – Bratislava, Dr. Vojtech Kállay – Trenčín, Dr. Gejza Riedler – Bratislava, Ing. Tobiáš Finka – Jablonov, Dr. Miloš Kianička – Bratislava, Ing. Andrej Smieško – Ružomberok, Dr. Ing. Matej Murín – Žilina, Ján Danko – Kremnica, Dr. Karol Reindl – Bratislava, Dr. Karol Martínek, Vlastislav Ondrúšek, Dr. František Dřevo – Praha. Podnik mal pily v Turčeku, Lipt. Osade, Poprade, Hranovnici, Kežmarku a Spišskom Podhradí. Výroba: rezivo, debny a debnové rezivo, 30% svojich výrobkov predáva v tuzemsku, 70% exportuje do Nemecka, Protektorátu, Maďarska, Holandska, Belgicka, Talianska a Švajčiarska. *Informátor Slovenskej republiky 1942/1943*. Cit. 189.

²⁸¹ ŠA BY, f. KS v Ružomberku 1876-1949, č. j. 2129/1942, šk. č. 1134.

prenos na nový účet – 172 219 Ks.²⁸² Pri prerozdelení finančných prostriedkov sa nezabudlo ani na vedúcich predstaviteľov závodu. Predsedovi správnej rady bolo vyplatených 15 000 Ks, členom správnej rady po 10 000 Ks, predsedovi dozorného výboru 10 000 Ks a členom dozorného výboru po 5 000 Ks.²⁸³

Slovenské hospodárstvo ako celok bolo v rokoch 1939 – 1945 výrazne zamerané na export, čoho výnimkou nebol ani drevársky priemysel. K výraznému exportu prispelo hlavne vojnové obdobie, v ktorom sa uvoľnili nové trhy aj pre slovenské výrobky.

Z tohto dôvodu ružomerský závod v roku 1943 značne poznačilo aj odpadnutie dovtedy významného talianskeho trhu. Drevárstvo bolo po strate talianskeho trhu a zavedení úverových obmedzení odkázané na tuzemský odbyt a export do clearingovej cudziny. Aj napriek týmto ťažkostiam dosiahol Spolok pre chemickú a hutnú výrobu, závod Ružomberok v roku 1943 čistý zisk 987 794 Ks a jeho celková tržba stúpila na 123 287 254 Ks.²⁸⁴

Spolok pre chemickú a hutnú výrobu musel po svojej reorganizácii riešiť aj právnické nezrovnalosti v zahraničí. Týkalo sa to zmeny názvu a pohľadávky predchodkyne Spolku pre chemickú a hutnú výrobu v Ružomberku, firmy SOLO spojené československé sirkárny a lučební továrny, a. s., Ružomberok u americkej spoločnosti Gottesman and Company, Inc., New York. Čiastka 25 668 \$ mala byť pôvodne vložená na účet firmy v Živnostenskej banke. Po majetkových zmenách však došlo k zmene a peniaze mali byť vložené na účet v SNB. Americká strana si samozrejme podmienila vykonanie transakcie až po podpísaní prehlásenia o zmene firmy pražskou centrálou a ružomerskou filiálkou. Prehlásenia mali byť ešte overené na poslednej strane konzulátom Spojených štátov a jeho oficiálnou pečatou.²⁸⁵

Spolupráca so zahraničnými partnermi bola pre tovareň veľmi dôležitá z dôvodu vysokého exportu svojich výrobkov, ktoré smerovali hlavne do Protektorátu Čechy a Morava a Nemecka, ale tiež do Maďarska, Talianska, Belgicka, Holandska a Švajčiarska. Vzhľadom na aktívnu clearingovú špičku Slovenska v obchode s Protektorátom a Nemeckom bol vývoz do týchto krajín podrobený zvláštnemu režimu. Osobitné povolenia vydávala SNB. Pri udelení povolenia zisťovala SNB aj to či vývozca uskutočnil nejaký dovoz z Nemecka a Protektorátu. Druhou možnosťou získania potvrdenia bolo to, že exportér preukázal SNB potvrdenie o odvode devíz z voľnej cudziny, no a povolenie mohli ešte získať aj vývozcovia, ktorí vyvážali do clearingových štátov, s ktorými malo Slovensko pasívny clearing (Juhoslávia, Rumunsko, Taliansko). Čo sa týka obchodu s Maďarskom, tam bolo možné uzatvárať obchodné dohody len kompenzačne. Ministerstvo hospodárstva udelilo vývozné povolenie iba v tom prípade, ak bol

²⁸² ŠA BY, f. KS v Ružomberku 1876-1949, č. j. 1240/1943, šk. č. 1134.

²⁸³ SNA BA, f. MH SR 1938-1945, inv. č. 27, č. 934/1943, šk. č. 311.

²⁸⁴ ŠA BY, f. KS v Ružomberku 1876-1949, č. j. 1997/1944, šk. č. 1134.

²⁸⁵ SNA BA, f. ÚSC v Bratislave 1939-1948, inv. č. 68, šk. č. 58.

predložený kompenzačný návrh.²⁸⁶ Obchodovanie so Švajčiarskom²⁸⁷ prebiehalo na základe dohody o platobnom styku a pomocou kompenzačných obchodov.²⁸⁸

Krátko po vzniku 1. SR však nadmerný vývoz drevej suroviny spôsobil nedostatok dreva pre slovenské celulózky a papierne a skomplikoval ich ďalšiu prevádzku. Z obáv pred zastavením výroby adresovali slovenské celulózky a papierne Najvyššiemu úradu hospodárskemu memorandum. V memorande dokumentovali dôležitosť priemyselného odvetvia z hľadiska národohospodárskych potrieb. Celulózky a papierne uvádzajú, že zamestnávajú vyše 5000 zamestnancov a zabezpečujú 30% celoštátneho exportu do krajín s hodnotnými devízami. Z tohto dôvodu na zabezpečenie svojich výrobných potrieb predostreli nasledujúce požiadavky:

1./ okamžité a úplné zastavenie exportu dreva (s výnimkou Maďarska),

2./ rokovanie s Ústredným riaditeľstvom štátnych lesov a majetkov o predaji celulózovej guľatiny,

3./ okamžitá ťažba dreva aj nad predpísanú normu,

4./ vypracovanie presných štatistík o domácej spotrebe dreva,

5./ stanoviť primerané ceny celulózovému a papiernickému priemyslu.²⁸⁹

Vzniknutú situáciu sa rozhodlo riešiť v spolupráci s oslovenými inštitúciami aj Ministerstvo hospodárstva a navrhlo nasledujúce riešenia:

1./ zastaviť, alebo aspoň sčasti obmedziť export dreva do tej doby, kým tieto podniky nebudú mať zaistené dostatočné množstvo suroviny pre riadnu prevádzku,

2./ nariadiť obchodnému oddeleniu Ústredného riaditeľstva štátnych lesov a majetkov rokovať o predaji celulózovej guľatiny,

3./ nariadiť Ústrednému riaditeľstvu štátnych lesov a majetkov, aby začalo s rúbaním dreva v tom prípade, ak sa ukáže, že nie je možné zabezpečiť podnikom dostatok celulózovej guľatiny,

4./ Ústredné riaditeľstvo štátnych lesov a majetkov malo stanoviť primerané ceny za celulózové drevo,

5./ uložiť Lesníckej a drevárskej rade založenie a vedenie štatistiky o domácej spotrebe dreva.²⁹⁰

Uvedenými opatreniami vyšlo Ministerstvo hospodárstva požiadavkám celulózok pomerne v ústrety a väčšinu z nich odporučilo na schválenie. Situácia s nedostatkom dreva pre domácich výrobcov sa však upokojila len čiastočne a počas existencie 1. SR sa často opakovala, čo bolo spôsobené nadmerným vývozom do Tretej ríše.

²⁸⁶ Obchodovanie s Maďarskom však neprebíhalo jednoducho a kompenzačné dohody sa uzatvárali hlavne vtedy, ak boli odporúčané nejakou významnou osobou maďarského hospodárskeho života, čo samozrejme nebolo uskutočnené bez potrebných výdavkov. SNA BA, f. ÚSC v Bratislave 1939-1948, inv. č. 68, šk. č. 54.

²⁸⁷ Riaditeľstvo Spolku pre chemickú a hutnú výrobu upozornilo v tomto prípade na kompenzačnú možnosť pomocou koncernového závodu v Slovenskej Ľupči, ktorý by mohol zo Švajčiarska potrebovať hliníkové fólie a odpady, mesačne asi za 120 000 Ks. SNA BA, f. ÚSC v Bratislave 1939-1948, inv. č. 68, šk. č. 54.

²⁸⁸ SNA BA, f. ÚSC v Bratislave 1939-1948, inv. č. 68, šk. č. 54.

²⁸⁹ SNA BA, f. MH SR 1938-1945, inv. č. 27, šk. č. 184.

²⁹⁰ SNA BA, f. MH SR 1938-1945, inv. č. 27, šk. č. 184.

Pri obchodných rokovaniach a konkrétnych zahraničných obchodoch slovenských celulózok bolo samozrejme na prvom mieste Nemecko. Časté rokovania s nemeckým Zellstoffsyndikátom si vyžadovali spoločný postup zo strany slovenských celulózok. S ohľadom na záväzky a povinnosti uložené slovenským podnikom si 23. – 24. septembra 1940 na medzipriemyselných rokovaniach vo Viedni vynútila nemecká strana vyriešenie otázky spoločnej organizácie slovenských celulózok. Z tohto dôvodu pristúpili zástupcovia najväčších slovenských celulózok zastúpených priamo vo Viedni k založeniu Ústredne slovenských celulózok (ÚSC). Za sídlo spoločnosti sa určila Bratislava a spoločný kapitál predstavoval 250 000 Ks. Spoločnosť viedli štyria jednatelia a v čase ich neprítomnosti zástupcovia: Žilinská celulózka, riaditeľ Dr. Ing. M. Murín a Dr. Bauer; Spolok pre chemickú a hutnú výrobu v Ružomberku, hl. riaditeľ Vl. Ondrúšek a Ing. Smieško; Slovenská papiereň, gen. riaditeľ F. Kout a p. Gaub; Martinská celulózka, riaditeľ K. Magerl. Za vedúceho ÚSC bol menovaný Dr. Rudolf Bauer. Účelom spoločnosti bolo:

- 1./ usmerňovať predaj sulfitovej celulózy na výrobu papieru a papierovej vaty vo vnútrozemí a zahraničí,
- 2./ upravovať výrobu zmluvnej celulózy podľa odbytových možností,
- 3./ zastupovať a hájiť záujmy slovenského celulózového priemyslu,
- 4./ udržiavať styk vo vnútrozemí s úradmi a záujmovými organizáciami,
- 5./ sprostredkovať styk v zahraničí a uzavierať dohody s inými organizáciami,
- 6./ dohliadať na dodržiavanie a plnenie medzištátnych a medzi priemyselných dohôd.

Z dôvodu ďalších rokovaní so Zellstoffsyndikátom a Zellstoffstelle Süd-Ost bola vyriešená aj otázka interných kontingentov: Žilinská – 35%, Spolok – 22,5%, Slovenská – 16% a Martinská – 26,5%.²⁹¹

Prepojenosť nemeckého a slovenského priemyslu jasne naznačuje aj urgencia nemeckého Zellstoffstelle Süd-Ost, Spolku pre chemickú a hutnú výrobu z januára 1941. Ružomerská celulózka neposkytla nemeckému združeniu obchodné dáta za rok 1940 a z tohto dôvodu nemohli byť ukončené štatistické práce za rok 1940. Vzhľadom k tomu, že všetky členské firmy dodávajúce materiál na trhy Zellstoffstelle Süd-Ost odoslali potrebné informácie, mal aj ružomerský závod poslať obratom potrebné čísla.²⁹² Z danej správy jasne vyplýva, že výroba a vývoz drevospracujúceho a celulózového priemyslu boli pod podrobným dohľadom nemeckej strany, ktorej išlo predovšetkým o dostatočné vykrývanie vlastných potrieb.

Nešlo však iba o kontrolu dodávok do Nemecka a Protektorátu. Nemecké združenie celulózy malo výrazný vplyv aj pri exporte slovenských produktov do iných krajín. Z tohto dôvodu požiadala 5. marca 1941 ÚSC, Ústredné združenie slovenského priemyslu o intervenciu v Berlíne: „Vraciame sa k Vášmu dopisu z 20. februára a podanie naše na Zellstoffsyndikát v Berlíne z 20. februára

²⁹¹ SNA BA, f. ÚSC v Bratislave 1939-1948, inv. č. 68, šk. č. 55.

²⁹² SNA BA, f. ÚSC v Bratislave 1939-1948, inv. č. 68, šk. č. 18.

a oznamujeme zdvorile, že práve dnes sme obdržali správu z Berlína v tom smere, že práve teraz sa prejednáva naša žiadosť na smerodajných berlínskych miestach. Ako sme už viac razy telefonicky zdôrazňovali, považujeme práve v tomto štádiu Váš zákrok v tejto záležitosti priamo, alebo cestou SNB za rozhodujúci a prosíme Vás z tohto dôvodu menom našich členských firiem, teda všetkých slovenských celulózok, aby ste láskavo ihneď zariadili v Berlíne priaznivé a promptné vybavenie našej žiadosti.²⁹³ Slovenské celulózky teda pri svojich obchodoch nemohli postupovať úplne samostatne, ale väčšinou so zreteľom na nemecké záujmy.²⁹⁴

Kooperáciu s nemeckou stranou volili slovenské celulózky aj pri obchodovaní s bývalou Juhosláviou a Gréckom. Obchodný styk medzi Slovenskom a týmito krajinami nebol ešte upravený, a tak sa slovenská strana obrátila na nemecký Zellstoffstelle Süd-Ost s tým, ako bude postupovať za účelom umožnenia čo najrýchlejšieho uskutočnenia čo najväčšej dodávky.²⁹⁵

Ružomerský závod vyvážal v roku 1941 svoju celulózu aj do Maďarska a Talianska. V auguste 1941 mal schválené vývozné povolenia na 45 ton nebielenej celulózy pre Szentendre a mal objednávku na ďalších 425 ton do Neményi. Z tohto dôvodu žiadal ružomerský závod o vývozné povolenie do Maďarska.²⁹⁶ Obchodovanie s Talianskom bolo v tomto období relatívne priaznivé. Clearingový stav bol oproti minulosti stabilný, výplatné lehoty sa pohybovali v trojtýždňových intervaloch a so zamrznutím pohľadávok za slovenské dodávky sa v tomto čase nepočítalo.²⁹⁷ Slovenská a zároveň aj ružomerská celulóza teda mala svoje odbytká takmer po celej Európe, dominantné miesto v exporte však aj naďalej zaberalo Nemecko a Protektorát Čechy a Morava.²⁹⁸

Ako je zrejme okrem hlavných odberateľov celulózy, Nemecka a Protektorátu, sa snažili ružomerské celulózky a papierne exportovať svoje výrobky aj do iných krajín. V júni 1940 teda dodali napr. do Talianska 210 ton viskózovej celulózy a 1156 ton papierovej celulózy, do Juhoslávie bolo dodaných 152 ton a odbyt na Slovensku predstavoval 70 t a 172 t. Aj export papiera smeroval hlavne do Protektorátu, kde smerovalo 1100 ton, no a pre Belgicko, Holandsko a Slovensko bolo v júni 1940 určených 400 ton papiera.²⁹⁹

Pri exporte ružomerského papiera sa okrem klasických odberateľov objavili ešte aj exotické krajiny o čom svedčí reklamná propagácia ružomerských

²⁹³ SNA BA, f. ÚZSP 1921-1950, inv. č. 72, šk. č. 68.

²⁹⁴ Podobná situácia nastala v marci 1941 aj s vymáhaním pohľadávok z Francúzska, Belgicka a Holandska, ktoré vznikli ešte pred ich obsadením Nemeckom. Čo sa týkalo uhradenia pohľadávok vo Francúzsku, tie boli v nedohľadne z toho dôvodu, že medzi Francúzskom a Nemeckom nebol upravený platobný styk. Otázka Belgicka sa mala prerokovať na najbližšom stretnutí nemeckého a slovenského vládneho výboru. Časť pohľadávok sa podarilo likvidovať v Holandsku, kde ich prebrala SNB po vyúčtovaní s nemeckou stranou. Aj pri vyúčtovaní starších obchodných pohľadávok sa teda muselo spolupracovať s Nemeckom. SNA BA, f. ÚSC v Bratislave 1939-1948, inv. č. 68, šk. č. 18.

²⁹⁵ SNA BA, f. ÚSC v Bratislave 1939-1948, inv. č. 68, šk. č. 18.

²⁹⁶ SNA BA, f. ÚSC v Bratislave 1939-1948, inv. č. 68, šk. č. 18.

²⁹⁷ SNA BA, f. ÚSC v Bratislave 1939-1948, inv. č. 68, šk. č. 18.

²⁹⁸ Ružomerský podnik exportoval do zahraničia asi 70% svojej produkcie a pre domáci trh bolo vyčlenených 30% výrobkov.

²⁹⁹ SNA BA, f. ÚSC v Bratislave 1939-1948, inv. č. 68, šk. č. 55.

výrobkov: „Celulóza značky „Solo Visco“, vyrábaná v závode Spolku v Ružomberku, je svetoznáma a veľmi vyhľadávaná nemeckými a talianskymi spotrebiteľmi. Taktiež papiere, vyrobené v tomto závode, sú dobre známe nielen v Európe, ale i vo všetkých svetadieloch. Nebolo zvláštnosťou vidieť bankové papiere v obchodoch v Sydney, Šanghaji, Kalkate alebo v Bombay, resp. domorodcov z Cejlonu, Afriky baliť južné ovocie do ružomerských sulfitových papierov. Tak isto sa stali v cudzine vyhľadávané výrobky ostatných závodov tejto firmy na Slovensku z Banskej Bystrice, Handlovej, Novák, Slovenskej Lupče a Žiliny, v ktorých sa vyrába: atrament, drevený drôt, farby tlačiarenské a bronzové, ferosilícium, chlórman sodný, karbid, kyselina sírová a soľná, ložiskový kov, lúh sodný, perchloretylén, pečiatkový olej, skalica modrá, superfosfát, tekutý chlór, trichlóretylén a zápalky.³⁰⁰

Vzhľadom k veľkému počtu zahraničných odberateľov bola pre Ružomerskú továreň na celulózu a papier v Ružomberku nevyhnutná sieť zahraničných zástupcov. Za distribúciu výrobkov do mnohých krajín zodpovedali nasledujúci zahraniční zástupcovia:

1./ Nemecko: nemecký celulóзовý trh obhospodarovala už od roku 1936 firma Erich Weidemann, Berlín, ktorá dostávala od 1. januára 1941 1% províziu.

2./ Taliansko: zástupcom na talianskom trhu bol Dr. Vladimiro Rossini, Turín. Zastupoval závod v oblasti viskózovej celulózy – provízia 2,5% a j v oblasti papierovej celulózy – provízia 2, 25%.

3./ Taliansko – nové územia: W. Pauly & Co., Miláno, prijatý v roku 1941. Zástupca v oblasti papierovej celulózy za 2% províziu.

4./ Maďarsko: Chemicolor, Budapešť – 3% provízia. Dodávky v rokoch 1941 – 1942 už neboli také obsiahle, čo vyplývalo z platobných ťažkostí medzi Maďarskom a Slovenskom.

5./ Chorvátsko: závod zastupovala koncernová firma Kemopromet, Záhreb. Vzhľadom k nepriaznivým platobným podmienkam, však v roku 1943 nedošlo k žiadnym obchodom. Provízia – 3%.

6./ Bulharsko: od 1. januára 1943 zástupca Bulharská biochémia, Sofia – 3% provízia. Na báze kompenzácií dochádzalo len k menším príležitostným predajom.

7./ Švajčiarsko: provizórny zástupca Newspaper, Pulp & Wood export Ltd, Zürich. Zástupca na skúšobnú dobu Maison Bellevue – 2,5% provízia. Zastupiteľská zmluva bola vyhradená až do začatia prvého predaja. Neuzatvorená žiadna písomná zmluva.

8./ Belgicko: provizórny zástupca Continental Celluloze, Brusel – 3% provízia. V roku 1943 ešte zástupca nezačal žiadne obchody. Neuzatvorená žiadna písomná zmluva.

9./ Francúzsko: Fr. Peterson, Paríž – 2,5% provízia. Neukončené žiadne obchody. Neuzatvorená písomná zmluva.

10./ Holandsko: skúšobné zastúpenie pre viskózovú celulózu Albert Bos, Amsterdam – 2% provízia. Papierová celulóza Grosskamp & Co., Amsterdam – 2% provízia.

³⁰⁰ Slovenské hospodárstvo v obrazoch. Cit. 176, s. V/1.

11./ Grécko: provizórne Catris Freres – 2% provízia. Prebiehali len príležitostné malé obchody.³⁰¹

Všetky zmluvy platili do odvolania a neboli časovo terminované. Provízie³⁰² sa počítali z fakturálnej netto hodnoty a boli splatné kvartálne. Pokiaľ išlo clearingové platby, splatnosť bola možná až po likvidácii príslušných účtov SNB.

* * *

Dňa 9. decembra 1940 bola uzatvorená dohoda medzi slovenským celulózovým a papierenským priemyslom a nemeckým priemyslom. V zmysle Dohody bol ustálený štvrtročný kontingent do Protektorátu na 11 000 ton v hodnote 40 700 000 Ks. Mesačne to predstavovalo 3677 ton v hodnote 13 566 668 Ks, z ktorých podiel ružomerského podniku predstavoval 1120 ton v sume 4 140 000 Ks.³⁰³

S dodržiavaním kontingentu však nebol spokojný riaditeľ ružomerského závodu Ing. Andrej Smieško, ktorý poslal sťažnosť na generálne riaditeľstvo Spolku pre chemickú a hutnú výrobu v Prahe. Nesúhlasil s tým, že do kontingentu sa započítava aj vývoz do Sudet, čím sa kontingent ochudobňuje. Generálne riaditeľstvo v tomto prípade argumentovalo s dohodou uzavretou 26. apríla 1941³⁰⁴ a poukazovalo na nutnosť započítať do kontingentu aj výdavky určené na zakúpenie skladačiek, ktoré predstavovali položku 6%. Aj z tohto hľadiska prekročila ružomerská továreň na celulózu a papier svoj kontingent vývozu do Protektorátu v prvom polroku 1941 o 123 756 Ks.³⁰⁵

S obchodovaním slovenských celulózk a papierní v rámci Tretej ríše a mimo nej súviselo aj stretnutie predstaviteľov týchto závodov v Ružomberku 18. marca 1941. Na stretnutí sa hovorilo o nevýhodnosti dohody, uzatvorenej s Nemeckom 9. decembra 1940. Z dohody totiž vyplývali veľmi nevýhodné podmienky pre export slovenského tovaru mimo Protektorátu a Nemecka. Pri najbližších rokovaniach s Nemeckom sa teda malo v prvom rade pamätať na nutnosť viac-menej voľného exportu slovenských podnikov aj mimo Tretej ríše. Podľa konštatovania zúčastnených strán mohli slovenské papierne jedine týmto spôsobom do istej miery regulovať stratovosť svojho podnikania. Problém sa týkal aj cien, za ktoré sa predávali slovenské výrobky do Čiech a na Moravu. Tieto ceny boli totiž nielen nižšie ako ceny na svetovom trhu, ale dokonca ani nezodpovedali zvýšeným výrobným nákladom. Z tohto dôvodu by sa každý nepriaznivý zásah do cenovej hladiny výrobkov stal finančne aj hospodársky

³⁰¹ SNA BA, f. ÚSC v Bratislave 1939-1948, inv. č. 68, šk. č. 57.

³⁰² Ak sa na obchode zástupcovia nepodieľali jej výška mala byť dohodnutá individuálne. V prípade, že bola zástupcom koncernová firma, ako napr. v Maďarsku, Chorvátsku a Bulharsku, provízia sa bonifikovala. SNA BA, f. ÚSC v Bratislave 1939-1948, inv. č. 68, šk. č. 57.

³⁰³ SNA BA, f. ÚSC v Bratislave 1939-1948, inv. č. 68, šk. č. 54.

³⁰⁴ Podľa dohody uzatvorenej 26. apríla 1941, predstavoval kontingent Spolku pre chemickú a hutnú výrobu v Ružomberku 32% (Ružomberok 24% a Poprad 8%), Harmanec 35%, Supra 16%, Slavošovce 11% a Martin 6%. Kontingent však nebol určený žilinskej celulózke a preto chcelo generálne riaditeľstvo Spolku pre chemickú a hutnú výrobu v Prahe, do ktorého koncernu žilinský závod patril, poskytnúť 0,5% z ružomerského kontingentu. SNA BA, f. ÚSC v Bratislave 1939-1948, inv. č. 68, šk. č. 54.

³⁰⁵ SNA BA, f. ÚSC v Bratislave 1939-1948, inv. č. 68, šk. č. 54.

úplne neúnosným a ohrozil by export do vzdialenejších krajín. Keďže export bol dôležitým faktorom nielen pri slovenských celulózkach a papierňach, ale pozitívne vplýval na celé slovenské národné hospodárstvo, bolo nevyhnutné prispôbiť dovtedy platné ceny v Čechách a na Morave, cenám nemeckým.³⁰⁶

Otázka zvýšenia cien tovarov vyrábaných v slovenských celulózkach a papierňach musela byť prerokovaná aj na oficiálnych miestach v Bratislave a Berlíne. Za týmto účelom usporiadala berlínska hospodárska skupina 3. októbra 1941 stretnutie, na ktorom sa zúčastnili zástupcovia Reichsstelle für Papier a Predajne spojených papierní spol. s r.o. Na tomto rokovaní sa dohodlo, že Ríšske ministerstvo hospodárstva zvolá na 6. októbra 1941 schôdzu s účasťou oficiálnych hospodárskych zástupcov. Zúčastnené miesta sa nakoniec dohodli na kompromisnom návrhu, z ktorého vyplývalo, že zvláštna 5% cenová prirážka sa mohla účtovať od 1. novembra 1941, ale zatiaľ len na dobu šiestich mesiacov.³⁰⁷

Okrem zahraničného exportu a problémami s ním súvisiacimi riešili ružomerské celulózky a papierne v roku 1941 aj otázku celoštátneho zvýšenia miezd robotníctva zamestnaného v papierňach a celulózkach. Toto nariadenie predpisovala vyhláška 185/1941 od 1. mája 1941. Podľa vydaného predpisu boli platy v papiernickom a celulózovom priemysle zvýšené o 20%, zároveň však bola zrušená mimoriadna výpomoc, zavedená 12. augusta 1940. Drahotná výpomoc predstavovala v priemere 15% základných miezd, takže po jej odbúraní sa platy reálne zvýšili iba o 5%. S týmto riešením nesúhlasilo Slovenské kresťansko-sociálne odborové združenie, ktoré navrhovalo zvýšenie podľa zásad použitých v Slovenskej papierni v Ružomberku.³⁰⁸ Spolku pre chemickú a hutnú výrobu, správe závodu v Ružomberku bolo dané 7. augusta 1941 aj doporučenie k úprave miezd od Ministerstva vnútra – Ústredného úradu práce. Toto odporúčanie však vzhľadom k tomu, že zvýšenie miezd v Slovenskej papierni bolo po dobrovoľnej dohode, ružomerský Spolok pre chemickú a hutnú výrobu neakceptoval a zotrval na pôvodnom 5% zvýšení.³⁰⁹

Vzhľadom k tomu, že slovenské celulózky vyvíjali od vzniku 1. SR svoju činnosť vo väčšej miere s ohľadom na nemecké záujmy, snažili sa začiatkom roka 1942 predostrieť svoje požiadavky nemeckej strane aj menej formálnou cestou. Aj za týmto zámerom bolo zorganizované stretnutie slovensko-nemeckých priemyselných výborov na 4. februára 1942 do hotela Carlton. Toto stretnutie schválil aj generálny tajomník Ústredne slovenského priemyslu Dr. Ing.

³⁰⁶ SNA BA, f. ÚSC v Bratislave 1939-1948, inv. č. 68, šk. č. 54.

³⁰⁷ So schváleným textom síce slovenské celulózky a papierne vyjadrili súhlas, súčasne však žiadali zvolanie schôdze do Bratislavy, kde by sa dojednali ďalšie cenové zvýšenia. Pražské riaditeľstvo Predajne spojených papierní však jasne upozornilo na skutočnosť, že na schválenie ďalších cenových úprav zo strany berlínskych miest zatiaľ nie je náležitá ochota. SNA BA, f. ÚSC v Bratislave 1939-1948, inv. č. 68, šk. č. 54.

³⁰⁸ V Slovenskej papierni v Ružomberku dobrovoľnou dohodou správy podniku a zástupcov robotníctva došlo od 1. mája 1941 k výplate rodinného prídavku v sume 30 Ks mesačne na každého člena rodiny, ktorého robotník dostával mimoriadnu výpomoc podľa dohody z 12. augusta 1940, čím bolo v podstate dosiahnuté ďalšie zvýšenie miezd. ŠA BY – p. LM, f. OÚ Ružomberok 1923-1945, č. j. 560/1942 adm., šk. bez čísla

³⁰⁹ ŠA BY – p. LM, f. OÚ Ružomberok 1923-1945, č. j. 560/1942 adm., šk. bez čísla

Peter Zaľko. Na spoločnú večeru boli okrem iných pozvaní aj viceprezident ríšskej banky a zástupca ríšskeho ministra hospodárstva Dr. Lange a ako čestný hosť generálny riaditeľ spoločnosti I.G. Farben,³¹⁰ ktorý bol zároveň aj predsedom širšieho výboru Süd-Ost.³¹¹ O tom, že snaha slovenských celulózkov využívať aj takéto stretnutia na aspoň čiastočné presadenie svojich požiadaviek bola potrebná, svedčí skutočnosť, že množstvo a termín dodania celulózy zákazníkom záviseli od rozhodnutia I.G. Farbenindustrie.³¹²

Oficiálne rokovanie medzi ÚSC a nemeckým priemyslom sa uskutočnilo 17. – 18. februára 1942. Konkrétne medzi priemyselné rokovania však nedospeli k úspešnému záveru, nakoľko sa obidve strany nemohli zhodnúť. K dohode nedošlo hlavne z toho dôvodu, že nemecká strana nebola ochotná akceptovať slovenské požiadavky. Po neúspešných rokovaniach sa 19. februára 1942 záležitosti ujali nemecké a slovenské vládne výbory, ktoré dohodli konečné riešenie už bez účasti slovenských celulózkov.³¹³ Podľa uzatvorenej dohody sa malo v roku 1942 na Slovensku vyrobiť 106 500 ton celulózy. Slovenské výrobky mali smerovať hlavne na územia ovládané Nemeckom: Tretia ríša 38 500 t, Protektorát 12 000 t, Holandsko – Belgicko – Francúzsko 4000 t, pre Taliansko bolo určených 24 000 t a na voľné trhy 6500 t.³¹⁴ Prevažnú väčšinu kontingentu mali vyprodukovať a vyexportovať koncernové podniku Spolku pre chemickú a hutnú výrobu: Ružomberok, Žilina, Martin. Slovenskej papierni v Ružomberku bolo pridelených 17,5% a 20% produkcie.

Ružomerská továreň na celulózu sa tak aj naďalej zameriavala hlavne na dodávky do zahraničia. Na Slovensku mala v roku 1942 jediného odberateľa a to Chemický priemysel v Bratislave. Z tohto dôvodu uvažoval Spolok o presunutí dodávok pre firmu Baťa zo žilinskej celulóžky na ružomerský podnik. Ružomerská továreň, v záujme získania prostriedkov, hľadala aj spôsob ako skrátiť návratnosť obnosov za dodávky do Nemecka, ktoré boli v tomto čase vystavované na účet až po 4-5 mesiacoch.³¹⁵

Okrem samotného množstva kontingentov sa v roku 1942 opäť riešila aj otázka zvýšenia cien papiera dovážaného do Protektorátu. K zvláštnej 5% prirážke, ktorá bola prijatá ešte v roku 1941 schválili nemecké a slovenské vládne výbory ďalšie zvýšenie o 16%. Po prijatí dohody aj príslušnými úradnými miestami

³¹⁰ Nemecká spoločnosť I.G. Farbenindustrie mala po vytvorení Protektorátu Nemeckom, rozhodujúci vplyv na Spolok pre chemickú a hutnú výrobu v Prahe, čím v podstate určovala aj činnosť najväčších slovenských celulózkov, ktoré patrili do koncernového podniku Spolku pre chemickú a hutnú výrobu.

³¹¹ Berlínsky drevársky koncern Süd-Ost-Holz získal a následne zrekonštruoval najväčší drevársky podnik na Slovensku v rokoch 1940 – 1945, závod na výrobu barakov v Turanoch. Na tomto príklade je jasná aj prepojenosť nemeckých spoločností pri ich prenikaní do slovenského drevárskeho priemyslu. SNA BA, f. ÚZSP 1921-1950, inv. č. 72, šk. č. 68.

³¹² SNA BA, f. ÚSC v Bratislave 1939-1948, inv. č. 68, šk. č. 26.

³¹³ SNA BA, f. ÚSC v Bratislave 1939-1948, inv. č. 68, šk. č. 26.

³¹⁴ SNA BA, f. ÚSC v Bratislave 1939-1948, inv. č. 68, šk. č. 56.

³¹⁵ SNA BA, f. ÚSC v Bratislave 1939-1948, inv. č. 68, šk. č. 56. Platby do Nemecka a Protektorátu sa vyriešili na rokovaniach v Berlíne 12. – 14. novembra 1942. Podľa uzatvorenej dohody sa malo za všetky dodávky do Nemecka a Protektorátu od 1. novembra 1942 platiť ihneď po obdržaní účtu netto bez akejkoľvek zrážky. SNA BA, f. ÚSC v Bratislave 1939-1948, inv. č. 68, šk. č. 53.

v Protektoráte vstúpili nové ceny do platnosti 31. marca 1942.³¹⁶ Realizácia zvýšenia však narazila na čiastočné nezhody medzi ÚSC a Predajňou spojených papieri v Prahe.³¹⁷ Pokým Predajňa navrhovala 16% zvýšenie cien bez predchádzajúcej 5% prirážky, slovenské celulózky trvali na zachovaní zvláštnej 5% prirážky. Ružomerský závod pri tomto inicioval spoločný postup slovenských celulózok, ktorý mali zachovať pri stretnutí s vrchným riaditeľom Predajne Ing. Staffenom.³¹⁸

Ružomerská továreň na celulózu a papier spolupracovala s nemeckou stranou aj pri dodávke pyritu potrebného na výrobu celulózy. Na zjednodušenie platobného styku s firmou Metallgesellschaft z Frankfurtu navrhla SNB aby boli poukazy ihneď po príchode žiadostí a faktúr prevedené na konto firmy u Deutsche Bank. Zároveň mal byť zostavený zoznam, v ktorom budú figurovať všetky firmy, ktoré pyrit dostanú, s uvedením jeho množstva spolu s približnou protihodnotou. Protihodnota mala byť prevedená pred začiatkom každomesačných dodávok na podklade predbežnej faktúry, ktorú mala dodávajúca firma poskytnúť s dostatočným predstihom.³¹⁹

V roku 1943 pretrvávali aj naďalej snahy slovenských celulózok o zvýšenie cien svojich výrobkov. Rokovania s nemeckou stranou však nepriniesli úplné splnenie požiadaviek, a tak pokračovali aj v roku 1944. K pretrvávajúcej požiadavke slovenských celulózok, ktorých súčasťou bola aj ružomerská továreň prispeli v roku 1944 hlavne tri dôležité zmeny:

- 1./ zvýšenie cien surovín, výrobných nákladov a miezd,
- 2./ uplatňovanie dôsledného cenového stropu pri vývoze do Protektorátu,
- 3./ export do ostatných odbytísk, okrem Nemecka a Protektorátu sa stal nemožným.

K prvému bodu celulózy argumentovali, že podľa cenových ustanovení v tuzemsku a Nemecku nemali ceny surovín stúpať. Tento predpoklad sa však nepotvrdil a ceny surovín stúpali smerom nahor pričom sa ich akosť podstatnou mierou zhoršila čo prispievalo k zvýšeniu výrobných strát. Problematickým sa javila aj strata odbytísk v juhovýchodnej a južnej Európe a to predovšetkým Talianska. Tu nastal problém, že výrobné straty na Slovensku nebolo možné kompenzovať vyššími exportnými cenami. Svoje prebytky museli následne slovenské celulózky dodávať do Protektorátu a do Ríše, kde sa však na základe posledných vládnych rokovaní nemohli zvyšovať ceny. Na základe uvedených pripomienok navrhli firmy: Spolok pre chemickú a hutnú výrobu, závod Ružomberok a Poprad, Harmanecká továreň na papier úč. spol., Slovenská papieriň úč. spol., Továreň na papier Slavošovce

³¹⁶ SNA BA, f. ÚSC v Bratislave 1939-1948, inv. č. 68, šk. č. 54.

³¹⁷ Do Predajne spojených papieri v Prahe a jej reprezentácie v Bratislave vstúpil Spolok pre chemickú a hutnú výrobu v Ružomberku v roku 1941. Okrem ružomerského závodu tam boli včlenené aj: Harmanecká továreň na papier, úč. spol., Harmanec, Továreň na papier, úč. spol., Slavošovce a Slovenská papieriň, úč. spol., Ružomberok. SNA BA, f. ÚSC v Bratislave 1939-1948, inv. č. 68, šk. č. 54.

³¹⁸ SNA BA, f. ÚSC v Bratislave 1939-1948, inv. č. 68, šk. č. 54.

³¹⁹ Vzhľadom k tomu, že ružomerský závod neobdržal potrebnú predfaktúru, požiadala Dr. Bauera z ÚSC o presnejšie informácie k ďalšiemu postupu. SNA BA, f. ÚSC v Bratislave 1939-1948, inv. č. 68, šk. č. 26.

a Továreň na celulózu úč. spol., Turčiansky Sv. Martin následné zvýšenie cien. Rotačný papier o 35%, baliaci papier o 25% a grafický papier o 25%.³²⁰

Situácia v slovenskom priemysle sa však už v roku 1944 mení. Slovenské hospodárstvo dosiahlo svoj kulminálny bod v roku 1943 a nastalo obdobie stagnácie. Na Slovensku sa už pripravovalo aj SNP a po jeho vypuknutí sa vo väčšine podnikov stredného Slovenska výroba obmedzila, alebo úplne zastavila. Odrazilo sa to samozrejme aj na exporte ružomerskej celulózy, ktorý bol v tomto čase prakticky nemožný. SNR vydala nariadenie o prevzatí nemeckých a arizovaných podnikov a dosadení dôverníkov do vedenia podnikov. Povstalecké územie sa však po vyčerpávajúcich bojoch postupne zmenšovalo a moc prevzali do svojich rúk Nemci za pomoci bratislavskej vlády. Podľa jej nariadenia č. 154/1944 mali živnostenské úrady zvýšenou mierou dbať na hospodárske a verejné záujmy štátu. Do podnikov, ktoré nespĺňali uvedené nariadenie mali byť podľa tohto predpisu dosadení dočasní správcovia. Podnikom, ktoré počas Povstania porušili uvedené zásady bolo odňaté právo zachovania závodu. V prípade, že bolo potrebné udržať podnik v prevádzke podal sa návrh na uvalenie dočasnej správy. Pri uvalení dočasnej správy museli živnostenské úrady uviesť konkrétne dôvody, podľa ktorých bolo možné rozhodnúť, že podnik nespĺňa hospodárske a verejné záujmy štátu alebo je opustený. Spolu s dočasnou správou mal byť navrhnutý aj dočasný správca, ktorý mal spĺňať odborné a mravné požiadavky.³²¹ Pri výbere vhodnej osoby poskytlo Ministerstvo hospodárstva zaujatie stanoviska Generálnemu sekretariátu HSLS a Hospodárskemu ústrediu Deutsche Partei v Bratislave. Zároveň malo byť prihlíadané k osobám, ktoré utrpeli v súvislosti s povstaleckými udalosťami majetkovú stratu.³²²

Hektické udalosti z druhej polovice roka 1944, obmedzenie výroby a problémy s exportom sa odzrkadlili aj na konečnom hospodárskom výsledku Ružomerskej továrne na celulózu a papier v Ružomberku v obchodnom roku 1944. Jej zisk v porovnaní s predchádzajúcimi rokmi výrazne poklesol a dosiahol výšku 380 475 Ks.³²³

Rok 1945 znamenal pre ružomerský závod v podstate zastavenie výroby. Nemecká vojenská správa dala pre priblíženie sa frontu 29. januára 1945 rozkaz k zastaveniu a ochromeniu závodu. Nemecká branná moc postupne začala z demontážou súčiastok, strojov, polotovarov a iných zariadení, ktoré postupne odsúvala do sesterského závodu v Skalici.³²⁴ Podľa zoznamu, ktorý vypracoval Spolok pre chemickú a hutnú výrobu, závod Ružomberok 3. februára 1945 boli

³²⁰ SNA BA, f. ÚSC v Bratislave 1939-1948, inv. č. 68, šk. č. 53.

³²¹ Mal to byť slovenský štátny občan najmenej 24 ročný, mravne zachovalý a odborne vzdelaný. Mala sa vyžadovať určitá znalosť a skúsenosť z príslušného odboru. V prípade, že vyhovovali týmto kritériám uprednostnení boli zamestnanci podniku. SNA BA, f. OPK v Banskej Bystrici 1890-1949, inv. č. 36, šk. č. 879.

³²² SNA BA, f. OPK v Banskej Bystrici 1890-1949, inv. č. 36, šk. č. 879.

³²³ ŠA BY, f. KS v Ružomberku 1876-1949, č. j. 649/1946, šk. č. 1134.

³²⁴ Bližšie DECKER, Viliam: *75 rokov papierenského priemyslu v Ružomberku*. Martin 1965.

postupne odvážané: turbíny, 157 motorov, autá, klinové remene, kancelárske stroje, ale aj suroviny a papier v hodnote niekoľko desiatok miliónov korún.³²⁵

Obdobie ústupu nemeckých vojsk a postupného oslobodzovania Slovenska malo pre slovenské celulózky priam katastrofálne následky. Svoje straty, ktoré vznikli počas nemeckej okupácie vyčíslili na 100 000 000 Ks. Z dôvodu nedostatku uhlia navyše mohli svoju obmedzenú prevádzku začať až v októbri 1945 a s plnou výrobou sa počítalo až v lete 1946.³²⁶ Kvôli získaniu finančných prostriedkov a rýchlejšiemu obnoveniu výroby požiadali slovenské celulózky a papierne Povereníctvo SNR pre výživu a zásobovanie o dočasné zvýšenie cien o 30%. Ako hlavné dôvody uviedli: 1./ nemožnosť exportu do voľnej cudziny, 2./ v roku 1944 prebiehala normálna výroba a odbyt na Slovensku len do konca augusta, 3./ vojnové škody predstavovali 100 000 000 Ks, 4./ v roku 1945 obmedzená výroba len od októbra, 5./ plná prevádzka až v lete 1946.

Slovenské závody poukázali aj na to, že ceny výrobkov sú v českých krajinách nižšie ako na Slovensku z dôvodu nižšej akosti. Táto situácia bola spôsobená tým, že česko-moravské podniky zhoršili svoju kvalitu už po nemeckej okupácii podľa nemeckých predpisov. Akosť slovenských výrobkov sa na rozdiel od českých udržala na vyššej úrovni aj počas vojny.³²⁷

Situácia po druhej svetovej vojne bola pre Ružomberskú továreň na celulózu a papier v Ružomberku a aj ostatné slovenské celulózky nanajvýš obtiažna. Z podnikov, ktoré boli pod nemeckým vplyvom odviezli alebo zničili potrebné strojné zariadenia. Závody trpeli aj nedostatkom surovín, odbytísk a finančných prostriedkov. Postupne sa menila aj ich organizačná štruktúra. Napokon boli znárodnené a ružomberský závod³²⁸ s väčšinou významnejších slovenských celulózok sa stal súčasťou národného podniku Považské celulózky a papierne.

³²⁵ ŠA BY – p. LM, f. OÚ Ružomberok 1923-1945, č. j. D1-521/1945 prez., šk. bez čísla

³²⁶ V ružomberskej celulózke začala od septembra 1945 pracovať silo-ústredňa a jeden papierenský stroj a ostatné začali pracovať v prvom štvrtroku 1946. DECKER, Viliam: *História priemyslu papiera a celulózy na Slovensku*. In: Zborník Múzea v Antole. Múzeum v Antole 1989, s. 136.

³²⁷ SNA BA, f. ÚSC v Bratislave 1939-1948, inv. č. 68, šk. č. 53.

³²⁸ Podľa súhrnnej štatistiky k 31. decembru 1945 vstúpil ružomberský závod do národného podniku Považské celulózky a papierne s nasledujúcou bilanciou: pozemky, budovy, stroje zariadenia – 29 029 813 Ks, zásoby – 45 501 950 Ks, dlžníci – 31 645 623 Ks, prechodné položky – 193 354 Ks, rezervy na dubiôza a iné – 3 016 147 Ks, pokladničná hotovosť – 350 795 Ks, cenné papiere – 783 750 Ks, veritelia, banky – 39 276 918 Ks, prechodné položky – 2 643 180 Ks, majetok – 62 569 041 Ks. SNA BA, f. ÚSC v Bratislave 1939-1948, inv. č. 68, šk. č. 81.

ŽILINSKÁ TOVÁREŇ NA CELULÓZU, ÚČ. SPOL., ŽILINA V ROKOCH 1939 – 1945

Žilinská celulóžka úč. spol., v Žiline patrila v rokoch 1939 – 1945 medzi najväčšie slovenské celulóžky. Ako väčšina najvýznamnejších slovenských drevárskych podnikov a celulóžok bola situovaná na území stredného Slovenska. Rozmiestnenie drevospracujúcich podnikov v stredoslovenskom regióne bolo determinované samozrejme v prvom rade dostatkom drevenej hmoty. Ako sa to uskutočnilo v prípade Ružomerskej továrne na celulózu a papier v Ružomberku a Martinskej celulóžky úč. spol., v Martine, tak isto aj žilinská celulóžka sa dostala počas rokov 1939 - 1945 do záujmovej sféry nemeckého kapitálu. Dominantný vplyv ako v predchádzajúcich celulóžkach mal aj v žilinskom závode Spolok pre chemickú a hutnú výrobu v Prahe,³²⁹ ktorý bol majoritným účastinárom menovaných celulóžok.

Spolok pre chemickú a hutnú výrobu bol najvýznamnejším koncernovým podnikom Živnostenskej banky – koncernovou subcentrálou, ktorá stála v čele najväčšieho chemického koncernu v Československu. Chemické závody tohto koncernu boli roztrúsené vo všetkých štátoch juhovýchodnej Európy. Už v 80-tych rokoch 19. storočia spoločnosť uzavrela spoločenstvo s belgickým koncernom Solvayovcov. Hlavným akcionárom Spolku boli Solvayovci a Živnostenská banka. V roku 1929 bola so Solvayovcami uzatvorená syndikátna dohoda, v ktorej sa obidvaja akcionári zaväzovali, že bez súhlasu druhej strany nepredajú svoju účasť. V tejto dobe mal Solvayov koncern asi 40 závodov v najrôznejších krajinách sveta. Tieto závody sa zaoberali najviac výrobou sódy.

Na konci roku 1938 bol akciový kapitál spoločnosti zvýšený novou emisiou na 85 mil. Kč a v roku 1939 bol zvýšený okolkovaním akcií na 237 mil. K. Súhrnný počet akcií predstavoval vtedy 395 000 kusov. Na valnom zhromaždení v roku 1941 predložila Živnostenská banka celkom 203 500 kusov akcií, z toho 79 768 kusov na nostru. Na konci roka 1941 bol akciový kapitál rozdelený nasledovne:

1./ skupina Živnostenskej banky.....	57 281 000 K
2./ skupina Solvay.....	29 294 000 K
3./ banka Slavia.....	1 135 000 K
4./ Agrárna banka.....	10 800 000 K
5./ Kreditanstalt der Deutschen.....	6 300 000 K
6./ Boskin a.s.....	381 000 K
7./ Länderbanka Viedeň.....	1 812 000 K
8./ Smíchovský pivovar.....	387 000 K
9./ Neznámi akcionári.....	125 219 600 K ³³⁰

³²⁹ Slovenské závody Spolku: Nováky, Žilina, Handlová, Ružomberok, Poprad, Banská Bystrica, Slovenská Ľupča a Liptovská Osada boli v roku 1940 zlúčené do osobitnej slovenskej spoločnosti, ktorá disponovala kapitálom 110 mil. Ks. KRÁL, V.: Cit. 27, s. 261.

³³⁰ KRÁL, V.: Cit. 27, s. 242-243.

Spolupráca so Solvay zaistovala Spolku aj dôležité spojenie s najväčšími svetovými chemickými koncernami. Solvayovci mali kapitálovú účasť v najdôležitejšom anglickom chemickom koncerne Imperial Chemical Industries a prostredníctvom svojich závodov v Nemecku boli kapitálovo spojení s najväčším chemickým koncernom v Nemecku I.G. Farbenindustrie.³³¹ Dôležitým prostredníkom medzi I.G. Farben a Solvayovými závodmi v Nemecku bola Deutsche Bank. Riaditeľ Abs bol súčasne členom správnych orgánov oboch spoločností, pričom I.G.³³² výslovne zdôrazňovala, že nevidí v Solvayovej spoločnosti nepriateľský podnik.³³³

Postupne sa s prihliadnutím na nemecké záujmy riešila i otázka vedúceho predstaviteľa spoločnosti a generálnym riaditeľom Spolku sa stal Bernhard Adolf. Bernhard Adolf bol členom Úverového ústavu (skupina sudetonemeckých podnikateľov). Menovanie B. Adolfa riaditeľom Spolku ukončilo obdobie pokusov ríšskonemeckých monopolov o ovládnutie Spolku. Zmluvy, ktoré mala so Spolkom I.G. Farben, zostali aj naďalej v platnosti. B. Adolf sám nadviazal hneď po svojom menovaní styky s I.G. a v nasledujúcich rokoch sa pri závažných rozhodnutiach vždy obracal na tento chemický koncern. Z tohto dôvodu I.G. Farben nepovažovala menovanie B. Adolfa za riaditeľa ako ohrozenie svojich záujmov.³³⁴ Svedčí o tom aj skutočnosť, že nevyužila zvláštny výnos nemeckého ministerstva hospodárstva, ktorý ju oprávňoval k prevzatíu všetkých cudzích kapitálových účasí v chemickom priemysle štátov juhovýchodnej Európy.³³⁵

I.G. Farbenindustrie samozrejme okrem celulózk nachádzajúcich sa na Balkáne prejavila záujem aj o slovenské celulóžky, ktoré sa výrazne rozvíjali už počas existencie 1. ČSR. V prípade slovenských celulózk však nešlo o priamy

³³¹ Už v rokoch pred Mnichovom poskytli Solvayovci koncernu I.G. Farben kapitálovú účasť na svojich závodoch v Nemecku. V roku 1939 predstavovala táto účasť 25% akciového kapitálu – 18 750 000 mariek. C. A. Clemm a Rüdiger von der Goltz z Nemeckých Solvayových závodov zaistovali súčinnosť s I.G. Farben a na začiatku okupácie sa preto stali aj členmi správnej rady Spolku. KRÁL, V.: Cit. 27, s. 247.

³³² I.G. Farben sa pokúsila v rokoch 2. svetovej vojny využiť dočasnú politickú a vojenskú prevahu Nemecka, aby si podrobila ostatné konkurenčné skupiny. Tento zámer mala aj so Spolkom počas celej okupácie Čiech. Spolok bol oproti I.G. podstatne slabší. Okrem politickej nerovnováhy išlo hlavne o hospodársku prevahu. V roku 1944 predstavoval akciový kapitál Spolku 237 mil. K. Akciový kapitál I.G. Farben bol 1 400 000 000 RM, čo bolo 14 miliárd korún. Akciový kapitál I.G. bol teda 59 krát vyšší ako kapitál Spolku. I.G. išlo hlavne o preniknutie do juhovýchodnej Európy, kde Spolok vlastnil viacero podnikov. KRÁL, V.: Cit. 27, s. 244.

³³³ KRÁL, V.: Cit. 27, s. 243

³³⁴ Pozitívny postoj k presadeniu nemeckého vplyvu v slovenských podnikoch prezentoval B. Adolf aj v nasledujúcom liste: „Som pevne presvedčený, že s postupujúcou germanizáciou národného hospodárstva v protektoráte pôjde ruka v ruke i prevedenie českých pozícií na Slovensku. Považujem za nebezpečné, aby sa prišlo k českým pozíciám z periferie, nakoľko vtedy jestvuje nebezpečenstvo, že tieto pozície budú oddelené, a ak sa to vôbec podarí, aby boli pripojené k iným nemeckým podnikom, mohlo by prísť k nezdravému hospodárskemu napätiu. Bude preto treba v tomto smere postupovať s určitou zdržanlivosťou. [...] Aby sa dostali kapitálové účasti na Slovensku do nemeckých rúk, javí sa mi omnoho cieľu primeranejšou tá cesta, aby P. Staffen sa všemožne usiloval z Prahy, aby náš vplyv bol v materských spoločnostiach zväčšený. Potom sa stane akákoľvek personálna politika na Slovensku vecou škrtu pera.“ Pozri: LIPTÁK, L.: Cit. 13, s. 80; Archív Národného súdu; Krajský ľudový súd Bratislava.

³³⁵ KRÁL, V.: Cit. 27, s. 270; Adolfova korešpondencia, Kösterov list z 18. 5. 1942. Bernhard Adolf bol aj predsedom Ústredného zväzu priemyslu pre Čechy a Moravu. PRŮCHA, V. et al.: Cit. 1, s. 478.

kapitálový vstup, ale o získanie vplyvu prostredníctvom Spolku pre chemickú a hutnú výrobu v Prahe, ktorý bol rôznymi zmluvami previazaný s nemeckou spoločnosťou. Je to typický príklad prenikania nemeckého vplyvu na Slovensko cez rôzne dcérske firmy a medzičlánky nemeckých podnikov. Môžeme teda hovoriť o akomsi nepriamom ovládaní bez priamej kapitálovej účasti. Príkladom takéhoto postupu je aj Žilinská továreň na celulózu úč. spol., v Žiline.

Žilinská celulóžka vznikla ešte počas Rakúsko-Uhorska v roku 1906. Pôvodná účastinná istina spoločnosti bola ustálená na 12 000 000 Kč, rozdelených na 60 000 kusov po 200 Kč. Na základe uznesenia mimoriadneho valného zhromaždenia konaného 8. januára 1931 sa však účastinný kapitál zvýšil o 18 000 000 Kč. Uskutočnilo sa to vydaním 90 000 kusov účastín. Kapitál spoločnosti potom predstavoval 30 000 000 Kč rozdelených na 150 000 účastín po 200 Kč.³³⁶ K opätovnému zníženiu účastinného kapitálu došlo po rozhodnutí valného zhromaždenia Dňa 1. júla 1935, keď sa jeho hodnota vrátila k 12 000 000 Kč.³³⁷ K ďalšej zmene došlo 6. júna 1936, keď účastinná istina spoločnosti predstavovala 9 000 000 Kč a pozostávala zo 45 000 účastín po 200 Kč (po vzniku 1. SR 14. marca 1939, 200 Ks).³³⁸

Účelom spoločnosti podľa § 2. jej stanov bolo:

1./ Spracovanie všetkých druhov drevín vo vlastných, za tým účelom zriadených alebo prenajatých prevádzkach a v súvislosti s tým zakladanie a prevádzkovanie závodov na spracovanie všetkých druhov drevín mechanickým a chemickým spôsobom. Mala sa vyrábať a spracovávať hlavne celulóza. S cieľom úplného zhodnotenia surovín a odpadových látok sa mali prevádzkovať všetky továrne a obchodné živnosti, ktoré súviseli s touto výrobou, alebo slúžili k podporovaniu tohto účelu.

2./ Nadobúdania a spracovanie k tomu potrebných surovín a v týchto podnikoch získaných výrobkov.

3./ Nadobúdanie, scudzovanie, prenajímanie, najímanie a zriaďovanie zastavených a nezastavených nehnuteľností všetkého druhu a vodných síl pre spoločenský účel.

4./ Získavanie a využívanie všetkých výsad, patentov, ochranných známkov, vzoriek a oprávnení, ktoré sa týkali spoločenského účelu, získavanie účastí na tuzemských a cudzozemských podnikoch podobného alebo iného druhu.³³⁹

Pár mesiacov po vyhlásení 1. SR sa 31. júla 1939 konalo valné zhromaždenie, na ktorom boli zvolení noví členovia správnej rady a ako člen dozornej rady bol menovaný riaditeľ Živnostenskej banky v Žiline,³⁴⁰ Bohumír

³³⁶ Toto zvýšenie účastinnej istiny sa uskutočnilo na podklade východiskovej bilancie zostavenej k 1. januáru 1930 v zmysle zákona o stabilizačných bilanciách zo dňa 15. júna 1927, č. 78 Zb. z. a nar.

³³⁷ Zníženie sa uskutočnilo okolnosťami 200 korunovej účastiny na 80 Kč. Potom účastinný kapitál spoločnosti pozostával zo 150 000 plne splatených, na majiteľa znejúcich účastín po 80 Kč.

³³⁸ ŠA BY – pobočka Žilina (ďalej p. ZA), f. OÚ Žilina 1923-1945, č. j. D-1767/1944/adm., šk. č. 506.

³³⁹ Stanovy Žilinskej továrne na celulózu účastinárskej spoločnosti. ŠA BY – p. ZA, f. OÚ Žilina 1923-1945, č. j. D-1767/1944/adm., šk. č. 506.

³⁴⁰ Po záverečnej etape koncentrácie bankového sektoru na Slovensku na prelome rokov 1942/1943 zostali na Slovensku iba dve samostatné filiálky českých bánk: Moravská banka a Živnostenská banka.

Šmidt. Členmi správnej rady boli poslanec Anton Hancko, farár Štefan Kreutman a poslanec a starosta Žiliny Vojtech Tvrďý.³⁴¹ Žilinská celulózka podala 11. októbra 1939 žiadosť o schválenie novomenovaných predstaviteľov. Na žiadosť odpovedalo 23. decembra 1939 Ministerstvo hospodárstva tým, že po dohode s Ministerstvom národnej obrany dalo OÚ v Žiline pokyn k schváleniu členov správnej rady. V prípade Bohumira Šmidta Ministerstvo hospodárstva z dôvodov verejného záujmu neschválilo jeho voľbu za člena dozorného výboru.³⁴² Nedôveru v štátnych orgánoch vyvolávalo aj exportné oddelenie celulózky, o ktoré sa začala zaujímať aj Ústredňa štátnej bezpečnosti (ÚŠB). Tá podala v apríli 1940 aj správu OÚ v Žiline: „...generálny riaditeľ Murín (slobodomurár) a riaditeľ Pietor sú silne zaujatí proti slovenskej vláde, Bauer – prokurista Živnobanky, Čech, Bulhař – prokurista, Čech. Z tohto dôvodu bolo by dobre zariadiť, aby v uvedenom podniku bol zamestnaný aspoň jeden spoľahlivý Slovák. Po osamostatnení Slovenska došiel do celulózky pod zámienkou výletu z Čiech disponent Uhlík, ktorý je bez pridelenia práce platený továrňou. Pohybuje sa bez účelu celkom voľne po podniku a je preto vážne podozrenie, že má nejaké poslanie – pravdepodobne špionáž v prospech Anglicka. Korešpondentka generálneho riaditeľa Murína, nejaká Češka Webrová požíva plnej dôvery celej spoločnosti. Pietrová, manželka úradníka celulózky cestuje často do Protektorátu a nápadne často navštevuje Masarykovu chatu a chatu na Bumbálke pri Makove, kde chodí mnoho Čechov...“³⁴³ Z uvedenej správy jasne vyplýva, že silné pozície českého kapitálu v podniku boli nežiadúce a zamestnanci z Čiech vzbudzovali podozrenie.

V roku 1941 sa aj naďalej odohrávali ťažkosti so schvaľovaním členov správy alebo dozorného výboru v prípade, že boli českej národnosti. Dňa 24. augusta 1940 bol po druhýkrát zvolený za člena dozornej rady prokurista Hynek Kovář. Žiadosti o jeho schválenie však Ministerstvo hospodárstva nevyhovelo. Žilinská celulózka sa niekoľkokrát odvolala proti rozhodnutiu ministerstva a argumentovala

Na základe výsledkov, ktoré zistila v roku 1939 osobitná komisia SNB, mala Živnostenská banka účasti v týchto spoločnostiach: Poist'ovňa Domov a Slovakia, podniky – Apollo, Handlovské bane, Karbónia, Montánia, Slovenská papieren, Slovenské cementárne, Kablo, Dynamitka, Železiarne Prakovce a iné. Táto priama účasť predstavovala 67 500 000 Ks. Ťažisko angažovanosti v slovenskom priemysle však bolo v nepriamej účasti, a to prostredníctvom podnikov jej koncernového priemyslu. Účasti Živnobanky v podnikoch sa samozrejme pod vplyvom nemeckého kapitálu postupne menili. Pozri HORVÁTH, Š. – VALACH, J.: Cit. 48, s. 157.

³⁴¹ ŠA BY – p. ZA, f. OÚ Žilina 1923-1945, č. j. 26 304/1939/prez., šk. č. 219.

HANCKO, Anton – učiteľ, okresný predseda HSES v Žiline. Od roku 1920 poslanec Národného zhromaždenia. Od roku 1929 senátor za HSES, starosta mesta Žiliny, redaktor časopisu Slovák na stráži, predseda Združenia slovenských kresťanských odborových organizácií, poslanec slovenského snemu za okres Žilina, podpredseda kultúrneho výboru. Člen správnych rád: Spojených elektrární severozápadného Slovenska, Rajeckej súkennej továrne, úč. spol., v Rajci a Továrne na celulózu, úč. spol., v Žiline.

TVRDÝ, Vojtech – advokát, od 14. marca 1939 poslanec slovenského snemu namiesto Ferdiša Klindu za okres Bytča. Člen imunitného, ústavoprávneho a náhradný člen stáleho výboru. Člen Ústredného súdu HSES. Člen správnych rád: Čadčianskej súkennej továrne, úč. spol., v Čadci, Slovenských elektrární, úč. spol., v Bratislave, Spojených elektrární severozápadného Slovenska, úč. spol., v Žiline, Žilinskej súkennej továrne, úč. spol., v Žiline, Žilinskej továrne na celulózu, úč. spol., v Žiline.

³⁴² ŠA BY – p. ZA, f. OÚ Žilina 1923-1945, č. j. 32 279/1939/prez., šk. č. 219.

³⁴³ ŠA BY – p. ZA, f. OÚ Žilina 1923-1945, č. j. 413/1940/prez., šk. č. 42.

s tým, že H. Kovář bol členom dozornej rady už od roku 1937, má 32-ročnú bankovú prax a 20 rokov pracoval ako revízor priemyselných podnikov v Protektoráte, na Slovensku, vo Východnej Marke (Rakúsku), v Maďarsku aj v Juhoslávii. Podľa tvrdení celulóžky bol teda svojimi skúsenosťami pre podnik nenahraditeľný.³⁴⁴ Aj napriek viacerým odvolaniam Žilinskej továrne na celulózu úč. spol., Ministerstvo hospodárstva nevyhovelo a 9. januára 1942 oznámil OÚ v Žiline podniku rozhodnutie, podľa ktorého ministerstvo „...bezpodmienečne trvá na svojom negatívnom pokyne zo dňa 3. mája 1941 č. 1643/16/1941, ktorým nebol schválený prokurista Hynek Kovář do dozornej rady podniku.“³⁴⁵

Vedúce postavenie českej Živnostenskej banky sa však prejavovalo ešte aj naďalej. Na valnom zhromaždení Žilinskej továrne na celulózu úč. spol., 2. augusta 1940³⁴⁶ boli zvolení do vedúcich orgánov: advokát Emil Gyuriss, predseda správnej rady a výkonného výboru; Otto Šmidt, riaditeľ Živnostenskej banky v Bratislave; Prokop Čípera, riaditeľ Živnostenskej banky v Prahe a Ladislav Novák, Praha. Pri ich schválení argumentovala žilinská továreň tým, že menovaní už dlhé roky zastupujú záujmy továrne a sú zasvätení do vedenia podniku.³⁴⁷

Už 14. januára 1941 však došlo na zasadnutí správnej rady k zmene majiteľa žilinskej celulóžky. Novou majiteľkou majority účastín podniku sa stala Ružomerská celulóžka a papierne úč. spol., v Ružomberku. Do správnej rady podniku boli následne kooptovaní zástupcovia novej majiteľky spoločnosti: Karol Martinek, generálny riaditeľ Spolku pre chemickú a hutnú výrobu v Prahe³⁴⁸ a člen správnej rady Ružomerskej celulóžky a papierne úč. spol., v Ružomberku, Andrej Smieško, riaditeľ v Ružomberku a člen správnej rady Ružomerskej celulóžky a papierne úč. spol., v Ružomberku.³⁴⁹

Prevzatím Žilinskej továrne na celulózu úč. spol., v Žiline ružomerským podnikom, ktorý bol v podstate cez Spolok pre chemickú a hutnú výrobu v Prahe previazaný s nemeckým I.G. Farbenindustrie, došlo k ďalšiemu prehĺbeniu nemeckého vplyvu na slovenský celulóžový priemysel.

Okrem výrobných aktivít so sebou priniesol rok 1942 aj voľbu členov správnej rady a dozornej rady. Valné zhromaždenie konané 11. septembra 1942 zvolilo na obdobie troch rokov do správnej rady: Adolfa Bernharda, gen. riaditeľ Spolku pre chemickú a hutnú výrobu v Prahe, zvolený za predsedu správnej rady; Antona Srbu, riaditeľa Spolku pre chemickú a hutnú výrobu v Prahe; ministerského radcu Alojza Kovalíka, Bratislava; poslanca Antona Hancka, Žilina. Členmi

³⁴⁴ ŠA BY – p. ZA, f. OÚ Žilina 1923 – 1945, č. j. D-657/1945/adm., šk. č. 601.

³⁴⁵ ŠA BY – p. ZA, f. OÚ Žilina 1923 – 1945, č. j. 23972/1941/adm., šk. č. 462.

³⁴⁶ Čo sa týka koncoročnej bilancie Žilinskej továrne na celulózu úč. spol., bola v prevádzke skoro celý rok 1940. Výrobu zastavila iba na mesiac a to od 10. novembra 1940 do 11. decembra 1940. V tomto roku zamestnávala 68 úradníkov a 550 robotníkov. Jej ročný obrat bol 94 miliónov Ks a čistý zisk predstavoval 2 800 000 Ks. Kapacita výroby bola 38 000 ton celulózy. ŠA BY – p. ZA, f. OÚ Žilina 1923-1945, č. j. 91/1941/prez., šk. č. 43.

³⁴⁷ ŠA BY – p. ZA, f. OÚ Žilina 1923-1945, č. j. D-657/1945/adm., šk. č. 601.

³⁴⁸ Spolok pre chemickú a hutnú výrobu v Prahe vlastnil Ružomerské celulóžky a papierne a mal účasť aj v iných slovenských podnikoch. Po obsadení Čiech Nemcami a vyhlásení Protektorátu Čechy a Morava sa dostal do záujmovej sféry I.G. Farbenindustrie.

³⁴⁹ ŠA BY – p. ZA, f. OÚ Žilina 1923-1945, č. j. D-657/1945/adm., šk. č. 601.

dozornej rady sa stali: advokát Vojtech Tvrďý, Žilina; ministerský radca Juraj Bulla, Bratislava; Ján Pagáč, Spolok pre chemickú a hutnú výrobu v Bratislave.³⁵⁰ Uvedení členovia výkonných orgánov jasne dokazujú, že vedúce pozície v Žilinskej továrni na celulózu úč. spol., zastávali predstavitelia pražského koncernového podniku. Pri schvaľovaní nových funkcionárov nenastali komplikácie ani u štátnych orgánov a OÚ v Žiline 22. februára 1943 odsúhlasil ich menovanie.³⁵¹ Na valnom zhromaždení³⁵² boli zároveň zo správnej rady vymazaní: Ján Kovalík, Juraj Bulla, Antonín Murín, Prokop Čipera, Emil Gyuriss, Štefan Krautmann a Vojtech Tvrďý. Zasadanie prinieslo aj zmenu niektorých článkov stanov spoločnosti. Správa pozostávala z 5 až 7 členov, ktorých volilo valné zhromaždenie na 3 roky. Značenie firmy sa uskutočňovalo tak, že pod jej znenie sa podpísali buď dvaja členovia správy, jeden člen správy a jeden prokurista alebo dvaja prokuristi. Tí zároveň opatrilí svoj podpis vždy dodatkom vyznačujúcim prokúru.³⁵³

Valné zhromaždenie súčasne prezentovalo aj nasledujúce bilančné údaje Žilinskej továrne na celulózu, úč. spol., Žilina za rok 1942: bankové spojenie-Živnostenská banka, filiálka Bratislava, účastinný kapitál 9 000 000 Ks v 45 000 účastinách po 200 Ks, rezervný fond 3 500 000 Ks, penzijný fond úradníctva 2 119 438 Ks, podporný fond robotníctva 1 600 000 Ks, ročný obrat 95 000 000 Ks. Výroba: bielená a nebielená celulóza, špeciálne druhy celulózy, ako celulózu osikovú, viskózovú pre výrobu umelého hodvábu a iné. Závod zamestnával 590 robotníkov a 63 iných zamestnancov.

Na poslednom riadnom valnom zhromaždení spoločnosti 26. októbra 1944 sa situácia v závode nezmenila a na obdobie troch rokov, teda do roku 1946 boli zvolení do správnej a dozornej rady: Andrej Smieško, hlavný riaditeľ, Spolok pre chemickú a hutnú výrobu úč. spol., Ružomberok, Gejza Koreň, prokurista Spolku pre chemickú a hutnú výrobu, reprezentácia pre Slovensko, Bratislava.³⁵⁴ Uznesením správnej rady bola zároveň udelená prokúra Vojtechovi Strenitzerovi.³⁵⁵

V rámci nových obchodných aktivít a investícií smerujúcich do továrne podala žilinská celulózka žiadosť o súhlas k založeniu svojich nehnuteľností v Slovenskej hypotečnej a komunálnej banke. Banka mala závodu poskytnúť štátom ručenú pôžičku vo výške 4 000 000 Ks. Slovenská hypotečná a komunálna banka túto pôžičku 13. júna 1941 odsúhlasila s tým, že celulózka bude ručiť svojimi nehnuteľnosťami, riadny úrok bude predstavovať 6,25%, úrok z omeškania 7% a zabezpečenie za vedľajšie plnenie 500 000 Ks.³⁵⁶

V lete 1942 umožnila Lesnícka a drevárska ústredňa producentom a obchodníkom s celulózovým drevom aj vývoz určitého množstva nadprodukcie celulózového dreva do Nemeckej ríše. Uvoľnenie vývozu však podmieňovala

³⁵⁰ ŠA BY – p. ZA, f. OÚ Žilina 1923 – 1945, č. j. 3302/1943/adm., šk. č. 496.

³⁵¹ ŠA BY – p. ZA, f. OÚ Žilina 1923 – 1945, č. j. 3302/1943/adm., šk. č. 496.

³⁵² *Informátor Slovenskej republiky 1942/1943*. Cit. 189.

³⁵³ ŠA BY – p. ZA, f. OÚ Žilina 1923-1945, č. j. 1767/1944/adm., šk. č. 506.

³⁵⁴ Ondrej Koreň bol zároveň členom dozorného výboru aj v Martinskej továrni na celulózu úč. spol., v Martine, v ktorej takisto vlastnil majoritu Spolok pre chemickú a hutnú výrobu v Prahe.

³⁵⁵ ŠA BY – p. ZA, f. OÚ Žilina 1923-1945, č. j. D-657/1945/adm., šk. č. 601.

³⁵⁶ ŠA BY – p. ZA, f. OÚ Žilina 1923-1945, č. j. 12845/1941/adm.

skutočnosť, že nemohla poklesnúť výroba potrebného množstva celulóзовého dreva pre domáce celulóзky. Zároveň boli dohodnuté zvýšené ceny celulóзовého dreva za účelom rentabilnosti výroby v oblastiach, v ktorých neumožňovali domáce ceny výrobu celulóзовého dreva v potrebnej akosti. Producenti boli súčasne vyzvaní aby rozšírili výrobu aj v oblastiach, v ktorých sa doteraz nemohlo vyrábať rentabilne. Na výrobu celulóзы sa malo použiť iné drevo.³⁵⁷ Vzhľadom k tomu, že slovenské celulóзky stratili po vypuknutí druhej svetovej vojny väčšinu svojich dôležitých trhov, bola to pre nich výhodná ponuka.

Ďalšou možnosťou odbytu celulóзы bolo odporúčenie ÚSC o presadenie sa na škandinávskom trhu. Túto možnosť však pokladala žilinská celulóзka za nereálnu a v tomto zmysle aj odpovedala:

„Samozrejme bolo by len vhodné, aby sme mohli zakotviť i na dánskom trhu, lebo tento bol doposiaľ vždy len odbytiskom pre severské štáty. Nakoľko aj severské celulóзky sú členmi medzinárodného celulóзовého kartelu, nie je pravdepodobné, žeby tento ustanovil pre slovenské celulóзky dánsky kontingent, lebo vzhľadom na dopravné pomery prenechá dánsky trh iste aj naďalej škandinávskej konkurencii.“³⁵⁸

Vzhľadom k dostatku drevnej suroviny v Škandinávii bolo len prirodzeným dôsledkom, že na dánsky trh nemohla preniknúť slovenská celulóзka.

Následne opäť došlo k rokovaniu medzi žilinskou celulóзkou a ÚSC. Konkrétne išlo o pôsobenie Rudolfa Bauera. Podľa dohody z 29. októbra 1940 prepožičala Žilinská továreň na celulóзу Dr. Rudolfa Bauera na post vedúceho ÚSC. Jeho činnosť bola vyhradená na neurčito avšak s jednou podmienkou, túto dohodu bolo možné s 3 mesačnou lehotou vypovedať. Na schôdzi ÚSC v Ružomberku 15. – 16. januára 1941 však vzišla požiadavka na trvalé zaistenie činnosti Dr. Bauera v Ústrední. Správna rada žilinskej celulóзky však tejto požiadavke nechcela vyhovieť, pričom argumentovala, že prítomnosť Rudolfa Bauera v žilinskom závode je nevyhnutná aspoň na 3 - 4 dni v týždni, čo počas jeho pôsobenia v ÚSC nebolo možné.³⁵⁹ Aj napriek požiadavkám žilinského závodu však Rudolf Bauer zotrval aj naďalej v pozícii vedúceho ÚSC.

Rok 1942 priniesol v porovnaní s predchádzajúcimi rokmi slovenským celulóзkam zvýšený odbyt výrobkov.³⁶⁰ Táto skutočnosť sa prejavila aj v samotnej žilinskej továrni, kde boli zvýšené platy robotníkov s účinnosťou od 15. mája 1942. Išlo o nasledovné zvýšenie:

Hodinová mzda nádenných robotníkov, ktorá bez ohľadu na vek predstavovala 3,10 Ks sa upravila do 22 rokov na 3,10 Ks, do 25 rokov na 3,40 Ks a nad 25 rokov na 3,70 Ks.

Hodinová mzda, ktorá sa pohybovala v rozpätí 3 Ks – 3,50 Ks sa upravila do 22 rokov na 3,40 Ks, do 25 rokov na 3,70 Ks a nad 25 rokov na 3,90 Ks.

³⁵⁷ ŠA BY – p. ZA, f. OÚ Žilina 1923-1945, č. j. 19761/1942/adm.

³⁵⁸ SNA BA, f. ÚSC v Bratislave 1939-1948, inv. č. 68, šk. č. 3.

³⁵⁹ SNA BA, f. ÚSC v Bratislave 1939-1948, inv. č. 68, šk. č. 3.

³⁶⁰ Žilinská továreň na celulóзу úč. spol., obdržala od Ministerstva hospodárstva 11. februára 1942 aj vývoznú povolenie do Protektorátu na 200 ton odpadkovej celulóзы v cene 588 600 Ks. SNA BA, f. ÚSC v Bratislave 1939-1948, inv. č. 68, šk. č. 26.

Hodinová mzda zaučených robotníkov, ktorá sa pohybovala medzi 3,36 Ks – 3,96 Ks sa upravila do 22 rokov na 3,70 Ks a nad 22 rokov na 4,20 Ks.

K takto uvedeným mzdám bol podľa vyhlášky č. 229/1942 vyplácaný aj príplatok vo výške 50 hal.³⁶¹

O zlepšenej hospodárskej situácii svedčí aj zvýšená stavebná aktivita v žilinskej továrni. V júni 1942 získala továreň od OÚ v Žiline povolenie na prístavbu filtračnej stanice na pyritové plyny a zároveň povolil vládny komisár mesta Žiliny aj užívanie budovy elektrofiltrov. S touto stavbou sa začalo 22. apríla 1942 a bola ukončená 21. decembra 1942.³⁶²

Aj napriek zvýšenému výrobnému procesu pociťovala žilinská celulóзка, podobne ako ostatné drevospracujúce závody na Slovensku, neustály nedostatok drevnej suroviny. Táto skutočnosť bola spôsobená nadmerným vývozom dreva do Nemecka. Z tohto dôvodu požiadala 24. apríla 1942 kompetentné úrady o pridelenie 80 000 m³ kalamitného dreva z vývratov štátnych lesov a majetkov. Aby podporili svoju žiadosť argumentovali so svojou zlou polohou, ktorá sa nachádza najďalej od zásobovacích zdrojov. Zároveň poukázala aj na to, že jej drevo odoberajú nové podniky v Turanoch a Oravskom Podzámku.³⁶³

Okrem základných výrobných odvetví akými boli práca s drevom a výroba celulózy, sa v roku 1943 žilinská továreň rozhodla využiť sulfítový výluh, ktorý bol doteraz bez zúžitkovania. S myšlienkou využitia tejto suroviny prišla firma už v roku 1939. V tomto období chcela spracovať materiál na výrobu alkoholu. S touto aktivitou však neuspela. Firma sa preto myšlienkou využitia odpadových látok zaoberala aj naďalej a predostrela výhodnejšie riešenie, ktorým bolo získavanie bielkovín biologickou cestou. Pri výrobe celulózy zostávalo v závode ročne nezužitkovaných 4375 ton cukru. Z tohto množstva plánovali v celulózke vyrobiť 2625 ton vysokohodnotných produktov bohatých na bielkoviny. Takto získané bielkoviny mali byť v podobe polievkového korenia a polievkových kociek predávané doma aj v cudzine. Závod z tohto dôvodu predostrel 21. septembra 1943 žiadosť o schválenie výroby kvasnicových bielkovín. Argumentoval zároveň, že predajom tohto produktu by sa zvýšil obrat o 45 000 000 Ks a prácu by si našlo ďalších 50 robotníkov.³⁶⁴ Vzhľadom k tomu, že išlo o spracovanie cenných hmôt a takáto výroba na Slovensku ešte nebola zavedená, s jej začiatkom súhlasilo aj Ústredné združenie slovenského priemyslu. Súhlas k spracovaniu celulózového odpadu na kvasnicové bielkoviny pre výrobu náhradných potravín ako vegetatívnej salámy, polievkového korenia a krmív vydalo 4. novembra 1943 aj Ministerstvo hospodárstva.³⁶⁵

Stavebný ruch neutíchol vo firme ani v roku 1944. Už v januári 1944 podala žilinská celulóзка žiadosť o udelenie stavebného povolenia k stavbe továrenských dielní. Dielne mali byť postavené vo dvore továrne na ploche 510

³⁶¹ ŠA BY – p. ZA, f. Úrad práce (ÚP) v Žiline 1940-1945, č. j. 2917/1942, šk. č. 6.

³⁶² ŠA BY – p. ZA, f. OÚ Žilina 1923-1945, č. j. 71/1943, šk. č. 496.

³⁶³ SNA BA, f. ÚPV 1939-1945, inv. č. 66, šk. č. 90.

³⁶⁴ ŠA BY – p. ZA, f. OÚ Žilina 1923-1945, č. j. 1767/1944/adm., šk. č. 506.

³⁶⁵ ŠA BY – p. ZA, f. OÚ Žilina 1923 – 1945, č. j. 1767/1944/adm., šk. č. 506.

m².³⁶⁶ Vzhľadom ku skutočnosti, že Najvyšší úrad pre zásobovanie vydal 14. júla 1942 nariadenie o obmedzení výstavby objektov, musel tento udeliť celulóžke výnimku. Po jej udelení rozhodol o stavebnom povolení aj OÚ v Žiline. So stavbou sa začalo 25. januára 1944 a dokončená bola 27. septembra 1944.³⁶⁷ Továreň musela ešte pred začatím stavby zložiť do pokladnice Robotníckej sociálnej poisťovne v Žiline záruku 20 000 Ks a stavebné náklady predstavovali 600 000 Ks. Počas prác na dielenských budovách žiadala Žilinská továreň na celulózu a papier aj živnostensko-právne schválenia stavby liehovaru. Stavba hlavného objektu liehovaru sa skladala z troch častí. Hlavný trakt bol destilačnou vežou, ďalšie dve budovy poskytovali priestory pre stroje, laboratóriá a sklady liehu. Z úsporných dôvodov sa zatiaľ nestaval trakt pre umiestnenie nádob na kvasenie.³⁶⁸ Na základe predložených plánov sa konalo 28. júla 1944 miestne komisionálne rokovanie, ktoré povolilo stavbu sulfitového liehovaru.³⁶⁹

V žilinskej továrni pracovali okrem domácich aj zahraniční odborníci. Žilinská celulóžka, podobne ako mnohé iné podniky na Slovensku, poskytla pracovnú príležitosť aj jednému z ukrajinských utečencov, ktorým v lete 1944 umožnila I. SR azyl. Koncom septembra a začiatkom októbra však začína ďalší presun emigrantov do Tretej ríše a z tohto dôvodu požiadal závod o výnimku pre svojho zamestnanca: „Odvolávame sa na náš list zo dňa 29. septembra 1944 a oznamujeme Vám, že náš zamestnanec utečenec z Ukrajiny pán profesor Gomorow Nikolaj bol dnes tunajšou políciou vyzvaný aby sa zajtra dňa 6. októbra 1944 dostavil so svojim zavazadlom na stanicu v Žiline k odtransportovaniu do Nemeckej ríše. Oznamujeme Vám, že prof. Gomorow prevádza u nás v laboratóriu výskumné práce, ktoré ešte nemá dokončené a preto vás láskavo prosíme, aby ste ak Vám je to možné menovaného ponechali u nás kým nepôjde druhý transport...“³⁷⁰

Koncom októbra 1944 bolo zatlačené do hôr aj SNP a situáciu na Slovensku začali úplne kontrolovať nemecké vojská. Zároveň sa zhoršila situácia aj v priemyselných závodoch, čo pocítila aj žilinská celulóžka. V dôsledku nedostatku surovín sa obmedzila jej výroba. Túto skutočnosť nahlásila továreň v decembri 1944 aj Ústrednému združeniu slovenského priemyslu: „Napriek intervenciám na Východe a inde nie je možné obdržať vagóny k expedícii dreva. Zhoršované je to aj tým, že hoci máme málo dreva, bolo nám ešte tu väčšie množstvo dreva zabavené pre opevňovacie práce Kommandantom der Schutzzona v Malackách a údajne bude žiadať spomenuté miesto ešte aj ďalšie množstvo [...] podobná situácia bola aj

³⁶⁶ ŠA BY – p. ZA, f. OÚ Žilina 1923 – 1945, č. j. 769/1944/adm., šk. č. 504.

³⁶⁷ ŠA BY – p. ZA, f. OÚ Žilina 1923 – 1945, č. j. D-558/1944/adm., šk. č. 504.

³⁶⁸ ŠA BY – p. ZA, f. OÚ Žilina 1923 – 1945, č. j. D-1779/1944/adm., šk. č. 506.

³⁶⁹ Konečný súhlas k výrobe sulfitového lúhu udelil aj napriek nesúhlasu slovenských liehovarníkov Spolku pre chemickú a hutnú výrobu Komitét hospodárskych ministrov. Nesúhlas slovenských liehovarníkov sa snažili zjemniť Nemci, ktorí im ponúkli kupovať ich lieh, ktorého sa v Nemecku spotrebovalo ohromné množstvo na výrobu lakov, farieb, umelých hmôt, rozpúšťadiel, kaučuku a pod. „Spolok“ prisľúbil, že nebude zasahovať do odbytovej oblasti liehovarov, a že lieh bude používať len vo vlastných podnikoch na Slovensku. Vzhľadom k tomu, že ho v podnikoch celkom nespotrebovali, mohli ho následne cez Liehovú spoločnosť exportovať, čím sa nakoniec dostali k spolupráci so slovenskými liehovarníkmi. LIPTÁK, E.: Cit. 13, s. 123.

³⁷⁰ ŠA BY – p. ZA, f. ÚP v Žiline 1940-1945, č. j. 3537/1944/adm., šk. č. 11.

v zásobách uhlia. [...] V tomto mesiaci nám bolo dodaných len 472 ton proti disponovaným 5000 tonám. V minulom mesiaci, ako sme Vám už v našich správach naznačili, obdržali sme proti disponovaným 4000 tonám len 1000 ton. Situácia je veľmi kritická a keby nenastalo zlepšenie, budeme nútení zastaviť prevádzku nášho podniku v dôsledku nedostatku uhlia.³⁷¹

V marci 1945, keď už bolo definitívne rozhodnuté o konci druhej svetovej vojny a 1. SR mala pred sebou posledné dni svojej existencie, podala žilinská továreň bratislavskej vláde ešte nasledujúce oznámenie: „...dňa 14. marca 1945, v deň národného sviatku, budeme v našom závode pracovať. Práca bude nepretržitá len vnútri závodu, pokiaľ práca na drevosklade, dielňach a kanceláriách je zastavená, takže pracovať sa nebude. Vo vnútri závodu musíme pracovať, nakoľko zastavenie závodu na jeden deň nie je možné a znamená pre nás spotrebu 30 ton uhlia, ktoré by bolo úplne nevyužitú, čo v dnešnej dobe pri absolútnom nedostatku uhlia, nemôžeme si v žiadnom prípade dovoliť. Ďalej k zadržaniu práce v tento deň nás núti súrnosť dodávok. Aby sme neprišli v rozpor s miestnymi slovenskými úradmi...“³⁷² Krátko na to, 29. mája 1945, bola na podnik uvalená dočasná správa a dočasnú správu prevzal Ivan Slávik. Čoskoro došlo k zmene a podnik sa dostal pod národnú správu. Národným správcom bol menovaný Andrej Lantay.³⁷³

Slovenská vláda však už v tomto čase opustila Bratislavu a následne emigrovala do Rakúska. Územie Slovenska bolo oslobodené a definitívne sa skončilo obdobie 1. SR a aj činnosť žilinskej továrne v rámci koncernu Spolku pre chemickú a hutnú výrobu v Prahe.³⁷⁴

³⁷¹ SNA BA, f. ÚZSP 1921-1950, inv. č. 72, šk. č. 68.

³⁷² ŠA BY – p. ZA, f. OÚ Žilina 1923-1945, č. j. D-565/1945/adm., šk. č. 601.

³⁷³ SNA BA, f. Povereníctvo priemyslu a obchodu 1945-1951, inv. č. 17, šk. č. 6.

³⁷⁴ Činnosť závodu sa hodnotila aj po skončení druhej svetovej vojny. Takto bola napr. 5. decembra 1946 Považskými celulózkami a papierňami n. p., doložená bilancia závodu k 31. decembru 1944: „Protiv pôvodne schválenej bilancii Povereníctvom pre priemysel a obchod, ktorej odpis prikladáme nastali tieto zmeny: zrušili sme rezervu na clearingové pohľadávky z Nemecka – 6 294 786 Kč; utvorili sme novú rezervu na pohľadávky z Nemecka – 1 588 428 Kč, utvorili sme samostatný zamestnanecký penzijný fond – 4 000 000 Kč, zvýšili sme zisk z pôvodných 1 503 588 Kč na 2 209 945 Kč“. SNA BA, f. ÚSC v Bratislave 1939-1948, inv. č. 68, šk. č. 81.

TOVÁREŇ NA CELULÓZU, ÚČ. SPOL., TURČIANSKY SVÄTÝ MARTIN V ROKOCH 1939 – 1945

Podobne ako v prípade ružomerskej a žilinskej celulózky znamenal rok 1939 novú etapu aj v činnosti martinskej celulózky, spôsobenú výrazným zvýšením nemeckého vplyvu na jej činnosť. Prenikanie nemeckého kapitálu uľahčila na jednej strane veľká závislosť slovenského priemyslu od českých a iných zahraničných subjektov. Na druhej strane sa aj zmluvne riešilo využívanie výrobných síl na Slovensku, na základe medzištátnych a viacerých čiastkových dohôd medzi Nemeckom a 1. SR. Do záujmovej sféry nemeckého kapitálu sa dostali aj slovenské celulózky a papierne, v ktorých nemecký priemysel zastával silné pozície. Výnimkou v tomto procese nebola ani martinská Továreň na celulózu úč. spol. V prípade martinskej „Celulózky“ sa podarilo nemeckým majiteľom získať podnik prostredníctvom medzičlánkov, teda bánk a spoločností, ktoré boli dcérskymi pobočkami nemeckých bánk a podnikov. Okupáciu českých krajín sa dostal pod nemecký vplyv český finančný aj priemyselný sektor. V prípade Továrne na celulózu v Martine boli majoritnými akcionármi Spolok pre chemickú a hutnú výrobu v Prahe, ktorý bol pod obrovským vplyvom I.G. Farbenindustrie a Česká eskomptná banka a úverový ústav Praha, v ktorej si silné pozície vyhradila nemecká Dresdner Bank.³⁷⁵ Dresdner Bank si svoje postavenie získala cestou arizácie, keďže Česká eskomptná banka bola označená za židovský ústav.

Slovenským partnerom týchto spoločností bola Bratislavská obchodná a úverová banka, Bratislava.³⁷⁶ Táto finančná inštitúcia patrila od roku 1935 Českej eskomptnej banke a úverovému ústavu v Prahe. Už v roku 1938 však musela v rámci okupácie pohraničia odstúpiť svoje filiálky v pohraničí Dresdner Bank. Po rozpade ČSR sa dostala úplne pod vplyv Dresdner Bank a spolu s ňou aj bratislavská finančná inštitúcia. Bratislavská banka sa premenovala na Nemeckú obchodnú a úverovú banku. Účastinný kapitál sa zvýšil z 3 750 000 Ks na 30 mil. Ks. Dresdner Bank získala 26 250 000 Ks a jej súčasť Länderbank vo Viedni 3 702 000 Ks. Rozhodujúci vplyv na činnosť martinskej celulózky prostredníctvom previazanosti peňažných ústavov takto získali nemeckí akcionári.

³⁷⁵ Vplyv na slovenské hospodárstvo mali hlavne štyri nemecké spoločnosti: Deutsche Bank, Dresdner Bank, Herman Göring – Werke a I.G. Farbenindustrie, ktoré ovládali hlavne strojársku, chemickú a drevársku zárodu. Nemecké spoločnosti sa snažili o prienik do slovenského hospodárstva rôznymi cestami. Bolo to kontaktmi s pôvodnými pozíciami nemeckého kapitálu, cez české alebo československé bankové a priemyslové koncerny a aj cez nemecko-slovenský clearing. Pozri HORVÁTH, Š. – VALACH, J.: Cit. 48, s. 180.

³⁷⁶ Okrem Nemeckej obchodnej a úverovej banky bola nemeckou bankou Union banka a malá Čerehátska banka (HORVÁTH, Š. – VALACH, J.: Cit. 48, s. 180). Aj prostredníctvom spomínaných bánk nemecký kapitál prenikal do slovenského hospodárstva. Union banka napr. asistovala pri preberaní a výstavbe najväčšieho drevárskeho podniku na Slovensku, Spojenej drevárskej a priemyselnej úč. spol., Turany, nemeckým vlastníkom Süd-Ost-Holz Berlín.

Krátko po vzniku 1. SR bol za riaditeľa podniku menovaný 18. apríla 1939 Emil Magerl.³⁷⁷ Išlo o občana nemeckej národnosti, ktorého voľbu schválil 26. júna 1939 aj OÚ v Martine.³⁷⁸ Okrem otázky riaditeľa sa ešte vo februári 1939 riešila otázka členov správnej rady. Na mimoriadnom valnom zhromaždení, konanom 6. februára 1939, navrhol zástupca Českej eskomptnej banky a úverového ústavu Leo Grimm členov správnej rady. Okrem iných získali miesto v správnej rade aj prominentní predstavitelia HSES, starosta Ružomberka Anton Mederly a slovenský vyslanec v Moskve František Tiso.³⁷⁹ V zmysle vládneho nariadenia zo dňa 13. júna 1939 č. 142 Sl. z., bol predložený aj návrh na menovanie členov závodného výboru. Návrh schválil OÚ v Martine a nakoniec aj Vojenská správa továrenskej skupiny č. 1. v Žiline 30. októbra 1939.³⁸⁰ V roku 1939, teda prebehli v závode zmeny v jeho riadiacich orgánoch a boli zvolení aj noví členovia závodného výboru.

Členov správnej rady sa týkalo aj nariadenie predsedu vlády Slovenskej krajiny J. Tisa z 1. marca 1939. V rámci pomoci hospodárskej situácii Slovenska slovenská vláda zriadila Fond pre vybudovanie nového Slovenska, do ktorého mali prispievať priemyselné podniky, banky a závody. Predsedníctvo vlády navrhlo aby členom správnych rád a dozorného povereníctva neboli vyplatené honoráre, ale tieto finančné prostriedky sa mali odvieť do novozriadeného fondu.³⁸¹ Stanovisko martinskej celulózky k danej žiadosti však bolo spočiatku negatívne. Továreň

³⁷⁷ ŠA BY – pobočka Martin (ďalej p. MT), f. OÚ Martin 1923–1945, č. j. 10823/1939, šk. č. (nespracované).

³⁷⁸ Zaujímavá situácia, týkajúca sa riaditeľa Emila Magerla nastala v roku 1942 v súvislosti s jeho problémami pri vybavovaní oslobodenia od činnnej vojenskej služby za mobilizácie a vojny: „...platnosť oslobodenia končila dňa 22. 6. 1942. Pred jeho vypršaním sme podali novú žiadosť 21. 5. 1942. Dňa 17. 6. 1942 nám bolo tunajším notárskym úradom hlásené, že naša žiadosť o oslobodenie menovaného bola zamietnutá. Súčasne nám bolo oznámené, že podľa dispozícií OÚ sa zamietavé rozhodnutia nevydávajú. Nazretím do spisov sme zistili, že rozhodnutie MNO došlo pod č. 135104 27. 7. 1942. Na základe rozhovoru s našou Vojenskou správou v Žiline, podali sme novú žiadosť, v ktorej je nepostrádateľnosť menovaného náležite odôvodnená. Nepotrebujeme zvlášť zdôrazňovať, ako nám záleží na tom, aby bola žiadosť na menovaného s najväčším urýchlením kladne vybavená, tak aby zostal k dispozícii pre služby podniku. Prosíme Vás, aby ste už teraz podnikli potrebné kroky smerujúce k prajnému vybaveniu našej žiadosti. Vybavenie záležitosti VS v Žiline sledujeme pozorne a nezabudneme Vás o tom upovedomiť, akonáhle táto bude odoslaná MNO, s udaním potrebných dát.“ Martinská celulózka teda musela v roku 1942 riešiť okrem výrobných záležitostí aj problémy týkajúce sa povolania jej riaditeľa do vojenskej služby. SNA BA, f. ÚSC v Bratislave 1939-1948, inv. č. 68, šk. č. 12.

³⁷⁹ ŠA BY – p. MT, f. OÚ Martin 1923-1945, č. j. 63/1939, šk. č. (nespracované).

TISO, František – stredoškolský profesor, bratranec Jozefa Tisa. Od roku 1928 člen krajinského zastupiteľstva za HSES. Generálny riaditeľ Sedliackej banky v Bratislave. Vyslanec a splnomocnený minister 1. SR v ZSSR od marca 1940 do mája 1941. Následne dôverník J. Tisa v Prezídium Predsedníctva slovenskej vlády. Od decembra 1941 do januára 1942 osobitný poverenec slovenskej vlády poverený zorganizovať vojenskú pracovnú službu. Člen správnych rád: Prvej slovenskej továrne na droždie, lieh a masť, úč. spol., v Trenčíne, Trenčianskeho valcového mlyna, Cukrovaru v Trenčianskej Teplej a Továrne na celulózu úč. spol., v Martine.

³⁸⁰ ŠA BY – p. MT, f. OÚ Martin 1923-1945, č. j. 113/1939, šk. č. (nespracované).

³⁸¹ Jozef Tiso zároveň apeloval na oslovené podniky: „Som presvedčený, že dnes, keď každý s najlepšimi silami a s najlepšou ochotou k obetiam odhodlaný je prispieť ku zdaru veľkého budovateľského diela, pred ktoré nás história postavila, zaiste i riaditeľstvo Vášho podniku a členovia správnej rady, poťažne dozorného povereníctva ochotne vyhovejú mojej žiadosti a radi prinesú túto očakávanú obeť v prospech vybudovania nového Slovenska.“ SNA BA, f. MH SR 1938-1945, inv. č. 27, šk. č. 12.

argumentovala zlou situáciou podniku v dôsledku čoho sa nevyplácali ani obvyklé honoráre členom správnej rady. Po ďalšej intervencii Ministerstva hospodárstva však Továreň na celulózu úč. spol., v Turč. Sv. Martine v júni 1939 poukázala na účet Fondu pre vybudovanie nového Slovenska sumu 10 000 Ks.³⁸²

Negatívne ekonomické výsledky obchodného roka 1939 relatívne zmiernila zvláštna úroková úľava Českej eskomptnej banky. Aj napriek ťažkostiam s odbytom bola plná prevádzka závodu udržaná, s výnimkou dovolenky robotníkov na konci mája a začiatku júna, do 30. augusta 1939. Začiatkom septembra sa však výroba závodu znížila o jednu tretinu. Zníženie výroby spôsobila aj účasť slovenskej armády na poľskom ťažení, čo sa prejavilo ťažkosťami pri zabezpečovaní drevnej suroviny a železného pyritu. Následkom politických udalostí boli zastavené dodávky kvalitného pyritu z Grécka a muselo sa siahnuť po menej kvalitnej surovine z Rumunska a hlavne domácich baní v Kremnici a Banskej Štiavnici. Celková ročná výroba napokon predstavovala 26 836 ton vzduchосуchej celulózy, z ktorej bolo expedovaných 24 610 ton. Bilančný výsledok roka 1939 predstavoval stratu 324 130 Ks, ktorá bola spolu so stratou z roku 1938 prevedená na ťarchu rezervného fondu.³⁸³

Zníženie výroby zo septembra 1939 pokračovalo aj v roku 1940. V závode bola viackrát zastavená výroba, a to vo februári, júni, novembri a decembri. Dôvodom bol najskôr nedostatok potrebných surovín, neskôr nevyhnutnosť potrebných opráv a doplnenia zásob dreva, pyritu a uhlia. Koncom roka spôsobila zastavenie výroby nevyjasnená kontingentová otázka, ktorá znamenala zvýšenie stavu zásob. Zredukovaná výroba, ako i zastavenie prevádzky podniku zapríčinili, že ročná výroba klesla oproti roku 1939 na 18 688 ton. Obchodný rok spoločnosti skončil aj napriek týmto ťažkostiam po zriadení „Odpisovej rezervy pre dubióznych dlžníkov“ vo výške 1 469 238 Ks so ziskom 2 627 576 Ks. Po rozdelení finančných prostriedkov na vytvorenie „Investičnej a daňovej rezervy“ a vykrytí finančných potrieb spoločnosti, zostalo na účte podniku 771 976 Ks.³⁸⁴ Čo sa týka akciového kapitálu závodu na valnom zhromaždení konanom 27. júna 1940 patrilo Českej eskomptnej banke 17 500 účastín z celkového množstva 25 000.

K dôležitým majetkovým a personálnym zmenám dochádza v spoločnosti na riadnom valnom zhromaždení 30. júna 1942. Na zasadaní boli zvolení noví členovia správnej rady a dozorného výboru, v stanovách spoločnosti boli uskutočnené niektoré zmeny a rozdelil sa zisk za rok 1941. Rozdelenie zisku bolo možné hlavne z dôvodu lepšej prevádzky závodu ako v predchádzajúcom roku. Valné zhromaždenie vyčlenilo na zriadenie odpisovej rezervy pre dubiózne pohľadávky sumu 546 864 Ks. Zároveň bola vytvorená daňová rezerva na pokrytie zvláštnej zárobkovej dane vo výške 188 400 Ks. Čistý zisk za rok 1941 napokon predstavoval 152 342 Ks.³⁸⁵ Z uvedených finančných prostriedkov bol vyplatený

³⁸² SNA BA, f. MH SR 1938-1945, inv. č. 27, šk. č. 12.

³⁸³ ŠA BY, f. KS v Ružomberku 1876-1949, č. j. 2058/1940, šk. č. 1208.

³⁸⁴ ŠA BY, f. KS v Ružomberku 1876-1949, č. j. 788/1942, šk. č. 1208.

³⁸⁵ ŠA BY – p. MT, f. OÚ Martin 1923-1945, č. j. 4244/1943, šk. č. (nespracované).

honorár predsedovi riaditeľstva vo výške 8000 Ks, jeho námestníkovi 6000 Ks, ostatným členom riaditeľstva po 4000 Ks a výkonnému výboru spolu 35 000 Ks.

Pri výrobnej činnosti závodu sa do značnej miery zvýšili vlastné výrobné náklady, čo spôsobili stúpajúce ceny surovín a pomocných hmôt. Ťažkosti so zásobovaním surovinami sa oproti minulému roku ešte stupňovali. Výsledok obchodného roka 1941 okrem toho ovplyvnili aj horšie tržby, zapríčinené presunutím obvodov odbytu.³⁸⁶

Dôležitým bodom valného zhromaždenia bolo aj menovanie nových členov správnej rady a dozorného výboru. Po dvojročnom funkčnom období sa svojich funkcií v riaditeľstve vzdali: Leo Grimm, prokurista Českej eskomptnej banky; Oskar Hammer, generálny tajomník Gremia bratislavského obchodníctva; Stefan von Somoskeöy, prokurista Českej eskomptnej banky; obchodník Fritz Wepner a advokát Pavol Šimkovič. Na ďalšie dvojročné obdobie boli do riaditeľstva spoločnosti zvolení predstavitelia najsilnejších účastinárov: veľkoobchodník Ernst Bäumlér, Bratislava; Arnošt Hochberger, riaditeľ, Ružomberok; Ernst Kanzler, riaditeľ Českej eskomptnej banky, Praha; Heinrich Schneider, riaditeľ Nemeckej obchodnej a úverovej banky úč. spol., Bratislava; Andrej Smieško, riaditeľ továrne, Ružomberok; Anton Srba, hlavný riaditeľ Spolku pre chemickú a hutnú výrobu³⁸⁷, Praha; Ján Straka, riaditeľ Tatra banky, filiálky v Turč. Sv. Martine.³⁸⁸

Menovanie členov správnej rady a dozorného výboru prebehlo bez vážnejších komplikácií až na osobu Gejzu Koreňa. Tohto najskôr OÚ v Martine z dôvodu verejného záujmu neodsúhlasil. Po intervencii martinskej celulózky „...k tomu dovoľujeme si poznamenať, že menovaný nie je len účtovníckym a bilančným odborníkom, ale aj dôverníkom Spolku pre chemickú a hutnú výrobu, ktorý má od roku 1942 majoritu našich účastín. Tento náš účastinár má najvyšší záujem na tom, aby mu tento dôverník v našej dozornej rade ostal zachovaný.“³⁸⁹ Nakoniec okresný úrad jeho menovanie do dozornej rady schválil.

K zmene majoritného akcionára došlo počas roka 1942, keď sa následkom rozhodnutia hlavného akcionára Českej eskomptnej banky, stala Továreň na celulózu úč. spol., Martin koncernovým podnikom Spolku pre chemickú a hutnú výrobu, Praha. Majoritným akcionárom sa tak stal Spolok pre chemickú a hutnú výrobu, ktorý vlastnil 24 880 účastín z 25 000.³⁹⁰

Keďže podnik podliehal zvláštnej zárobkovej dani bol v zmysle zákona zo dňa 19. mája 1942, č. 82/42 Sl. z., ktorý nadobudol účinnosť 1. júna 1942, povinný

³⁸⁶ ŠA BY, f. KS v Ružomberku 1876 – 1949, č. j. 2083/1948, šk. č. 1208.

³⁸⁷ Martinská továreň na celulóza patrila spolu so žilinskou a ružomerskou celulózkou medzi koncernové podniky pražského Spolku pre chemickú a hutnú výrobu v Prahe. O jasnom vplyve pražského Spolku svedčí napr. aj príkaz generálneho riaditeľstva zo 4. decembra 1943, v ktorom svojim koncernovým podnikom nariadilo spoločný postup pri rokovaníach so slovenským Ministerstvom národnej obrany. Podľa uznesenia spoločného výboru sa mali hodinu pred rokovaním s MNO stretnúť zástupcovia slovenských celulózok aby si dohodli spoločný postup. SNA BA, f. ÚSC v Bratislave 1939 – 1948, inv. č. 68, šk. č. 27.

³⁸⁸ ŠA BY – p. MT, f. OÚ Martin 1923 – 1945, č. j. 4244/1943, šk. č. (nespracované).

³⁸⁹ ŠA BY – p. MT, f. OÚ Martin 1923 – 1945, č. j. 4244/1943, šk. č. (nespracované).

³⁹⁰ ŠA BY, f. KS v Ružomberku 1876 – 1949, č. j. 2083/1948, šk. č. 1208.

zriadiť osobitný rezervný fond ku krytiu možných strát vo výške 15% základného kapitálu, pričom za základný kapitál pri účastinnej spoločnosti sa považovala splatená účastinná istina. Spoločnosť podľa uvedeného zákona založila osobný rezervný fond vo výške 15% účastinnej istiny, čo predstavovalo 1 800 000 Ks. Zriadenie rezervného fondu bolo zakotvené aj v stanovách ako § 30.³⁹¹

Valné zhromaždenie 30. júna 1943 hodnotilo obchodný rok 1942 a riešilo aj novovzniknutú situáciu týkajúcu sa navýšenia účastinnej istiny. Zvýšenie účastinnej istiny bolo potrebné hlavne z dôvodu jej nepomeru k hodnote podnikového zariadenia. Suma istiny bola 5 000 000 Ks a cena zariadenia 20 359 217 Ks. Po prehodnotení situácie a následnej rozprave sa valné zhromaždenie uznieslo na nasledujúcom riešení:

Účastinná istina sa zvýšila z 5 000 000 Ks na 12 000 000 Ks. Došlo k tomu zlúčením 5 dovtedajších účastín v hodnote 200 Ks na jednu účastinu v sume 1000 Ks, zároveň bolo vydaných 7000 nových, plne splatných a na majiteľa znejúcich účastín menovitej hodnoty po 1 000 Ks.

Dovtedajším účastinárom sa v zmysle § 3. ods. 3. stanov v pomere ich účastinného majetku priznalo prednostné právo za podmienok, ktoré určilo na základe daného zmocnenia valného zhromaždenia riaditeľstvo spoločnosti.

Právo na dividendu novo vydaných účastín sa určilo 1. januárom 1942.

Emisná hodnota novo emitovaných účastín sa určila sumou 1150 Ks za každú účastinu.

Riaditeľstvo sa zmocnilo v zmysle § 3. ods. 4. stanovením bližších podmienok vydania nových účastín.

Pre prípad, žeby počas pokračovania procesu o zadováženie povolenia Ministerstva vnútra k zvýšeniu účastinnej istiny alebo v priebehu pokračovania o zápis zvýšenia do firemného registra nastala potreba, aby boli pozmenené alebo doplnené uznesenia valného zhromaždenia, zmocnilo sa riaditeľstvo možnosťou schváliť tieto zmeny a doplnky bez zvolania nového valného zhromaždenia.³⁹²

Na zmene stanov potrebnej v dôsledku zvýšenia účastinnej istiny sa napokon uznieslo valné zhromaždenie pod bodom 11. denného poriadku.³⁹³

Prevádzka závodu nemohla byť v prvom polroku 1942 následkom nedostatku dreva plne využitá a bolo vyrobených iba 11 924 ton celulózy. Po doplnení skladu dreva vyrobila martinská celulóžka v druhom polroku ešte 14 688 ton celulózy. Výsledok obchodného roka 1942, ale pozitívne ovplyvnila zmena podielu na kontingente dohodnutá v rámci ÚSC. Obchodný rok 1942 teda nakoniec skončil so ziskom 854 605 Ks.³⁹⁴

Čo sa týka prevádzkových a výrobných ťažkostí závodu, v roku 1939 ich negatívne komplikovali mnohé faktory. Podnik zaznamenával stratu pri vývoze celulózy, vzhľadom k jej nízkym cenám a vysokým nákladom. Pociťoval sa aj

³⁹¹ ŠA BY, f. KS v Ružomberku 1876 – 1949, č. j. 2083/1948, šk. č. 1208.

³⁹² ŠA BY, f. KS v Ružomberku 1876 – 1949, č. j. 2083/1948, šk. č. 1208.

³⁹³ Bod 11 denného poriadku: Zmena stanov, menovite vzhľadom na zvýšenie účastinnej istiny a na zák. č. 249/41 a 82/42 Sl. z.

³⁹⁴ ŠA BY, f. KS v Ružomberku 1876 – 1949, č. j. 2083/1947, šk. č. 1208.

nedostatok devíz, ktorý sa v plnej miere prejavil pri ťažkostiach s nedostatkom surovín, hlavne uhlia.

Obchodovanie s celulózu bolo pre martinský podnik v roku 1939 stratovou záležitosťou. Odbyt na Slovensku bol minimálny a zahraničné ceny boli veľmi nízke. Hlavným problémom bolo, že stúpajúce výrobné náklady, ktoré spočívali hlavne vo zvýšení cien surovín, či už domácich (drevo), alebo zahraničných (uhlie, kýz-pyrit). Na druhej strane nízke ceny celulózy na svetovom trhu nedokázali pokryť narastajúce náklady. Ďalší faktor ovplyvňujúci stratovosť podniku bol ten, že väčšina vývozu smerovala do clearingových krajín, Sudet a Protektorátu. Spomenuté príčiny teda spôsobili koncoročnú stratu približne 66%. Ťažká situácia nakoniec vyústila 30. augusta 1939 do zastavenia prevádzky. Proti okamžitým výpovediam, ktoré dostali zamestnanci podalo protest Slovenské kresťansko-sociálne odborové združenie.³⁹⁵ Vzhľadom k vzniknutej situácii bol prijatý návrh závodného výboru. Podľa neho zamestnanci počas zastavenia závodu čerpali dovolenku a firma im platila príspevok na nemocenské poistenie. Robotníci mohli počas neplatenej dovolenky prijať zamestnanie u inej firmy, ale museli to okamžite oznámiť správe závodu. Pri obnovení výroby v závode by sa ich odchod bez vysvetlenia považoval za výpoveď.

Dohoda mala platiť šesť mesiacov od zastavenia výroby a pri opätovnom začatí prevádzky strácala platnosť. Pracovníci mali byť následne prijatí do zamestnania za takých istých podmienok, za akých ho opúšťali. Ak by sa výroba nezačala do šiestich mesiacov bol pracovný pomer definitívne prerušený.³⁹⁶ Vinu za vzniknutú situáciu prikladala martinská celulózka aj SNB. Podala sťažnosť, v ktorej SNB vytýka nerozhodnosť pri doplňovaní zásob sirneho kýzu a neposkytnutí exportných prémie. SNB argumentovala, že dodávky gréckych kýzov narážali na ťažkosti devízového charakteru. Holandský dovozca totiž vyžadoval platbu 66% nákupnej ceny v devízach. Poskytovanie exportnej prémie bolo podľa SNB určené pre všetky celulózy rovnako, a to vo výške 40%. V prípade oneskoreného odvodu exportných valút sa táto prémie znížila na 35%. Na záver SNB konštatovala, že nákup surovín za voľné devízy povoľovala veľmi promptne, pokiaľ si ich továrne kryli z vlastných exportných nákladov.³⁹⁷

Po začatí druhej svetovej vojny nastal práve pri exporte celulózy závažný problém. Stratou bývalých hlavných odberateľov Anglicka, Francúzska a USA prišla martinská celulózka o $\frac{3}{4}$ svojich odbytísk. Vzniknutú situáciu teda museli riešiť exportom do iných štátov. Pri týchto snahách však vznikali rôzne problémy, či už s nedostatkom železničných vagónov, alebo s udelením vývozného povolenia. Vzhľadom k tomu, že mesačná kapacita činila 270 vagónov a na sklade sa nachádzalo 750 vagónov celulózy, žiadal martinský podnik Ministerstvo hospodárstva o udelenie generálneho vývozného povolenia. Bolo to aj z dôvodu nemožnosti predvídania ďalšieho vývozu do Protektorátu, Juhoslávie, Bulharska, Talianska, Maďarska a iných štátov. Keďže na vývoz do Protektorátu a Juhoslávie

³⁹⁵ ŠA BY – p. MT, f. OÚ Martin 1923 – 1945, č. j. 17692/1939, šk. č. (nespracované).

³⁹⁶ ŠA BY – p. MT, f. OÚ Martin 1923 – 1945, č. j. 15984/1939, šk. č. (nespracované).

³⁹⁷ ŠA BY – p. MT, f. OÚ Martin 1923 – 1945, č. j. 7771/1939, šk. č. (nespracované).

už čakala naložená celulóza na Ministerstve hospodárstva intervenoval 14. septembra 1939 aj OÚ v Martine. Hneď v ten istý deň povolilo ministerstvo vývoz tovaru do Juhoslávie a udelilo firme aj povolenia pre ďalší export.³⁹⁸

Popri problémoch s prevádzkou závodu sa ešte v septembri a októbri 1939 riešili otázky nových členov v správnej rade a závodnom výbore. Do závodného výboru boli 26. septembra 1939 kooptovaní štyria noví členovia z Hornej Štubne, členovia Deutsche Partei.³⁹⁹ Po opätovnom obnovení výroby nastali v novembri 1939 znova problémy s nedostatkom uhlia. Vzniknutú situáciu sa závod pokúsil riešiť pomocou okresného úradu, ktorý informoval o vzniknutej situácii: „...od Hospodárskej priemyselnej a obchodnej úč. spol., objednali sme pred časom 2500 ton kamenného prachového uhlia. Na túto dodávku vzdor početným našim urgenciám dodané boli 4 vagóny uhlia. So zásobami uhlia vystačíme najviac na tri dni, keď by nenastalo zlepšenie dodávok, boli by sme nútení prevoz továrne zastaviť nasledujúceho týždňa.“⁴⁰⁰

Problémy s nedostatočným zásobovaním potrebnými surovinami sa v závode nevyriešili a pretrvávali aj v roku 1940. Počas roka bola celulózka nútená niekoľkokrát zastaviť prevádzku, či už na kratšiu, alebo dlhšiu dobu. Už začiatkom januára 1940 mal závod problémy so zaobstaraním dostatočných zásob celulózového dreva a kýzu (pyritu). Vzhľadom k tomu, že domáce zásoby nedokázali pokryť dopyt slovenských celulózok, boli odkázané na dovoz surovín z cudziny. Jednou z možností bol dovoz sírneho kýzu z Rumunska. Ministerstvo hospodárstva odporučilo firme riadiť sa obchodnou zmluvou s Rumunskom, ktorá bola uzatvorená 4. decembra 1939.⁴⁰¹ Podľa dohody sa mali vzájomné pohľadávky za tovary vyrovnávať vo voľných devízach. SNB zároveň uvoľnila na nákup sírneho kýzu devízy vo výške 200 000 Ks, avšak so 60 – 65% príplatkom. Okrem toho SNB prenechala pri nákupe pyritu tie voľné devízy, ktoré firma získala vývozom svojich produktov do Rumunska.⁴⁰² Týmito argumentmi predostrela Ministerstvo hospodárstva firme možnosti zaobstarania surovín zo zahraničia. Deficit potrebných surovín však čoskoro rozšíril aj nedostatok uhlia. OÚ v Martine informoval 16. februára 1940 Ministerstvo hospodárstva o rýchle oddisponovanie uhlia pre martinskú celulózku. Vzhľadom k nedostatku uhlia však ministerstvo odporučilo závodu vypožičať si uhlie zo susedných podnikov. Okolité továrne však takisto pociťovali nedostatočné zásoby uhlia. Situácia nakoniec vyústila 19. februára 1940 do zastavenia výroby a 420 zamestnancov dostalo 14 dňovú výpoveď.⁴⁰³ Zastavenie prevádzky bolo spôsobené už dlhodobjším krátením dodávok uhlia. V decembri 1939 dostala firma 3947 ton namiesto objednaných

³⁹⁸ ŠA BY – p. MT, f. OÚ Martin 1923–1945, č. j. 19151/1939, šk. č. (nespracované).

³⁹⁹ ŠA BY – p. MT, f. OÚ Martin 1923–1945, č. j. 3078/1939, šk. č. (nespracované).

⁴⁰⁰ ŠA BY – p. MT, f. OÚ Martin 1923–1945, č. j. 22 607/1939, šk. č. (nespracované).

⁴⁰¹ Podľa obchodnej zmluvy s Rumunskom sa mali vzájomné platby uskutočňovať vo voľných devízach, čo vyvolávalo problémy z rumunskej strany. Z tohto dôvodu sa 25. októbra 1940 konali aj medzivládne rokovania, na ktorých sa Rumunsko snažilo zmeniť platobnú dohodu a chcelo vykonávať platby prostredníctvom clearingu a dohodnutých kontingentov. Pozri ŠTEFANÍKOVÁ, A.: Cit. 11, s. 469.

⁴⁰² ŠA BY – p. MT, f. OÚ Martin 1923–1945, č. j. 2406/1940, šk. č. (nespracované).

⁴⁰³ ŠA BY – p. MT, f. OÚ Martin 1923–1945, č. j. 3021/1940, šk. č. (nespracované).

4200 ton, v januári 1940 727 ton namiesto 2300 ton a vo februári 1940 940 ton namiesto 3300 ton.⁴⁰⁴

Je zaujímavé, že aj v takomto nepriaznivom období, počas ktorého bola zastavená činnosť závodu bol po udelení súhlasu riaditeľstva závodu vyplatený 17. februára 1940 robotníkom drahotný prídavok a to nasledovne:

- 1./ slobodným robotníkom do 18 rokov – 100 Ks,
- 2./ slobodným robotníkom nad 18 rokov – 150 Ks,
- 3./ ženám – 150 Ks,
- 4./ ženatým robotníkom s jedným dieťaťom – 175 Ks,
- 5./ ženatým robotníkom s dvoma deťmi – 200 Ks,
- 6./ ženatým robotníkom s tromi a viac deťmi – 250 Ks.⁴⁰⁵

Ťažkosti s výrobou, odbytom, hľadaním nových odberateľov a zabezpečovaním surovín teda pretrvávali od roku 1939 a pokračovali aj počas roka 1940. Po opätovnom obnovení prevádzky sa firma chcela vyhnúť predošlým ťažkostiam a 6. júna 1940 ohlásila prechodné zastavenie výroby na 16 dní. K zastaveniu výroby sa firma rozhodla z nasledujúcich dôvodov:

- 1./ umožniť zamestnancom využitie riadnych dovolení,
- 2./ prevedenie opráv na budovách, zariadeniach a strojoch, ktoré sa počas prevádzky nedajú opraviť a tým zabezpečiť prevádzku na ďalší rok,
- 3./ získať čas na doplnenie zásob, obzvlášť dreva a sírneho kýzu, nakoľko zadováženie týchto narážalo v poslednej dobe na veľké ťažkosti, takže stav surovín klesol na minimum a porušoval výrobný program.⁴⁰⁶

Po čiastočnej konsolidácii však nastali za krátku dobu ďalšie problémy. Opäť sa ozval nedostatočný odbyt celulózy a výrobky sa začali hromadiť na sklade. Z tohto dôvodu sa začiatkom novembra 1940 plánovalo zastavenie prevádzky na 2 – 3 týždne.⁴⁰⁷ Podobný problém nemala len celulóza v Martine, ale aj ostatné slovenské celulóžky. Situáciu sa snažil začiatkom novembra 1940 vyriešiť Matej Murín, ktorý vyjednával menom ÚSC v Berlíne. Podľa jeho správy nebolo možné rátať s okamžitou pomocou Nemecka. Z dôvodu ťažkostí s odbytom musela teda svoju prevádzku zastaviť okrem martinskej továrne aj Žilinská továreň na celulózu v Žiline.⁴⁰⁸

Po ťažkostiach, ktoré sprevádzali výrobu martinskej celulóžky počas celého roka 1940 bola nakoniec 28. decembra 1940 výroba čiastočne obnovená a začiatkom januára 1941 sa výroba rozbehla opäť naplno.⁴⁰⁹

Aj napriek výrobným ťažkostiam sa v Továrni na celulózu úč. spol., Martin riešili počas roka 1940 dôležité personálne a úradné záležitosti. Vzhľadom k tomu, že v závode pracovali aj cudzinci muselo Ministerstvo vnútra schváliť žiadosť na ich zamestnanie. V žiadosti o schválenie sa malo zistiť, či je cudzinec mravne a politicky bezúhonný a či by jeho ponechanie v službe nebolo na úkor

⁴⁰⁴ ŠA BY – p. MT, f. OÚ Martin 1923-1945, č. j. 5744/1940, šk. č. (nespracované).

⁴⁰⁵ SNA BA, f. ÚZSP 1921-1950, inv. č. 72, šk. č. 62.

⁴⁰⁶ ŠA BY – p. MT, f. OÚ Martin 1923-1945, č. j. 11132/1940, šk. č. (nespracované).

⁴⁰⁷ ŠA BY – p. MT, f. OÚ Martin 1923-1945, č. j. 22388/1940, šk. č. (nespracované).

⁴⁰⁸ ŠA BY – p. MT, f. OÚ Martin 1923-1945, č. j. 2938/1940, šk. č. (nespracované).

⁴⁰⁹ ŠA BY – p. MT, f. OÚ Martin 1923-1945, č. j. 25844/1940, šk. č. (nespracované).

štátnych záujmov, alebo konsolidácie pomerov na Slovensku.⁴¹⁰ Martinská celulózka si zvolila do správnej rady aj Lea Grimma, Ernsta Kanzlera, Štefana Somoskeöya a Hermana Nožičku. Keďže všetci štyria členovia správnej rady bývali v Prahe a boli nemeckej národnosti, požiadal podnik o preverenie ich politickej a mravnej spoľahlivosti Vyslanectvo Slovenskej republiky v Prahe.⁴¹¹ Menovanie členov správnej rady sa uskutočnilo na riadnom valnom zhromaždení 27. júna 1940. Z celkového počtu 11 členov správnej rady boli 9 nemeckej národnosti a z toho piati nemeckí štátni občania. Z tohto je zreteľná dominancia pri presadzovaní nemeckých záujmov v správnej rade. Je zaujímavé, že za člena správnej rady bol zvolený aj správca Matice slovenskej Jozef Cíger-Hronský. Tento však na svoje členstvo v správnej rade rezignoval.⁴¹²

Nemecký vplyv sa však nepresadzoval len v čisto personálnych a závodných záležitostiach, ale svoju podporu Ríši prezentovali aj pri nemeckých vojnových víťazstvách:

„Z príležitosti víťazstva nemeckých zbraní vo Flandroch a Artois nariadil Vodca nemeckého národa 8 dňové vyvesenie zástav od 5. do 13. júna 1940. Príslušníci nemeckej národnosti si toto nariadenie osvojujú a pretože náš podnik je majetkom nemeckým, pripájame sa k výzve Vodcovej a počnúc dnešným dňom vyvesujeme nemeckú zástavu spoločne so slovenskou.“⁴¹³

Nemecký vplyv sa prejavil aj pri platení príspevku Zväzu priemyselníkov v Bratislave.⁴¹⁴ Pre zväz bolo určených 4000 Ks, no vzhľadom k tomu, že firma patrila nemeckému kapitálu požiadala o časť príspevku aj nemecká organizácia Freiwillige Schutztafel. Po intervencii nemeckej organizácie musela továreň príspevok rozdeliť a 2000 Ks venovať Freiwillige Schutztafel.⁴¹⁵

* * *

Po prijatí protizidovských zákonov sa tieto opatrenia samozrejme v plnej miere prejavili aj v hospodárskom živote 1. SR. Podniky, ktoré zamestnávali Židov museli požiadať Ministerstvo vnútra o povolenie na ich zamestnanie. Výnimkou nebola ani Továreň na celulózu v Martine. Jej žiadosť na zamestnanie Alexa Knöpfelmachera schválilo Ministerstvo vnútra 23. septembra 1941 s nasledujúcimi podmienkami:

„Menovaný Žid smie byť zamestnaný len ako manipulant, a to len vo Vašom podniku,

⁴¹⁰ ŠA BY – p. MT, f. OÚ Martin 1923-1945, č. j. 2050/1940, šk. č. (nespracované).

⁴¹¹ ŠA BY – p. MT, f. OÚ Martin 1923-1945, č. j. 4680/1940, šk. č. (nespracované).

⁴¹² ŠA BY – p. MT, f. OÚ Martin 1923-1945, č. j. 1835/4/1940, šk. č. (nespracované).

⁴¹³ ŠA BY – p. MT, f. OÚ Martin 1923-1945, č. j. 11116/1940, šk. č. (nespracované).

⁴¹⁴ Ústredné združenie slovenského priemyslu prijalo 15. marca 1940 Továreň na celulózu úč. spol., v Turčianskom Svätom Martine za člena Odboru drevospracujúceho priemyslu v Bratislave. SNA BA, f. ÚZSP 1921-1950, inv. č. 72, šk. č. 62.

⁴¹⁴ ŠA BY – p. MT, f. OÚ Martin 1923-1945, inv. č. 25, šk. č. (nespracované).

⁴¹⁵ SNA BA, f. ÚZSP 1921-1950, inv. č. 72, šk. č. 62.

Freiwilige Schutztafel (FS) – tzv. ochranné oddiely Deutsche Partei. Uzákonné vládny nariadením z 27. septembra a 21. decembra 1939. Ich poslaním bolo „vychovávať nemeckej národnej skupine na Slovensku a Slovenskému štátu na život a na smrť odhodlaných mužov a občanov a vykonávať spravodajskú a bezpečnostnú službu“. Na osobitné úlohy vybratí príslušníci FS tvorili Einsatztruppe FS.

služobné pôžitky a odmeny tohto zamestnanca sa ustávajú s platnosťou od 1. októbra 1941 – 1500 Ks mesačne,

povolenie platí do 31. decembra 1941 a Ministerstvo vnútra ho môže kedykoľvek odňať,

zamestnávateľ je povinný oznámiť Ministerstvu vnútra, cestou miestneho príslušného okresného úradu každú zmenu v služobnom pomere zamestnaného Žida, zamestnávateľ a zamestnaný Žid sú povinní postarať sa o zapracovanie nežidovskej pracovnej náhradnej sily v odbore svojho podniku, pre ktorý žiada povolenie zamestnávať Žida.

Toto povolenie nie je možné previesť na iné osoby a nenahradzuje povolenie iného úradu, ktoré je k zamestnávaniu uvedeného Žida potrebné podľa iných predpisov. Za povolenie sa predpísala v prospech fondu pre zriaďovanie a udržovanie pracovných táborov Židov ešte zvláštna dávka vo výške 5000 Ks⁴¹⁶.

Okrem povolenia na zamestnávanie židovských zamestnancov žiadala martinská továreň aj povolenie na zamestnávanie cudzích štátnych príslušníkov. Na riadnom valnom zhromaždení 30. júna 1941 bol za člena dozorného výboru schválený ríšskonemecký štátny príslušník Hans Martini. Pre závod bolo potrebné získať od Ministerstva hospodárstva výnimku na schválenie H. Martinho do dozornej rady spoločnosti. Vo svojej žiadosti dôvodili tým, že menovaný je dôverníkom hlavnej účastinárky podniku, Českej eskomptnej banky v Prahe a revíznym odborníkom a poradcom pre hospodárske podniky. Keďže sa s jeho členstvom počítalo aj do budúcnosti, požadovali od ministerstva povolenie bez časového obmedzenia.⁴¹⁷ Ministerstvo hospodárstva udelilo 27. augusta 1942 martinskému závodu výnimku s platnosťou do valného zhromaždenia o záverečných účtoch za rok 1942. Továrni na celulózu v Martine udelilo Ministerstvo hospodárstva aj výnimku spod zákona o členstve v správnych a dozorných radách účastinných spoločností a družstevných zväzov. Podľa vydaného ustanovenia mohli byť účastinári martinského závodu aj členmi správnej a dozornej rady spoločností: Nemecká obchodná a úverová banka úč. spol., v Bratislave, Slovenská dôvernícka a revízna spol., v Bratislave, Kreditgenossenschaft der Deutschen v Bratislave, Účastinná spoločnosť na výrobu rastlinných olejov v Bratislave, Bratislavské mlyny úč. spol., v Bratislave, Železiarne a oceliarne úč. spol., v Prakovciach, Pezinské tehelne úč. spol., v Pezinku, Továreň na celulózu úč. spol., v Turčianskom Svätom Martine a Lihag hospodárska, priemyselná a obchodná úč. spol., v Bratislave.⁴¹⁸ Podľa uvedených výnimiek je zrejmé, že Továrni na celulózu v Martine udeľovali ministerstvá výnimky týkajúce sa hlavne jej nemeckých účastinárov bez väčších problémov.

Výrobná situácia v závode a neohrozené mocenské postavenie Nemecka sa však začalo postupne v roku 1943 meniť. Viaceré odvetvia priemyslu dosiahli práve v tomto roku svojich výrobných kapacít. Na hospodárstve sa začalo prejavovať jeho smerovanie na vojnové potreby vtedajšej Európy a nastalo obdobie stagnácie. Svoje pozície postupne strácala aj bratislavská vláda a

⁴¹⁶ ŠA BY – p. MT, f. OÚ Martin 1923-1945, č. j. 20668/1941, šk. č. (nespracované).

⁴¹⁷ ŠA BY – p. MT, f. OÚ Martin 1923-1945, č. j. I-4747/2/1942, šk. č. (nespracované).

⁴¹⁸ ŠA BY – p. MT, f. OÚ Martin 1923-1945, č. j. 1489/1942, šk. č. (nespracované).

nemecké jednotky, ktoré bojovali s povstaleckými vojakmi mohli pre svoje potreby plne využívať surovínové a priemyselné zdroje Slovenska.⁴¹⁹ Jednou z najdôležitejších surovín bolo práve drevo.

Príkaz na dodanie 13 – 14 vagónov drevených kolov pre Veliteľstvo ochranného pásma na Slovensku obdržala od Lesníckej a drevárskej ústredne v Bratislave aj Továreň na celulózu v Martine. Vzhľadom k tomu, že povinná dodávka bola pre nedostatok dreva nereálna, celulóзка ju nebola schopná splniť.⁴²⁰

Začiatkom roka 1945 ešte došlo v podniku k zmene na vedúcom poste a novým riaditeľom sa stal Wilhelm Nussbaumer. Krátko na to 6. februára 1945 oznámila továreň Ministerstvu hospodárstva, že prechodne zastavila prevádzku a hromadne prepustila zamestnancov.⁴²¹

To sa už ale nezadržateľne blížil koniec najväčšej tragédie našich dejín, druhej svetovej vojny. Okresný národný výbor (ONV) v Martine v tomto čase oznámil prepustenie 29 úradníkov a ďalších 79 zamestnancov nemeckej národnosti Továrne na celulózu v Martine. Dôvodom ich prepustenia bola dobrovoľná spolupráca s nepriateľskou nemeckou stranou. Keďže menovaní bez oznámenia opustili svoje pracovné miesta a písomná výpoveď im nemohla byť doručená, ich služobný pomer bol rozviazaný 1. mája 1945. Týmto dňom zanikli aj výhody vyplývajúce z ich služobného pomeru. Zo svojich funkcií boli zároveň suspendovaní aj členovia správnej rady: Ernst Bäumlér, Ernst Kanzler, Heinrich Schneider, Eduard Trautenberg a Andrej Smieško. Títo boli vyšetrovaní Národnou bezpečnosťou a bol im zakázaný vstup do továrne.⁴²²

Začiatkom mája 1945 sa teda ukončilo jedno obdobie jestvovania martinskej celulózky, v ktorom sa presadzovali záujmy nemeckých vlastníkov. Obdobie druhej svetovej vojny nebolo pre výrobný program celulózok priaznivé a často sa stretávali s nedostatkom surovín, či slabým odbytom, čo znamenalo časté zastavovanie výroby.

Už 21. júla 1945 vydalo Povereníctvo SNR pre priemysel a obchod v Bratislave výmer, podľa ktorého uvalilo na Továreň na celulózu úč. spol., Turčiansky Sv. Martin národnú správu a za národného správcu bol menovaný riaditeľ Handlovských uholných baní, Andrej Lantay. Národný správca bol povinný pri vykonávaní svojej funkcie zachovávať všetky zákonné ustanovenia ako aj všetky smernice vydané pre národných správcov Povereníctvom SNR pre priemysel a obchod.⁴²³ Týmto výmerom sa pre martinskú celulózku začala nová etapa v jej výrobnej činnosti.

⁴¹⁹ Okresným úradom sa mali predložiť odpisy potvrdeniek za nevyplatené nákupy nemeckej brannej moci, ktoré mali byť neskôr nemeckou stranou uhradené. K tomuto uhradeniu však nedošlo. Dňa 10. novembra 1944 vydal aj nemecký veliteľ na Slovensku hlavný skupinový vodca zbraní SS a generál policie H. Höfle rozkaz, podľa ktorého boli nemecké jednotky povinné okamžite uhradiť každú škodu, ktorú spôsobili. Škody sa mali ihneď hlásiť na MNO a aj najbližšiemu nemeckému vojenskému veliteľstvu. Uvedené nariadenie však bolo skôr formálnou záležitosťou a v praxi sa nedodržiavalo. ŠA LE – pobočka Stará Ľubovňa, f. ONÚ Podolíneč 1832-1945, č. j. D1-1021/1944, šk. č. 4.

⁴²⁰ ŠA BY – p. MT, f. OÚ Martin 1923–1945, č. j. D-3746/1944, šk. č. (nespracované).

⁴²¹ ŠA BY – p. MT, f. OÚ Martin 1923–1945, č. j. D-1795/1945, šk. č. (nespracované).

⁴²² ŠA BY – p. MT, f. ONV Martin 1945–1990, č. j. 4655/1945, šk. č. (nespracované).

⁴²³ ŠA BY – p. MT, f. ONV Martin 1945–1990, č. j. 8607/1945, šk. č. (nespracované).

DOSLOV

Slovenská historiografia bola a je orientovaná v prevažnej miere na politické dejiny národa a štátu. Niektorým dôležitým oblastiam histórie národa, akým je napr. jeho hospodárska sféra, sa venuje menej pozornosti. Pri štúdiu hospodárskych dejín Slovenska sa ale stále odкрývajú biele miesta, ktoré neboli do veľkej miery spracované. Autor monografie sa domnieva, že jedným z nich je aj oblasť slovenského drevárskeho priemyslu. Na základe uvedeného dôvodu sa práve hospodárstvo 1. SR, a jeho dôležité drevárske odvetvie v rokoch 1939-1945, rozhodol autor prezentovať vo svojej monografii.

Drevársky priemysel na Slovensku predstavoval počas existencie 1. SR dôležitý faktor národného hospodárstva. Bolo to spôsobené dostatkom drevnej hmoty na území Slovenska a tradíciou slovenských piliarskych, celulózových a drevárskych závodov. Dostatok suroviny teda predznamenal rozvoj drevárskeho priemyslu.

Vzhľadom ku skutočnosti, že 1. SR vznikla hlavne z vôle A. Hitlera, sa nacistické Nemecko snažilo o získanie maximálneho vplyvu na slovenské hospodárstvo. Slovenská ekonomika mala za úlohu plne podporovať nemecké vojenské akcie dodávkami potrebných surovín a výrobkov. Výnimkou nebol ani drevársky priemysel, ktorého dôležité miesto predurčovalo už uzatvorenie tajného dodatku k „Ochrannej zmluve“ medzi Nemeckom a Slovenskom.

Práve na príklade prenikania nemeckého kapitálu do slovenských drevárskych a celulózových závodov na strednom Slovensku v rokoch 1939 – 1945 sa monografia snaží priblížiť využitie slovenského hospodárstva v prospech nacistického Nemecka. Publikácia sa zameriava na prezentáciu spôsobov prenikania nemeckého kapitálu do uvedených závodov. Zároveň naznačuje kontúry týchto vzťahov už od roku 1938 a uzatvára problematiku znárodnením podnikov. Okrem veľkých drevárskych a celulózových podnikov stredného Slovenska, ktoré vysokou mierou vplývali na vývoj slovenského hospodárstva, sa kniha zaoberá aj všeobecnou situáciou slovenskej ekonomiky počas existencie 1. SR. Pri charakteristike slovenského hospodárstva si tak autor všima aj celkové snahy Nemecka o jeho čo najväčšie využitie.

Slovenský drevársky priemysel zaznamenal po určitých počiatkových ťažkostiach v rokoch 1939 – 1945 výrazný rozvoj. Táto konjunktúra však bola limitovaná vysokou mierou exportu nespracovaného dreva. Vývoz suroviny mieril hlavne do Tretej ríše a na celkovom exporte Slovenska sa podieľal až 1/3. Nadmerný vývoz dreva do istej miery vplýval na konjunkturálny rozvoj drevárskeho priemyslu. Výraznejšou mierou ale negatívne ovplyvnil odvetvie papiera a celulózy. Dopyt po celulóze síce počas druhej svetovej vojny stúpala, no ťažkosti so zabezpečením drevnej suroviny nedovolili závodom naplno využiť ich výrobné kapacity. Tieto sa zužitkovali podľa dostupnosti suroviny iba na 50 až 80% percent.

Výrazné geopolitické zmeny v strednej Európe na prelome rokov 1938-1939 priniesli aj kapitálové presuny v slovenských drevospracujúcich závodoch.

Hlavným dôvodom bola skutočnosť, že pôvodné pozície českého kapitálu, ktorý v Československej republike vlastnil 84% akcií slovenských podnikov, klesol po vzniku 1. SR na 8%. Jeho miesto následne zaujal kapitál nemecký, ktorého podiel stúpil z necelého 1% na 62%. Kapitálové transfery sa samozrejme uskutočnili aj v drevárskom priemysle, kde nemecký kapitál ovládal 23,5% podiel drevárskych účastinných podnikov a v sektore papiera a celulózy mu patrilo 38,8%. Slovenský podiel sa pritom zvýšil iba nepatrne, keď v národnom hospodárstve zaznamenal rast z 15% na 18%. V drevárskom priemysle patrilo slovenskému kapitálu 22,8% účastinných podnikov a v odvetví papiera a celulózy 35,9%. Vysokú mieru účasti si v drevárskom odbore zachoval aj samotný štát.

Získavanie vplyvu v slovenských drevárskych a celulózových závodoch prebiehalo viacerými cestami. Išlo predovšetkým o tri spôsoby, a to: 1./ priamym vstupom nemeckej spoločnosti do slovenského závodu, 2./ arizáciou podniku, 3./ získaním spoločnosti prostredníctvom rôznych medzičlánkov a dcérskych spoločností nemeckých finančných inštitúcií a koncernov.

Nemecké snahy pritom narážali aj na požiadavky slovenských podnikateľov, ktorí chceli takisto využiť drevársky priemysel vo svoj prospech. Silný nemecký tlak, ktorý bol podporovaný vtedajším mocenským postavením nacistického Nemecka ale poskytoval slovenským snahám na vlastné využitie drevárskeho priemyslu minimálny priestor. V prevažnej miere sa veľké drevárske a celulózové závody dostali do záujmovej sféry nemeckého kapitálu a slovenský kapitál sa uplatnil hlavne v stredných a malých podnikoch.

Veľké stredoslovenské drevospracujúce závody sa z dôvodu dôležitosti drevnej suroviny pre nemecký trh dostali pod priamu, či sprostredkovanú kontrolu nemeckých finančných a priemyselných spoločností. Výrobný program a množstvo produkcie tak záviselo predovšetkým od nemeckých potrieb a exportu do Tretej ríše.

Po majetkových zmenách v podnikoch prebiehala ich výrobná činnosť v podstate nerušená až do vypuknutia SNP v auguste 1944. Vzhľadom ku skutočnosti, že hlavné vojenské operácie prebiehali na území stredného Slovenska, výraznou mierou sa prejavili aj na činnosti drevárskych podnikov. Ich výroba bola obmedzená alebo úplne zastavená. So začínajúcim rokom 1945 Nemci odviezli z podnikov časť strojného zariadenia, prípadne začali s jeho ničením. Koniec druhej svetovej vojny priniesol aj zmenu situácie vo vlastníctve podnikov. Závody sa postupne dostávali pod národnú správu a následne boli znárodnené.

SUMMARY

GERMAN FINANCIAL CAPITAL AND THE CENTRAL SLOVAKIA IN YEARS 1939 - 1945

During existence of the 1st Slovak Republic the wood industry in Slovakia represented an important aspect of the national economy due to abundance of wood raw material within the area of Slovakia as well as tradition of Slovak sawtimber, wood pulp and wood processing mills. Thus, sufficient amount of raw material heralded improvement of wood processing industry. However, this improvement was limited by high level of unprocessed wood export. The export of raw material was directed mainly to the Third Empire and represented one third of overall export of Slovakia. Owing to the fact that the 1st Slovak Republic came into existence mainly out of will of Adolf Hitler, the Nazi Germany was trying to achieve maximal influence on Slovak economy. The task of Slovak economy was to fully support German army operations by supplying of necessary raw materials and products. The wood processing industry was not an exception and its importance was predestined by signing the secret amendment to "Protective Treaty" between Germany and Slovakia. German effort got into the conflict with the demands of Slovak entrepreneurs who also wanted to benefit from the wood processing industry. However, strong German pressure, based on Nazi Germany power politics of that time, provided Slovak entrepreneurs with only minimum of space for the use of the wood processing industry. Vast majority of bigger wood processing and wood pulp mills became part of the German capital domain and Slovak capital was placed mainly within smaller and small enterprises. Interference of German interests in Slovak economy was carried out in many different ways as f. e. by direct acquiring of a wood processing company, which was the case of Turiansky Wood Processing Mill, by arisation of an enterprise, as documented in chapter concerned with United Forest Industry in Banska Bystrica, or by controlling production process and price level of products through various interfaces and daughter companies. The last mentioned is presented in chapters on Harmanecka Factory producing paper, on Ruzomberok Factory producing wood pulp, Martin and Zilina wood pulp mills. Considerable capital changes were also caused by the fact that genuine position of Czech capital, which had covered 84% shares of Slovak enterprises in Czechoslovak Republic, went down to 8% after establishment of the 1st Slovak Republic. Subsequently, it was replaced by German capital share of which raised from 1% up to 62%. Naturally, shift of capital was made also in the wood processing industry where German capital controlled 23,5% share of wood processing joint-stock companies and in the sphere of paper and wood pulp built up an influential position. Slovak share, however, raised only minutely when it raised in the national economy from 15% up to 18%. Within the wood processing industry Slovak capital controlled only 22,8% of joint-stock companies. High level of influence on the wood processing industry was kept also by the state itself. In spite of great influence of Nazi Germany on Slovak economy, during existence of the 1st Slovak Republic the Slovak economists were able to put through the policy of economic independence, at least, partially. However, these successful attempts definitely ended on 9th October 1944 when the Treaty on Supplying of German Armed Forces was signed, which put a definitive stop to any attempts of creating Slovak economic autonomy.

ZUSAMMENFASSUNG

DAS DEUTSCHE KAPITAL UND DIE MITTE DER SLOWAKEI IN JAHREN 1939 - 1945

Die Holzindustrie in der Slowakei stellte ein wichtiger Faktor der Staatswirtschaft in der Existenz der 1. Slowakischen Republik. Das war ausgelöst mit dem Genüge der Holzcellulose auf dem Gebiet der Slowakei mit der Tradition von Sägewerken, Zellulosebetrieben und Holzbetrieben. Dieser Aufstieg war limitiert vom hohen Maß des Exports von unverarbeitetem Holz. Der Export des Rohmaterials war in das dritte Reich hingezielt und auf den Export der Slowakei war er mit 1/3 beteiligt. In Bezug auf die Tatsache, dass die Erste Republik aus dem Willen von Adolf Hitler entstanden ist, bemühte sich das nazistische Deutschland um die Erwerbung von maximalen Einfluss auf die slowakische Wirtschaft. Die slowakische Ökonomie war mit der Aufgabe beauftragt, die deutschen militärischen Aktionen mit der Lieferungen erforderlichen Rohmaterialien und Produkten voll zu unterstützen. Die Ausnahme war die Holzindustrie auch nicht, ihre wichtige Stelle war schon im geheimen Protokoll des „Schutzvertrags“ zwischen Deutschland und der Slowakei eingearbeitet. Die deutschen Bemühungen stießen auch auf die Förderungen von slowakischen Unternehmern, die auch die Holzindustrie in ihren Gewinn ausgenutzt wollten. Der starke deutsche Druck, der von damaligen Machtstellung des nazistischen Deutschland unterstützt war, bieten den slowakischen Bemühungen auf die eigene Ausnutzung der Holzindustrie ein minimales Raum dar. Die überwiegende Mehrheit von großen Holzbetrieben und Cellulosebetrieben sind in Interessensphäre des deutschen Kapitals geraten und das slowakische Kapital hat sich in mittleren und kleinen Betrieben durchgesetzt. Die Durchdringung von deutschen Interessen in die slowakische Wirtschaft realisierte sich mit mehreren Methoden, mit direktem Erwerb von Holzbetrieb wie in dem Fall von Turianenbetrieb, mit der Arisierung des Betriebs, was dokumentiert die Kapitel von Vereinigten Bergbau im Banská Bystrica, oder die Leitung der Produktionstätigkeit und mit dem Preisniveau von Produkten durch verschiedenen Zwischengliedern und Betrieb-Tochtern. Das letzte Modell präsentieren die Kapitel über Harmanec-Fabrik für das Papier, Ružomberok-Fabrik für die Cellulose, die Cellulosefabriken im Martin und Žilina. Die erheblichen Kapitalveränderungen resultierten auch von der Tatsache, dass die ursprünglichen Positionen des Tschechischenkapitals, der in der Tschechoslowakei 84% der Aktien die slowakischen Betrieben besaß, nach der Entstehung von der Ersten slowakischen Republik sind auf 8% gesunken. Seine Stelle hat das deutsche Kapital eingenommen, dessen Anteil von 1% auf 62% aufgestiegen ist. Die Kapitalverschiebungen vollstreckten sich selbstverständlich auch im Holzindustrie, wo das deutsche Kapital 23,5% beherrschte und im den Sektor von Papier und Cellulose hat er sich auch starke Positionen aufgebaut. Der slowakische Anteil ist nur niedrig aufgestiegen, wenn er von 15% auf 18% aufgestanden ist. In Holzindustrie gehörte dem slowakischen Kapital 22,8% beteiligten Betrieben. Ein hohes Maß von Einfluss in der Holzindustrie hat sich auch der Staat erhalten. Trotz großem Einfluss des nazistischen Deutschland auf die slowakische Wirtschaft ist es den slowakischen Wirtschaftswissenschaftler teils gelungen „in der Existenz des Ersten slowakischen Republik“ die unabhängige Wirtschaftspolitik zu realisieren. Diese Teilerfolge waren am 9. 10. 1944 mit dem Unterschrift von Vertrag über die Versorgung von deutschen Wehrmacht auf dem Gebiet der Slowakei beendet, damit waren gleichwelche Bemühungen der Slowakei über wirtschaftliche „Autonomie“ am Ende.

PRAMENE A POUŽITÁ LITERATÚRA

A. ARCHÍVNE PRAMENE

Štátny archív Banská Bystrica

fond: Zoznam firiem

fond: Pohronská župa II. 1940 - 1945

Štátny archív Banská Bystrica – pobočka Banská Bystrica

fond: Mestský úrad Banská Bystrica 1923 - 1945

fond: Okresný úrad Banská Bystrica 1923 - 1945

fond: Okresný národný výbor Banská Bystrica 1945 - 1949

Štátny archív Banská Bystrica – pobočka Lučenec

fond: Obvodný notársky úrad Divín 1924 - 1944

Štátny archív Banská Bystrica – pobočka Rimavská Sobota

fond: Obvodný notársky úrad Klenovec 1872 - 1945

fond: Obvodný notársky úrad Rovné 1788 - 1945

Štátny archív Banská Bystrica – pobočka Zvolen

fond: Okresný úrad Zvolen 1923 - 1945

Archív Múzea SNP Banská Bystrica

fond: XII – Ladislav Suško: Ochranný vzťah – satelitizmus, jeho kríza
a bábkový štát (1940 – 1945), číslo: S-62/78

fond: VI. Prír. č. A-75/77, A-3297, A-3298

Slovenský národný archív Bratislava

fond: Ministerstvo hospodárstva SR 1938 - 1945

fond: Úrad predsedníctva vlády 1939 - 1945

fond: Ústredné združenie slovenského priemyslu 1921 - 1950

fond: Obchodná a priemyselná komora v Banskej Bystrici 1890 - 1949

fond: Ústredňa slovenských celulózok v Bratislave 1939 - 1948

fond: Povereníctvo priemyslu a obchodu 1945 - 1951

Štátny archív Bytča

fond: Krajský súd v Ružomberku 1876 - 1949

Štátny archív Bytča – pobočka Liptovský Mikuláš

fond: Okresný úrad Ružomberok 1923 - 1945

Štátny archív Bytča – pobočka Martin

fond: Okresný úrad Martin 1923 - 1945

fond: Okresný národný výbor Martin 1945 - 1990

Štátny archív Bytča – pobočka Žilina

fond: Okresný úrad Žilina 1923 - 1945

fond: Úrad práce v Žiline 1940 - 1945

Štátny archív Košice – pobočka Rožňava

fond: Okresný úrad Dobšiná 1938 - 1944

Štátny archív Levoča – pobočka Poprad
fond: Okresný úrad Poprad 1923 - 1945
fond: Obvodný notársky úrad Poprad 1923 - 1945
Štátny archív Levoča – pobočka Stará Ľubovňa
fond: Obvodný notársky úrad Podolíneec 1832 - 1945
Archív Drevina Turany
fond: Parná píla Turany
Vojenský historický archív Trnava
fond: Ministerstvo národnej obrany SR 1939 - 1945
ZstA Potsdam, 4972, Judenfrage in der Slowakei.

B. PUBLIKOVANÉ DOKUMENTY

HUBENÁK, Ladislav: *Politika nemeckej ochrannej zóny na Slovensku roku 1939*.
In: Zborník archivních prací, XVII, 1967, č. 2, dok. 25.

DstA Postdam, AA, Polit. Abteilung, Slowakei, 61.154, protokol rokování
s Tisovou vládou z 19. 4. 1939.

PREČAN, Vilém: *Slovenské národné povstanie. Dokumenty. II. Nemci
a Slovensko 1944*. Bratislava 1971.

Výmer Povereníctva Slovenskej národnej rady pre priemysel a obchod
v Bratislave z 2. augusta 1945 číslo 510 - 10052.

Memorandum dr. Kurta Rabla, poverenca Ústredne nemeckých menšín pri
Deutsche Partei (DP) a šéfa siete SD na Slovensku z 30. októbra 1938.

C. DOBOVÁ TLAČ

Budovateľ, č. 17/1943.

Hospodársky obzor, 1. 9. 1945.

Les a drevo, č. 9/1940.

Les a drevo, č. 14-15 /1941.

Les a drevo, č. 26-27 /1942.

Národné noviny, roč. 73, 8. 8. 1942, č. 58.

Národné noviny, roč. 70, 15. 4. 1939, č. 87.

Slovák, roč. 20, Nový rok, 1939.

Slovák, roč. 21, č. 2, 1940.

Slovák, roč. 21, č. 11, 1940.

D. ZBORNÍKY

Ľudia, peniaze, banky. Zborník z konferencie. Bratislava : Národná banka
Slovenska, 2003. 525 s. ISBN 80-8043-051-9

Podiel slovenských národohospodárov na príprave SNP. Materiál z odborného historického seminára, Banská Bystrica 18. júna 1999. Banská Bystrica : Múzeum SNP, 1999. 99 s. ISBN 80-88976-04-9

Slovensko v rokoch druhej svetovej vojny. Bratislava : Historický ústav SAV, 1991.

SNP 1944 – vstup Slovenska do demokratickej Európy. Zborník vystúpení z medzinárodnej konferencie k 55. výročiu SNP. Banská Bystrica 8. – 10. júna 1999. Banská Bystrica : Múzeum SNP, 1999. 499 s. ISBN 80-88976-05-7

Zborník prác lesníckeho a drevárskeho múzea 4. Lesnícke a drevárske múzeum v Antole, 1966. 208 s.

Zborník Múzea v Antole. Múzeum v Antole 1989. 256 s. ISBN 80-217-0107-2

Zborník k 50. výročiu SNP. Banská Bystrica : UMB, 1994.

D. LITERATÚRA

CAMBEL, Samuel: *Hospodárske pomery v Slovenskom národnom povstaní.* Banská Bystrica : Múzeum SNP, 2003. 171 s. ISBN 80-88945-69-0

DECKER, Viliam: *75 rokov papierenského priemyslu v Ružomberku.* Martin 1965.

FALTUS, Jozef – PRŮCHA, Václav: *Prehľad hospodárskeho vývoja na Slovensku v rokoch 1918 - 1945.* I. vyd. Bratislava : VPL, 1969. 411 s.

HALLON, Ľudovít: *Expanzia slovenského finančného kapitálu v účastinných podnikoch v rokoch 1939 – 1944.* In: Historický časopis, roč. 48, 2000, č. 1.

HALLON, Ľudovít: *Hospodárske aspekty československého vzťahu v rokoch 1918 – 1945.* In: Česko-slovenská historická ročenka. Brno : Masarykova univerzita, 1999. 361 s. ISBN 80-210-2233-7

HORVÁTH, Štefan – VALACH, Ján: *Peňažníctvo na Slovensku v rokoch 1918 – 1945.* Bratislava : ALFA – vydavateľstvo technickej a ekonomickej literatúry, 1978. 216 s.

Hospodársky obraz Slovenska. Bratislava : Ministerstvo hospodárstva, 1942. 309 s.

Informátor Slovenskej republiky, 1942/1943. Zväzok I. Miestopis Slovenska – prehľad podnikov v peňažníctve, priemysle a obchode. Bratislava 1942. 871 s.

JABLONICKÝ, Jozef: *Povstanie bez legend.* Bratislava : Obzor, 1990. 360 s. ISBN 80-215-0077-8

JERŠOVÁ, Mária : *700 rokov Turian.* Martin : Obzor, 1968. 188 s.

KAMENEC, Ivan: *Slovenský štát.* Praha : Anomal, 1992. 144 s. ISBN 80-900235-3-3

KARVAŠ, Imrich : *Moje pamäti (V pazúroch Gestapa).* Bratislava 1994.

KRÁL, Václav: *Otázky hospodárskeho a sociálneho vývoje v českých zemích 1938 – 1945 II.* Praha : Č-SAV HŮ, 1958. 474 s.

KVIETOK, Ladislav: *Zemepis Horehronia – vlastivedná štúdia Banskobystrického a Breznianskeho okresu.* Knih tlačiareň Andreja úč. spol., filiálka Zvolen, 1943. 143 s.

- LACKO, Richard: *100 rokov drevárskej výroby v Turanoch (1887-1987)*. Martin : Tlačiarne SNP, 1987. 254 s.
- LIPTÁK, Lubomír: *Ovládnutie slovenského priemyslu nemeckým kapitálom (1939 - 1945)*. Bratislava : SAV, 1960. 176 s.
- LOBÍK, Ján: *Spomienky na SNP v Turci*. Martin : Neografia, 1994. 156 s. ISBN 80-85186-60-8
- MARTULIAK, Pavol: *150 rokov slovenského družstevníctva*. Agroinštitút Nitra, 1995. 231 s. ISBN 80-7139-028-3
- MEDRICKÝ, Gejza: *Minister spomína*. Bratislava : Litera, 1993. 349 s. ISBN 80-900456-4-2
- Národohospodár Peter Zaťko spomína*. Liptovský Mikuláš : Transcius, 1994. 279 s. ISBN 80-7140-036-X
- Pamätnica k 150 výročiu založenia papierne v Harmanci*. Bratislava : Harmanecké papierne n.p. Harmanec, 1979. 95 s.
- PRŮCHA Václav et al.: *Hospodárske a sociálne dejiny Československa 1918-1992*. 1. Díl (období 1918 - 1945). Brno : Nakladatelství Doplněk, 2004. 580 s. ISBN 80-7239-147-X
- Slovenské hospodárstvo v obrazoch*. Bratislava : Inzertná a reklamná kancelária (Karol Makovíny), 1943.
- SUŠKO, Ladislav: *Počiatky hospodárskej exploatacie Slovenska nacizmom (marec 1939 – júl 1940)*. In: Československý časopis historický, roč. 25, 1977, č. 5.
- ŠTEFÁNIKOVÁ, Antónia: *O niektorých aspektoch zahraničného obchodu Slovenskej republiky v období rokov 1939 – 1945*. In: Historický časopis, roč. 48, 2000, č. 3.
- TÖNSMEYER, Tatjana: *Das Dritte Reich und die Slowakei 1939-1945. Politischer Alltag zwischen Kooperation und Eigensinn*. Paderborn : Ferdinand Schöningh, 2003. 384 s. ISBN 3-506-77532-4

E. NEPUBLIKOVANÉ RUKOPISY

- HALLON, Eudovít: *Zdôvodnenie reštitučných nárokov dedičov majetku Leopolda Lichtensteina, Vojtecha Lichtensteina a Mórica Lichtensteina*. Rukopis.
- OBERLEIN, August: *Aufzeichnungen vom 1. Januar 1941 bis 5. Mai 1945 und Vorgeschichte Turany (Slowakei)*. Rukopis.

F. SVEDECTVÁ PAMÄTNÍKOV

- Záznam rozhovoru z 15. 12. 2001 s Jánom Rzepielom, osobným šoférom riaditeľa turianskeho drevárskeho závodu Augusta Oberleina. Archív autora.

PRÍLOHY

Hospodárstvo

Zapojenie slov. hospodárstva

do rámca štvorročného plánu nemeckej ríše

Slovensko nachádza sa v hraniciach nemeckého životného priestoru

Bratislava, 13. apríla. Volksdeutsche Zeitung zo dňa 13. t. m. prináša v svojej hospodárskej rubrike dlhší článok o zapojení slovenského národného hospodárstva do rámca štvorročného plánu nemeckej ríše. S tohto hľadiska — píše časopis — je potrebné, aby

1. sa uzavrela riadna nemecko-slovenská hospodárska zmluva, podobná nedávno uzavrenej nemeckorumunskej dohode a

2. aby sa uskutočnil ďalekosiahly plán ohľadne zapojenia nemeckého kapitálu a technických pomocných prostriedkov k využitiu veľkého slovenského prírodného bohatstva ako aj k zdokonaleniu priemyslu a poľnohospodárstva vzhľadom na potreby Ríše.

Tým, že si Slovensko zaviedlo slovenskú korunu ako menovú jednotku a že si zriaduje vlastnú Slovenskú národnú banku, bol daný predpoklad konsolidácie slovenského hospodárstva. Ako obchodný partner mohlo by sa Slovensko stať pre Ríšu nie bezvýznamným hospodárskym faktorom, pričom len vzájomné a postupné odbúranie colných hradiel mohlo by viesť k úzkej spolupráci na hospodárskom poli medzi oboma štátmi. Hospodársky charakter Slovenska sa vyznačuje bohatstvom minerálnych surovín a lesných i poľnohospodárskych výrobkov. Je isté, že racionalizáciou by sa produkcia na každom poli dala podstatne zvýšiť. Vývoz týchto výrobkov by sa mohol kompenzovať dovozom

hotových výrobkov z Ríše. Vláda a verejnosť sa presvedčily, že Slovensko sa nachádza vo vnútri hraníc nemeckého životného priestoru, pričom je celkom ľahostajné, v akej štátprávnej forme sa tento stav nachádza. Ťažko skúšaný slovenský národ a karpatonemecká národná skupina dúfajú, že zapojenie slovenského hospodárstva do veľkonemeckého priestoru na jednej strane a úloha tejto krajiny, slúžiac ako most, spájajúci juhovýchod na strane druhej, zaistí a zvýši ich životný štandard a blahobyť. Západné plutokrácie, ako USA, Anglicko a Francúzsko z nových pomerov na Slovensku vyvodili už svoje konzekvencie a usniesly sa, aby slovenský tovar podliehal tomu istému clu, ako nemecký a aby sa označoval značkou „Made in Germany.“ Úfajme — končí nemecký časopis svoj článok — že následky týchto opatrení budú čoskoro zmiernené nadviazaním čo najužších obchodných stykov s nemeckou ríšou.

*
— TURECKÁ OBJEDNAVKA LOKOMOTÍV V ANGLICKU. (DHD). V Londýne podpísali v minulých dňoch kupnú zmluvu na dodávku vyše 50 lokomotív tureckým štátnym železniciam. Dodávku vybaví britské fabriky. Hodnota tejto dodávky robí vyše milión libier a bude platená podľa podmienok úverovej dohody s Anglickom.

— ZÁSIELKY ZLATA NADOBÚDAJÚ OPĀT VĀČŠIEHO ROZSAHU. V poslednom týždni sa odviezlo zlata za 18 miliónov libier šterlingov z Anglicka do Ameriky. Dnes vo štvrtok sa na pr. naložilo na pafubu parníka „Isle de France“ zlata za 3 milióny libier, ktoré sa má dopraviť do Spojených štátov amerických.

DOHODA slovensko-nemecká

Slovensko samostatným štátom pod ochranou ríše

Bratislava. — Nemecká vláda a slovenská vláda sa v dôsledku toho, že Slovenský štát sa postavil pod ochranu Nemeckej ríše, dohodly smluvne upraviť z tejto skutočnosti vyplývajúce dôsledky. K tomuto cieľu sa podpísaní zmocnenci oboch vlád dohodli na nasledujúcich ustanoveniach:

Článok I.

Nemecká ríša prevezme ochranu nad politickou nezávislosťou slovenského štátu a nad integritou jeho územia.

Článok II.

K prevedeniu Nemeckou ríšou prevzatej ochrany má nemecká armáda kedykoľvek právo v oblasti ohraničenej na západ hranicou slovenského štátu a na východ všeobecne čiarou východného okraja Malých Karpát a pohoria Javorníka zriadiť vojenské stavby a držať obsadené silou, ktorú pokladá za potrebnú. Slovenská vláda učiní opatrenia, aby nemeckej armáde boli pre tieto stavby potrebné pozemky dané k dispozícii. Ďalej dá slovenská vláda súhlas k cluprostému zaopatreniu nemeckých trúp a cluprostým dodávkam z ríše potrebným pre vojenské stavby.

V oblasti opisanej v I. odstavci vykonáva vojenské výsostné práva nemecká armáda.

Osoby nemeckej štátnej príslušnosti, ktoré sú zamestnané na základe súkromnoprávneho smluvného pomeru pri stavbách vojenských v oblasti, v ktorej sa stavebné práce konajú, podliehajú nemeckému súdnictvu.

Článok III.

Slovenská vláda bude svoju armádu organizovať v úzkej dohode s nemeckou brannou mocou.

Článok IV.

Slovenská vláda bude svoju zahraničnú politiku dohodnutému ochrannému pomeru zodpovedne, viacej vždy v shode s nemeckou vládou.

Článok V.

Táto smluva vstupuje jej podpísaním v okamžitú platnosť a platí na dobu 25 rokov.

Obe vlády sa dorozumejú pred uplynutím tejto dohody o včasnom predĺžení smluvy.

Na dôkaz toho podpísali splnomocnení oboch strán túto smluvu vo dvojítom vyhotovení.

Berlín, 23. marca 1939.

Poverenie SNB pre výskum hospodárstva na Slovensku

N a r i a d e n i e
s mocou zákona
zo dňa 1940,

ktorým sa poveruje Slovenská národná banka v Bratislave
výskumom hospodárstva na Slovensku.

Vláda Slovenskej republiky podľa § 44 zákona čís.
185/1939 Slov.zák. nariaďuje:

§ 1.

Výskumom hospodárstva na Slovensku a sledovaním jeho
konjunktúrneho vlnenia sa poveruje Slovenská národná banka.

§ 2.

Slovenská národná banka má právo za týmto účelom
požadovať od kohokoľvek zprávy, doklady a dáta, vzťahujúce
sa na ktorýkoľvek obor hospodárskej činnosti.

§ 3.

Všetky hospodársky činné subjekty sú povinné presne
a spoľahlivo podávať zprávy, doklady a dáta, ktoré od nich
Slovenská národná banka vyžiada.

§ 4.

Nedodržanie predpisu § 3 trestá okresný úrad /štátny
policačný úrad/ uzavretím do troch mesiacov, alebo peňaži-
tou pokutou do 10.000 Ks. Pre prípad nedobytnosti peňažité-
ho trestu má byť uložený náhradný trest uzavretím do troch
mesiacov podľa miery zavinenia.

§ 5.

Toto nariadenie nadobúda účinnosti dňom vyhlásenia.
Vykoná ho minister financií a minister pravosúdia.

Minister financií :
Dr. Mikuláš Pružinský v.r.

K. I. 9710
II

Zdroj: SNA BA, f. ÚPV 1939 - 1945, inv. č. 66, šk. č. 86.

Prevod úspor slovenských robotníkov pracujúcich v Nemecku (16. 12. 1939)

Ministerstvo vnútra.

Číslo: 100-30133/9-1939.

Bratislava, dňa 16. decembra 1939.

Úspory slovenských robotníkov
v Nemecku, prevod - supis.

Prílohy: 1.

Všetkým okresným úradom a ich cestou
obecným a obvodným notárstvám a
Liesetskému notárskemu úradu
v Bratislave.

Ministerstvo vnútra sdeľuje, že, veľká čiastka slovenského robotníctva poľnohospodárskeho a iného, ktoré bolo zamestnané v Nemecku sa už vrátila do vlasti. Pri odchode robotníctva z Nemecka mali mnohí robotníci väčšie alebo menšie úspory v RM., ktoré nemohli na Slovensko previesť a ponechávali preto tieto obnosy v bankách, sporiteľnách alebo na iných miestach v Nemecku.

V posledných časoch vysielali nemecké banky svojich úradníkov na odjazdové stanice slovenského robotníctva s poverením, aby od robotníkov úspory prevzali a o tomto robotníkom vydávali potvrdenky alebo vkladné knižky, znejúce na odovzdanú čiastku RM.

Pretože k prevodu týchto úspor bude musieť byť zaobstaraný súhlas Ríšskej banky a Slovenskej národnej banky, žiadajú sa všetky obecné a obvodné notárstvá, aby v svojom úradnom obvode vyzvaly všetkých z Nemecka sa navrativších robotníkov, aby svoje v Nemecku ponechané úspory u notárstiev prihlásili. K prihlasovaniu úspor nech robotníci prinesú so sebou i poistenky poťažne vkladné knižky, z ktorých musí byť zrejmý ústav, v ktorom peniaze ponechali. Poistenky poťažne vkladné knižky po prevedení záznamu nech sú robotníkom vrátené.

Zdroj: ŠA BB - p. LC, f. Notársky úrad Látky, č. j. 100 - 30133/1939, šk. č. 7.

Styk úradníkov Ministerstva hospodárstva s nemeckými poradcami
(20. 11. 1940)

Prezídium Ministerstva hospodárstva.

Číslo : Prez-P/B-6/1/40.

V Bratislave dňa 20.XI.1940.

Predmet : Styk úradníkov Ministerstva
hospodárstva s poradcami .

! f i e o i u

! mnešofna berf

Všetky pásmo prednostom odborov,
samostatných oddelení a ústárne
Ministerstva hospodárstva

v Bratislave.

Pri Ministerstve hospodárstva pôsobí ako poradca Slovenskej vlády pre otázky hospodárske a finančné p. Dr. Erich B e b e r t , obchodný attaché - a p. Dr. W e c h s e l b e r g e r , lesný attaché nemeckého vyslanectva v Bratislave. Menovaní páni sú mojimi poradcami. Pre umožnenie ich styku aj s úradníkmi Ministerstva hospodárstva nariaďujem :

1/ Všetky listy /návrhy, odporúčania, dožiadania/atď./ pp. poradcov budú protokolované v prezídiu, oddelení "P" a dostanú značku Prez-P/B. Manipulovať ich bude slečna Malatová.

2/ Pre mňa vybaví veci súvisiace s činnosťou pp. poradcov, oddelenie Prez-P, ktorému všetky orgány Ministerstva hospodárstva musia vyjsť v ústrety vždy čo najrychlejšie.

3/ Ak by sa pp. poradcovia priamo obrátili na niektorého z pp. prednostov alebo referentov o vysvetlenie, treba mu ho ochotne poskytnúť. Samozrejme, že záväznú odpoveď najmä vo veciach zásadných, môže dať zamestnancom Ministerstva hospodárstva len po mojom schválení, keďže ja som zodpovedný za činnosť celého Ministerstva hospodárstva.

4/ Očakávam, že nikto zo zamestnancov Ministerstva hospodárstva nebude zbytočnými malichernosťami obťažovať pp. poradcov, ktorých činnosť je veľmi dôležitá. O rozhodnutí zásadného významu nech som vždy informovaný ja alebo môj zástupca, pán prezidiálny šéf. O výsledkoch rozhovorov vyhotovte dvojmo záznam, z ktorých jeden exemplár nech sa založí do spisu a druhý treba predložiť oddeleniu Prez-P do dvoch dní po rozhovore, aby som mal stály prehľad o všetkých otázkach, o ktorých sa rokuje.

Vybavovaním vecí v oddelení Prez-P, ktoré súvisia so stykom s pp. poradcami, ustanovujem odborového radcu Dr. Gejzu Riedlera.

N a s t r á ž !

Minister :
Dr. Medrický, v. r.

Malatová

Nesúhlasné stanovisko k založeniu nemeckej firmy na výrobu súčiastok pre drevené baraky (21. 8. 1941)

MINISTERSTVO HOSPODÁRSTVA SLOVENSKEJ REPUBLIKY

Vec: Holzbau Dr. Stollwerck
a Co. v Bratislave -
ohláška výroby súčiastok
pre drevené baraky.

BRATISLAVA, dňa 21. augusta 1941.

K číslu I-3755/1/1941.

Sväzok príloh

II/a-9325/1/41 -
Ing. Č/Z

I. odboru Ministerstva hospodár-
stva
v Bratislave.

V prílohe vraciam spisy, ktoré sa týkajú
ohlášky firmy Holzbau Dr. Stollwerck a Co. v Bratislave
o výrobe kompletných barákových súčiastok.

K veci oznamujem, že na Slovensku máme už
podnik, ktorý barákové súčiastky vyrába a to v Turanoch
n/Váh. Podnik vyrába tieto súčiastky vo väčších rozmeroch
a je odkázaný výlučne na export, pre ktorý prichádza
v úvahu jedine Nemecko. Dosiaľ však nepodarilo sa podniku
zaistiť také odbytové možnosti, ktoré by zodpovedaly roz-
sahu jeho výroby. Príčina je v tom, že z nemeckej strany
nejaví sa nutná potreba tieto tovary dovážať, nakoľko sa
vyrábajú jednak doma, jednak dopyt po nich je veľmi malý.

Z toho dôvodu nedoporučujem povoliť výrobu
dotiaľ, dokiaľ nebude zaručený odbyt pre firmu už jestvu-
júcu, alebo dokiaľ nebude zaistený taký kontingent
z nemeckej strany, ktorý by existenciu pre oba podniky
zaručil.

Navrhujem, aby táto vec bola prejednaná priamo
so zástupcami nemeckých vládnych kruhov, lebo len tak
bude daná istota, že podniky živorit' nebudu.

N a s t r á ž !

Za správnosť vyhotovenia
vedúci kancelárie:

Prednosta II. odboru:
Ing. Černok, v. r.

MINISTERSTVO HOSPODÁRSTVA	
Dňa dňa: 25. VII. 1941	
Prílohy: 0	Základné číslo: I-3755/2/41

Zdroj: SNA BA, f. MH SR 1938 - 1945, inv. č. 31/1941 prez., šk. č. 12.

Dodávky pre nemeckú brannú moc na základe dohody z 9. októbra 1944

MINISTERSTVO NÁRODNEJ OBRANY.

Č. 414.176/TAJ.PSb.-1944.

Vec: Splnenia a dodávky pre
nemeckú brannú moc na
základe dohody zo dňa
9.októbra 1944.

Bratislava, 10.novembra 1944.

T A J N É !
S Ú R N E !

Podľa rozdeľovníka.

Na základe medzištátnej dohody medzi Slovenským štátom a nemeckou brannou mocou zo dňa 9.októbra 1944 dodané majú byť medzi iným aj rozličné stavebné materiály a stavebné plnenia. Vzhľadom na tú okolnosť, že tieto dodávky a stavebné plnenia sú veľmi sùrne, keďže sú to vojnové požiadavky, ďalej vzhľadom na to, že tieto dodávky a splnenia uskutočniť sa majú na rozličných miestach slovenského územia, potrebné je tieto požiadavky realizovať čo najpraktickejšie vzájomne čo najrýchlejšieho dodania. Toto je možné iba tak, že požiadavky splnené budú tým spôsobom, že materiály zadovážovať sa budú z najbližších prameňov, toho-ktorého stavenišťa alebo dotýčnych sídiel nemeckej vojenskej jednotky, odlišne od doterajších zdihavých mierových predpisov. To znamená, že odpadajú vypisovania súbehov, zadávacia pokračovania atď.

Preto dávam na vedomie, pre resp. prípadné ďalšie pokračovanie a nariadujem:

Nemecké voj. úrady a ústavy ba i veliteľstvá zadávajú stavby v prípade potreby z voľnej ruky a z toho vyplývajúce vyúčtovania zašlú MD a VP rezort verejné práce k preskúšaniam a vyúčtovaniu.

Nákup potrebných stavebných materiálov prevádzajú tiež dotyčné nemecké voj. úrady a ústavy ba i veliteľstvá z najbližšieho okolia buďto sami, alebo prostredníctvom svojho podnikateľa-staviteľa, ktorému stavbu zadaly nemecké vojenské úrady, ústavy a veliteľstvá vyžadujú si pre zadanie stavby a nákup materiálu predávajúce potrebné sumy od Intendancie MNO, ktorá vyžiadané sumy poukáže na udanú adresu a upovedomí o tom MD a VP rezort verejné práce.

Nákup materiálu má sa diať za ceny NÚZ-om stanovené, čo má byť na originálnom účte i dvoch kópiách potvrdené okresným úradom, alebo inou poverenou slovenskou úradnou inštanciou. Okrem toho dotyčné nemecké vojenské veliteľstvo, úrad alebo ústav opatrí účty i odpisy klauzúlou o riadnom prevzatí materiálu a o nutnosti a účelu použitia. Táto klauzula nech je opatrená úradnou pečiatkou dotyčného nemeckého úradu-ústavu, alebo veliteľstva a tiež podpísom dotyčného prednostu a jeho hodnosti.

NÚZ žiadam, aby bol nemeckým úradom, ústavom a veliteľstvám nápomocný pri zadovážení potrebného materiálu a mimo toho, aby tento materiál aj uvoľňoval ako vojnové dôležitý pred všetkými inými dodávkami.

MD a VP rezort verejné práce žiadam, aby so svojim celým aparátom, t. j. všetkými dotyčnými svojimi oddeleniami zapojilo sa do kontrolovania, vyúčtovania s týmito súvisiacej vyúčtovacej agendy.

Sväz drevárskeho hospodárstva na Slovensku žiadam, aby bol nemeckým veliteľstvám, úradom a ústavom nápomocný pri požadovaní potrebného drevomateriálu.

Zdroj: ŠA LE – p. PP, f. OÚ Poprad 1923 - 1945, č. j. D1 - 914/1944, šk. č. 91.

Podiel účastinárov v Ružomberkej továrni na celulózu a papier v roku 1940

k Plan 382/41 2009
10. III. 110

Z á p i s n i c a

valnom shromaždení fy Ružomerská tovareň
na celulózu a papier úč.spol.,

ktoré sa konalo dňa 27. decembra 1940 o 11 hod. v Ružomberku.

Miestopredseda správy p. Dr. Jaroslav Chorvát zahajuje o 11 hod. valné shromaždenie a konštatuje, že:

- 1./ vyhláška, ktorou boli účastinári k valnému shromaždeniu pozvaní bola riadne v smysle §-u 11 stanov uverejnená a to v čísle 58 Úradných Novín zo dňa 14. decembra 1940 /príloha 1./,
- 2./ na miestach podľa vyhlášky bolo včas deponované 25.000 účastín spoločnosti a je osobne, alebo v zastúpení prítomných 6 účastinárov zastupujúcich 25.000 účastín a to:

účasťiny složil	kusov	počet hlasov	prítomný
Spolok pre chemickú a hutnú výrobu, Praha	20.000	2.000	p.Dr.Jar.Chorvát podľa plnej moci
p.riad.inž.Andrej Smieško, Ružomberok	2.600	260	osobne
p. Jozef Štepánek, Banská Bystrica	1.400	140	osobne
p.Dr.Frant.Fellegi, Ružomberok	400	40	osobne
n.r.Jozef Schmiedt, Ružomberok	400	40	osobne
p.prok. Ján Ondera	200	20	osobne

Valné shromaždenie je v smysle stanov usnášania schopné.
Predsedajúci vymenoval za verifikátorov zápisnice o valnom shromaždení p.riad.inž. Andreja Smiešku a p. Dr. Františka Fellegiho.

Zdroj: ŠA BY, f. KS v Ružomberku 1876 - 1949, č. j. 382/1941, šk. č. 1134.

Prepustenie zamestnancov nemeckej národnosti z Továrne na celulózu
v Martine od 1. mája 1945

Továrňa na celulózu úč. spol.,

Telegramu:
Celulóza Turčiansky Sv. Martin
Telefon č. 39

Bankové spojenie:
Nemecká banka a úver. banka úč. spol.,
Bratislava

Tatru banka, Turč. Sv. Martin
Česká eskomptní banka, Praha

Code: ABC sixth edition
Bentley's

Rudolf Moser

Turčiansky Sv. Martin, 30. mája 1945.....
(Slovensko)

Titl.

O k r e s n ý národný výbor,

Turč. Sv. Martin.

Oznamujeme Vám, že dňom 1. májom 1945 prepúšťame zo svojich služieb nižšie uvedených úradníkov nemeckej národnosti, ktorí sa dali dobrovoľne do služieb nepriateľa, alebo svojvoľne svoje miesta opustili:

Magerl Emil, Horak Edmund, Nietsch Ladislava, Derer Johann, Rössler Karl, Gross Alfred, Schmögner Irma, Ing Eugen Langner, Hogn Ignatz, Ortner Anton, Klein Ludwig, Pechar Zoltán, Domes Josef, Pelz Alexander, Miksch Robert, Krappa Josef, Škop Ferdinand, Rismann Josef, Hogn Franz, Daubner Rudolf, Krappa Adolf, Michnik Julius, Struch Josef, Liehtner Anton, Kuhn Emil, Bludovský Johann, Neusser Johann, Struch Johann, Homola Eleonora.

Menovaní bez dôvodu a bez oznámenia opustili svoje pracovné miesta a do dnešného dňa sa ešte nevrátili. Keďže sa menovaným písomná výpoveď doradiť nemohla, sme mienení urobiť takto prostredníctvom Vás a menovaní považujú sa dňom 1. mája 1945 za vystúpivších.

Z vyššie uvedených dôvodov prepúšťame tiež nasledovných zamestnancov nemeckej národnosti s platnosťou od 1. mája 1945:

Liehtner Josef, Hammer Paul, Nemeo Franz, Weiss Adolf, Ertl Georg, Tarzer Josef, Ertl Josef, Rusnak Adolf, Čallik Rudolf, Daubner Josef, Derer Josef, Daubner Josef, Rusnak Julius, Struch Frant, Reichl Adolf, Stritz Josef, Weiss Josef, Liehtner Josef, Žiak Johann, Struch Emilie, Hogn Marie, Weiss Ignatz, Hogn Johann, Čallik Paul, Klein Johann, Daubner Franz, Hogn Johann Michalik Johann, Hogn Franz, Weiss Ignatz, Reichl Adolf, Weiss Schuster Adolf, Poldau Franz, Hogn Josef, Bludovský Paul, Klein Paul, Hogn Josef, Kurik Tobias, Hogn Joachim, Mocz Josef, Reichl Josef, Frindt Ignatz, Grossmann Johann, Schmidt Rusnak Albert, Laeko Rudolf, Reichl Gluos Paul, Daubner Franz, Röttlich Anton, Seethaler Josef, Hammer Albert, Steinhübel Gireth Adolf, Hogn Johanna, Stritz Marie, Klein Johann, Reichl Johann, Thomahogh Johann, Daubner Tomasch, Tarzer Alois, Kováč Johann, Daubner Emilie, Pittner Josef, Horak Ladislava, Stritz Alois, Hogn Mocz Johann, Teichmann Johann, Gilian Johann, Weiss Alois, Schmidt Josef, Weiss Johann, Frintoffer Johann, Reichl Michael Josef, Rusnak Anton, Rusnak Margit, Pittner Anton, Pittner Johann, Hirschner Josef, Medved Anton, Herchl Anton, Mendel Paul,

Z dôvodov hore uvedených považuje riaditeľstvo ich služobný pomer dňom 1. májom 1945 za rozviazaný. Týmto dňom zanikajú všetky ich nároky vyplývajúce zo služobného pomeru ako aj pre ich rodinných príslušníkov.

Zdroj: ŠA BY – p. MT, f. ONV Martin 1945 - 1990, č. j. 4655/1945.

ŽILINSKÁ TOVÁRŇA NA CELULÓZU ÚČ. SPOL.

Žilina, dňa 18. januára 1941.

Slávny

Okresný úrad

Ž i l i n a .

Na zasadnutí správnej rady dolupodpisanej Žilinskej továrni na celulózu úč.spol. v Žiline, konanom dňa 14. januára 1941, boli, dľa &-u 15, odst.8. a &-u 18, odst.3. stanov podniku, do správnej rady podniku kooptovaní zástupcovia novej majiteľky majority našej spoločnosti a to páni:

Dr. Karol M a r t i n e k, gener.riadiateľ Spolku pre chemickú a hutnú výrobu v Prahe a člen správnej rady Ružomerskej celulóžky a papierne úč.spol. v Ružomberku,

Ing. Andrej S m i e š k o, riadiateľ, Ružomberok a člen správnej rady Ružomerskej celulóžky a papierne úč.spol. v Ružomberka.

Menovaní páni zastupujú záujmy Ružomerskej celulóžky a papierne úč.spol. v Ružomberku, ktorá sa stala novou majiteľkou majority účastin nášho podniku.

Odvolaávajú sa na vládne nariadenie čis. 265/1938, & 3, Sb.z.a n., prosíme úctive sl. Okresný úrad o láskavé schválenie voľby menovaných funkcionárov.

Prosíme o čím skoršie vybavenie našej žiadosti a znamenáme sa so slovenským pozdravom

Na stráž!

**Zápisnica z 35. valného zhromaždenia Harmaneckej továrne na papier
v Harmanci z 30. júla 1942**

Zápis o XXXV. riadnom valnom shromaždení
fy. Harmanecká továrň na papier úč.spol.,
Harmanec, konanom dňa 30. júla 1942 o 16.
hod. v Bratislave, v miestnostiach Morav-
skej banky s týmto programom:

- 1./ zpráva riaditeľstva
- 2./ zpráva dozorného výboru
- 3./ schválenie záverečných účtov a udelenie absolutória
- 4./ rozhodnutie o bilančnom výsledku
- 5./ zriadenie osobitného rezervného fondu podľa zákona č.82/1942 Sl.z.
- 6./ doplnovacie voľby do správy a dozorného výboru
- 7./ zmena stanov v smysle zák.č.249/1941 Sl.z.
- 8./ voľné návrhy

Valnému shromaždeniu predsedal pán dr. Aug. Brychta, ktorý privítajúc prítomných otvoril schôdzu. Menuje za zapisovateľa p. riad.Bohumila Štastného, za overovateľov protokolu o tomto valnom shromaždení pánov plk. Brezányho a riad. Cyrila Votrubu, za skrutátorov pána gen.riad. Adolfa Sachera a pána riad.doc.ing.Lad. Rysa.

Podľa prezenčnej listiny je zúčastnených jedenásť účastinárov, zastupujúcich 29.000 akcií, t.j. 1.160 hlasov. Všetkým prítomným účastinárom boli vydané deponitné potvrdenky Moravskej banky v Bratislave o složenom počte akcií, podľa § 17 stanov spoločnosti.

Stanovami je predpísaná 1/10 účastinného kapitálu pre právoplatné usnásanie a preto je touto účasťou dnešné valné shromaždenie schopné právoplatne sa usnásat. Preto predseda pristupuje k prejednávaniu stanoveného programu:

1./ Zpráva riaditeľstva.

Na žiadosť predsedu prečíta p. riad.doc. Rys zprávu riaditeľstva za obchodný rok 1941, ktorá bola bez námietok prijatá na vedomie.

2./ Zpráva dozorného výboru.

Túto zprávu podáva predseda dozorného výboru pán riad.ing. Ľudovít Markovits. Zpráva bola vzatá s povďakom na vedomie.

3./ Schválenie záverečných účtov a udelenie absolutória.

Predseda uvádza, že bilancia spoločnosti za obchodný rok 1941 bola každému z prítomných predložená vo zvláštnom exemplári, takže každý ju už prezrel. Zavádza preto rozhovor k tomuto bodu. Po ukončení tejto debaty konštatuje, že proti bilancii niet námietok a nakoľko do-

Rozdelenie účastín v Zjednotenom hôrnom priemysle v Banskej Bystrici

**SLOVENSKÁ
NÁRODNÁ BANKA
V BRATISLAVE**

Štúrova ulica číslo 2
Telegramy:
„NATIOBANKA“ BRATISLAVA
Telefon číslo 2, 28-84

V Bratislave dňa 12. septembra 1941.

D ô v e r n é !

Číslo... Kap.491/41/Sp.

Ministerstvu hospodárstva
odboru I.,

B r a t i s l a v a .

Na list zo dňa 10.t.m. čís. I -128/

/1-41 dôv. oznamujeme:

Firma Sjednotený hôrny priemysel úč spol., Banská Bystrica, má akc. kap. Ks 3,000.000.- rozdelený na 3.000 účastín po Ks 1.000.- z ktorých vlastní:

1.425 kusov Wilhelm Ludwig, Hamburg, / kúpil od Hermanna Löwyho - povolené 12.X.1939/.

743 kusov podľa tvrdenia a prihlášky spoločnosti Sjednoteného hôr. priemyslu, ktorá je držiteľom, má byť vlastníkom týchto "Neznámi majitelia", podľa našich pôvodných záznamov majiteľom Ing. Marcel Jozef Kun, Telaviv,

445 kusov bolo prihlásených ako majetok vd. Elly Kunovej, t.č. Londyn, Dr. Juraja Kelemeňa, t.č. Londyn a sl. Ruženy Kunovej, B.Bystrica. Podľa tvrdenia spoločnosti údajne i tieto kúpil Wilhelm Ludwig, Hamburg, čo Komisia zriadená podľa vlád. nar. čís. 113/39 Sl.z. nepovolila a ani nevzala na vedomie.

297 kusov, pôvodne majetok neb. Q. Reifera, zdedili štyria dedičia / Paulina Kunová, vd. Ella Kunová, Arnold Reifer a Fridrich Reifer/, ktorí z uvedeného počtu predali 105 kusov Dr. P. Bukovému, B. Bystrica.

90 kusov patrí Hermannovi Löwymu / zbytok z 1.515 kusov, z ktorých odpredal horeuvedených 1.425 kusov W. Ludwigovi, Hamburg/.

N a s t r á ž !
SLOVENSKÁ NÁRODNÁ BANKA V BRATISLAVE
ÚVEROVÝ ODBOR

Kunová *Michalitz*

Zdroj: SNA BA, f. MH SR 1938 - 1945, inv. č. 31, šk. č. 224.

**DEUTSCHE HANDELS- U. KREDITBANK
AKTIENGESELLSCHAFT**

IN INTERESSENGEMEINSCHAFT MIT:
Dresdner Bank, Berlin - Länderbank Wien A. G., Wien
Böhmische Escomptebank, Prag

ZENTRALE: PRESSBURG

FILIALEN:

DEUTSCHENDORF (POPRAD)	KASMARK	WAGENDRÜSSEL
GEORGENBERG	LEUTSCHAU	ZIPSER-BELA
GÖLLNITZ	PUDLEIN	ZIPSER-NEUDORF
	SILLEIN	

Außenhandelsförderung -- Warenfinanzierung
Durchführung sämtlicher bankmäßigen Geschäfte -- Ausgabe von Einlagebüchern

Zdroj: *Hospodársky obraz Slovenska. Bratislava : Ministerstvo hospodárstva, 1942.*

Centrála Union banky v Bratislave a jej filiálky

UNION - BANK
BRATISLAVA-PRESSBURG
AKTIENKAPITAL KS 50.000.000'— RESERVEN KS 14.950.000'—

NIEDERLASSUNGEN:

ZILINA-SILLEIN	BRATISLAVA-PRESSBURG
PREŠOV-PRESCHAU	DÜRRE MAIT
BANSKÁ BYSTRICA-NEUSOHL	NEMECKÉ PRAVNO-DEUTSCHPROBEN
	HANDLOVÁ-KRICKERHAU

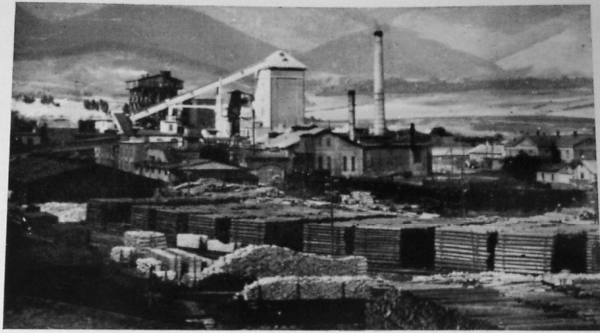
In engerer Zusammenarbeit mit:

CREDITANSTALT-BANKVEREIN, WIEN
BÖHMISCHE UNION-BANK, PRAG
DEUTSCHE BANK, BERLIN
REICHS-KREDIT-GESELLSCHAFT A. G., BERLIN

ZUVERLÄSSIGE BEARBEITUNG ALLER BANKÜBLICHEN GESCHÄFTE
IM KAPITAL-, REISE- UND WARENVERKEHR

Zdroj: *Hospodársky obraz Slovenska. Bratislava : Ministerstvo hospodárstva, 1942.*

Továreň na celulózu, úč. spol. Turčiansky Svätý Martin

CELLULOSEFABRIKS A. G.
TURČIANSKY SV. MARTIN (SLOWAKEI)

HOLZBEDARF : 180.000 m³
JAHRESKAPAZITÄT : 36.000 TONNEN UNGEBLEICHTER SULFIT-CELLULOSE
ERZEUGT EINE EXTRAFESTE UND HOCHBLEICHFAHIGE CELLULOSE

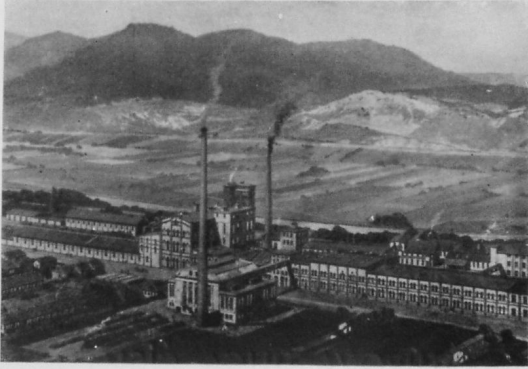
Zdroj: *Hospodársky obraz Slovenska. Bratislava : Ministerstvo hospodárstva, 1942.*

Spolok pre chemickú a hutnú výrobu
Ústredňa: Praha II., Štěpánská 30
REPREZENTÁCIA pre SLOVENSKÚ REPUBLIKU
Bratislava, Štefánikova 1

Verein für chemische u. metallurgische Produktion
Zentrale: Prag II., Stephanstraße 30
REPRÄSENTANZ für die SLOWAKISCHE REPUBLIK
Bratislava, Štefánikstraße 1

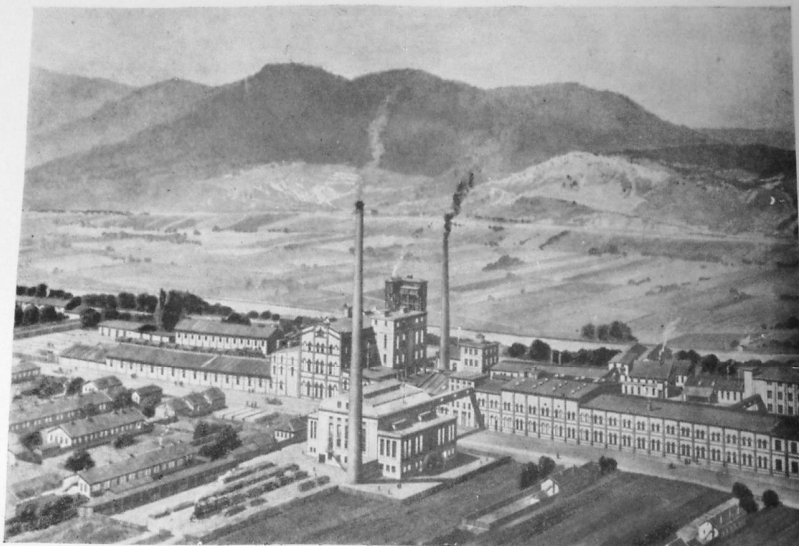
Slovenské závody — Slowakische Werke:
Banská Bystrica — Handlová — Nováky — Ružomberok — Slov. Lupča — Žilina

Vyrába:	Erzeugt:
atramenty	Tinten
celulózu	Zellulose
farby tlačiarne a bronzové	Druck- und Bronzefarben
ferrosilícium	Ferrosilicium
chlornan sodný	Natriumhypochlorit
karbid	Karbid
kyselinu sírovú a soľnú	Schwefelsäure und Salzsäure
ložiskový kov	Lagermetall
lúh sodný	Ätznatron
papier	Papier
perchlóretylén	Perchloräthylen
skalicu modrú	Kupfervitriol
tekutý chlór	flüssiges Chlor
trichlóretylén	Trichloräthylen
umelé hnojivá	Kunstdünger
zápalky	Zündhölzchen

Závod Ružomberok Werk Rosenberg

Zdroj: *Hospodársky obraz Slovenska. Bratislava : Ministerstvo hospodárstva, 1942.*

Jedna z najväčších priemyselných firiem na Slovensku je

Spolok pre chemickú a hutnú výrobu

so svojimi početnými závodmi

Celulóza značky „Solo Visco“, vyrábaná v závode Spolku v Ružomberku, je svetoznáma a veľmi vyhľadávaná nemeckými a talianskymi spotrebiteľmi. Taktiež papiere, vyrobené v tomto závode, sú dobre známe nielen v Európe, ale i vo všetkých svetadieloch. Nebolo zvláštnosťou vidieť bankové papiere v obchodoch v Sydney, Šanghaji, Kalkute alebo v Bombay, resp. domorodcov z Ceylonu, Afriky balíť južné ovocie do ružomerských sulfitových papierov.

Tak isto staly sa v cudzine vyhľadávané výrobky ostatných závodov tejto firmy na Slovensku z Banskej Bystrice, Handlovej, Novák, Slov. Lupče a Žiliny, v ktorých sa vyrába: atrament, drevený drôt, farby tlačiarne a bronzové, ferrosilicium, chlórnan sodný, karbid, kyselina si-

rová a soľná, ložiskový kov, lúh sodný, perchloretylén, pečiatkový olej, skalica modrá, superfosfát, tekutý chlór, trichloretylén a zápalky.

Gesellschaft für chemische und Hüttenprodukte.

Die Zellulose Marke „Solo Visco“ ist weltberühmt.

Vegyí, ipari és hutatermék r. t.

Società di magona e chimica.

Société des usines chimiques et métallurgiques.

Company for Chemical and smelting works.

Zdroj: *Slovenské hospodárstvo v obrazoch. Bratislava : Inzertná a reklamná kancelária, 1943.*

Sjednotený hôrny priemysel úč. spol. Banská Bystrica

Adresa telegramov: Waldindustrie

Drevovýroba — drevoobchod.

Podnik jestvuje 75 rokov. Doba: mäkkú guľatinu (smrek, jedľa, sosna), stavebné banské a celulókové drevo. Vyrába: stavebné a stolárske rezivo, tak mäkké (smrek, jedľa, sosna), ako aj tvrdé-lisinaté (dub, buk atď.).

Píly podniku: Banská Bystrica, Lubietová, Hrable (obec Švedlár).

Firma exportuje najmä do Veľkonemeckej ríše, Talianska, Maďarska, — exportovala predtým i do Holandska, Belgicka, Argentíny, Anglicka atď. Exportným artiklom je najmä rezivo.

Počet stálych zamestnancov v podniku je 450.

Vereinigte Waldindustrie Aktiengesellschaft, Banská Bystrica

Telegr.-Adresse: Waldindustrie

Holzerzeugung — Holzhandlung.

Das Unternehmen existiert seit 75 Jahren. Produziert: weiches Rundholz (Fichte, Tanne, Föhre) Bau-, Berg- und Zelluloseholz. Erzeugt: Bau- und Tischlerschnittmaterial, weiches (Fichte, Tanne, Föhre) als auch hartes Laubholz (Eiche, Buche usw.)

Sägen der Firma: Banská Bystrica, Lubietová, Hrable (Gemeinde Švedlár). Die Firma exportiert hauptsächlich nach Großdeutschland, Italien, Ungarn, vorher auch nach Holland, Belgien, Argentinien, England usw. Exportartikel ist hauptsächlich das Schnittmaterial.

Die Zahl der ständigen Angestellten des Unternehmens ist 450.

Egyesült erdőipar részvénytársaság, Banská Bystrica.

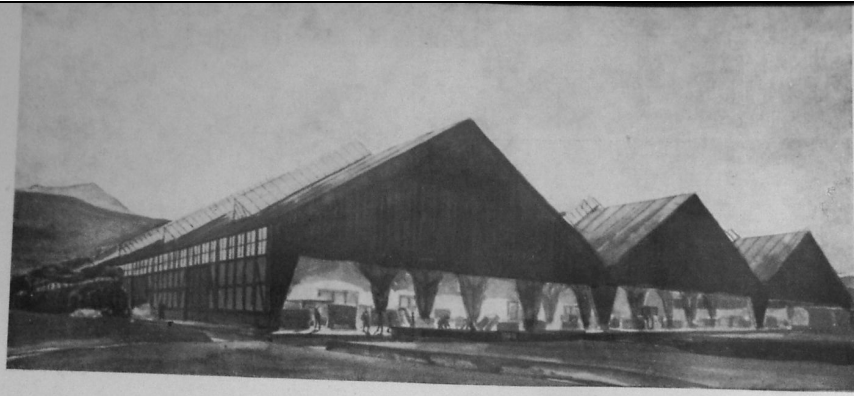
75 év óta egyik vezető szlovák faipari vállalat. Mindennemű fa termelése és eladása. Exportált csaknem minden államba.

Industria forestale unita Impresa Slovaca d'importanza da 75 anni.

Une de plus grandes entreprises de l'industrie de bois à la Slovaquie depuis 75 ans. Export en tout le monde.

The greatest enterprise of wood in the Slovakia since 75 years. Exportation.

Zdroj: *Hospodársky obraz Slovenska. Bratislava : Ministerstvo hospodárstva, 1942.*

Závodné dvorany. — Werkhallen.

Spojená drevárska a priemyselná úč. spol., Bratislava *Vereinigte Holz- und Industrie A. G., Pressburg*

Ustredie: Bratislava, Hviezdoslavovo námestie 15.

Spracovanie dreva: závod Turany.

Lesné riaditeľstvo — východ, Bratislava, Hviezdoslavovo námestie 15.

Lesné riaditeľstvo — západ, Bratislava, Hviezdoslavovo námestie 15.

Ročná kapacita z vlastných lesov cca 100.000 bm. listnatého a ihličnatého dreva.

Závod Turany:

Píla, hobľovací závod, tesárstvo, stavebné stolárstvo, výroba banského dreva — ročná kapacita 150.000 m³, spracovanie ihličnatého dreva na stavbu barakov, drevených domov a všetkých drevených stavieb, ako dvere a okno, inžinierske stavby z dreva — ako haly, mosty a pod.

Buduje sa továreň na umelé vlákna, podobne vý-
hodný závod na spracovanie listnatého dreva.

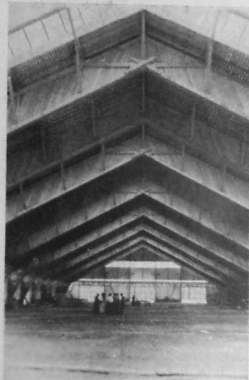
Vereinigte Holz- und Industrie A. G. — Bratislava
— Pressburg.

Zentrale Pressburg, Hviezdoslavplatz 15.

Holzbe- und Verarbeitung — Werk Turany nad Váh.

Forstdirektion Ost: Pressburg, Hviezdoslavplatz 15.

Forstdirektion West: Pressburg, Hviezdoslavplatz 15.
Jahreserzeugung aus eigenen Wäldern ca 100.000 fm
Laub- und Nadelholz.

Dvorana. — Werkhallen.

Werk Turany:

Sägewerk, Hobelwerk, Zimmerei, Bautischlerei, Tafelbau mit einer Jahreskapazität von 150.000 cbm. Nadelholz für die Erzeugung von Baracken, Holzhäusern, Holzbauteilen — wie Türen und Fenster — Ingenieurholzbauten — wie Heilen, Brücken und dgl.
Faserplattenwerk im Aufbau.
Ostwerk für die Verarbeitung von Laubholz im Aufbau.

Egyesült fa- és ipari r. t., Bratislava.

Gőzfűrész. — Acsmühely. — Épületesztalosság. Fakitermelés barakkok, csarnokok és hidak építésére.

Industria forestale e di legno.

Sega a vapore, legname da fabbricare, costruzione falegname legno per costruzione di baracche, portici e ponti.

Industrie de forêt et de bois.

Scie de vapeur. — Ouvrages de charpentier. — Menuiserie de construction. Bois pour construction de baraques, halles et ponts.

Industry of forest and wood.

Saw of vapour. — Carpentry-Joinery of construction. — Wood from barracks, halls and bridges.

Zdroj: Slovenské hospodárstvo v obrazoch. Bratislava : Inzertná a reklamná kancelária, 1943.

Budovy Spojenej drevárskej a priemyselnej úč. spol., Turany

Kultúrny dom a byty zamestnancov. — Gefolgschaftsgebäude mit Siedlung.

Budova riaditeľstva. — Verwaltungsgebäude.

Zdroj: *Slovenské hospodárstvo v obrazoch. Bratislava : Inzertná a reklamná kancelária, 1943.*

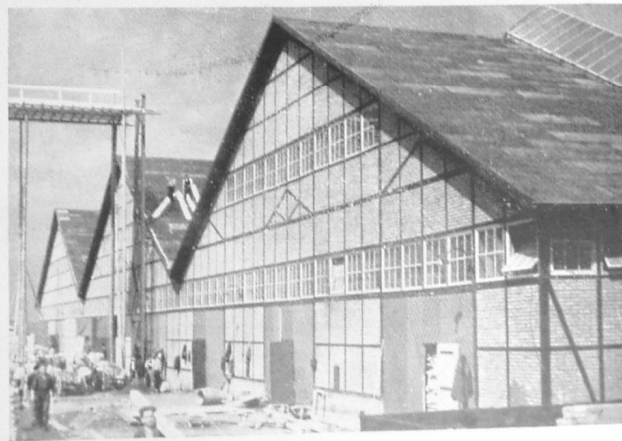
Spojená drevárska a priemyselná úč. spol.

V Turanoch nad Váhom nachádza sa jeden z najmodernejších závodov na spracovanie dreva v strednej Európe, patriaci Spojenej drevárskej a priem. úč. spol. v Bratislave

V októbri 1940, v rámci nemecko-slovenskej spolupráce započala Spojená drevárska a priemyselná úč. spol. s výstavbou závodu, v ktorom ihličnaté drevo stredného Slovenska - za úhrnného použitia najrozličnejších stupňov spracovania - sa spracováva na vysokokvalitné hotové výrobky stavebného hospodárstva.

Výrobný program zahŕňa v sebe okrem barakov drevené domy, mosty, haly, veže atď., podľa najnovších technických skúseností. Ročná výrobná kapacita číni okružle 100.000 m³ guľatiny a k tomu najmenej 40.000 m³ reziva. V technickom ohľade závod je zvláštny tým, že doprava na složišti guľatiny a pilníci deja sa celkom mechanicky a plynule, naproti tomu v hoblovní a v ostatných spracovacích halách deja sa doprava na koľajniciach normálneho rozchodu, takže dĺžka závodnej železnice s normál. rozchodom číni skoro 10 km. Po skončení stavby nájde v závode zamestnanie asi 1.500 robotníkov a zamestnancov; rozsiahla závodná osada sa pripravuje.

V súvislosti so závodnou osadou bude na okraji závodu zriadená veľká budova pre osadenstvo, v ktorej budú pre všetkých robotníkov zariadené obliekárne, umývárne, veľká jedáleň, s predvádzacou miestnosťou a závodná škola. Závod je vybavený podľa najlepšieho využitia surovín a pre zamestnanectvo novodobými vymoženosťami.

Zdroj: *Hospodársky obraz Slovenska. Bratislava : Ministerstvo hospodárstva, 1942.*

Vereinigte Holz- und Industrie A. G.

In Turany nad Váhom befindet sich – im Rahmen der Vereinigten Holz- u. Industrie A. G., in Preßburg – eines der neuzeitlichsten Holzverarbeitungswerke Mitteleuropas

Im Oktober 1940 wurde im Rahmen der deutsch-slowakischen Zusammenarbeit von der Vereinigten Holz- und Industrie A. G. der Aufbau eines Werkes begonnen, in dem Nadelholz der Mittelslowakei – unter Zusammenfassung der verschiedensten Verarbeitungsstufen – zu hochwertigen Fertigerzeugnissen der Bauwirtschaft verarbeitet wird.

Das Erzeugungsprogramm umfasst neben Baracken: Holzhäuser, Brücken, Hallen, Türme usw. nach neuesten ingenieurtechnischen Erfahrungen.

Die jährliche Verarbeitungskapazität beträgt rund 100.000 fm Rundholz und zusätzlich mindestens 40.000 cbm Schnittholz. In techn. Beziehung ist das Werk dadurch gekennzeichnet, dass der Transport auf dem Rundholzplatz und im Sägewerk völlig automatisch und fließend erfolgt, im Hobelwerk und in den sonstigen Verarbeitungshallen dagegen auf Vollbahngleisen, so dass die Länge der Werksbahn mit Normalspur fast 10 km beträgt.

Nach vollendetem Ausbau werden ungefähr 1.500 Arbeiter und Angestellte im Werk ihre Beschäftigung finden; eine umfassende Siedlung ist in Vorbereitung.

Im Zusammenhang mit der Arbeitersiedlung wird am Rande des Werkes ein großes Gefolgschaftsgebäude errichtet, in dem für alle Arbeiter Umkleieräume, Waschräume, ein großer Speisesaal mit Vorführungsraum und eine Werksschule eingerichtet werden wird. Das Werk ist ausgerichtet nach dem Grundsatz bester Rohstoffausnutzung u. neuzeitlicher Betreuung der Gefolgschaft.

Zdroj: *Hospodársky obraz Slovenska. Bratislava : Ministerstvo hospodárstva, 1942.*

Výstavba Spojenej drevárskej a priemyselnej spoločnosti v Turanoch

Zdroj: *Archív Drevina Turany.*

Výstavba Spojenej drevárskej a priemyselnej spoločnosti v Turanoch

Zdroj: *Archív Drevina Turany.*

Výstavba Spojenej drevárskej a priemyselnej spoločnosti v Turanoch

Zdroj: *Archív Drevina Turany.*

Výstavba Spojenej drevárskej a priemyselnej spoločnosti v Turanoch

Zdroj: *Archív Drevina Turany.*

Spojená drevárska a priemyselná spoločnosť v Turanoch 13. 9. 1941

Zdroj: *Archív Drevina Turany.*

Výroba v Spojenej drevárskej a priemyselnej spoločnosti v Turanoch

Zdroj: Archív Drevina Turany.

**Riaditeľ Spojenej drevárskej a priemyselnej spoločnosti v Turanoch
August Oberlein**

Zdroj: *Archív Drevina Turany.*

Zamestnanci Spojenej drevárskej a priemyselnej spoločnosti v Turanoch

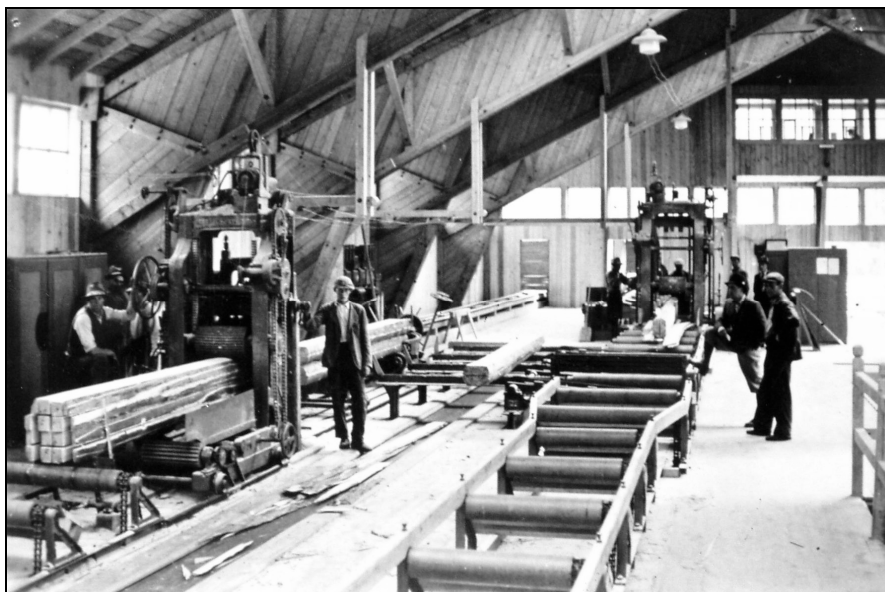
Zdroj: *Archív Drevina Turany.*

Výrobná hala Spojenej drevárskej a priemyselnej úč. spol., Turany

Zdroj: *Archív Drevina Turany.*

**Haly a výrobné zariadenie Spojenej drevárskej a priemyselnej spoločnosti
v Turanoch**

Zdroj: *Archív Drevina Turany.*

Logo Spojenej drevárskej a priemyselnej spoločnosti v Turanoch
(nemecký názov)

Zdroj: *Archív Drevina Turany.*

PETER MIČKO

**NEMECKÝ FINANČNÝ KAPITÁL A STREDNÉ SLOVENSKO
V ROKOCH 1939 – 1945**

(Na príkladoch najvýznamnejších stredoslovenských drevospracujúcich závodov)

Vydal: Ústav vedy a výskumu Univerzity Mateja Bela
v Banskej Bystrici

Formát A 5, rozsah 150 strán, 1. vydanie,
rok vydania 2006

Tlač: Bratia Sabovci, s.r.o., Zvolen

ISBN 80-8083-282-X

EAN 9788080832827

PhDr. Peter Mičko, PhD. – narodil sa 8. decembra 1977. Pochádza z obce Turany nad Váhom, okres Martin. V rokoch 1992 – 1996 študoval na Gymnáziu Vrútky. V roku 1997 začal štúdium na Fakulte humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. Vysokoškolské štúdium ukončil v roku 2002 v odbore história – slovenský jazyk a literatúra. V roku 2002 nastúpil na interné doktorandské štúdium na Katedre histórie Fakulty humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici v odbore „slovenské dejiny“. Po úspešnom absolvovaní rigorózneho skúšky a obhajobe rigorózneho práce získal akademický titul (PhDr).

V roku 2006 obhájil dizertačnú prácu na tému „Vplyv nemeckého kapitálu na slovenský drevársky priemysel v rokoch 1939 – 1945 s dôrazom na stredné Slovensko“. Po úspešnej obhajobe mu bol udelený vedecko – akademický titul „philosophiae doctor“ (PhD.)

Od roku 2005 pôsobí na Oddelení historických, politických a právnych vied Ústavu vedy a výskumu Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. Vo svojom vedeckom výskume sa orientuje na problematiku 1. Slovenskej republiky, špeciálne na hospodársku situáciu Slovenska v rokoch 1939 – 1945. Súčasne sa venuje aj otázke ukrajinských, ruských a poľských utečencov na Slovensku v roku 1944 a pôsobeniu Ukrajinskej povstaleckej armády (UPA) na území Slovenska v rokoch 1945 – 1947. K týmto problematikám publikoval viacero vedeckých štúdií a odborných článkov v domácich a zahraničných vedeckých časopisoch i zborníkoch. Výsledky svojho výskumu prezentoval na početných vedeckých konferenciách na Slovensku a v zahraničí.

Externe prednáša na Katedre histórie Fakulty humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici.

ISBN 80-8083-282-X
EAN 9788080832827